XVII. ÉVFOLYAM
2026 • 2

- FEJES ZSUZSANNA – NAGY KRISTÓF: Határok között – A határon átnyúló együttműködések közjogi evolúciója az Európai Unióban
- VAJDA PÉTER: A jog fogalma és annak helye José Ortega y Gasset bölcseletében
- MOLNÁR JUDIT: Fizetési meghagyásos eljárás helyett polgári per – A kötelező valóban kötelező?
- HORVÁTH ANETT: Digitális önkormányzatok és részvételi kormányzás Magyarországon: közjogi és fejlesztéspolitikai összefüggések
- SZABÓ TAMÁS – PUP DORINA BRIGITTA – PETELEI ILDIKÓ VIVIEN: Klikk, kosár, konfliktus – Az e-kereskedelem vitarendezési dimenziói és az óriásplatformok gyakorlata
- BARTKÓ RÓBERT – KELEMEN ROLAND: A migráció digitalizációja és az állami kontroll átalakulása az Európai Unióban
- NÉMETH GABRIELLA: Églakók, akik szépnek mutatkoztak. Bibói „elmefuttatások", irodalmi konvencióktól mentesen
- KOK ZOLTÁN: Bibó István tízparancsolata emberi jogi alapdokumentum?
- AKTHAM RAED AHMAD ALQATTAMIN: The Architecture of Consent: Cultural Hegemony and the Legitimation of Global Hierarchies
- NÉMETH GABRIELLA: Kötelességhű jólelkű ember, kinek szellemi képessége garanciául szolgál. Kovácsics Gyula (1850–1899) pápai ágostai hitvallású evangélikus tanító
- GAÁL MÁRK – NÉMETH RICHÁRD: Döntéshozatal és hatalmi dinamikák – multidiszciplináris megközelítésben
- VELEGI DOROTTYA: Körkép a fogyasztóvédelmi (jog)tudomány 2025. évi állásáról – Recenzió a BGE Fogyasztóvédelmi Kutatócsoportjának Fogyasztóvédelem – fogyasztóvédelmi jog című könyvéről
- SZABÓ KINGA: To Regulate or Not to Regulate? The Impact of Building Information Modelling (BIM) on Sustainability in Public Procurement From Legal Perspective

GYŐR

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

JOG • ÁLLAM • POLITIKA

Bombicz Barbara, Város

TARTALOM

TANULMÁNYOK

3 FEJES ZSUZSANNA – NAGY KRISTÓF: Határok között – A határon átnyúló együttműködések közjogi evolúciója az Európai Unióban

29 VAJDA PÉTER: A jog fogalma és annak helye José Ortega y Gasset bölcseletében

45 MOLNÁR JUDIT: Fizetési meghagyásos eljárás helyett polgári per – A kötelező valóban kötelező?

65 HORVÁTH ANETT: Digitális önkormányzatok és részvételi kormányzás Magyarországon: közjogi és fejlesztéspolitikai összefüggések

75 SZABÓ TAMÁS – PUP DORINA BRIGITTA – PETELEI ILDIKÓ VIVIEN: Klikk, kosár, konfliktus – Az e-kereskedelem vitarendezési dimenziói és az óriásplatformok gyakorlata

95 BARTKÓ RÓBERT – KELEMEN ROLAND: A migráció digitalizációja és az állami kontroll átalakulása az Európai Unióban

BIBÓ ÖRÖKSÉG

109 NÉMETH GABRIELLA: Églakók, akik szépnek mutatkoztak. Bibói „elmefuttatások", irodalmi konvencióktól mentesen

119 KOK ZOLTÁN: Bibó István tízparancsolata emberi jogi alapdokumentum?

MŰHELY

129 AKTHAM RAED AHMAD ALQATTAMIN: The Architecture of Consent: Cultural Hegemony and the Legitimation of Global Hierarchies

153 NÉMETH GABRIELLA: Kötelességhű jólelkű ember, kinek szellemi képessége garanciául szolgál. Kovácsics Gyula (1850–1899) pápai ágostai hitvallású evangélikus tanító

169 GAÁL MÁRK – NÉMETH RICHÁRD: Döntéshozatal és hatalmi dinamikák – multidiszciplináris megközelítésben

RECENZIÓ

183 VELEGI DOROTTYA: Körkép a fogyasztóvédelmi (jog)tudomány 2025. évi állásáról – Recenzió a BGE Fogyasztóvédelmi Kutatócsoportjának Fogyasztóvédelem – fogyasztóvédelmi jog című könyvéről

FÓRUM

189 SZABÓ KINGA: To Regulate or Not to Regulate? The Impact of Building Information Modelling (BIM) on Sustainability in Public Procurement From Legal Perspective

E számunkat Szerényi Gábor rajzai díszítik.

A belső borító alkotását Bombicz Barbara készítette.

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
2026 • XVIII. ÉVFOLYAM
2

JOG • ÁLLAM • POLITIKA

- *A Széchenyi István Egyetem*
  Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának
  tudományos kiadványa | Győr

- Szerkesztőbizottság elnöke és főszerkesztő | BIHARI MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság elnökhelyettese | RÉVÉSZ T. MIHÁLY
- Szerkesztőbizottság | CS. KISS LAJOS | DARÁK PÉTER
  GYURITA RITA | FAZEKAS JUDIT | JOSEF KOTÁSEK | KISS LÁSZLÓ
  LAMM VANDA | LENKOVICS BARNABÁS | LÉVAY MIKLÓS
  KOVÁCS GÁBOR | KUKORELLI ISTVÁN | MARIA PATAKYOVÁ
  PATYI ANDRÁS | SMUK PÉTER | SULYOK GÁBOR | SZALAY GYULA
  SZIGETI PÉTER | TAKÁCS PÉTER | TORMA ANDRÁS | TUSSAY ÁKOS
  VARGA RÉKA | VARGA ZS. ANDRÁS | VEREBÉLYI IMRE

- Szerkesztők | DELI GERGELY | SZOBOSZLAI-KISS KATALIN
- Idegen nyelvű szövegek ellenőrzése | HONTVÁRI TAMÁS
- Olvasószerkesztő | NÉMETH RICHÁRD
- Az alapító képviselője | SMUK PÉTER

Megjelenik | 3 havonta
Kiadja az UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft.
Felelős kiadó | Tóth Eszter ügyvezető
Terjesztő | UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft.
Levélcím | 9026 Győr, Egyetem tér 1.
Online szerkesztő | Széchenyi István Egyetem
Műszaki és grafikai tördelés | Takács Anita
Nyomdai munkálatok | Palatia Nyomda
ISSN | 2060-4580
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.

Jog-Állam-Politika, 2026/2.3
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.3

FEJES ZSUZSANNA[1] – NAGY KRISTÓF[2]

Határok között – A határon átnyúló együttműködések közjogi evolúciója az Európai Unióban

ABSTRACT

The study examines the role of borders and the development of the public law frameworks of cross-border cooperation in the context of European integration. It focuses on the interpretation of the dividing and connecting nature of borders, as well as the legal and institutional conditions of cross-border cooperation. The authors analyse, within the legislative frameworks of the Council of Europe and the European Union, the legal-administrative conditions for establishing cross-border European territorial cooperation, along with the organisational models of cooperation institutionalised at different levels, with particular attention to the institution of the European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC). The study also separately examines the public law regulation of cross-border cooperation in Hungary and its role in strengthening European territorial cohesion.

The study highlights a paradox: while the European Union's cohesion policy seeks to reinforce the connecting role of borders, contemporary European discourse – amid the growing prominence of security challenges – has increasingly emphasised narratives that stress the dividing function of borders. This shift is bringing about a paradigm change in the development of cross-border cooperation and making the need for its reconsideration ever more urgent. As a result of these processes, the new BRIDGEforEU Regulation was adopted in 2025, aiming to provide a flexible and adaptive institutional solution for addressing legal and administrative obstacles in border regions.

Keywords: cross-border cooperation ■ European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC) ■ border regions ■ EU cohesion policy ■ multilevel governance ■ BRIDGEforEU

[1] Egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék; Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet; fejes.zsuzsanna@uni-nke.hu. MTMT: 10021876 * ORCID: 0000-0001-5557-0383 * Google Scholar ID: OZ_ycqEAAAAJ.

[2] PhD-hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola; kristof.nagy@ngm.gov.hu.

I. BEVEZETÉS

A második világháborút követően elindult európai integráció egyik legfőbb célja a belső határok lebontására épülő „négy szabadság" megvalósítása volt, amely folyamattal párhuzamosan az államközi és decentralizált határon átnyúló együttműködések számtalan formája alakult ki Nyugat-Európa országaiban, főként azokban a határtérségekben, ahol a korábban földrajzilag, gazdaságilag vagy társadalmilag összetartozó területek a világháborúkat követő mesterséges határmegvonások következtében elszakadtak egymástól.

Ezzel egy időben a keleti blokk államaiban éppen ellentétes folyamatok zajlottak.[3] Az államhatárok nemcsak politikailag és térszerkezetileg, hanem gazdaságilag és társadalmilag is elválasztó jelleget öltöttek, és kizárták az egymással szomszédos országok határ menti területeinek együttműködési lehetőségeit, ami azok elszigetelődéséhez, valamint a határtérségek periférikus helyzetének megerősödéséhez vezetett. Ez a folyamat az 1989–90-es évek fordulóján megváltozott; a vasfüggöny leomlása, továbbá az európai integráció megújult lendülete felerősítette a határok összekötő szerepét, teret kínálva ezzel új, határon átnyúló együttműködési formák kialakítására. Ezek a kooperációk kezdetben spontán módon, alulról szerveződve bontakoztak ki, perifériajellegükből kimozdulva – lakossági, gazdasági, etnikai, mobilitási kapcsolatokat építve – egyre inkább intézményes kereteket nyertek. Mindezek következtében Európa-szerte élénk elméleti érdeklődés bontakozott ki a határok hatásainak megértése, valamint a közép- és kelet-európai országokban kirajzolódó határkonfliktusok és együttműködési törekvések vizsgálata iránt.

Tanulmányunk első részében kísérletet teszünk a határok elválasztó és összekötő jellegének[4] megértésére – figyelemmel a 20–21. században zajló folyamatokra, átalakulásokra és olyan új kihívásokra, amelyeket a világháborúkat követően az integrációs és globalizációs folyamatok hívtak életre. A határok politikai szerepének változása és az együttműködésre törekvés olyan közjogi szabályozási kísérleteket eredményeztek, amelyek túlléptek a nemzeti szabályozási kereteken, és kezdetben az Európa Tanács, később az Európai Unió jogalkotásában is megjelentek. A tanulmány második részének fókuszában a határon átnyúló együttműködések jogi és intézményesülési feltételei állnak: vizsgáljuk az együttműködést segítő szabályozási-adminisztratív kereteket, valamint a különböző szinten intézményesült kooperációk jogi-kormányzási modelljeit, különös tekintettel az Európai Területi Együttműködési Csoportosulásokra (*European Groupings of Territorial Cooperation*, EGTC, magyarul: Európai Területi Társulás, ETT), amelyekről éppen 20 éve fogadott el rendeletet az Európai Unió. Az ilyen típusú kooperációkban érintett résztvevők ma már az európai térben is autonóm módon képesek megjelenni, meghatározó szereplővé válni, és az Európai Unió belső határainak átjárhatósága révén új térstruktúrákat, kor-

[3] Ennek a nemzetközi szerződési oldalára lásd pl. Szalai, 2008, 98-108.

[4] Rechnitzer, 1999, 9-72.

mányzási formákat létrehozni – a szubszidiaritás és a többszintű kormányzás elveinek megfelelően, a tagállamok szuverenitásának teljes tiszteletben tartásával. Az Európai Unió eddigi vívmányai ellenére, és a határok lebontására irányuló törekvések mellett azonban a mai napig léteznek a határok mentén olyan jogi és adminisztratív akadályok, amelyek nehezítik az integrációs folyamatokat. Mindez nemcsak a nyugat-európai együttműködések kialakításában játszik jelentős szerepet, hanem hatással van a Kárpát-medence térségére is. Ezeknek a folyamatoknak az elemzésén keresztül mutatjuk be Magyarország határon átnyúló együttműködéseinek közjogi feltételrendszerét is.

A fentiek alapján, az utóbbi évek uniós szakpolitikáiban (különösen az EU kohéziós politikájában) és a határtani kutatások keretein belül egyaránt felértékelődtek a határokon átnyúló intézményesült együttműködésének jogi, intézményi-kormányzási és támogatáspolitikai fejlesztésének kérdései. Ugyanakkor, az együttműködési törekvések ellenére az utóbbi évek különböző válságai és azok hatásai – a 2008-as gazdasági világválság, a 2015-ös migrációs krízis, a COVID-19 járvány, a 2022-ben kitört orosz-ukrán háború és további háborús fenyegetettségek – ráirányították a figyelmet a határok elválasztó szerepére is. Tanulmányunk arra a paradoxonra kíván rávilágítani, hogy miközben az EU kohéziós politikája a határok összekötő szerepét igyekszik erősíteni, napjaink európai diskurzusában a biztonsági kihívások előtérbe kerülésével a határok elválasztó szerepét hangsúlyozó narratívák válnak meghatározóvá, paradigmaváltást előidézve a határon átnyúló együttműködések kialakításának folyamatában, egyre sürgetőbbé téve azok újragondolásának igényét. Ennek a problémának kiemelt aktualitását adja annak vizsgálata, hogy az EU kohéziós politikájának jövőjét hogyan lehet összeegyeztetni a válságokból eredő tendenciákkal, hogy abban kiemelt szerepet kapjanak a határon átnyúló együttműködések.

II. A HATÁR ÉS A HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

1. A határ fogalmának definíciós kísérletei

A határ fogalma szorosan kapcsolódik az állam és az államterület fogalmához, továbbá azon keresztül az állami szuverenitás kérdéséhez. A szakirodalom először a nemzetállam területének prizmáján keresztül közelítette meg a határ fogalmát, a földrajz kulcsfontosságú szerepet játszott az állam határainak meghatározásában, a jog pedig lehetővé tette azok vizsgálatát és érvényesítését, hozzájárulva ezzel az állami szuverenitás megerősítéséhez.[5] Az államhatár közjogi megközelítésben nemzetközi szerződések által meghatározott, a Föld felszínén függőlegesen áthaladó képzeletbeli síkok összessége,[6] egy olyan kétdimenziós

[5] Evrard, 2022, 847.
[6] Schanda, 2015, 19.

terület, amely az államteret fogja körül,[7] elválasztva az államok területét egymástól, valamint az állami felségjog alatt nem álló területektől.

A határok eredetileg szuverén államok területi birtokainak kijelölésére szolgáltak, majd az 1648-as vesztfáliai rendszert követően pedig központi szerepet kaptak a nemzetállamok fejlődésében, ahol az *uti possidetis* elve biztosította az államok közötti rend fenntartását a területi integritás kölcsönös elismerése, a nemzeti önrendelkezés és egymás szuverenitásának tiszteletben tartása révén.[8] Amikor tehát az önrendelkezés és a szuverenitás szervezőelvekké fejlődtek, onnantól a határok váltak a modern államok meghatározó ismérveivé.

A határ-definíciók kapcsán fontos különbséget tenni a *frontier* és a *boundary* között. Míg a *frontier*, mint civilizációs határ alapvetően elválasztó szerepet tölt be, vagyis egy kulturális-civilizációs homogén egységet, világot határol el egy másik kultúrkörtől (ilyen pl. a Római Birodalomban a *limes*); a *boundary* olyan határt jelöl, amely elválaszt és egyben összeköt, vagyis egy egységes világrendszer kialakulását teremti meg, amely a modern államok kialakulásával válik az államközi kapcsolatokban elterjedtté és meghatározóvá.[9] Ennek alapján a határ funkcionálisan választ el eltérő politikai, intézményi rendszereket, és köt összse eltérő társadalmakat és közösségeket; lehet elválasztó (*barrier*), filter, és híd vagy kapu szerepű.[10] Vizsgálatunk középpontjában a határok változó szerepe és funkciója, elválasztó és összekötő jellege áll.

Elengedhetetlen ugyanakkor annak hangsúlyozása is, hogy a határ fogalma sokkal összetettebb, mint egy egyszerű, elvont vonal, amely egy földrajzi területet oszt ketté. A 20–21. századi határfogalmak kapcsán egyre elterjedtebbé vált a határ interdiszciplináris megközelítésben történő vizsgálata, amely szerint a határok olyan, államok közötti kölcsönös megegyezéssel létrejött konstrukciók, melyek nemzetközi megállapodások eredményei, intézmények, identitásjelölők és diskurzusok is egyben.[11] A határok nem csupán az államok és a földrajzi terek közötti elválasztó vonalat képezik, hanem a „mi" és az „ők", az „itt" és az „ott", valamint a „bennfentesek" és a „kívülállók" közötti különbséget is mutatják,[12] szabályozzák a befogadás és kizárás mértékét, a permeabilitás fokát, illetve a határon átnyúló mozgást.[13] Newman tudományos leírásából kitűnik a határok intézményi összetettsége, viszont jól megragadja azok alapvető funkcióját is, azaz hogy akadályt képezzenek, védelmet nyújtsanak egy rendszer – elsődlegesen az államok – számára a nemkívánatos elemekkel szemben. Helyük idővel változhat – mivel az általuk körülzárt területek mérete, illetve az azon élő népesség száma sem állandó –, de mindig meghatározzák azokat a paramétereket,

[7] Nagy, 1999, 151.
[8] Castellino – Allen, 2003.
[9] Takács, 2011, 76.
[10] Ricz, 2018, 163.
[11] Anderson, 1969; Brunet-Jailly, 2005, 636.; Newman, 2003, 2006.
[12] Newman, 2006, 148.
[13] Newman, 2003, 14.

amelyek között az identitások kialakulnak, átalakulnak és fennmaradnak.[14]

Ki kell emelni azonban, hogy a határok szerepe és funkciója nem merül ki az elválasztásban. Közel ugyanilyen hangsúlyos az is, hogy a határok hídként és kapcsolódási pontként is szolgálhatnak, átjárhatóságot biztosíthatnak, olyan „sokrétű, többszintű és interdiszciplináris intézmények és folyamatok, amelyek nemcsak adminisztratív és geopolitikai, hanem kulturális, gazdasági és társadalmi szempontból is átívelnek a térségeken".[15] A határon átnyúló kapcsolatokon pedig azokat a jelenségeket értjük, amelyek a határtérségben történnek, és a határokon keresztül a térségben élők mindennapjait alakítják. Ezek az interakciók kapcsolatban lehetnek a munkavállalással, a lakóhelyválasztással, a szolgáltatások igénybevételével, de akár a közigazgatási ügyek intézésével is. A határok nyitottsága befolyásolja ezeket a jelenségeket, de alapjában véve az interakciók mennyiségi és tematikus sűrűsége a meghatározó.[16]

Az elmúlt évtizedek tehát rámutattak a határok összekötő szerepének fontosságára, amely a határon átnyúló kontextusok előtérbe kerülésében és az intézményesült határon átnyúló együttműködések megjelenésében is jól tükröződik. Ezzel párhuzamosan a tudományos kutatások fókuszában is megjelent a határ menti együttműködések és fejlesztési lehetőségek vizsgálata, azok jogi és intézményi kereteinek feltárása és elemzése, amely tanulmányunk tárgyát is képezi.

2. A határon átnyúló együttműködések kialakulásának lépései

A 20. század második felében Nyugat-Európa országai és vezető politikusai számára nyilvánvalóvá vált, hogy az európai gazdasági és politikai versenyképesség fenntartása érdekében összefogásra van szükség. Az együttműködés megvalósulása, a négy szabadságra épülő európai integráció *sui generis* jog- és intézményrendszerének kiépítése és megszilárdítása jelentős hatást gyakorolt a tagállamok határainak helyzetére és szerepére.

Az európai integrációs folyamatok a schengeni határrendszer kiépítésével ugyancsak elősegítették az Európai Unió belső határainak fokozatos lebontását, melynek során a belső határok korábbi elválasztó jellegét az európai integráció országain belül egyre inkább azok összekötő szerepének erősödése váltotta fel, miközben az uniós polgárok a modern történelemben példátlan lehetőségekhez jutottak a szabad mozgás területén.

Az első határon átnyúló együttműködések az 1960-as években alakultak ki, spontán módon, alulról felfelé építkező *„bottom-up"* típusú kooperációk keretében, minden formalitást nélkülözve. A határ menti kapcsolatok elmélyülése előbb-utóbb szükségszerűen azok intézményeinek kialakulásához vezetett. Az intézményesülési folyamat legnagyobb kihívása az volt, hogy az országonként

[14] Newman, 2003, 15.
[15] Haselsberger, 2014, 505. Idézi: Evrard, 2022, 845.
[16] Ricz, 2018, 164-165.

eltérő jogrendszerek és közigazgatási struktúrák keretei között kellett megtalálni a határok mentén kialakítható formalizált együttműködési lehetőségeket. Ez a folyamat önmagában nem jelentett veszélyt a meglévő központi államigazgatás rendszerére, hiszen nem egy új, önálló közigazgatási szint létrehozása volt a cél, hanem a már meglévő szintek összekapcsolása, a társadalmi, gazdasági és területi kohézió elősegítése, a harmonikus és kiegyenlített területi fejlődés megteremtése.

Az európai integrációs folyamatok előmozdítása nemcsak a részt vevő tagállamok központi közigazgatási szintjén vált fő céllá, hanem a határmentiségben ténylegesen érintett szubnacionális (helyi és regionális) egységek is törekedtek a határokon átnyúló kooperációk megteremtésére. Az ilyen típusú együttműködési lehetőségek egyre szélesebb körben alakultak ki, és erősítették Európa területi kohézióját, valamint a demokratizálódási folyamatot. A szubnacionális szintek hatásköreinek megerősítésében, a helyi és regionális demokrácia és önkormányzatiság értékeinek, jogi és intézményi feltételeinek megteremtésében elsőként az Európa Tanács játszott kiemelkedő szerepet.[17] Később a szubnacionális szintek térnyerése összekapcsolódott az Európai Unió regionális politikájával, amelynek kereteit az Egységes Európai Okmány teremtette meg. Ugyanakkor a regionális politika kérdését az Európai Unió sokáig elsősorban a támogatási programok megvalósításának kontextusában kezelte. Ezek a folyamatok megkövetelték a nemzeti és európai területi politikák nagyobb összhangját, és megteremtették a kölcsönös egymásra hatás lehetőségét.

Abban, hogy az európai kohéziós politika egyik kulcskérdésévé az európai területi együttműködések elősegítése vált, további jelentős szerepet töltöttek be azok a formális és informális érdekérvényesítő, nyomásgyakorló szervezetek – az Európai Határrégiók Egyesülete (*Association of European Border Regions*, AEBR), az Európa Tanács Helyi és Regionális Önkormányzatok Európai Kongresszusa (*Congress of Local and Regional Authorities*, CLRAE), valamint a Maastrichti Szerződéssel létrehozott Régiók Bizottsága (később *European Committee of the Regions*, CoR) –, amelyek befolyást tudtak gyakorolni a tagállami és európai döntéshozatalra.

Ezen törekvéseknek az országhatárokat átlépő, új szemléletű politikai irányzata a nyolcvanas évek végén új regionalizmus elnevezéssel folytatódott,[18] és nemcsak az Európai Unió tagállamaiban, hanem a közép- és kelet-európai országokban is meghatározóvá vált, egyben az Európai Unióhoz történő csatlakozásra való felkészülés eszköze lett.

A Lisszaboni Szerződés tovább erősítette a helyi és a regionális önkormányzatok hozzájárulását az Európai Unió átfogó, harmonikus fejlődéséhez, külön nevesítve a határon átnyúló régiókat, valamint beillesztette az Európai Unió

[17] De Sousa, 2013, 9-11.

[18] Keating, 1998, 182.; Keating, 2001, 19-43.; Loughlin – Peters, 1997, 41-62.

szakpolitikái közé a „gazdasági, társadalmi és területi kohéziót",[19] továbbá a kohéziós politikát az EU és a tagállamok megosztott hatáskörévé tette.

Kezdetben csak azok a területek tudtak formális keretek között együttműködni, ahol a kormányzati rendszer jellegéből fakadóan a szubnacionális szintek nemzetközi szerződéskötési joggal rendelkeztek, így a helyi vagy regionális hatóságok önállóan is köthettek határon átnyúló megállapodásokat. Más esetekben az államok között létrejött kétoldalú szerződések biztosítottak az alacsonyabb szintek számára határon átívelő együttműködési lehetőségeket. Az együttműködések így rendkívül sokszínű képet mutattak, változatos formában és jogi szabályozás mellett alakították ki intézményesült struktúráikat, melyek leggyakrabban eurorégió vagy munkaközösség, később EGTC elnevezéssel működtek. A határon átnyúló – helyi, regionális és nemzetek közötti – együttműködések ugyanis csak akkor tudják betölteni valódi szerepüket, ha létezik egy olyan alkotmányos és közigazgatási környezet,[20] amely képes a különböző jogi struktúrák és kompetenciák összehangolására, miközben:

- a tagállamok jogi-közigazgatási berendezkedései országonként jelentősen eltérnek;
- több szempontból különbözőek az együttműködő közigazgatási egységek döntési kompetenciái, erőforrásai és jogkörei;
- nehézség adódik az intézményi sokszínűségből, melynek hatására sokféle, határon átnyúló kooperációs forma alakult ki, nincs egységesen elfogadott szervezetrendszer.

III. A HATÁR MENTI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK SZABÁLYOZÁSÁNAK JOGI KERETEI

1. Az Európa Tanács Madridi Keretegyezménye

Az Európa Tanács volt az első nemzetközi szervezet, amely kiemelkedő szerepet játszott a határokon átnyúló együttműködések megerősítésében. Tevékenységében kezdettől fogva fokozott jelentőséggel bír a helyi demokráciák és a határ menti kapcsolatainak elősegítése érdekében végzett kormányközi munka.

Az Európa Tanács 1980-ban elfogadott Madridi Keretegyezménye[21] volt európai szinten az első jelentős dokumentum, amely megkísérelte a határon átnyúló együttműködések átfogó szabályozását. A Keretegyezmény úttörő szerepét és az egységes európai szabályozás megteremtésének nehézségét mutatja, hogy a

[19] Treaty on the Functioning of the European Union of 13 December 2007 – consolidated version. Art. 4., Art. 174-178.

[20] Schiffner – Szalai, 2016, 325-338.

[21] European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. Council of Europe, Madrid, 21.V.1980. ETS No. 106. (továbbiakban: Madridi Keretegyezmény, 1980).

dokumentum megszületését hosszas előkészítő munka előzte meg.[22] A Keretegyezmény legfőbb célja, hogy megfeleljen mindazoknak a sajátos elvárásoknak, amelyeket a heterogén jogi és közigazgatási környezettel rendelkező részes államok közösen támasztanak a határon átnyúló együttműködések számára. A Keretegyezmény speciális feladata abban áll, hogy változatos jogi és politikai berendezkedéssel bíró államok között kell megteremtenie a két- és többoldalú megállapodások kereteit, egyszerre kell alkalmazhatónak lennie az azt ratifikáló valamennyi tagország helyi és területi közigazgatási viszonyaira. A Keretegyezmény Preambuluma rögzíti az együttműködési célokat,[23] ugyanakkor már az 1. cikk rámutat arra, hogy az érintett államok alkotmányos rendjének figyelembevételével a Keretegyezmény csupán jogi keretet biztosít, amelyet konkrét tartalommal a ratifikáló államok belső törvényhozásának kell megtölteni.

A Keretegyezmény hiánypótló szerepet tölt be azzal, hogy a 2. cikkben definiálja a határ menti együttműködések fogalmát és meghatározza az együttműködések alanyait. Ugyanakkor az együttműködések alanyi körét is a tagállamok belső jogából vezeti le, és fenntartja a lehetőséget a tagállamok számára, hogy az „…egyezmény aláírásakor vagy az Európa Tanács Főtitkárához intézett későbbi bejelentés útján megnevezzék azokat az önkormányzatokat, hatóságokat vagy közigazgatási szervezeteket, illetőleg azokat a témákat vagy formákat, amelyekre az egyezmény hatályát behatárolni kívánja, illetőleg azokat, amelyeket ki kíván zárni az egyezmény hatálya alól."[24]

Az együttműködések tárgya tekintetében nem ad többletjogosítványokat, vagyis az együttműködések terjedelme attól függ, hogy az egyes államok helyi és területi hatóságai a nemzeti jog alapján milyen hatáskörökkel rendelkeznek. A Keretegyezmény 3. cikkében foglalkozik részletesen az együttműködések konkrét formáival. A határ menti együttműködések olyan formáit ajánlja, amelyek a helyi és területi közösségek szükségleteihez igazodnak, és képesek járulékos jogi alapot teremteni ezek bármely típusú kooperációja számára.[25]

[22] Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése már 1966-ban elfogadott egy ajánlást a helyi hatóságok közötti európai együttműködéséről [REC 470 (1966)], amelyre csupán nyolc év elteltével reagált a Miniszteri Bizottság a helyi közösségek határ menti együttműködéséről szóló határozatának elfogadásával [RES (74) 8E], amely elindította a Keretegyezmény kidolgozását.

[23] Madridi Keretegyezmény, 1980. Preambulum: „…regionális város- és községfejlesztés, környezetvédelem, közösségi infrastruktúra és lakossági szolgáltatások, valamint a kölcsönös segítségnyújtás katasztrófa-helyzetekben."

[24] Madridi Keretegyezmény, 1980. 2. cikk (2) bekezdés.

[25] Madridi Keretegyezmény, 1980. 3. cikk (1) bekezdés: „A megkötendő megállapodások és egyezmények a jelen egyezményhez 1.1–1.5., valamint 2.1–2.6. sorszámok alatt csatolt minta és keretmegállapodásokon, szabályzatokon és szerződéseken alapulnak, azokkal az eltérésekkel, amelyeket a Szerződő Fél sajátos helyzete megkíván. A mintamegállapodások, szabályzatok és szerződések csak iránymutató jellegűek, szerződéses erejük nincs." További minta- és keretmegállapodások is születtek, amelyek az egyezmény mellékletét képezik, és az 1.6-1.14. és a 2.7-2.16. számok alatt találhatók: Model Interstates Agreements on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. https://rm.coe.int/1680078b0a és Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. https://rm.coe.int/1680078b0b.

Mellékletében harminc modellt mutat be (tizennégy modellt az államközi mintamegállapodásokra és tizenhatot a helyi és területi önkormányzatok közötti együttműködésre vonatkozóan). A Keretegyezmény szándéka a már meglévő megállapodásokat egy közös rendszerbe foglalni, olyan nemzetközi jogi keretet biztosítva azoknak, amely megnöveli a helyi önkormányzatok és a régiók szerepét a határ menti kapcsolatok alakításában, ugyanakkor nyitva hagyja a lehetőséget az együttműködési formák bővítésére. Rendelkezései során azonban végig hangsúlyozza az állami szuverenitás elvének[26] folyamatos tiszteletben tartását és biztosítja az államok számára a felügyeleti és ellenőrzési jogköröket.[27]

A Keretegyezmény hátránya a nemzetközi jogi jellegéből adódó azon korlát, hogy csupán az azt ratifikáló országok esetében alkalmazandó, ugyanakkor azokat is csupán a belső jog keretein belül ösztönzi arra, hogy segítsék elő, könnyítsék meg és támogassák a határ menti régiók és települések együttműködési kezdeményezéseit, azonban még nem ismeri el a területi önkormányzatok szerződéskötési jogát.[28] A Keretegyezmény valódi jelentőségét úgy lehet meghatározni, ha tovább vizsgáljuk a Keretegyezményt kiegészítő, határon átnyúló együttműködésre vonatkozó további joganyagot.

A Madridi Keretegyezmény első Kiegészítő Jegyzőkönyvét[29] 1995-ben fogadták el és 1998 decemberében lépett hatályba. A dokumentum leszűkíti a határmentiség fogalmát (*trans-frontier*) kifejezetten az egymással határos területi önkormányzatok és közigazgatási szervezetek kapcsolataira, és ezek kooperációival foglalkozik. Tipikusan ilyen kapcsolatok intézményesülnek az eurorégió, illetve a munkaközösség típusú együttműködésekben.

Az 1998-ban elfogadott Második Kiegészítő Jegyzőkönyv[30] 2001-ben lépett hatályba, és olyan területi közösségek és hatóságok együttműködéseit szabályozza, amelyeknek nincs közös határuk (*inter-territorial*). Ilyen együttműködések lehetnek a testvérvárosi kapcsolatok, vagy határon átívelő regionális szövetségek, amelyek valamilyen közös identitás mentén formálódnak.

A Madridi Keretegyezmény Harmadik Kiegészítő Jegyzőkönyve[31] 2009. november 16-án Utrechtben került elfogadásra, és négy tagállami ratifikációt

[26] Ld. Kruzslicz, 2019, 46-49.

[27] Madridi Keretegyezmény, 1980. 3. cikk (4) bekezdés: „Az egyezmények és megállapodások megkötésénél kellő figyelmet szentelnek az egyes Szerződő Felek belső joga által a nemzetközi kapcsolatok vitelére és az általános politika alakítására meghatározott hatásköröknek, valamint azoknak a felügyeleti és ellenőrzési szabályoknak, amelyeknek a területi önkormányzatok és közigazgatási szervek alanyai lehetnek."

[28] Committee of the Regions, 2007, CdR 117/2007. 30-32.

[29] Additional Protocol to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities ETS No. 159, Council of Europe, Strasbourg, 9.XI.1995.

[30] Protocol No. 2 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning interterritorial co-operation. ETS No. 169, Council of Europe, Strasbourg, 5.V.1998.

[31] Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning Euroregional Co-operation Groupings (ECGs). ETS No. 206, Council of Europe, Utrecht, 16.XI.2009.

követően 2013. március 1-jén lépett hatályba. A Harmadik Kiegészítő Jegyzőkönyv által létrehozott új jogi eszköz az euroregionális együttműködési csoport (*Euroregional Co-operation Groupings*, a továbbiakban: ECG) elnevezést kapta, egységes szabályozási keretet és jogi személyiséget biztosítva a sokféle intézményi formában működő eurorégiók számára. Ez a jogi eszköz áttörést jelentett az Európa Tanács szabályozási rendszerében, hiszen egy olyan, valamennyi tagállamban egységesen jogi személyiséggel rendelkező euroregionális együttműködési csoport létrehozására tett kísérletet, amely egész Európában megoldhatja az eddig létrejött és rendkívül heterogén intézményi struktúrában működő eurorégiók egységesítésének problémáját. Az új jogi eszköz valamennyi típusú (határ menti, területközi/regionális és államközi) együttműködés számára lehetővé teszi, hogy – a meglévő jogi és közigazgatási rendszerbeli különbségek ellenére – hatékonyan tudjon működni, lehetőség szerint közjogi jogi személyiség formájában, nem kizárva azonban a magánjogi jogi személyiséggel rendelkező formákat, valamint az informális keretek között működő együttműködéseket sem. A korlátot ebben az esetben az jelenti, hogy jelen tanulmány megírásakor ez a jegyzőkönyv csupán 7 országban lépett hatályba (Belgium, Ciprus, Franciaország, Németország, Szlovénia, Svájc, Ukrajna).[32]

2. Az Európai Unió EGTC rendelete

Több mint 25 évvel az Európa Tanács Madridi Keretegyezményének elfogadása után, és 20 évvel jelen tanulmány megszületése előtt, az Európai Unió a határon átnyúló együttműködések minőségi reformját hozta létre azáltal, hogy megteremtette a különböző típusú, területi (határ menti, transznacionális, interregionális)[33] kooperációk közös szabályokon alapuló, valódi intézményesülésének lehetőségét az európai területi együttműködési csoportosulásról szóló 1082/2006/EK rendelettel (továbbiakban: EGTC-rendelet), amely 2006. július 5-én került elfogadásra, és 2007. augusztus 1-től az EU valamennyi tagállamában teljes körűen alkalmazandó.

Az EGTC-rendelet nóvuma, hogy az európai területi együttműködések szereplői számára olyan egységes struktúrák, ún. EGTC-k[34] kialakítását teszi lehetővé, amelyek jogi személyiséggel vannak felruházva, minden tagállamban az adott tagállam jogában a jogi személyeknek biztosított legteljesebb jogképesség-

[32] Megjegyzendő, hogy Oroszország is aláírta és ratifikálta a jegyzőkönyvet, amely 2017.01.01-én hatályba is lépett, de jelenleg Oroszország nem tagja az Európa Tanácsnak.

[33] Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). OJ L, 210/19. 31.7.2006. (továbbiakban: EGTC-rendelet) 1. cikk (2) bekezdés.

[34] Magyarországon 2014. december 20. napján lépett hatályba az európai területi társulásról szóló 2014. évi LXXV. törvény, amely egyúttal hatályon kívül helyezte a 2007. évi XCIX. EGTC törvényt. Az új ETT törvény 4. §-a kimondja, hogy az ETT neve az „európai területi társulás" elnevezést tartalmazza.

gel rendelkeznek,[35] és a rendeletben nem szabályozott kérdésekben a székhely szerinti tagállam joga alapján működnek.[36] Ezzel az Európai Unióban is megvalósult a határon átnyúló szervezetek uniós jogi és belső jogi megerősítése.

Az EGTC-k tagjai lehetnek tagállamok – beleértve annak legkülső régióit – vagy nemzeti szintű hatóságok, regionális, helyi hatóságok és egyéb közjogi szervek, valamint a rendeletben meghatározott gazdasági társaságok alkothatják, amelyek legalább két országból származnak.[37] Bizonyos feltételek mellett az Európai Unión kívüli, harmadik országok szervezetei (nemzeti, regionális vagy helyi hatóságai, közjogi intézményei vagy vállalkozásai) is részt vehetnek egy csoportosulásban, amennyiben az EGTC-ben legalább két tagállamból származó tag vesz rész és a harmadik állam valamely résztvevő tagállammal határos, és azok közösen területi együttműködéseket vagy az Unió által támogatott programokat hajtanak végre.[38] Amennyiben csak egy tagállamból származó tag(ok) vesz(nek) részt az EGTC-ben, akkor harmadik államok szereplői csak úgy vehetnek részt egy EGTC-ben, ha a harmadik országok határosak az érintett tagállammal, és a harmadik ország jogszabályai vagy a résztvevő tagállam és a harmadik ország közötti kétoldalú megállapodások ezt lehetővé teszik.[39]

Az EGTC-rendelet tehát nem szünteti meg és nem korlátozza a korábban létrejött, sokkal részletesebb nemzetközi együttműködési szerződéseket, egyezményeket, sem a korábban kialakult intézményesült együttműködési formákat, inkább kiegészíti azokat.[40] Emellett lehetővé teszi olyan nem EU-tagok szereplőinek bevonását is, amelyek részes államai az Európa Tanács Madridi Keretegyezményének, továbbá rendelkeznek megfelelő két- vagy többoldalú államközi megállapodásokkal a határon átnyúló együttműködések jogi státuszának rendezésére.

Az EGTC-rendelet a csoportosulás létrehozására vonatkozó rendelkezések között előírja, hogy valamennyi leendő tag köteles értesíteni saját tagállamát a csoportosulásban való részvételi szándékáról, majd a tagállam jóváhagyása szükséges a részvételhez.[41] Minden egyes EGTC a tagok által egyhangúlag megkötött Egyezményen alapul, amelynek alapján saját Alapszabályt fogad el. Ezek a dokumentumok többek között meghatározzák az EGTC feladatait és hatáskörét, meghatározzák a jogállását, szerveit és költségvetési szabályait.[42] Egy csoportosulás legalább két szervből épül fel: a tagok képviselőiből álló Közgyűlésből és a csoportosulás képviseletét ellátó és annak nevében eljáró igazgatóból.[43]

[35] EGTC-rendelet 1. cikk (3)-(4) bekezdés.
[36] EGTC-rendelet 2. cikk (1) bekezdés.
[37] EGTC-rendelet 3. cikk (1)-(2) bekezdés.
[38] EGTC-rendelet 3a. cikk (1) bekezdés.
[39] EGTC-rendelet 3a. cikk (2) bekezdés.
[40] Medve-Bálint – Svensson, 2013, 15-31.
[41] EGTC-rendelet 4. cikk.
[42] EGTC-rendelet 8. és 9. cikk.
[43] EGTC-rendelet 10. cikk.

Az Egyezményt és Alapszabályt a székhely szerinti tagállamban, annak nemzeti joga alapján kell bejegyezni és/vagy közzétenni, majd tájékoztatni a Régiók Európai Bizottságát, amely gondoskodik az EU Hivatalos Lapjában történő közzétételről.[44] Az EGTC-kről a Régiók Európai Bizottsága nyilvántartást vezet, amelynek alapján jelen tanulmány elkészítésének időpontjában 85 működő EGTC van az Európai Unióban.[45]

A fentiekből jól látható, hogy az EGTC-k szabályozási környezete a többszintű kormányzás elvi kereteihez illeszkedik, amelynek vertikális vetülete a különböző szinteken (európai, nemzeti, szubnacionális) megjelenő szereplőket kapcsolja össze és vonja be a közös európai döntéshozatalba; míg a horizontális vetülete az azonos szinten elhelyezkedő szereplők interakcióját, az európai határon átnyúló hálózatok kialakulását eredményezi. A Régiók Európai Bizottsága által 2009-ben kiadott Fehér Könyv,[46] és az ennek nyomán elfogadott Charta[47] kiemeli az EGTC jelentőségét a határon átnyúló organikusabb térstruktúrák és kormányzási formák kialakításában, az EU gazdasági, társadalmi és területi kohéziójának elősegítésében.[48]

IV. HATÁROK ÉS HATÁRMENTISÉG MAGYARORSZÁGON

1. Határok és határmentiség a rendszerváltás utáni Közép- és Kelet-Európában

A 20. századi területiség problémáját nemcsak a mesterségesen meghúzott nemzetállami határok jelentik, hanem az azokon át- és keresztülhatoló nemzeti, etnikai[49] és kisebbségpolitikai kérdések,[50] valamint a határkultúrák térbeli különbözősége is. Ezek pontos kiterjedése mindig is problematikus volt, nemcsak a közép- és kelet-európai, hanem más európai államokban is.[51] Közép- és Kelet-Európára a hidegháború éveiben erősen redukált, kizárólag állami szintről irányított határon átnyúló kapcsolatok voltak a jellemzők, amennyiben ilyenek egyáltalán léteztek. A keleti blokk országainak viszonylag egységes politikai rendszere ellenére az elkülönülés egymás között is lényegében ugyanolyan erős volt, mint az ellenséges ideológiát és gazdasági jelleget öltött országok irányá-

[44] EGTC-rendelet 5. cikk.
[45] European Committee of the Regions, 2025.
[46] Committee of the Regions, 2009, CdR 89/2009 final.
[47] Committee of the Regions, 2014.
[48] Committee of the Regions, 2009, CdR 89/2009 final, 30.
[49] Szalai, 2017, 3-11.
[50] Szalai, 2021, 72-92.; Szalai, 2018, 523-529.
[51] Kürti, 2006, 29.

ban.[52] A térség országai az 1990-es évekig rendkívül zárt határokkal rendelkeztek, amelyek szinte átjárhatatlanok voltak, így eleve kizárták a nyugati típusú együttműködések lehetőségét. Emellett a térség az államainak a politikai ellentétek miatti el- és bezárkózása is hátrányos helyzetet teremtett a határ menti kapcsolatok számára. Ugyanakkor Magyarország a trianoni békediktátum által okozott rendkívüli nehézségek közepette is relatíve gyorsan képes volt alkalmazkodni a fennálló helyzethez, újrapozícionálni magát a Kárpát-medencében, és kezelni a határmentiségből adódó kihívásokat az utódállamokkal, a legszükségesebb kapcsolattartás szintjén.[53]

A regionalizmusról, illetve a határ menti térségek együttműködésének 1989 előtti típusairól elöljáróban elmondható, hogy ezeket az együttműködési formákat nem a szerves, integrált fejlődés hozta létre, nem is a helyi közösségek alakították ki saját elképzelésük szerint és a remélt haszon érdekében, hanem a központi és helyi politikai elit akciói voltak részben propagandacélok, részben pedig saját céljaik szolgálatában.[54] A határon átnyúló regionalizmus eszméje Közép- és Kelet-Európában az 1989-90-es változások után azonban gyorsan elterjedt, és határozottan felértékelődött.

Az 1990-es évek elején bekövetkezett gazdasági és politikai változások az euroregionális együttműködések fejlődésének több, a nyugati mintáktól eltérő sajátosságát mutatták. A rendszerváltást követően a közép- és kelet-európai térségben a nemzeti mozgalmak és territoriális konfliktusok újjáéledése volt tapasztalható, aminek következtében új nemzetállamok is kialakultak, sajátos jogi és közigazgatási struktúrákkal. Míg néhány nemzet (cseh, szlovák, szlovén, horvát, szerb) államilag is újjászerveződött, mások (lengyel, magyar, román) csupán nemzeti identitásuk alapjait fogalmazták újra.[55] Globális szemszögből nézve a makrorégió országainak többsége sikeres fejlődési pályára lépett (a szovjet típusú rendszerből való átmenet bizonytalan és nehézkes jellege ellenére). [56]

Magyarország az 1990-es években kötötte meg a határon átnyúló együttműködéseket lehetővé tevő kétoldalú államközi megállapodásainak legnagyobb részét a jószomszédi kapcsolatokról és baráti együttműködésről (ún. alapszer-

[52] Rechnitzer, 1999, 11.
[53] Baranyi, 2019, 91.
[54] Éger, 1996, 95-106.; Éger, 2000, 25.
[55] Kürti, 2006, 29.
[56] Rácz – Egyed, 2023, 10.

ződéseket).[57] Ezen túlmenően Ukrajnával és Szlovákiával kifejezetten a határ menti együttműködésekre vonatkozóan is születtek olyan kétoldalú államközi megállapodások, amelyek a Madridi Keretegyezmény elveit veszik alapul, és a két ország speciális körülményeire tekintettel konkretizálják azokat.[58] A kétoldalú államközi megállapodások jelentősége az volt, hogy Magyarország és szomszédai között alkalmat teremtettek az alacsonyabb szintű együttműködési szervezetek tapasztalatainak, problémáinak a feltárására, a megállapodásokban kialakított vegyes bizottságok, valamint koordinációs fórumok pedig garanciát jelentettek a határmentiség problémáinak napirenden tartására, a kapcsolattartás folyamatosságának biztosítására. Felkarolták a formális és informális keretek között kialakuló, alulról jövő kezdeményezéseket, megteremtették az összhangot a központi kormányzati stratégiai elképzelésekkel, és biztosították a tényleges párbeszéd feltételeit.

2. A határ menti együttműködések intézményesülése Magyarországon

A határok megnyitásával nemcsak a kooperáció jogi keretei, hanem a már jól működő nyugat-európai minták (eurorégiók, munkaközösségek)[59] és a pénzügyi támogatási eszközök (Phare CBC,[60] INTERREG[61]) is megnyíltak a határokon átnyúló kapcsolatok kiépítéséhez. Ennek hatására az 1990-es évek végére – az Európai Unióhoz való csatlakozás belátható közelségével – egyre nagyobb számban alakultak meg Magyarország határai mentén is az eurorégió típusú együttműködések.[62] Ezek azonban valójában nélkülöztek minden szervezettséget és belső tartalmat, és a magasztos célok megfogalmazásán túl csupán külső-

[57] A Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés 8. cikk (kihirdette: 1995. évi XLV. törvény); A Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között Budapesten, 1992. december 1-jén aláírt barátsági és együttműködési Szerződés 9. cikk (kihirdette: 1995. évi XLVI. törvény); A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között Budapesten, 1992. december 16-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződés 8–10. cikk (kihirdette: 1995. évi XLVII. törvény); A Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között Párizsban, 1995. március 19-én aláírt, a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szóló Szerződés 7. cikk (3) bekezdés (kihirdette: 1997. évi XLIII. törvény); A Magyar Köztársaság és Románia között Temesvárott, 1996. szeptember 16-án aláírt, a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló Szerződés 7. cikk. (kihirdette: 1997. évi XLIV. törvény).

[58] A Magyar Köztársaság Kormánya és a Szlovák Köztársaság Kormánya között a helyi önkormányzatok és közigazgatási szervek határon átívelő együttműködéséről szóló, Budapesten, 2001. április 23-án aláírt Egyezmény (kihirdette: 200/2001. (X. 20.) Korm. rendelet); A Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a határon átnyúló együttműködésről szóló, Budapesten, 1997. november 11-én aláírt Egyezmény (kihirdette: 68/1999. (V. 21.) Korm. rendelet).

[59] 2004-ig tizenöt ilyen szervezet alakult, meglehetősen változatos szereplői körrel és területi kiterjedéssel. Ld. Hardi, 2004, 998.

[60] 1995-től kezdte meg működését a Phare CBC program az osztrák–magyar határon, majd fokozatosan kiterjedt Magyarország valamennyi határára.

[61] Pámer, 2021, 126-130.

[62] Soós – Fejes, 2008, 131-154.

leg hasonlítottak a spontán felépülő nyugati eurorégiókra, tartalmilag azonban többnyire üresek, gyakran működésképtelenek maradtak, és egyetlen célként jobbára csak az európai uniós támogatások lehívását tudták felmutatni.[63]

Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően tovább erősödtek Magyarország és szomszédainak határon átnyúló kapcsolatai. Magyarország 2004. május 1-jétől az Európai Unió tagja lett, a schengeni térséghez azonban csak 2007. december 21-én csatlakozott, amelynek eredményeként megszűnt a szárazföldi határellenőrzés a nyugati és északi szomszédok felé (Ausztria, Szlovénia, Szlovákia).[64]

Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozását, majd schengeni övezet részévé válását követően ténylegesen is lehetőség nyílt az uniós jog hatálya alatt működő, határon átnyúló együttműködések kialakítására és működtetésére. Ennek legfontosabb dokumentuma az EGTC-rendelet, amelynek 2006-ban történő elfogadását követően valamennyi tagállam köteles volt kidolgozni az EGTC-rendelet végrehajtására vonatkozó nemzeti jogszabályát 2007. augusztus 1-jéig. Magyarország ebben a folyamatban élen járt az EU-ban, mivel az elsők között alkotta meg a rendelet végrehajtásához szükséges jogszabályt az európai területi együttműködési csoportosulásról szóló 2007. évi XCIX. törvénnyel.[65] Ennek alapján 2008-ban hazánkban, esztergomi székhellyel alakult meg az Ister-Granum EGTC, amely Közép-Európában az első, az EU-ban a másodikként bejegyzett csoportosulás volt. Az EGTC-rendelet módosítását követően hazánk szintén az elsők között fogadta el az európai területi társulásról szóló 2014. évi LXXV. törvényt, amely egyúttal hatályon kívül helyezte az EGTC-rendelet végrehajtását segítő előző 2007. évi XCIX. törvényt. Jelenleg 85 EGTC működik az EU-ban, amelyeknek közel egynegyede (22) magyar taggal rendelkezik, és 19 EGTC/ETT székhelye hazánkban van.[66] A magyarországi tagokkal működő EGTC/ETT-k között kiemelendő a 2015. októberében létrejött Tisza EGTC/ETT, amely az első olyan csoportosulás Európában, amely EU-n kívüli harmadik országbeli jogalanyok részvételével alakult meg[67] Kárpátalján, működését azonban a jelenleg zajló orosz-ukrán háború akadályozza.

Magyarország számára az EGTC/ETT egy különösen értékes uniós eszköz, hiszen közel száz évvel ezelőtt, az első világháborút lezáró békeszerződések következtében számos korábban virágzó városunk határváros lett – amelyek az ország perifériájára tolódtak, elnéptelenedtek és gazdaságilag összeomlottak. Másrészt, Magyarország szinte teljes területe határ menti területnek tekinthető: a 19 NUTS III szintű vármegyéből 14 az államhatáron fekszik, és 15 közülük

[63] Hardi, 2004, 997-999.

[64] Magyarország teljes jogú schengeni taggá válása: 2008. március 29.

[65] A törvény 2014. december 19-ig volt hatályban.

[66] European Committee of the Regions, 2025.

[67] Az EGTC-rendelet 3a. cikkének (2) bekezdése alapján azért vált lehetővé, mert Ukrajna ratifikálta a Madridi Keretegyezményt és annak harmadik jegyzőkönyvét. Ez a jogi háttér biztosította a keretet ahhoz, hogy Kárpátalja csatlakozhasson egy magyarországi székhelyű csoportosuláshoz.

részt vesz a határokon átnyúló együttműködési programokban. Míg az EU lakosságának egyharmada él határ menti régiókban, addig Magyarország esetében ez az arány meghaladja a 80%-ot.[68]

Magyarország határait és határ menti térségeit ma már szinte teljesen lefedik az együttműködések, amelyek közül az 1990-es évek végétől az eurorégiók, majd 2007 után az európai területi társulások (EGTC/ETT-k) váltak a legelterjedtebbé. A határon átnyúló együttműködési formák a szubnacionális szintű integrálódás során felértékelődnek a magyar nemzetpolitikában, az Európai Unió kohéziós politikájában, valamint a szomszédságpolitika alakításában.

V. A VÁLSÁGOK KIHÍVÁSAI – ÚT A BRIDGEFOREU RENDELETHEZ

1. Az EGTC-rendelet továbbélése

Az EGTC forradalmi áttörést jelentett az európai területi együttműködési politikában, mivel állandó és stabil intézményi keretet biztosított a határon átnyúló kapcsolatok menedzselésére, lehetővé tette a hosszú távú stratégiai tervezést és a projektek eredményeinek fenntartását, míg mások szerint az EGTC „kihívást is jelenthet a területiség és a szuverenitás hagyományos felfogása számára".[69] Az EGTC-rendelet alkalmazásáról és végrehajtásának addigi tapasztalatairól az Európai Bizottság 2011. július 29-én jelentést fogadott el,[70] amely alapján 2013-ban megtörtént a rendelet módosítása az EGTC-k létrehozásának és működésének egyértelművé tételére, egyszerűsítésére és hatékonyságára fókuszálva.[71] A módosított rendelet szerint az Európai Bizottságnak 2018-ban újabb jelentésben, indikátorok alapján kellett értékelni a módosítások eredményességét, hatékonyságát, relevanciáját, európai hozzáadott értékét és a további egyszerűsítés lehetőségét.[72] A Bizottság elemzései[73] rávilágítottak arra, hogy az EGTC pozitív fejleményei ellenére, annak intézményi jellege nem teljesen alkalmas jogi és adminisztratív akadályok kezelésére, mert az EGTC-k nem rendelkeznek hatáskörrel a határokon átnyúló ügyekben felmerülő akadályok teljes felszámolásához. Az Európai Parlament Kutatási Szolgálata által készített tanulmány szerint a beazonosított jogi és adminisztratív akadályok több mint 90%-a a határon át-

[68] Varga, 2020, 3-4.

[69] Janczak, 2016, 64.

[70] European Commission, 2011, COM(2011) 462 final.

[71] Regulation (EU) No 1302/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 Amending Regulation (EC) No 1082/2006 on a European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC) as regards the clarification, simplification and improvement of the establishment and functioning of such groupings.

[72] European Commission, 2018b, COM(2018) 597 final.

[73] Camagni et al., 2017.

nyúló munkaerőpiaccal, az oktatással, a szociális biztonsággal és az egészségüggyel, a közlekedéssel és mobilitással, az iparral és kereskedelemmel, valamint a közszolgáltatások tervezésével és nyújtásával kapcsolatos, és továbbra is fennáll.[74] A 2014 és 2019 közötti adatok értékelése alapján a tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben ezeknek a jogi és adminisztratív akadályoknak a 20 %-a az összes határrégióban felszámolásra kerülne, az 123 milliárd euró hasznot hozhatna (ami a teljes 2019. évi uniós GVA körülbelül 1 %-ának felel meg), és hozzájárulna 1 millió új munkahely létrehozásához (ami az uniós szintű teljes foglalkoztatottság kb. 0,5 %-át teszi ki).[75]

Ezzel egyidejűleg azonban egyértelművé vált, hogy nincs egységes uniós szintű eljárás az ilyen típusú akadályok feloldására, ezért a 2021–2027-es kohéziós politikai csomag részeként az Európai Bizottság javaslatot tett egy újabb jogi megoldásra, egy Európai határokon átnyúló mechanizmus (*European Cross-border Mechanism*, ECBM) néven,[76] amely az EU belső határai mentén fennálló jogi és adminisztratív akadályok rendszerszintű felszámolásának megkönnyítésére irányult. A rendelettervezet azonban heves vitát váltott ki a Tanácson belül, mert bár alkalmazása önkéntes jellegű, de lehetővé tette volna egy tagállam számára, hogy ún. „területi kivételt" hozzon létre és egy szomszédos állam jogát alkalmazza saját területén a határokon átnyúló projektek megkönnyítése érdekében.[77] Számos tagállam bírálta a dokumentum extraterritoriális hatályát, komoly aggályok merültek fel a szubszidiaritás és az arányosság elvével, a javaslat jogalapjával, valamint az EU hatásköreivel és a tagállamok belső jogával való összeegyeztethetőségével kapcsolatban.[78] Ennek eredményeképpen az ECBM-rendelet tervezet nem került be a kohéziós politikai csomagba.

2. Válságok és biztonsági narratívák

A határakadályok lebontását az elmúlt évtizedben bekövetkezett, egymást követő válságok is tovább nehezítették, és felerősítették a határok elválasztó szerepét, valamint rávilágítottak arra, hogy mennyire törékenyek lehetnek az Európai Unió belső határai.

A 2015-ös évben rendkívüli migrációs válság alakult ki Európában, amely méretében, összetettségében és kiváltó okai tekintetében is egyedülálló volt. Hazánk volt az első ország, amely a vasfüggöny lebontásával új fejezetet nyitott az európai polgárok szabad mozgásában, és 2015-ben is Magyarország tette meg az első lépést a határzár kiépítésével az európai polgárok biztonságának megteremtése érdekében. A magyar kormány döntése alapján 2015-ben első

[74] Jančová – Kammerhofer-Schlegel, 2023, 5.
[75] Jančová – Kammerhofer-Schlegel, 2023, 46-47.
[76] European Commission, 2018a, COM(2018), 373.
[77] Fejes – Ocskay, 2023, 57-62.
[78] Sivonen et al., 2024, 4.

lépésben a magyar–szerb államhatár teljes hosszában, majd a magyar–horvát határszakaszon is határőrizeti célú ideiglenes kerítés, illetve a zöldhatár átjárhatóságának megszüntetése érdekében határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár kiépítésére került sor a tömeges mértékű migráció megakadályozása érdekében.[79]

A COVID-19 világjárvány szintén jelentős gazdasági és társadalmi hátrányokat okozott, amelyek éreztették hatásukat a határtérségekben is, felerősítve a határok újbóli elválasztó szerepét. Ennek következtében Európa-szerte kialakított beutazási korlátozásokra került sor. A fenti válságokra válaszul az *Association of European Border Regions* (AEBR), a *Mission Opérationnelle Transfrontalière* (MOT) és a *Central-European Service for Cross-border Initiatives* (CESCI) 2020. június 16-án megalapította az Európai Határ Menti Polgárok Szövetségét, amelynek célja volt, hogy előmozdítsa a határokon átnyúló együttműködések lehetőségét a válságok sújtotta időszakban is, továbbá innovatív megoldásokat és válaszokat találjon a válságból kivezető útra.[80]

A 2022-ben kirobbant orosz-ukrán háború újabb dimenziókkal bővítette a válságok folyamatait és hatásait. Magyarország keleti – Ukrajnával közös külső schengeni határa – a fegyveres konfliktus következtében egyszerre vált humanitárius, biztonsági és közpolitikai kihívások metszéspontjává.

A válságok kapcsán összességében elmondható, hogy olyan hirtelen és erőteljes változást idéztek elő a határon átnyúló kapcsolatok jellegében és gyakoriságában,[81] amelyekre a legtöbb tagállam a belső határellenőrzések visszaállításával és belépési korlátozásokkal válaszolt. Ez hívta életre a Schengen-kódex felülvizsgálatát is, melynek keretében a Tanács és az Európai Parlament 2024 februárjában megállapodott a határellenőrzési kódex aktualizálásáról.[82] 2015 óta több mint 2000 km új kerítés és fal épült Európában; 2026 tavaszán 10 schengeni tagország belső határai mentén (29-ből) ideiglenes határellenőrzés van érvényben.[83] Mindezen intézkedések pedig a határrégiókban éreztetik leginkább hatásukat, felhívva a figyelmet a határokon átnyúló hétköznapi élet nehézségeire, mint pl. a határokon átnyúló mobilitással kapcsolatos akadályokra, a közszolgáltatásokhoz való korlátozott hozzáférésre, különösen, ahol a határ két oldalán élénk lakossági kapcsolatok működnek.

[79] Szuhai – Tálas, 2017, 9.

[80] Fejes – Ocskay, 2023, 61.

[81] Freudlsperger – Schimmelfennig, 2023, 848.

[82] Regulation (EU) 2024/1717 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 amending Regulation (EU) 2016/399 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders.

[83] European Commission, 2026.

3. A BRIDGEforEU-rendelet megszületése

A fenti válságok hatására és az együttműködéseket nehezítő határakadályok leküzdéséért folytatott erőfeszítések keretében az Európai Bizottság DG REGIO létrehozta a „*Border Focal Point Network*"[84] platformot, amellyel segíti az EU határ menti régióiban élő szereplőket a jó gyakorlatok megosztásában, valamint az AEBR koordinálásával elindította a „*B-solutions*" kezdeményezést, amely a határakadályok áthidalása kapcsán megvalósított jó gyakorlatok összegyűjtésére és közzétételére fókuszál.[85] Ennek keretében jelenleg összesen 165 különböző határ menti akadályt gyűjtöttek össze, amelyek több kiadványban elérhetők. E dokumentumok célja, hogy az érdekeltek, a politikai döntéshozók és más érintett szereplők különböző szinteken tájékoztatást kapjanak a határ menti régiókban élő polgárok és a helyi hatóságok előtt álló mindennapi kihívásokról, és „egyedülálló adat- és tudásforrásként szolgálnak a jobb szakpolitikák és a határokon átnyúló, zökkenőmentesen működő uniós integráció számára".[86]

Ezt a törekvést erősítette meg az Európai Bizottság 9. Kohéziós jelentése, amely kiemelte az EU-n belüli gazdasági, társadalmi és területi egyenlőtlenségek csökkentése terén elért jelentős eredményeket. A jelentés szerint a határ menti régiók az EU szárazföldi területének több mint 40%-át, GDP-jének 30%-át és lakosságának 30%-át teszik ki, és mintegy 150 millió embert képviselnek. Csaknem 2 millió ember él a schengeni térség egyik országában, miközben dolgozik egy másikban, és mintegy 3,5 millió ember lépi át naponta az EU 38 belső határának valamelyikét.[87]

A fentiekre válaszul 2023-ban az Európai Régiók Bizottsága[88] és az Európai Parlament[89] további jelentéseket fogadott el, amelyekben az elvetett ECBM-rendelet körüli tárgyalások folytatását sürgették, és ösztönözték az Európai Bizottságot, hogy állítson össze egy módosított javaslatot az ECBM-eszközről.[90] A javaslat 2024 végén, a magyar elnökség alatt került megerősítésre, és 2025. május 6-án, több mint 10 évnyi tárgyalásokat követően, BRIDGEforEU-rendelet néven fogadták el. A BRIDGEforEU-rendelet 2025. június 8-án lépett hatályba,[91] az ECBM-rendelethez képest jelentősen felpuhított tartalommal.[92]

A szabályozás olyan jogi keretrendszert hoz létre, amely az Unió határrégi-

[84] European Commission, 2021, COM(2021) 393 final.

[85] www.b-solutionsproject.com: B-solutions Project. Library of Cross-Border Obstacles and Solutions. AEBR.

[86] AEBR – European Commission, 2024.

[87] European Commission, 2024.

[88] Committee of the Regions, 2023.

[89] European Parliament, 2024.

[90] European Commission, 2023, COM(2023) 790 final.

[91] Regulation (EU) 2025/925 of the European Parliament and of the Council of 7 May 2025 on a Border Regions' instrument for development and growth (továbbiakban: BRIDGEforEU-rendelet). OJ L, 2025/925.

[92] Grotefels et al., 2025.

óiban a határokon átnyúló akadályok azonosítását és felszámolását célozza a gazdasági, társadalmi és területi kohézió előmozdítása érdekében.[93] A rendelet értelmében a tagállamokat arra ösztönzik, hogy hozzanak létre határon átnyúló koordinációs pontokat (*Cross-border Coordination Point, CBCP*), amelyek összegyűjtik és értékelik a helyi érdekelt felek esetleges akadályokkal kapcsolatos kéréseit, és továbbítják azokat az illetékes nemzeti hatóságoknak.[94] A CBCP-k tekintetében az Európai Bizottság koordinációs, adminisztratív és támogató tevékenységet lát el.[95] Alapvető strukturális eleme tehát az új rendeletnek, hogy a szabályozási keret azokban a tagállamokban alkalmazható, amelyek önkéntes jelleggel CBCP koordinációs pontot hoznak létre érintkező szárazföldi vagy tengeri határrégióikban. Bár az érintett nemzeti hatóságoknak a CBCP-ktől érkező minden egyes kérelemre válaszolni kell, az akadályok megoldására vonatkozó döntés az illetékes nemzeti hatóságok mérlegelési jogkörében marad, azok teljes ellenőrzést gyakorolnak a konkrét akadályok kezeléséről vagy megoldásáról – vagyis a tagállamok dönthetnek úgy, hogy nem foglalkoznak az akadályokkal.[96]

Mivel a CBCP-k létrehozása és a határakadályok megoldása önkéntes, az új BRIDGEforEU-rendelet eredményessége valószínűleg jelentősen eltér majd az EU tagállamaiban a politikai akarat**ól,** a pénzügyi forrásoktól és az intézményi kapacitásoktól függően, ugyanakkor egyedülálló abban a tekintetben, hogy lehetővé teszi egy olyan folyamat kidolgozását, amely konkrét hatást gyakorol a határ menti régiókra anélkül, hogy szükségtelen terheket róna a nemzeti és regionális közigazgatásra, és anélkül, hogy közvetlenül érintené az állami szuverenitást.

Ez a megoldás tehát végső soron egy olyan koordinációs mechanizmus, amely a meglévő uniós jogot egészíti ki, biztosítva egyszerre az uniós szintű együttműködést és a tagállami diszkrecionalitást. Nemzeti szinten tehát az új rendelet sikere nagymértékben függ majd attól, hogy a tagállamok hajlandóak-e létrehozni ezeket a határon átnyúló koordinációs pontokat, miközben az EU szintjén a jó gyakorlatok megosztása, az akadályok adatbázisának létrehozása, a megfelelő tájékoztatás és átláthatóság biztosítása lesz majd alapvető fontosságú.

A szabályozás előnye, hogy intézményesíti a határrégiókban felmerülő jogi és közigazgatási problémák kezelésének folyamatát, miközben tiszteletben tartja a nemzeti hatásköröket és az eljárási autonómiát. Ugyanakkor potenciális hátrányok között említhető, hogy nem garantálja az akadályok tényleges felszámolását, csupán egy partnerségen alapuló újabb problémamegoldó platformot teremt.[97]

Grotefels és társai a BRIDGEforEU rendeletet bizakodva párhuzamba állítják az EGTC-rendelettel: „…az EGTC-rendeletet 2013-ban, hét évvel a 2006-os

[93] BRIDGEforEU-rendelet 1. cikk (1) bekezdés.
[94] BRIDGEforEU-rendelet, 4-6. cikk.
[95] BRIDGEforEU-rendelet 1. cikk (2)-(3) bekezdés.
[96] BRIDGEforEU-rendelet, 11-12. cikk.
[97] Fejes, 2025, 104-129.

elfogadását követően módosították. Ebben az értelemben az újonnan elfogadott rendeletet fontos átmeneti megoldásnak tekintjük egy konkrétabb és esetleg kötelezőbb jellegű rendelet felé, ha azt bizonyos tagállamok már nem fenyegetésnek tekintik, hanem inkább hasznos eszköznek, amely hozzájárul határ menti régióik gazdagságához és jólétéhez."[98]

VI. ÖSSZEGZÉS

Összefoglalóan elmondható, hogy a határokon átnyúló együttműködések az elmúlt évtizedekben jelentősen hozzájárultak az EU kohéziós politikájának megerősítéséhez, miközben ráirányították a figyelmet a határok természetéből fakadó válságjelekre.

Miközben a határon átnyúló együttműködéseknek jelentős szerepük van a korábban összetartozó területi egységek közötti kapcsolatok revitalizálásában, a határ menti térségek felzárkóztatásában és az európai folyamatokba való bekapcsolásában, ezek a kooperációk csak akkor tudnak eredményesen működni és tartósan fennmaradni, ha létezik egy olyan alkotmányos és közigazgatási környezet, amely képes a különböző jogi struktúrák és eltérő kompetenciák összehangolására. Ennek pedig az a feltétele, hogy az együttműködések többé-kevésbé egységes, intézményesült formában jelenjenek meg. Az elmúlt 60 évben az európai határokon átnyúló együttműködések fokozatosan stabil és EU-szinten regisztrált intézményeket hoztak létre, az EGTC-k révén magas szintű autonómiát vívtak ki és jelentős eredményeket értek el, miközben a még mindig fennálló határakadályok jól tükrözik az európaizációs folyamatok kihívásait és csalódottságát is.

Mindemellett a 2015-ös év egy többszörös válsággal teli időszakot indított el, amelynek során bizalmatlanság, elégedetlenség és diszharmónia alakult ki a tagállamok között. A határok és a határakadályok felszámolása helyett erőteljes narratívaként jelent meg a szekuritizációs diskurzus, amely a határok lezárásához és az európai menetrendet megkérdőjelező szkeptikus hangokhoz vezetett.

Ezek a folyamatok Magyarországon is éreztették hatásukat: miközben hazánk európai szinten folyamatosan élen jár az EGTC típusú határon átnyúló együttműködési intézmények létrehozásában, addig a válságok hatására Magyarország szerepe és felelőssége a szomszédos országok irányában különösen megnövekedett mind a belső, mind a külső schengeni határok tekintetében. Kettős szerepet kell betölteni: egyrészt meg kell felelni a schengeni szabályoknak és működtetni a szigorú határőrizeti rendszert, ugyanakkor olyan megoldásokat kell kialakítani, amelyek képesek ellensúlyozni a határok által okozott hátrányokat, és lehetőséget nyújtanak a már létező, formálódó határon átnyúló

[98] Grotefels et al., 2025, 156.

együttműködések további mélyülésére. A határrégiók együttműködéséhez, a határakadályok leküzdéséhez és a határ mentén élő polgárok mindennapi életének megkönnyítéséhez bizalomra és együttműködésre van szükség, amelyhez a 2025-ben elfogadott BRIDGEforEU rendelet hatékony jogi eszköz lehet.

A határokon átnyúló együttműködés tehát egy tanulási folyamat, amelynek ma is tanúi vagyunk. Egy olyan intézményi kísérletezés, amelyet az Európai Bizottság „az európai integráció laboratóriumai"-nak nevez,[99] hiszen miközben az európai integráció kulcsfontosságú értékeinek és vívmányainak megőrzésének leghatékonyabb eszközévé vált, a benne rejlő lehetőségeket még máig nem sikerült teljes mértékben kiaknázni.

Az európai integráció jövőjét jelenleg az EU határpolitikái - a területi kohézió és a schengeni határvédelem - együttesen határozzák meg. A jövő fő kérdése az lesz, hogy hogyan lehet párhuzamosan biztosítani a területi kohézió eredményességét – az intézményesített együttműködést (EGTC) és a határakadályok felszámolását (BRIDGEforEU) –, valamint a tagállamok szuverenitásának szerves részét képező határok védelmét és biztonságát (Schengen).

HIVATKOZÁS (MLA)

• Fejes, Zsuzsanna, and Nagy Kristóf. „Határok között – A határon átnyúló együttműködések közjogi evolúciója az Európai Unióban." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat,* vol. 18, no. 2, 2026, pp. 3-28. https://doi.org/ 10.58528/JAP.2026.18-2.3.

IRODALOM

• AEBR – European Commission. *Living in a Cross-Border Region: Nine Stories to Facilitate Cross-Border Solutions*. Publications Office of the European Union, 2024.
• Anderson, Malcolm. *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. Polity Press, 1997.
• Baranyi, Béla. "Változások a határmentiség jellegében Trianon után Magyarországon." *A környezet és a határok kutatója: Tiszteletkötet Nagy Imre 65. születésnapja alkalmából*, szerk. Gál Zoltán és Ricz András, Regionális Tudományi Társaság, 2019, pp. 85–94.
• Brunet-Jailly, Emmanuel. "Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective." *Geopolitics*, vol. 10, no. 4, 2005, pp. 633–649. https://doi.org/10.1080/14650040500318449.
• Camagni, Roberto, et al. *Quantification of the Effects of Legal and Administrative Border Obstacles in Land Border Regions – Final Report*. European Commission, 2017. https://doi.org/10.2776/25579.
• Castellino, Joshua, and Stephen Allen. *Title to Territory in International Law*. Ashgate, 2003.

[99] European Commission, 2021, COM(2021) 393 final.

• De Sousa, Luis. "Understanding European Cross-Border Cooperation: A Framework for Analysis." *Journal of European Integration*, vol. 35, no. 6, 2013, pp. 669–687. https://doi.org/10.1080/07036337.2012.711827.
• European Commission. "Full List of Member States' Notifications of the Temporary Reintroduction of Border Control at Internal Borders Pursuant to Article 25 et seq. of the Schengen Borders Code." 16 Feb. 2026.
• European Committee of the Regions. "List of European Groupings of Territorial Cooperation." 25 Nov. 2025.
• Éger, György. "Kettős tükörben. Etnikai preferenciák néhány közép-európai határtérségben." *Pro Minoritate*, vol. 5, no. 3, 1996, pp. 95–106.
• Éger, György. *Regionalizmus, határok és kisebbségek Közép-Kelet-Európában*. PhD értekezés, 2000.
• Evrard, Estelle. "Reading European Borderlands under the Perspective of Legal Geography and Spatial Justice." *European Planning Studies*, vol. 30, no. 5, 2022, pp. 843–859. https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1928044.
• Fejes, Zsuzsanna, and Gyula Ocskay. "The Cross-Border Cooperation Tool-Box of EU Cohesion Policy." *Európai Tükör*, vol. 26, no. 4, 2023, pp. 45–69. https://doi.org/10.32559/et.2023.4.4.
• Fejes, Zsuzsanna. "From Barriers to Opportunities: The Road to the Adoption of the BRIDGEforEU Regulation in the EU." *Deturope*, vol. 17, no. 3, pp. 104–129.
• Freudlsperger, Christian, and Frank Schimmelfennig. "Rebordering Europe in the Ukraine War: Community Building without Capacity Building." *West European Politics*, vol. 46, no. 5, 2023, pp. 843–871. https://doi.org/10.1080/01402382.2022.2145542.
• Grotefels, Susan, et al. *Regulation of the European Parliament and of the Council on Facilitating Cross-Border Solutions: BRIDGEforEU*. ARL, 2025. https://doi.org/10.60683/x2zq-ze16.
• Hardi, Tamás. "Az államhatáron átnyúló régiók formálódása." *Magyar Tudomány*, 2004, no. 9, pp. 991–1001.
• Jančová, Lucia, and Claudia Kammerhofer-Schlegel. *Mechanism to Resolve Legal and Administrative Obstacles in a Cross-Border Context*. European Parliamentary Research Service, 2023. https://doi.org/10.2861/942114.
• Janczak, Jarosław. *European Groupings of Territorial Cooperation as an Element Invigorating Integration Processes*. Adam Mickiewicz University, 2016. https://doi.org/10.14746/pp.2016.21.2.5.
• Keating, Michael. *The New Regionalism in Western Europe*. Edward Elgar, 1998.
• Keating, Michael. "Nations without a State." *Minority Nationalism in the Changing International Order*, szerk. Michael Keating és John McGarry, Oxford University Press, 2001.
• Kruzslicz, Péter. *A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai*. PhD értekezés, 2019.
• Kürti, László. "Határkutatás – a regionális tudományok új ága?" *Magyar Tudomány*, 2006, no. 1, pp. 29–37.
• Loughlin, John, and B. Guy Peters. "State Traditions, Administrative Reform and Regionalization." *The Political Economy of Regionalism*, szerk. Michael Keating és John Loughlin, Frank Cass, 1997.
• Medve-Bálint, Gergő, and Sara Svensson. "Diversity and Development." *Journal of Borderland Studies*, vol. 28, no. 1, 2013, pp. 15–31. https://doi.org/10.1080/08865655.2013.770630.
• Nagy, Károly. *Nemzetközi jog*. Püski, 1999.
• Newman, David. "On Borders and Power." *Journal of Borderlands Studies*, vol. 18, no. 1, 2003, pp. 13–25. https://doi.org/10.1080/08865655.2003.9695598.

- Newman, David. "The Lines that Continue to Separate Us." *Progress in Human Geography*, vol. 30, no. 2, 2006, pp. 143–161.
- Pámer, Zoltán. "Tackling the Measurement of Cross-Border Cooperation Intensity." *Deturope*, vol. 13, no. 2, 2021, pp. 125–138. https://doi.org/10.32725/det.2021.016.
- Rácz, Szilárd, and Ildikó Egyed. "From the 'West of the East' to the 'East of the West'." *Deturope*, vol. 15, no. 2, 2023, pp. 9–27. https://doi.org/10.32725/det.2023.010.
- Rechnitzer, János. "Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon." *Elválaszt és összeköt – a határ*, szerk. Nárai Márta és Rechnitzer János, MTA RKK, 1999.
- Ricz, András. "A határon átívelő programok hatásai." *Tér és társadalom*, vol. 32, no. 1, 2018, pp. 161–179. https://doi.org/10.17649/TET.32.1.2877.
- Schanda, Balázs. "Az államalkotó tényezők." *Bevezetés az alkotmányjogba*, szerk. Trócsányi László et al., HVG-ORAC, 2015, pp. 103–122.
- Schiffner, Imola, and Anikó Szalai. "A nemzetközi jog lenyomata az Alaptörvényben." *Számadás az Alaptörvényről*, szerk. Balogh Elemér, Magyar Közlöny, 2016, pp. 325–338.
- Sivonen, Susanne, et al. *Dossier 2: Proposal for an EU Regulation "Facilitating Cross-Border Solutions"*. Maastricht University, 2024.
- Soós, Edit, and Zsuzsanna Fejes. "Hungarian Experiences of Cross-Border Cooperation." *Fundamentum*, vol. 12, no. 5, 2008, pp. 123–157.
- Szalai, Anikó. "Effect of the World Wars on International Treaties of Hungary." *Miskolc Journal of International Law*, vol. 5, no. 2, 2008, pp. 98–108.
- Szalai, Anikó. "Az európai kisebbségvédelmi egyezmények alkalmazása." *Ars Boni*, vol. 5, no. 1–2, 2017, pp. 3–11.
- Szalai, Anikó. "Nemzeti kisebbségek védelme." *Emberi jogi enciklopédia*, szerk. Lamm Vanda, HVG-ORAC, 2018, pp. 523–529.
- Szalai, Anikó. "Mapping the Implementation of Minority Protection." *Minority and Identity in Constitutional Justice*, szerk. Norbert Tribl, University of Szeged, 2021, pp. 72–92.
- Szuhai, Ilona, and Péter Tálas. "A 2015-ös európai migrációs és menekültválság." *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság*, szerk. Tálas Péter, Dialóg Campus, 2017, pp. 9–34.
- Takács, Péter. *Államtan*. Corvinus, 2011.
- Varga, Judit. "Foreword." *15 Years of the EGTCs*, szerk. Gyula Ocskay, CESCI, 2020.
- "B-solutions Project. Library of Cross-Border Obstacles and Solutions." AEBR, 2026

JOGFORRÁSOK ÉS EURÓPAI UNIÓS DOKUMENTUMOK

- *1995. évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. december 6-án aláírt szerződés kihirdetéséről.*
- *1995. évi XLVI. törvény a Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között Budapesten, 1992. december 1-jén aláírt barátsági és együttműködési szerződés kihirdetéséről.*
- *1995. évi XLVII. törvény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között Budapesten, 1992. december 16-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződés kihirdetéséről.*
- *1997. évi XLIII. törvény a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között Párizsban, 1995. március 19-én aláírt, a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szóló szerződés kihirdetéséről.*
- *1997. évi XLIV. törvény a Magyar Köztársaság és Románia között Temesvárott, 1996. szeptember 16-án aláírt, a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló szerződés kihirdetéséről.*

- *68/1999. (V. 21.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a határon átnyúló együttműködésről szóló, Budapesten, 1997. november 11-én aláírt egyezmény kihirdetéséről.*
- *200/2001. (X. 20.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és a Szlovák Köztársaság Kormánya között a helyi önkormányzatok és közigazgatási szervek határon átívelő együttműködéséről szóló, Budapesten, 2001. április 23-án aláírt egyezmény kihirdetéséről.*
- *2014. évi LXXV. törvény az európai területi társulásról.*
- "Additional Protocol to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities." Council of Europe, ETS No. 159, Strasbourg, 9 Nov. 1995.
- Committee of the Regions. *Study on the European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC).* CdR 117/2007 final, 2007.
- Committee of the Regions. *Own-Initiative Opinion on the Committee of the Regions' White Paper on Multilevel Governance.* CdR 89/2009 final, 2009.
- Committee of the Regions. *Resolution on the Charter for Multilevel Governance in Europe.* OJ C 174/1, 7 June 2014.
- European Commission. *Report from the Commission to the European Parliament and the Council: The Application of Regulation (EC) No 1082/2006 on a European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC).* COM(2011) 462 final, 2011.
- European Commission. *Communication to the Council and the European Parliament: Boosting Growth and Cohesion in EU Border Regions.* COM(2017) 534 final, 2017.
- European Commission. *Proposal for a Regulation on a Mechanism to Resolve Legal and Administrative Obstacles in the Cross-Border Context.* COM(2018) 373 final, 2018.
- European Commission. *Report on the Application of Regulation (EC) No 1082/2006 on a European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC).* COM(2018) 597 final, 2018.
- European Commission. *EU Border Regions: Living Labs of European Integration.* COM(2021) 393 final, 2021.
- European Commission. *Amended Proposal for a Regulation on a Mechanism to Resolve Legal and Administrative Obstacles in a Cross-Border Context.* COM(2023) 790 final, 2023.
- European Commission. *Ninth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion.* Publications Office of the European Union, 2024. https://doi.org/10.2776/264833.
- European Committee of the Regions. "Opinion on the European Cross-Border Mechanism 2.0." OJ C 2023/1326, 22 Dec. 2023.
- "European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities." Council of Europe, ETS No. 106, Madrid, 21 May 1980.
- European Parliament. "Resolution of 14 September 2023 with Recommendations to the Commission on Amending the Proposed Mechanism to Resolve Legal and Administrative Obstacles in a Cross-Border Context." OJ C 2024/1766, 22 Mar. 2024.
- "Protocol No. 2 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities." Council of Europe, ETS No. 169, Strasbourg, 5 May 1998.
- "Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning Euroregional Co-operation Groupings (ECGs)." Council of Europe, ETS No. 206, Utrecht, 16 Nov. 2009.
- *Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC).* OJ L 210/19, 31 July 2006.
- *Regulation (EU) 2024/1717 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 amending Regulation (EU) 2016/399 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders.* OJ L 2024/1717, 20 June 2024.

• *Regulation (EU) 2025/925 of the European Parliament and of the Council of 7 May 2025 on a Border Regions' Instrument for Development and Growth (BRIDGEforEU).* OJ L 2025/925, 19 May 2025.
• *Regulation (EU) No 1302/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 amending Regulation (EC) No 1082/2006 on a European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC).* OJ L 347, 20 Dec. 2013.
• *Treaty on the Functioning of the European Union.* Consolidated version, OJ C 202, 7 June 2016.

Szerényi Gábor grafikája

Jog-Állam-Politika, 2026/2.29
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.29

VAJDA PÉTER[1]

A jog fogalma és annak helye José Ortega y Gasset bölcseletében

– Hány éves maga?
A szőke vigyázzba vágta magát:
– Huszonnyolc!
– Aha! Bölcsész?
– Igen!
– Ismeri Huizingát?
– Igen!
– Ortegát?
– Igen!
– Tönnies-t?
– Őt is…

(Sánta Ferenc: Az ötödik pecsét)

ABSTRACT

José Ortega y Gasset is undoubtedly one of the most important figures in 20th-century European philosophy. In Hungary–similar to most countries–he is best known for *La rebelión de las masas (The revolt of the masses),* first published in 1930 in a book format and translated into Hungarian within a few years. The present paper has a dual aim. First, it seeks to familiarise the reader with Ortega y Gasset's main concepts of law, their place within his broader philosophical thought and philosophy of history, by engaging with his works beyond *La rebelión de las masas* and by presenting relevant secondary literature in the field. Second, it briefly outlines the hypothesis that Ortega y Gasset's significance for the philosophy of law and state does not lie primarily in the author's writings themselves, but rather in their enduring and profound influence.

Keywords: Ortega y Gasset ■ Recaséns Siches ■ József Szabó ■ philosophy of law ■ existentialism ■ los usos

[1] Jogász, nemzetközi környezetvédelmi szakjogász; PhD-hallgató, ELTE ÁJK Jog- és Társadalomelméleti Tanszék; peter.vajda@proton.me.
MTMT: 10101640.

I. BEVEZETÉS

Túlzás nélkül kijelenthető, hogy José Ortega y Gasset az a filozófus, aki – évszázados perifériku lét és Csipkerózsika-álom után – a huszadik század első felében az ibériai gondolkodást újra felhelyezi az európai filozófia térképére, bekapcsolja azt annak vérkeringésébe.[2] Az általa alapított és szerkesztett folyóirat, az 1923-tól kezdődően megjelenő *Revista del Occidente* e folyamat elsődleges katalizátora volt.[3] A lap szerzői között olyan nevekkel találkozhatunk, mint Bertrand Russell és Edmund Husserl, fennállásának rövid ideje[4] alatt pedig úgy a tudomány, mint a kultúra területeiről kiemelkedően fontos európai szerzők[5] munkáit publikálta – a legtöbb esetben spanyol nyelven első alkalommal.

Az első világháború sokkjából ocsúdó Európában Ortega y Gasset önnön korát jóval megelőzve látta át az épphogy csak elkezdődő huszadik század egyik központi problémáját: az egyén perifériára kerülését és feloldódását a nem puszta mennyiségként, hanem minőségként definiálódó tömegben, valamint e minőség metasztatikus terjedését, fokozatos uralkodóvá válását az emberi élet minden területén.

Saját hazájában – más, a köztársaságpárti-polgári irányhoz sorolt szerzőkhöz hasonlóan[6] – Ortegát elsősorban a katolikus egyház részéről érték erőteljes bírálatok.[7] Ez már csak azért is érdekes, mivel idehaza mintha épp reciprok helyiértéken kezelték volna azt a szerzőt, akinek a kommunizmus sztálinista felvonásának végnapjaira eső[8] halálakor az egyetlen korabeli megemlékezés a *Vigilia* folyóirat hasábjain[9] látott napvilágot. Ezen furcsaságok oka, hogy a magyar recepciónak az első fordítások és publikációk időbelisége sajátos és sajnálatos gellert adott, mivel a két világháború között elsősorban a jobboldal vélte úgy, hogy

[2] Ld. Elías de Tejada, 1967, 374., ill. Csejtei, 1980a, 370. Utóbbi véleménye szerint „Spanyolország filozófiai modernizálása lényegileg azonos Ortega y Gasset munkásságával".

[3] Érdekes összecsengés, hogy a folyóirat neve szinte azonos a – nála tizenöt évvel korábban indult – magyar Nyugatéval, amely a hazai nyilvánosságban és eszmetörténetben rendkívül hasonló, jelentős, mély és hosszú távú hatást gyakorolt.

[4] A folyóirat életének első szakasza csupán tizenhárom évig tartott (1923–1936), köztársaságpárti hangvétele miatt a spanyol polgárháború kitörése után ellehetetlenült, Ortega y Gasset pedig emigrációba kényszerült és először Franciaországban, majd később Hollandiában és Argentínában élt. A második világháború végét követően azonnal, 1945 nyarán tért vissza Spanyolországba.

[5] Említésszerűen néhány név, akiknek írásai a Revista del Occidente hasábjain megjelentek: Georg Simmel, Max Scheler, Max Weber, Ludwig von Mises, Werner Heisenberg, Erwin Schrödinger, Albert Einstein, Franz Kafka, Rainer María Rilke, William Faulkner.

[6] Különösen érdekes ezügyben a konzervatív Miguel de Unamuno esete, akinek A tragikus életérzés c. művét annak megjelenése után negyven évvel a katolikus egyház indexre helyezte, a Kanári-szigetek püspöke, Antonio de Pildaín y Zapaín pedig a szerzőt „fő eretneknek és eretnek tanok hirdetőjének" nevezte egy pásztorlevélben. Bővebben ld. Csejtei utószavát: Unamuno, 1989, 345-353.

[7] Ld. Martínez Val, 1983, 49-50.

[8] Ortega y Gasset 1955. október 18-án halt meg, amikor a Minisztertanács elnöki pozíciójában – az első és a második Nagy Imre-kormány közötti időben – Rákosi bizalmi embere, Hegedüs András ült.

[9] Szigeti, 1955, 658-660. A nekrológ meleg hangvételű méltatása éles kontrasztban áll a spanyol katolikus egyház részéről érkező erőteljes, időnként egyenesen ostorozó bírálattal.

Ortega y Gasset gondolatai az ő nézeteit támasztják alá[10] – ennek megfelelően a kommunista hatalomátvételt követően mellőzött szerző lett, művei évtizedeken keresztül csak engedéllyel voltak olvashatóak. Egészen a nyolcvanas évek enyhüléséig kellett várni, hogy művei – elsősorban és kiemelten Csejtei Dezső munkásságának köszönhetően[11] – újra felkerülhessenek a hazai filozófiatörténet térképére is.

E mellőzöttség úgymond megindokolásának egészen érdekes, egyúttal szimptomatikus példája a jelen írás mottójában megidézett párbeszéd, amelynek Fábri Zoltán által rendezett filmváltozatában[12] a – Latinovits Zoltán emlékezetes, egyszerre fenomenális és félelmetes alakítása által megformált – névtelen, csak „civil ruhás" néven említett ördögi karakter szájából hangzanak fel Sánta Ferenc sorai. A figyelmes szemlélőnek azonban feltűnhet, hogy a forgatókönyvírásnál nem csupán húzásra került sor az eredeti szövegből, de a kevéssé megszokottnak számító kiegészítésre-beleírásra is:

– *Hány éves maga?*
– *Huszonnyolc!*
– *Bölcsész?*
– *Igen!*
– *Ismeri Huizingát?*
– *Igen!*
– *Ortegát?*
– *Igen!*
– *Olvasta* A tömegek lázadását*?*[13]
– *Természetesen!*

A kilencvenes évektől kezdődően e tehertétel az állampárttal együtt foglalja

[10] A két világháború közötti magyar eszmetörténeti hatásokkal kapcsolatban ld. különösen Csejtei, 1996, 74-83.

[11] Ld. különösen Csejtei, 1980b és Csejtei, 1986. Mindkét munkára – mint a hazai Ortega-recepció legfontosabb és legrészletesebb elemeire – jelen írás elkészítése során messzemenően támaszkodtam.

[12] Az időbeliség ez esetben is fontos tényező. A film 1976-ban, azaz Csejtei recepciótörténet szempontjából fontos mérföldkőnek számító monográfiája (Csejtei, 1980b) előtt néhány évvel előtt jelent meg, amikor még pont annyival lehetett éberebb a kultúrpolitikai figyelem, hogy egy – vélelmezett hatását illetően jelentősebb és fontosabb – filmes alkotásnál még jobban tudott fókuszálni, míg a tudománypolitika esetében az elfáradó, lanyhulófélben lévő, már önmagában sem igazán hívő rendszer többet megengedett (vagy inkább: volt kénytelen megengedni) a feltörekvő, ifjú kutatóknak.

[13] A forgatókönyvben Tönnies eltűnik, Ortega művének jelentőségteljes említése, majd az azt követő hosszú hatásszünet ugyanakkor mintha azt az üzenetet sugallná az egyszeri néző számára, hogy a Rebelión egy olyan veszélyes mű, amit – mégoly kiemelkedő műveltséggel rendelkező, ám – velejéig romlott nyilasok szoktak egymás között referenciaként emlegetni és idézgetni, miközben gaztetteik ideológiai aládúcolását próbálják elvégezni. Különösen igazolni látszik ezt, amikor Latinovits karaktere pár mondattal később – immár szöveghűen, ám a mű címére dramaturgiailag határozottan és jelentőségteljesen rezonálva – eképpen folytatja: „A tömegek korát éljük, tanár úr, az undorító tömegek korát, mely tömeg soha olyan illúziót nem táplált magáról és önnön szerepéről, mint éppen ma! Hányingerlően undorító, hogy mit hisz önmagáról e században a tömeg! Sztrájkok, tüntetések... Hát hol élünk?"

el helyét a történelem hátsó kertjében, a kritika fókusza pedig áthelyeződik arra a – nemzetközi irodalomban sem ismeretlen – vonalra, amely Ortegát elsősorban stiláris okokból próbálja kevéssé komolyan vehetőnek, nem kellően rendszerezettnek, túlságosan esszéisztikusnak (hovatovább: zsurnalisztikusnak) és csapongónak beállítani.[14]

Bár a kritika ezen iránya kétségkívül tartalmaz jogos elemeket – amelynek, mint később látni fogjuk, úgy maga Ortega, mint az életművéhez inkább pozitív-van-tisztelettel viszonyuló recepció is tudatában van[15] –, azonban hajlamos a szerző munkásságát annak mozaikszerű ismerete alapján értelmezni, és annak első két, a neokantiánus, valamint az életfilozófiák hatása alatt álló szakaszának vizsgálata alapján levonni e következtetést, egyben ignorálni a szerző bölcseletének harmadik, lezáró, természetszerűen a leghosszabban és legalaposabban kiérlelt gondolatokat tartalmazó szakaszát.[16]

Az ortegai hang létjogosultságát – egyben fontosságát – valójában Demény Péter fogalmazza meg kiválóan, amikor megállapítja: „a mi korunkban, mely sok szempontból minden kor között a legbonyolultabbnak tűnik, és amelyben a filozófia szétrobbant, mint a világ, szigorúan felépített, katedrálisszerű életműveket már képtelen létrehozni, ebben a korban tehát teljesen kontraproduktiv bonyolultan szólni, mert ez inkább kelti a mellébeszélés, mint a hiteles beszéd látszatát. A világ bonyolultságát kizárólag a gondolat maximális tisztaságával lehet ellensúlyozni, feltéve, ha nem akarunk a bonyolultság bugyraiban elmerülni es annak örülni, hogy ami másnak nem sikerül, az, lám, nekünk sem."[17]

[14] Jó példája e kritikai irányzatnak Gángó, 1995, amely azonban a Rebeliónt önmagában, az életműből kiragadva próbálja értelmezni. Bár egy könyvszemlétől nem lenne tisztességes tételes, minden részletre kiterjedő kritikai reflexiót elvárni, megjegyzendő, hogy ez az alapállás a kritikának nem megújítása vagy újragondolása, hanem csupán ugyanazon dogmatikus értelmezés fonákja. Ahogy azt később látni fogjuk, egy hasonló, ám lényegesen mélyebb és részletesebb krtikai irányzat megfigyelhető a spanyol másodlagos irodalomban is, amely különösen éppen a jogi recepció területén mutatkozik meg (ld. Elías de Tejada, 1966b).

[15] Ld. Halász, 1928, 696.; Németh, 1930, 644-646.; Csabai, 1939, 14-16.; Bleznick, 1964, 90-91.; Martínez Val, 1983, 49. és Csejtei, 1980a, 345. (Németh Lászlóval kapcsolatban különösen ld. Csejtei, 1996). Ortega bölcseletének első, neokantiánus korszakának – amelyben „a filozófiai impressziók sem tartalmi, sem formai szempontból nem álltak össze egységes egésszé" – átfogó jellemzésért ld. Csejtei, 1980b, 21-24.

[16] A hazai recepció ezen „generációkon átívelő féloldalasságával" kapcsolatban ld. még Csejtei, 1980b, 100.: „A szelekció ugyanakkor bizonyos egyoldalúságoktól sem mentes; nézetünk szerint ugyanis Ortega bölcseletének ún. racio-vitalista periódusa a kelleténél talán több fényt kapott, ezzel szemben legkiegyensúlyozottabb, legkiérleltebb korszaka – melyet a fordítások közül csak A tömegek lázadása reprezentál – kissé árnyékban maradt." Megállapítható, hogy ezzel kapcsolatban az azóta eltelt csak nem fél évszázad alatt kevés változás történt, ami pedig mégis, az gyakorlatilag mind Csejtei vonatkozó munkásságának eredményei, ahogy arra Gángó, 1995, 31. és Demény, 2016, 28–29. is rámutat.

[17] Demény, 2016, 29.

II. A JOGI FÓKUSZÚ RECEPCIÓ RÖVID TÖRTÉNETE

Spanyolországban elsősorban két szerző neve említendő, akik a másodlagos irodalomban a jogi fókuszú tudományos elemzés szükségességét már idejekorán felvetették: egyikük José María Martínez Val, aki már 1955-ben, Ortega halála után alig néhány hónappal, a Foro Español folyóirat hasábjain megjelentetett egy *Ortega y Gasset és a jog* címet viselő írást.[18] Központi gondolata szerint a jogra, a szokásokra,[19] a nyelvre és a politikai hatalomra Ortegánál ugyanúgy igaz, mint a szerző általánosságban írt a társadalomról, hogy ti. „automatikusan létrejön a puszta együttélés tényéből". A társadalom – és rajta keresztül a többi fogalom is – egy természetes, az emberi léttől elválaszthatatlan szerveződés, emiatt Martínez Val mély egyetértéssel kapcsolódik arra az ortegai gondolatra, miszerint Rousseau társadalmiszerződés-elmélete „a valaha volt legostobább kísérlet, hogy a szekeret a lovak elé fogják".[20]

A jogi fókuszú recepció talán legfontosabb szereplője, José Hierro S.-Pescador a szerző halála után egy évtizeddel – még jócskán a teljes életmű publikálása előtt – egy minden tiszteletet megérdemlő, bátor vállalkozás keretében kiadott, terjedelmében és mélységében egyaránt jelentős monográfiával jelentkezett.[21]

Elsősorban Hierro S.-Pescador munkájára kapcsolódik rá Francisco Elías de Tejada[22] kritikai megközelítése, aki megjegyzi:

> Az igazság az, hogy Ortega soha nem rendelkezett szilárd jogi elképzelésel. Ezt megakadályozta az a szellemi sietség, amellyel tehetségét az életútjának fordulópontjain felbukkanó lehetőségek üldözésére tékozolta, és főként az ebből következő perspektívizmus, amellyel egymás után nyitotta az ablakokat a problémákra – jogi kérdésekre, amelyeket folyamatosan ideiglenes megoldásokkal kezelt, anélkül, hogy valaha is eljutott volna a rendszerezésig. Jogfelfogásában a kép a perspektívizmusában a dolgok különböző arcát mutatja meg; José Hierro S.-Pescadornak maradéktalanul igazat szól monográfiájában, amikor három perspektívát, a jog három aspektusát különbözteti meg: a társadalmit, a személyest és az ideálist. A helyzet az, hogy a szisztе-

[18] A szerző saját közlése alapján, ld. Martínez Val, 1983, 50. Az eredeti közleményt nem sikerült fellelnem.

[19] Martínez Val az usos és a costumbres kifejezéseket itt egymás mellett említi, vagyis – kissé felületesen – nem teszi meg azt a későbbiekben részletesen tárgyalt, az ortegai életmű egészéből egyértelműen kivilágló fogalmi elhatárolást, amelyre maga Ortega is felhívta a figyelmet.

[20] Martínez Val, 1983, 67.

[21] Hierro S.-Pescador, 1965. A későbbiekben – különös tekintettel a jog, mint uso fuerte elemzésénél – e munkára messzemenően támaszkodtam.

[22] Spanyol jogtudós, filozófus, karlista politikus (1917–1978). A Franco-éra egyik legjelentősebb olyan értelmiségi alakjának tartják, aki nem kapcsolódott szorosan a rendszerhez. Jogelméleti gondolkodását a természetjogi iskola határozta meg, politikai eszmetörténészként főként a spanyol identitás (hispanidad) kérdéseivel foglalkozott, politikai teoretikusként pedig a tradicionalista megközelítést követte.

matikus kapocs nem a mester, hanem a tanítvány munkája, mert a mester nem vitt rendszert a jogi mivolttal kapcsolatos gondolataiba, sőt, még csak nem is fűzte fel elképzeléseit egy következetes szálra, ami a szisztematikus megközelítés előfutáraként szolgálhatott volna.[23]

Feltétlenül meg kell jegyeznünk azonban, hogy mindezzel maga Ortega is tökéletesen tisztában volt; az *El hombre y la gente* sorai között meg is szólítja a jogfilozófia művelőit, eképpen:

> Ha a jogfilozófusok kedvesek szeretnének lenni hozzám, nézzék át a jog összes fontosabb, eddig adott definícióját, azokat az esszéket, amelyek megkülönböztetik olyan egyéb társadalmi jelenségektől, mint a szokások,[24] a konvencionális szabályok, az erkölcs, stb. és hasonlítsák össze az ott mondottakat az iménti figyelmeztetéssel.[25]

A jogi fókuszú recepció a későbbiekben – némileg meglepő módon csupán évtizedek múltán, már jócskán a XXI. században – államelméleti dimenzióval is bővül, amelynek kiváló példája Fernando Llano Alonso monográfiája.[26] Jelen írás kereteit szétfeszítené az államelméleti aspektus részletesebb kibontása, ugyanakkor érdemes lehet ezt a szempontot külön elemzés tárgyává tenni.

Hasonlóan érdekes irány a kortárs recepcióban – amelynek e helyütt szintén csupán említésére nyílik lehetőség – az eszmék *(ideas)* és meggyőződések *(creencias)* fogalmainak részletesebb, azoknak Ortega jog- és államfelfogásához kapcsolódó viszonyának vizsgálata.[27]

III. AZ USOS KONCEPCIÓJA – ORTEGA TÖRTÉNELEM- ÉS TÁRSADALOMFILOZÓFIÁJÁNAK SAROKKÖVE

Ortega jogfogalma és az *uso(s)* koncepciója közötti erős kapcsolat részletesebb bemutatása előtt pontosan meg kell határoznunk, mit ért a szerző e fogalom alatt, ehhez pedig először egy rövid terminológiai kitérőre lesz szükségünk.

Ahogy Csejtei is felhívja a figyelmet a terminus magyarázatánál, egy olyan kifejezéssel állunk szemben, amelyet Ortega a köznyelvből vesz át, azonban

[23] Elías de Tejada, 1966b, 37-38.

[24] Az eredetiben e helyütt a costumbres, nem az usos szerepel (ami már csak azért is logikus, mivel az usóként tételezett jog nem foglalhatja magába önmagát – bővebben erről ld. később).

[25] Ortega y Gasset, 2016, 161.

[26] Llano Alonso, 2010. Ahogy a könyvismertető is rámutat: annak ellenére, hogy az állam fogalma mennyire fontos volt Ortega számára, különös, hogy az nem vált hasonló mélységű érdeklődés és vizsgálat tárgyává, mint a szerző filozófiájának egyéb aspektusai.

[27] Ld. Salas Ortueta, 2025, 135-151.

egyúttal többlettartalommal is megtölti azt, amely ezáltal filozófiai szakkifejezésként hasznosul, műszóként kerül alkalmazásra.[28] Ortega szerint a „szokás" nem a személyes szint puszta habitualizált cselekvése, épp ellenkezőleg: egy, a kollektív felől az egyéni szint felé haladó, láthatatlan kényszerítő erő.[29] Ezért az ortegai szövegek olvasása és értelmezése során mindig észben tartandó, hogy a „szokás(ok)" kifejezés alatt ne a köznyelvi, hanem e koncepció keretében meghatározott értelmet értünk, a fogalmat e prizmán keresztül értelmezzük.[30] A magyar fordítások esetében további bonyodalmat okoz a *costumbre(s)* kifejezés párhuzamossága, amely a magyar köznyelvi „szokás" értelmében fordítandó és alkalmazandó.[31]

Mivel jelen írás terjedelmi keretei a részletes kifejtésre nem adnak lehetőséget, a fent röviden vázoltak miatt, valamint az egyértelműsítés szándékával az eredeti spanyol kifejezés meghagyása mellett döntöttem, a kedves Olvasó pedig arra kap meghívást, hogy a részletesebb kifejtés során az *uso(s)* fogalmát fentiek szerint értelmezze.[32]

A különböző *uso*k Ortega filozófiájában az emberi létezés minden dimenzióját és aspektusát áthatják, úgy az egyéni, mint a társadalmi szinteket illetően: láthatatlan szövedékükkel összefogják az egyének cselekvéseit és olyan látens, velünk, emberekkel csaknem egybenövő hatalmat képeznek, amelyek közvetlen kényszerítő ereje csakis azokban az esetekben mutatkozik meg, amikor az *uso* ellenében cselekszünk.[33] Ahogy Csejtei megjegyzi, e gondolat erős Durkheim-hatást mutat – amelyet maga Ortega is elismer –, ugyanakkor a spanyol filozófus az *uso(s)* koncepcióját nem egy misztikus „kollektív lélekből", vagy „társadalmi tudatból" eredezteti.[34] E gondolathoz kapcsolódva, a jogi dimenziót illetően előrebocsátva hozzátehetjük, hogy hasonló mondható el Savigny és a történeti jogi

[28] Ld. Csejtei, 1980b, 60. és különösen Csejtei, 1986, 210-211.

[29] Ld. Csejtei, 1986, 211.

[30] Véleményem szerint a „bevett / szervesült társadalmi gyakorlat" kifejezés tudná tartalmilag a legpontosabban visszaadni azt, amit Ortega az uso(s) fogalma alatt értett, azonban – érthető okokból – a magyar fordítások és recepció során ennél feszesebb, frappánsabb kifejezést kellett találni. Megfontolás tárgyává tehető esetleg még az „úzus" terminus használata, mint a nyelvünkben jobban meghonosodott „abúzus" ellenpárja. Ezt az antonímiát Ortega is megemlíti, amikor olvasóját az uso(s) meghatározása felé vezeti: „Érdemes tehát megpróbálnunk teljeskörűen tisztázni, mi is az uso, hogyan alakul ki, mi történik vele, amikor használaton kívül kerül [az eredetiben: desuso], és miben áll az az uso megsértése, amelyet általában visszaélésnek [az eredetiben: abuso] nevezünk." (ld. Ortega y Gasset, 2016, 145.).

[31] Az uso(s) és a costumbre(s) fogalmi elhatárolásáért ld. Csejtei, 1986, 211-214.

[32] Az uso(s) Ortega társadalom- és nyelvfilozófiai nézeteiben, történetbölcseletében betöltött szerepének részletes, értő elemzéséért ld. Csejtei, 1986, 210-244.

[33] Kortárs hasonlattal és kissé tág képzettársítással élve: az uso(s) Ortegánál olyan, mint a Star Wars-univerzumban az Erő (the Force), amiről Yoda mester így szól: „Soha nem szabad lebecsülni az Erőt, nagy hatalma van, kitartást ad. Az Erőnek nem számít a méret, összetartja a galaxist. Az életből árad, ezért nagy. Összeköt és megvilágosít minket. Nem az izmainkban, hanem magunk körül kell érezni az Erőt, mindenütt, közted és köztem, a fákban, a kövekben, mindenütt." Vö. Csejtei, 1986, 213.

[34] Csejtei, 1986, 213. A fenomenológiai szociológiai irányzathoz kapcsolódó, azt Alfred Schütz munkásságának prizmáján keresztül vizsgáló, érdekes összevetésért ld. Karácsony, 2019, 139.

iskola, valamint az ortegai gondolatvilág közötti relációról.[35]

Ortega szociológiai megközelítésében a jogi mivolt – több más, a jog- és állambölcselet tárgykörébe tartozó fogalomhoz hasonlóan – társadalmi jelenségként, a társadalmi mivolt egyfajta kivetüléseként jelenik meg:

> Megjegyzendő, hogy az összes fenti fogalom – törvény, jog, állam, nemzetköziség, közösség, autoritás, szabadság, társadalmi igazságosság stb. –, ha nem is hirdeti ezt kifejezetten, alapösszetevőként foglalja magába minden esetben a társadalmi mivolt és a társadalom ideáját.[36]

A következőkben röviden áttekintem, pontosan hol is helyezkedik el a jog az Ortega által a kollektív léttel azonosított társadalmi létben, és ezen belül is az *usos* fogalom- és keretrendszerében.

IV. A JOG MINT USO FUERTE

A spanyol egzisztencializmusról szóló, azt Ortega és Unamuno életműveinek segítségével bemutató munkájában Csejtei megállapítja, hogy „Ortega a szokásoknak két alapvető osztályát különbözteti meg, a gyenge, »lágy« és az erős, »kemény« szokásokat":[37]

> Példák a gyenge és diffúz szokásokra, amelyeket homályosan mindig személyes szokásoknak neveztek: a ruházkodásban, étkezésben, a mindennapos társas kapcsolatokban; ide tartoznak a beszédben és a gondolkodásban rejlő szokások, melyek „a sokaság beszédét" alkotják, és ennek két formája a nyelv maga és a közhelyek, amelyeket zavarosan „közvéleménynek" neveznek… Példák az „erős és rigid" szokásokra (az ökonómia szokásain kívül): a jog és az állam, és ezen belül jelenik meg a szörnyű, de egyben kérlelhetetlen és menthetetlen dolog, a politika.[38]

Érdemes kissé hosszabban is elidőznünk az *El hombre y la gente* sorainál, amikor Ortega az üdvözlés, a köszöntés – mint a mindennapos társas érintkezésben használt *uso débil* – és a jog – mint *uso fuerte* – példáin vezeti le és rögzíti felfogásának sarokpontjait, és végzi el a koncepciója számára fontos elhatárolásokat:

[35] Vö. Coing, 1996, 47.

[36] Ortega y Gasset, 2016, 5.

[37] Csejtei, 1986, 215 (kiemelések az eredetiben). A továbbiakban az egyértelműség kedvéért jelen írás keretei között – a közvetlen idézetek kivételével – az „erős", illetve „gyenge szokások" esetében is az eredeti, uso(s) fuerte(s) és uso(s) débil(es) kifejezéseket használom.

[38] Idézi Csejtei, 1986, 215. Ld. még ezzel kapcsolatban Hierro S.-Pescador, 1965, 79.

Az üdvözlés esetében megmutatkozó kényszerről csupán annyit jeleztem, hogy milyen típusú megtorlást vált ki annak elmulasztása, ugyanakkor – ahogy azt rövidesen látni fogjuk – a kényszer minden *uso* esetében más-más formát ölt. Ezek a különbségek rendkívül fontosak, mivel mindennél jobban mutatják meg az egyes típusú *usó*k társadalomban betöltött funkcióit. Legerősebb a fizikai kényszer, és a társadalmi környezet akkor gyakorolja azt, amikor azt a nagyon jellegzetes *usó*t sértjük meg, amelyet „jognak" nevezünk. Később meglátjuk, miért van ez így: egyelőre elég annyit mondani, hogy összehasonlítva ezt a kényszert azzal, amely a köszöntés elmulasztása esetében fenyeget minket, utóbbi lényegesen gyengébbnek, diffúzabbnak, működésében lassabbnak tűnik számunkra, mint előbbi. Ha valakit óralopás közben tetten érnek, a rendőr azonnal elfogja, és – erőszakkal – beviszi a rendőrkapitányságra. Ebben az esetben tehát a társadalom válasza a visszaélésre fizikai, maximális intenzitású és azonnali. Ez újfent arra ad lehetőséget, hogy az *usos* gyengékre és erősekre történő osztályozását javasoljuk. Az *usó*ban lévő energia ezen két fokozatát a hozzá kapcsolódó erőszak manifesztációján lehet lemérni. Az üdvözlés és az, amit általában „szokásoknak"[39] nevezünk, *uso débil*; a jog viszont *uso fuerte*. Remélem, hogy – éppen azért, mert *uso fuerte* – meg tudom mutatni, hogy megjelenése és első ránézésre leggyakoribb formái eltérnek a többi *usó*éitól, vagyis azoktól, amelyeket többé-kevésbé mindig *usó*ként ismertek el, és ez volt az oka annak, hogy a jogászok és a jogfilozófusok nem tudták meglátni benne lényegi valóját, ami nem is lehet más: egy *uso* az *usos* között.[40]

Hierro S.-Pescador megállapítása szerint a jog Ortega számára egyenesen nem más, mint az *uso fuerte* prototípusa: a jogot azon „példaértékű magatartásforma mivolta" emeli ebbe a speciális helyzetbe, amelynek gyakorlása elengedhetetlen a társadalom túléléséhez, ezért a jog be nem tartása rendkívüli, gyors és szükség esetén erőszakos kényszert vált ki, amelynek végrehajtásához és érvényesítéséhez speciális szervek rendelkezésre állására számíthat.[41] Fontos azonban, hogy utóbbi csak egy későbbi fejlettségi szinten, az állam belépése során jelenik meg; a jog, mint *uso fuerte* azonban már ezt megelőzően is létezik és gyakorolja hatásait. Hierro S.-Pescador ezt Ortegának egy, a *Rebelión*hoz kapcsolódó, *Utószó angoloknak*[42] című írásából vett idézettel illusztrálja, amelyet érdemes nekünk is felidéznünk:

[39] A fordítási nehézségeket tovább bonyolítva Ortega e helyütt a costumbres, azaz a magyar „szokás" köznyelvi megfelelőjét használja, ami olyan komplikációval jár, hogy az usót szintén „szokás"-ként fordítva abban a helyzetben találjuk magunkat, ahol a szokás részhalmaza a szokás, mivel Ortega szerint az usos részét képezi a costumbres, mint uso débil.

[40] Ortega y Gasset, 2016, 169.

[41] Hierro S.-Pescador, 1965, 79. A jogról, mint uso fuertéről bővebben ld. 78-85.

[42] Epílogo para ingleses – magyar fordítását ld. Ortega y Gasset, 2001, valamint egybefoglalt kiadás részeként Ortega y Gasset, 2019. Az írás a Rebelión első kiadása után csaknem egy évtizeddel, már Ortega emigrációjának idején, 1937-ben látott napvilágot.

> Ám egészen világos, hogy az államgépezet nem minden társadalmon belül alakul ki, hanem annak csak egy későbbi, fejlettebb szintjén jelenik meg. Lehet, hogy az állam bizonyos szempontból tökéletesíti a jogot, de angol olvasók előtt szinte fölösleges hangoztatnom, hogy állam és annak törvényességi tevékenysége nélkül is létezik a jog.[43]

Ugyanezen gondolat másik oldalát világítja meg Ortega, amikor arról szól, hogy „a jog a társadalom spontán működése, csakhogy a társadalom elvek szerint való együttélés".[44] Csejtei ezzel kapcsolatban felveti a szokásjog szerepét, azonban egyidejűleg megállapítja, hogy

> Ortega ezzel voltaképpen saját érvrendszerét gyengíti; ha ugyanis a jog azért tekinthető az erős szokások mintapéldájának, mert a valamennyire szokásra jellemző kényszerítő erő itt a konkrét fizikai kényszer formájában valósul meg, akkor – bármilyen módon, a közvetlen fizikai erőszak formájában reagáljon is egy archaikus közösség például a szokásjog megsértésére – a szankciók megtételének végső alapja, forrása mégiscsak a közvélemény marad. A közvélemény pedig – mint láttuk – „lágy" szokás.[45]

Majd ennek feloldására az alábbi javaslattal él:

> A dilemma: kemény vagy lágy szokás-e a jog? A kiutat talán az jelenti, ha a közvéleményt nemcsak a jog fennállásának, érvényességének terepeként tekintjük, hanem a legitimitás elvének is. (...) Ennek alapján a közvélemény fogalma két részre bontható: a közvélemény mint a legitimitás forrása, mint a jog általános érvényű elfogadtatásának ágyazata megmarad „lágy" szokásnak, mint a kényszerítés, a közvetlen fizikai erőszak terepe pedig (vagyis a jog érvényesítése az archaikus, szokásjogon alapuló társadalmakban közvetlenül, a jogfejlődés későbbi korszakaiban apparátusok közvetítésével) átnyúlik a „kemény" szokások birodalmába.[46]

A válaszkísérlet érvényességét nem vitatva, párhuzamos dilemmaként és véleményként vethető fel a tekintély *(autoridad)* szerepe a szokásjog és a közvélemény alakításában, amely fogalom Ortega számára a meggyőződés *(creencia)* szempontjából releváns és fontos,[47] és amely nexus a jövőben önálló elemzés tárgyát is képezheti.

[43] Ortega y Gasset, 2001, 969-970. Ezzel kapcsolatban ld. még Csejtei, 1986, 239.: „Jóllehet az állam úgy is felfogható, mint a jog effektív gyakorlásához szükséges eszközök, apparátusok összessége – hiszen a jog csak ezáltal válhat az erős szokások mintapéldányává -, a jog mint társadalmi gyakorlat sokkal régebbi, mint az állam."

[44] Ortega y Gasset, 2001, 972.

[45] Csejtei, 1986, 239. (kiemelés az eredetiben).

[46] Csejtei, 1986, 240. (kiemelések az eredetiben).

[47] Ld. Salas Ortueta, 2025, 143.

V. ORTEGA FILOZÓFIÁJÁNAK HATÁSAI AZ IBÉRIAI ÉS LATIN-AMERIKAI JOGBÖLCSELETBEN

A bevezetésben jelzett hipotézis – amely szerint Ortega y Gasset jog- és állambölcseleti jelentősége elsősorban nem magában az életműben, hanem annak hatásaiban áll – elsősorban és kiemelten Luis Recaséns Siches (1903–1977) spanyol jogtudós, jogfilozófus munkásságának példáján igazolható.

Elías de Tejada már az Ortega-recepció jogi fókuszának első lépéseinél kiemeli – Luis Legaz Lacambra mellett – Recasénst, mint a jogfilozófia olyan neves alakjait, akik műveikben elismerik az ortegai hatást.[48] Megfogalmazása szerint

> Luis Recaséns Siches számos utalásban kifejezetten elismeri Ortega tanításait, sőt lelkes tanítványi vallomásokat is tesz, mint például a *Lecciones de Sociología*[49] és a *Vida humana, Sociedad y Derecho*[50] című műveiben.

Az ortegai filozófia hatástörténetének vizsgálata során Csejtei – más tudományterületek szerzői mellett – szintén megemlíti Recaséns nevét is:

> Az Argentínában eltöltött évek bölcselete növekvő népszerűségének azonban csak az egyik – talán nem is a legfontosabb – összetevőjét adják. A másik, igen fontos tényezőt a szintén emigrációba vonuló munkatársak, tanítványok csoportja jelenti, akikből a latin-amerikai egyetemeken – Mexikótól Argentínáig – valóságos „Ortega-kolóniák" alakultak. (...) Az emigránsok közül L. Recaséns Siches a jogbölcseletben, F. Ayala a szociológiában, A. Castro pedig a történettudományokban alkalmazta, illetve használta fel Ortega doktrínájának bizonyos elemeit.[51]

Hasonló véleményen van José Lasaga is, aki José Luis Abellán madridi iskoláról írott könyvének recenziójában beszél „stílusbeli egységről" és „ortegai projekcióról", utóbbival kapcsolatban kiemelt helyen említve Recaséns és Ayala munkásságát.[52]

Recaséns spanyol szülők gyermekeként, Guatemalavárosban született, majd a család rövidesen, a gyermek kétéves korában visszaköltözött az öreg kontinensre. Az ifjú Luis itt, a Barcelonai Egyetemen szerzett jogi és bölcsészettudományi diplomát, 1924-ben. Közvetlenül ezt követően, 1924–25-ben, a madridi Universidad Central Jogtudományi Karán doktorált, disszertációját a katolikus gondolkodás jogfilozófiára gyakorolt hatásának témájában írta, különös tekin-

[48] Elías de Tejada, 1967, 375.

[49] Szociológiai előadások, ld. Cabrera Acevedo, 1947.

[50] Emberi élet, társadalom és jog, ld. Recaséns Siches, 1939.

[51] Csejtei, 1980b, 98 (kiemelés tőlem). Hasonló véleményt fogalmaz meg Llano Alonso a jog- és szociológiatudománnyal kapcsolatos hatástörténet elemzésénél, ld. Llano Alonso, 2010, 119-120.

[52] Lasaga, 1993, 160.

tettel Francisco Suárez[53] munkásságára.[54] Innen eredeztethető kapcsolata Ortegával, aki ezidőtájt az egyetem Metafizikai Tanszékének vezetője volt. Recaséns 1925 és 1927 között lenyűgöző európai tanulmánykörutat tett: Rómában Giorgio del Vecchio, Berlinben Rudolf Stammler, Rudolf Smend, Heinrich Maier és Romano Guardini, Bécsben pedig Hans Kelsen, Felix Kaufmann és Fritz Schreier irányítása alatt végezte doktori tanulmányait, miközben del Vecchio kétkötetes jogfilozófiai traktátusának spanyolra fordítását is elvégezte.[55] Később, a második Spanyol Köztársaság idején liberális konzervatív színekben parlamenti képviselő is lett (1931–1935).

Mindeközben tudományos tevékenységét is intenzíven folytatta: 1931. augusztus 1-jén az Universidad Central Jogtudományi Karán meghirdették a jogfilozófia (doktori) tanszék vezetőjének versenyvizsgáját, amelyet Recaséns nyert el, és 1932. április 27-i rendelettel a bizottság – amelynek elnöke Ortega y Gasset volt – egyhangú javaslatára a jogfilozófia professzorává nevezték ki.

A polgárháború kitörésekor Franciaországon keresztül Mexikóba távozott, a madridi tanszékvezetői szék pedig megüresedett. Recaséns azonban további életét is a tudománynak szentelve töltötte: intenzíven publikált,[56] világszerte oktatott, Spanyolországba – Ortegával szemben – csak jóval a második világháború végét követően, élete utolsó bő egy évtizedében tért vissza, és tartott az ország szinte mindegyik jelentősebb egyetemén vendégelőadásokat.[57]

Jogfilozófiai tankönyvében Helmut Coing a történeti jogi iskola XX. századi meghosszabbításaként, az „összkultúra keretébe ágyazott jog" elméletének

[53] Spanyol filozófus és teológus, jezsuita szerzetes (1548–1617), a skolasztikus filozófia és a katolikus barokk bölcselet kiemelkedő egyénisége, Aquinói Szent Tamás és Arisztotelész komparatív elemzője. Rendkívül jelentős mennyiségű – összesen huszonhat kötetnyi –, jogról, állam és egyház viszonyáról, metafizikáról és teológiáról szóló életművet hagyott hátra. A legjelentősebb jezsuita teológusok egyike, ellentétes vélemények között a kiegyensúlyozott megoldásokat kereste. Filozófiája a XVII. századi protestáns egyházakra is nagy hatással volt (ld. Magyar Katolikus Lexikon „Francisco Suárez" szócikke, online).

[54] A nemzetközi jog eredetét vizsgáló, rendkívül alapos művében e disszertációt hivatkozza Gajzágó László, az első világháború utáni nemzetközi jog rendszerének egyik első magyar kutatója és oktatója (ld. Gajzágó, 1942, 283).

[55] E tanulmányok eredményeként született meg a kortárs jogelméleti irányzatokat összefoglaló munka, amelyben Recaséns Stammler, del Vecchio, Kelsen, Lask, Radbruch, Münch, Smend és Heller munkásságát és fő téziseit mutatja be egy komparatív elemzés keretében (ld. Recaséns Siches, 1929). Jogfilozófia tankönyvében e műre referenciapontként hivatkozik Coing is, mint a diszciplína – saját nemzedéke számára – aktuális áramlatainak nagyszabású áttekintésére (Coing, 1996, 84).

[56] Opus magnuma, a minden szempontból gazdag és tekintélyes jogfilozófiai értekezés (Filosofía del derecho) már Mexikóvárosban látott napvilágot (ld. Recaséns Siches, 1959).

[57] Részletes életrajzért ld. Diccionario de catedráticos españoles de derecho (1847–1983). E helyütt megjegyzendő, hogy a spanyol polgárháború által kiváltott „szellemi exodus" az ibériai gondolkodásra olyan mély hatást gyakorolt, ami a totalitárius rendszerek kettős szorításában működni kénytelen, azok ideológiai nyomása alatt hol meghajolni kénytelen, hol meghajolni képtelen – és ezáltal megtörő – honi akadémiai élet történetében sem ismeretlen. Így aztán nem a véletlen műve, hogy egy kortárs filozófiai munka (Abellán, 1967) könyvajánlójában (Durán, 1967) elhangzó, csípős megjegyzés a második világháború utáni magyar fül számára is ismerősen csenghet: „Összeségében meg kell állapítanunk, hogy a spanyol filozófia még sosem volt jobb formában – Spanyolországon kívül."

egyik képviselőjeként, valamint a történeti-szociológiai és az értékfilozófiai szemléletmódot összekötő szerzőként hivatkozza Recaséns-t,[58] amely megállapítás tartalmi része erős összecsengést mutat Nicolás Gómez Dávila kolumbiai gondolkodó *De iure* című írásában[59] – amelyben jog, állam és igazságosság fogalmairól értekezik – bemutatott téziseivel is.[60] Varga Csaba pedig egy másik érdekes összehasonlító szempontot vet fel, amikor az ausztrál Anthony R. Blackshield jogi formalizmussal szembeszálló munkásságával vonja párhuzamba Recasénst azon – meglehetős ortegai hatást mutató – gondolata mentén, hogy „[a] jog az objektivált emberi élet birodalmába tartozik".[61]

A szociológiai megközelítések nemzetközi tudományos életben növekvő elfogadottságával párhuzamosan Recaséns jogfilozófiája is növekvő visszhangra talált: számos európai és tengerentúli tudományos társaság választotta tagjává, a hatvanas években pedig már a Nemzetközi Jogszociológiai Bizottság tagjai között találjuk.[62]

Egy különösen érdekes magyar vonatkozás a szegedi iskolának Horváth Barna munkássága nyomdokain kibontakozó, az ő tanítványaként induló Szabó József Recaséns-hivatkozása. *A jog alapjai* című írásában[63] a hipotetikus alapnormaelméletekkel kapcsolatos kritika (hogy ti. ezen elméletek a tényleges érvényesülés valóságából, „a hatalom faktumából" vezetik le a jog kötőerejét, ahonnan épp az ő elméletük szerint nem lenne szabad) egyik fő alakjaként említi a spanyol szerzőt.[64] Szabó jogfilozófiája – amelyet Szabadfalvi József találó megfogalmazásában a Hume filozófiai felfogásának talajából sarjadó, „az idealizmusban és a realizmusban egyaránt meglévő dogmatikus előfeltevéseket meghaladó szkeptikus gondolkodás"[65] jellemez – rendkívül érdekes összehasonlítási szempontokat kínál a spanyol egzisztencializmus gondolati iskolájának különféle képviselőivel, különös tekintettel Ortegára, Recasénsre és a korábban már említett, kolumbiai Dávilára.

Végül pedig egy latin-amerikai vonatkozású érdekesség az utolsóként említett szerzővel, aki a *De iure* egyik lezáró gondolatában így fogalmaz:

> A jog a szokásokban és a használati módokban, a mindennapi változások során érlelődik.[66]

E maxima-tömörségű állítás egyfelől egyértelműen rezonál az ortegai jogfelfogással a – bevett, szervesült, tudattalanul-reflexszerűen gyakorolt – szoká-

[58] Coing, 1996, 47-48.

[59] Gómez Dávila, 2025.

[60] A szerző és a mű részletesebb bemutatásáért ld. Vajda, 2025.

[61] Varga, 2001, 23.

[62] Ld. Kulcsár, 1969, 428.

[63] Ld. Szabó, 1999. Eredeti megjelenés: *A jog alapjai. Különös tekintettel a nemzetközi jogra.* Magyar Társadalomtudományi Társulat, Budapest, 1938.

[64] Szabó, 1999, 70-71.

[65] Szabó munkásságának részletes és értő bemutatásáért ld. Szabadfalvi utószavát: Szabó, 1999, 197-213., valamint Szabadfalvi, 2024, 314-326.

[66] Gómez Dávila, 2025, 190.

sok,[67] társadalmi gyakorlatok és a jog egymáshoz való kapcsolódásának hangsúlyozásával; másfelől pedig nyelvészeti szempontból is érdekes és akár a fent vázolt *uso(s)*-dilemmával kapcsolatosan is egyfajta feloldási kísérletre nyújt lehetőséget. A kolumbiai szerző ugyanis a *costumbre* és az *usanza* kifejezéseket használja – előbbi, mint láttuk, a „szokás" köznapi értelemben használt megfelelője, utóbbi pedig az *uso*-val rokon értelmű szó, ugyanakkor valamivel több is annál, ezért alkalmaztam a fordítás során a „használati mód" kifejezést.

VI. ÖSSZEGZÉS

Ortega y Gasset történet- és társadalomfilozófiájának központi eleme, az *uso(s)* fogalma a szerző joggal és állammal kapcsolatos gondolatiságát is mélyen és messzemenően áthatja. Mindkét fogalmat az *uso fuerte* kategóriájába sorolva olyan láthatatlan kényszerítő erőként írja le őket, amelyek az emberi létezés immanens velejáróiként élnek velünk – ha akarjuk, hogy így legyen, ha nem.

Ahogy azt a fogalom részletesebb vizsgálata során láthattuk, Ortega nem fektetett különösebb hangsúlyt és erőfeszítést munkássága jog- és állambölcseleti vonatkozásainak részletes kimunkálásába, ezért azok több helyütt önellentmondásokba torkollanak. A rendszerezés tekintetében emiatt nagy feladat hárult a recepció vonatkozó területeire, a gondolati iskolához csatlakozó, ugyanakkor szakemberi háttérrel is rendelkező szerzők munkásságára, akik értő módon tudták és tudják továbbgondolni, adott esetben továbbfejleszteni a szerző gondolatvilágát.

Ahogy azt különösen Luis Recaséns Siches példáján láthattuk, Ortega joggal és állammal kapcsolatos bölcseletének hatástörténeti jelentősége elsősorban nem önmagában az életműben áll, hanem szociológiai megközelítésének olyan jogfilozófusokra gyakorolt hatásában, akik – alapos átgondolást követően, adott esetben reflexív módon – beépítették az ortegai megfontolásokat saját megközelítésükbe és téziseikbe. Ahogy azt Szabó József példája is mutatja, e szakmai körök és kapcsolatok pedig olyan, az ibériai világ számára földrajzilag és szellemileg is távoli területek jogbölcselőivel építettek fel szinte öngerjesztő módon gondolati szinergiákat, mint Magyarország.

HIVATKOZÁS (MLA)

• Vajda, Péter. „A jog fogalma és annak helye José Ortega y Gasset bölcseletében." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 29-44. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.29.

[67] Úgy az usos, mint a costumbres értelmében véve.

IRODALOM

- Abellán, José Luis. *Filosofía española en América, 1936–1966*. Ediciones Guadarrama, 1967.
- Bleznick, Donald William. *El ensayo español del siglo vigente*. The Ronald Press Company, 1964.
- Cabrera Acevedo, Lucio. „Luis Recaséns Siches: Lecciones de sociología, 1948." *Revista Mexicana de Sociología*, vol. 3, no. 3, 1947.
- Coing, Helmut. *A jogfilozófia alapjai*. Osiris, 1996.
- Csabai István. „Korunk önvizsgálata: Huizinga és Ortega." *Protestáns Szemle*, vol. 48, no. 1, 1939.
- Csejtei Dezső. *José Ortega y Gasset*. Kossuth Könyvkiadó, 1980.
- Csejtei Dezső. „Nyílvessző és kör: Ortega y Gasset és Spengler hatása Németh László gondolkodására." *Tiszatáj*, Mar. 1996.
- Csejtei Dezső. „Ortega y Gasset metafizikájának alapkategóriái." *Filozófiai Szemle*, vol. 25, no. 3, 1980.
- Csejtei Dezső. *A spanyol egzisztencializmus története*. Gondolat, 1986.
- Demény Péter. „Az embernek az emberről: Néhány szó Ortega y Gassetről." *Korunk*, vol. 27, no. 10, 2016.
- „Diccionario de catedráticos españoles de derecho (1847–1983)." *Universidad Carlos III de Madrid*, humanidadesdigitales.uc3m.es/s/catedraticos/item/16916. Accessed 28 Apr. 2026.
- Durán, Manuel. Review of *Filosofía española en América (1936–1966)*, by José Luis Abellán. *Books Abroad*, vol. 41, no. 4, 1967.
- Elías de Tejada, Francisco. „El concept del derecho de José Ortega y Gasset." *Anuario de Filosofía del Derecho*, vol. 12, 1966.
- Elías de Tejada, Francisco. „Derecho y ley en José Ortega y Gasset." *Anales de la Cátedra Francisco Suárez*, no. 5–6, 1966.
- Elías de Tejada, Francisco. „Ortega y Gasset ante la filosofía del derecho." *Homenaje al profesor Giménez Fernández*, Universidad de Sevilla, 1967.
- Gajzágó László. *A nemzetközi jog eredete annak római és keresztény összefüggései különösebben a spanyol nemzetközi jogi iskola*. Szent István Társulat, 1942.
- Gángó Gábor. „Ortega és olvasatai." *Beszélő*, vol. 6, no. 28, 13 July 1995.
- Gómez Dávila, Nicolás. „De iure." Translated by Péter Vajda. *Jogelméleti Szemle*, no. 2, 2025. doi.org/10.36074/deiure.
- Halász Gábor. „José Ortega y Gasset." *Napkelet*, vol. 6, no. 21, 1928.
- Hierro S.-Pescador, José. *El derecho en Ortega*. Revista de Occidente, 1965.
- Karácsony András. *Döntés és hagyomány*. Századvég Kiadó, 2019.
- Kulcsár Kálmán. „A nemzetközi jogszociológiai bizottság konferenciái: Varese 1968. szeptember 8–13, Brüsszel 1969. április 9–12." *A Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományi Osztályának közleményei*, edited by István Friss, no. 3–4, 1969.
- Lasaga, José Ignacio. Review of *La escuela de Madrid: Un ensayo de filosofía*, by José Luis Abellán and Tomás Mallo. *Ayer*, vol. 93, no. 10, 1993.
- Llano Alonso, Fernando Higinio. *El Estado en Ortega y Gasset*. Dykinson, 2010.
- „Suárez." *Magyar Katolikus Lexikon*, lexikon.katolikus.hu/S/Su%C3%A1rez.html. Accessed 28 Apr. 2026.
- Martínez Val, José María. „Ortega y Gasset y el derecho." *Boletín del Ilustre Colegio de Abogados de Madrid*, no. 1, 1983.
- Németh László. „Ortega y Gasset." *Napkelet*, vol. 8, no. 7, 1930.

- Ortega y Gasset, José. *Don Quijote nyomában / Atlantisz*. Új Mandátum Könyvkiadó, n.d.
- Ortega y Gasset, José. *El hombre y la gente*. ePubYou, 2016.
- Ortega y Gasset, José. *Két történelmi esszé*. Európa Könyvkiadó, 1983.
- Ortega y Gasset, José. *Korunk feladata*. ABC Könyvkiadó, 1944.
- Ortega y Gasset, José. *A tömegek lázadása*. Helikon, 2019.
- Ortega y Gasset, José. „Utószó angoloknak A tömegek lázadásához." *Nagyvilág*, vol. 46, no. 6, 2001.
- Recaséns Siches, Luis. *Direcciones contemporáneas del pensamiento jurídico*. Editorial Labor, 1929.
- Recaséns Siches, Luis. *Tratado general de filosofía del derecho*. Editorial Porrúa, 1959.
- Recaséns Siches, Luis. *Vida humana, sociedad y derecho: Fundamentación de la filosofía del derecho*. La Casa de España en México, 1939.
- Salas Ortueta, Jaime de. „Ideas y creencias en el concepto de conocimiento histórico de Ortega." *Cuadernos Salmantinos de Filosofía*, no. 52, 2025.
- Szabadfalvi József. *A magyar jogbölcseleti gondolkodás története*. Gondolat Kiadó, 2024.
- Szabó József. *A jogbölcselet vonzásában: Válogatott tanulmányok*. Edited by József Szabadfalvi, Bíbor Kiadó, 1999.
- Szigeti Endre. „Ortega y Gasset halálára." *Vigilia*, vol. 20, no. 12, 1955.
- Unamuno, Miguel de. *A tragikus életérzés*. Európa Könyvkiadó, 1989.
- Vajda Péter. „A jogelmélet szabadulószobája – Bevezető gondolatok Nicolás Gómez Dávila De iure című esszéje elé." *Jogelméleti Szemle*, no. 2, 2025. doi.org/10.59558/jesz.2025.2.191.
- Varga Csaba. *Útkeresés*. Szent István Társulat, 2001.

Szerényi Gábor grafikája

Jog-Állam-Politika, 2026/2.45
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.45

MOLNÁR JUDIT[1]

Fizetési meghagyásos eljárás helyett polgári per – A kötelező valóban kötelező?

ABSTRACT

The order for payment procedure was introduced in Hungary by Act XIX of 1893. The fundamental purpose of this legal institution was to enable the rapid enforcement of uncontested monetary claims through non-contentious proceedings. A milestone in the applicability of the procedure was Act XXXIV of 1930 on the simplification of legislation, which partially abolished the alternative nature of the procedure by introducing a value limit and turned it into a substitute procedure. When reviewing the rules governing the procedure, one of the most important questions is whether the value limit applicable in the procedure ties the hands of those seeking justice. Are there any procedures that can be used to avoid the order for payment procedure? The question also arises as to whether there is a clear distinction between order for payment proceedings and civil litigation in the application of the law. Was/is it possible for the claimant to initiate litigation directly? Can civil proceedings initiated in this way be conducted and concluded with a decision on the merits? This paper seeks to answer these questions.

Keywords: fizetési meghagyásos eljárás ■ perpótló eljárás ■ a fizetési meghagyásos eljárás elkerülése ■ polgári per indítása ■ alperes írásbeli ellenkérelme

I. BEVEZETÉS

A fizetési meghagyásos eljárást bírósági nemperes eljárásként az 1893. évi XIX. törvénycikk honosította meg Magyarországon. A jogintézmény alapvető célja az előreláthatóan nem vitatott pénzkövetelések gyors nemperes eljárás útján való érvényesítése volt. Az önként nem, de csekélyebb hatósági kényszer hatására teljesítő adóssal szemben

[1] Habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Eljárásjogi Tanszék, molnar.judit@law.unideb.hu.
MTMT: 10031359 * Google Scholar ID: u3OmU2IAAAAJ&hl.

a jogrendnek biztosítania kellett egy olyan eljárást, amelyben a hitelező gyorsan és a lehető legkevesebb költséggel res iudicatához jut.[2]

Az eljárás alkalmazását „1000 koronát meg nem haladó pénzösszeg fizetésére vagy 1000 korona értéket meg nem haladó határozott mennyiségű helyettesithető dolgok, avagy értékpapirok szolgáltatására irányuló igények" körével határozták meg. A követeléseknek egyben rendelkezni kellett a bíróság előtt érvényesíthetőség feltételével is, ugyanis per esetére vagy sommás eljárás alá tartoznak, vagy közösségi bíróság elé utalhatóak voltak.[3]

Az 1893. évi XIX. törvénycikk indokolása arról tanúskodik, hogy a fizetési meghagyásos eljárás szabályainak megalkotása során a jogalkotó tudatosan tette választható, a jogosult döntésétől függő eljárási megoldássá az eljárást. A törvénycikk általános indokolásában kiemeli, hogy az eljárásnak az adós magatartásától függő esélyei elsősorban a hitelező érdekét érintik: „a hitelezőre kell bizni annak megfontolását, vajjon a fenforgó esetben számithat-e arra, hogy az adós a követelést vita tárgyává tenni nem fogja. Ugyanazért nem volna helyén a jelen törvényjavaslatban foglalt eljárást a körébe eső minden követelés érvényesitése tekintetében kötelezővé tenni s ezzel a pert szükségszerűen előkészitő stádiumot létesiteni".[4]

Az eljárás szabályainak a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikkbe történő beillesztése során a jogalkotó az eljárás alkalmazási körét fenntartotta,[5] és az igénybevétellel kapcsolatban is követte az 1893. évi XIX. törvénycikk alkotóinak állásfoglalását.

Az eljárás alkalmazhatóságát érintő mérföldkőnek a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk tekinthető, mely részben eltörölte az eljárás alternatív jellegét, és pert megelőző, perpótló eljárássá változtatta.[6] A megújult fizetési meghagyásos eljárás igénybevétele 400 pengőt meg nem haladó pénzkövetelések tekintetében kötelezővé vált.[7] Az 1930. évi szabályozás

[2] Szécsényi-Nagy, 2013, 785.; Harsági, 2012, 223-224.

[3] 1893. évi XIX. tc. 1. §; Az 1000 korona alkalmazása speciális volt a tekintetben, hogy a járásbíróság előtt érvényesíthető igények felső határa is volt egyben, így a peres és a fizetési meghagyásos eljárásban is ugyanazon felső értékhatárral kellett számolni.

[4] 1893. évi XIX. tc. Általános indokolás.

[5] 1911. évi I. tc. 588. §; Az 1911. évi I. tc. a fizetési meghagyásos eljárás szabályozása körében, a fizetési meghagyás útján érvényesíthető igények körében változatlanul azon követelésekről rendelkezik, amelyek készpénzfizetésre vagy helyettesíthető dolgok vagy értékpapírok szolgáltatására irányulnak. Az érvényesített igények körét a járásbírósági hatáskör határozta meg, amely azonban változott az évek során (2500, majd 3000 korona értékben került meghatározásra).

[6] „Ha a követelés négyszáz pengőt meg nem haladó készpénz fizetésére irányult és fizetési meghagyás útján érvényesíthető, a követelést csak fizetési meghagyás útján lehet érvényesíteni. Ily esetben a beadott keresetlevelet is fizetési meghagyás iránti kérelemnek kellett tekinteni." 1930. évi XXXIV. tc. 49. §; Ld. Szécsényi-Nagy, 2013, 786.

[7] 1930. évi XXXIV. tc. 49. §; A koronában való értékszámítás helyett 1927. január 1-jétől a pengő értékben történő számítás lépett, melynek során 12.500 koronát egy pengőnek kellett számítani. Lásd erről: 1925. évi XXXV. törvénycikk 17. §.

a járásbíróságok tehermentesítését tekintette legfőbb céljának, és ehhez eszközként a fizetési meghagyásos eljárások igénybevételére vonatkozó szabályokat használta fel.[8]

Az eljárást tehát – szabályozásának kezdete óta – jellemzi olyan felső értékhatár, amely az azt meghaladó értékű követelések esetén kizárja a fizetési meghagyásos eljárás igénybevételét. Az 1930-as módosítással azonban megjelent egy másik, az eljárás általános alkalmazási körén belüli további értékhatár, amely már az eljárás igénybevételének jellegét (választható vagy kötelező) képes meghatározni, és tekintet nélkül a jogosult rendelkezési jogára, a kötelezettől várható aktív vagy passzív magatartásra, egyedüli útként a fizetési meghagyásos eljárást kínálja. Ez utóbbi értékhatár fokozatosan emelkedett az elmúlt közel 100 évben, és léte mellett emelkedése is felveti azon kérdést, hogy volt/van-e lehetőség arra, hogy az értékhatárt meg nem haladó követelések más eljárásban, különösen polgári perben érvényesíthetők legyenek.

Jelen tanulmány a fizetési meghagyásos eljárásban érvényesülő kötelező igénybevételi értékhatár alkalmazását, valamint a fizetési meghagyásos eljárás és polgári per kapcsolatát kívánja megvizsgálni. E körben legfontosabb kérdéseink, hogy az eljárásban érvényesülő értékhatár valóban megköti-e a jogkeresők „kezét", valamint a fizetési meghagyásos eljárás és a polgári per között valóban éles határvonal érvényesül-e a jogalkalmazásban. Ezen utóbbi kérdés kapcsán vizsgálatot igényel, hogy 2010. június 1. napját megelőzően az eljáró bíróságoknak volt-e mérlegelési jogköre arra, hogy az értékhatárt meg nem haladó követelést érvényesítő fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmeket polgári perben bírálják el; valamint a közjegyzői hatáskörbe tartozó fizetési meghagyásos eljárás helyett keresetlevéllel érvényesített igények esetén megnyitható-e a polgári peres út.

II. FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ELJÁRÁS – KÖTELEZŐ ÚT ÉS AZ ELKERÜLÉS LEHETŐSÉGEI 1930–2026 KÖZÖTT

1. Az 1930. évi XXXIV. törvénycikk által bevezetett változások

Az 1930. évi XXXIV. törvénycikk által módosult 1911. évi polgári perrendtartás az eljárás alkalmazási körét akként határozza meg, hogy „fizetési meghagyás utján érvényesithetők azok a követelések, a melyek készpénzfizetésre vagy helyettesíthető dolgok avagy értékpapirosok szolgáltatására irányulnak, ha per

[8] Kiemelte a pénzköveteléseket az érvényesíthető igények köréből, és itt 400 pengőt meg nem haladóan kötelezővé vált az eljárás, 400 pengőt meghaladó, de még járásbírósági hatáskörbe tartozó pénzkövetelések tekintetében a hitelező választása határozta meg az eljárás lefolytatását. A helyettesíthető dolgok és értékpapírok esetében nem kívántak külön értékhatárt alkotni és az eljárást kötelezővé tenni, így ezek körében továbbélt az eljárás választhatósága és a járásbírósági hatáskör, mint felső értékhatár. Részletes indokolás az 1930. évi XXXIV. törvénycikk 49. §-ához.

esetére a járásbíróság hatáskörébe tartoznak. Ha a követelés négyszáz pengőt meg nem haladó készpénz fizetésére irányul és fizetési meghagyás útján érvényesíthető, a követelést csak fizetési meghagyás útján lehet érvényesíteni."[9]

Három esetben nem érvényesült a kötelező értékhatár: 1. amikor az adósok nem tartoztak ugyanazon, a követelésre per esetében illetékes járásbíróság illetékességi területéhez,[10] 2. amikor a felperes váltón, csekken, kereskedelmi utalványon vagy kötelező jegyen alapuló követelését az 1911. évi Pp. 606. és 610. §-a értelmében meghagyásos eljárás útján érvényesítette;[11] 3. ha a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet úgy utasította vissza a bíróság, hogy a visszautasítás oka a követelésnek vagy járulékainak csak egy részére vagy egy adóstársra nézve forgott fenn.[12]

Ezen túl kifejezetten alternatívaként kínált eljárással nem találkozunk a korabeli szabályozásban, így megállapítható, hogy amennyiben a követelés megfelelt mind tárgyában, mind összegszerűségében, mind a járásbírósági hatáskörrel kapcsolatban a feltételeknek, kizárólag fizetési meghagyásos eljárásban volt lehetőség a jogosulti igényérvényesítésre.[13] Valamely feltétel hiányában nyílt meg a kérelmező előtt a polgári peres út.

2. A fizetési meghagyásos eljárás alkalmazhatósága az 1952. évi polgári perrendtartásbeli szabályozás hatálya alatt

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény első szövegváltozata 313. §-ában határozottan akként fogalmaz, hogy „kizárólag fizetési meghagyás útján érvényesíthető a pénz fizetésére irányuló olyan követelés, amelynek összege az ezer forintot nem haladja meg, feltéve, hogy van olyan járásbíróság, amely a meghagyás kibocsátására a 314. § értelmében illetékes".[14] Az eljárásban tehát olyan pénz fizetésére irányuló követelések érvényesítésére került sor, amelyek az érvényesülő értékhatárt nem haladták meg, és egyben járásbírósági hatáskörbe tartozó követelés volt.[15]

[9] 1911. évi I. tc. 588. §.

[10] Az 1911. évi Pp. 590. §.; Az 1930. évi XXXIV. tc. 49. §-a az 1911. évi Pp. 588. §-át egészítette ki a fenti rendelkezéssel.

[11] 1930. évi XXXIV. tc. 49. §; Lásd erről részletesen: 1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról, Részletes indokolás a kilenczedik czimhez.

[12] 1911. évi I. tc. 591. §; 1930. évi XXXIV. tc. 51. §.

[13] Ezt erősíti az 588. § utolsó mondata is: „Ily esetben a beadott keresetlevelet is fizetési meghagyás iránti kérelemnek kell tekinteni."

[14] 1952. évi III. törvény (Közlönyállapot) 313. § (2) bek.

[15] Az 1952. évi III. törvény fenntartotta az eljárás perrendtartásbeli szabályozását (XIX. fejezet) és az 1930. évi törvénycikket követő változásokat. Így élt tovább az 5000/1946. (VIII.1.) IM rendelet által meghatározott új kötelező igénybevételi értékhatár (1000 Ft.), és emelkedett a helyi bíróság hatáskörébe tartozó ügyek felső értékhatára is 5000 Ft-ra, amely változatlanul a fizetési meghagyásos eljárások felső értékhatáraként volt jelen. 5000/1946. (VIII. 1.) IM rendelet 1. § és 1952. évi Pp. 313. §.; 1952. évi II. törvény 23. § b. pont Közlönyállapot.

A feltételek köre 1958-tól bővült, és megjelent az adós belföldi idézhetősége. Belföldi lakóhely (tartózkodási hely) hiányában a fizetési meghagyásos eljárás nem állt rendelkezésre.[16] Mindez az ezer forintot meg nem haladó követelések érvényesítése esetén azzal járt együtt, hogy az adós belföldi idézhetőségének hiányában az eljárás nem volt alkalmazható, a polgári perbeli igényérvényesítés útja megnyílt. 1993. január 1-jétől kiegészítést nyert az adós belföldi idézhetőségére vonatkozó feltétel, ugyanis a lakóhely (tartózkodási hely) mellett megjelent az adós székhelye is.[17]

2009. január 1-jétől a fizetési meghagyás kibocsátásának feltételeként rögzítésre került a követelés lejárt volta.[18] Ugyan a 313. §-nak sem az (1), sem a (2) bekezdésében nem volt jelen korábban a követelés lejártára vonatkozó feltétel, az 1952. évi Pp. azonban már első szövegezésében is kizárólag lejárt követelések érvényesítését engedte marasztalási igényként,[19] ezért a fenti változás nem jelentett az eljárás igénybevétele kapcsán megszorítást. A törvényen alapuló tartásdíj le nem járt részleteit a jogosult fizetési meghagyásos eljárásban korábban sem tudta érvényesíteni, számára a peres eljárás állt rendelkezésre.[20]

Tehát az 1952. évi Pp. rendszerében szabályozott fizetési meghagyásos eljárás olyan lejárt, értékhatárt[21] meg nem haladó, pénzben meghatározható követelések érvényesítésére állt rendelkezésre, amelyek kötelezettje rendelkezik belföldi lakóhellyel, tartózkodási hellyel, székhellyel. Valamely feltétel hiányában az eljárás igénybevétele már nem áll rendelkezésre, és polgári peres eljárásban érvényesíthető az igény.

Az 1952. évi Pp. azonban már szabályozott olyan eljárásokat is, amelyek lehetőséget biztosítottak a fizetési meghagyásos eljárás elkerülésére, és a polgári peres utat kínálták a jogkeresők számára. Egyik ilyen eljárás a szóbeli kereset azonnali tárgyalása. Az 1952. évi Pp. 127. §-a szerint ugyanis a kereset jegyzőkönyvbe mondása alkalmával a felperessel együtt a bíróság előtt az alperes is megjelenhetett, és a bíróság a felek kérelmére a tárgyalást nyomban megtartotta. Ha az alperes a kereset jegyzőkönyvbe mondása alkalmával nem volt jelen, a tárgyalásra azonnal határnapot kellett kitűzni, és arra a felperest szóval meg kellett idézni.[22]

Emellett 1958 márciusától a kérelmezők egy másik polgári nemperes úton is

[16] Az 1957. évi VIII. törvény 107. §-a nyomán 1958. 03. 01. napjától a Pp. 314. §-a ekként rendelkezett.

[17] 1992. évi LXVIII. törvény 16. § (2) bek.

[18] 2008. évi XXX. törvény 45. §.

[19] 1952. évi Pp. 122. § (1) bek.; Kivételt ez alól a 122. § (2) bekezdése jelenít meg.

[20] BH 1975. 320.

[21] A kötelező igénybevétel értékhatára folyamatos emelkedést mutatott: A III. Pp. novella 1973-tól 5000 Ft-ban határozta meg (1972. évi 26. törvényerejű rendelet 54. §.); az 1992. évi LXVIII. törvény nyomán 50 ezer Ft (1992. évi LXVIII. törvény (V. Pp. novella) 16. § (1) bek.); az 1995. évi LX. törvénnyel 100 ezer Ft (1995. évi LX. törvény 26. §); és 1998. január 1-től 200 ezer Ft. (1997. évi LXXII. törvény 33. § (2) bek.).

[22] 1952. évi Pp. 127. §.

elindíthatták az igényérvényesítést. Ez az eljárás az egyezségi kísérletre idézés intézménye volt, amelynek célja elsődlegesen az volt, hogy a felek a perindítást megelőzően egyezségkötési céllal a bíróság előtt megjelenhessenek, és egyezségüket a bíróság jóváhagyással erősítse meg. Tekintettel arra, hogy egyezség hiányában a kereset jegyzőkönyvbe foglalása volt kérhető, és – a szóbeli kereset azonnali tárgyalására vonatkozó szabályok szerint – polgári perben kerül sor a kérelem elbírálására,[23] megjelent egy új, fizetési meghagyásos eljárást mellőző lehetőség.

3. Igényérvényesítés a közjegyző hatáskörébe tartozó fizetési meghagyásos eljárásban

2010. június 1-jével a fizetési meghagyásos eljárás külön törvényi szabályozást nyert a 2009. évi L. törvényben, és a nemperes eljárás lefolytatása a közjegyző hatáskörébe került. A változás kimutatható az eljárás igénybevételét meghatározó rendelkezések körében is.[24]

Az eljárásban kizárólag pénzkövetelések érvényesíthetők, és fennmarad a fizetési meghagyásos eljárás választható és kötelező igénybevétele. A kötelező fizetési meghagyásos eljárás kapcsán azonban részletes, konjunktív feltételrendszert állított fel a jogalkotó: „Csak fizetési meghagyás útján vagy a Pp. 127. §-ában meghatározott módon vagy a Teljesítésigazolási Szakértői Szerv szakvéleményére alapított perben érvényesíthető a kizárólag pénz fizetésére irányuló olyan lejárt követelés, amelynek a Pp. 24. és 25. §-a szerint számított összege az egymillió forintot nem haladja meg, feltéve, hogy a) a kötelezettnek van ismert belföldi lakóhelye vagy tartózkodási helye, illetve székhelye vagy képviselete (a továbbiakban együtt: idézési cím) és b) a pénzkövetelés nem munkaviszonyból, közalkalmazotti jogviszonyból, közszolgálati jogviszonyból, szolgálati jogviszonyból, szövetkezeti tag munkaviszony jellegű jogviszonyából és a bedolgozói jogviszonyból (a továbbiakban együtt: munkaviszony) ered."[25]

Az értékhatár mellett tehát szükséges a kötelezett belföldi idézési címe, amely már 2010. június 1-je előtt is feltétel volt, és új korlátozásként jelenik meg a munkaviszonyból származó pénzkövetelések kizárása.[26] Ez a kizárás azonban látszólagos, ugyanis a fenti jogviszonyokból származó pénzkövetelések továbbra is érvényesíthetők fizetési meghagyásos eljárásban.[27]

[23] 1958.03.01.-től hatályos Pp. 127. §.

[24] Fmhtv. 3. § és Pp. 313-314. §.

[25] Fmhtv. 3. § (2) bek.; 1952. évi Pp. 314. § (1) bek.

[26] Fmhtv. 3. § (2) bek.

[27] A fenti jogviszonyokból származó olyan követelések kerültek kizárásra, amelyekben a követelés tárgya a jogviszony keletkezése, módosulása, megszűnése vagy a munkaviszonyból származó kötelezettségeknek a munkavállaló által történt vétkes megszegése miatt alkalmazott jogkövetkezmény, illetve fegyelmi vétség miatt alkalmazott jogkövetkezmény. Fmhtv. 3. § (4) bek.

Az Fmhtv. általában kizárja a fizetési meghagyásos eljárás igénybevételét – és ezzel egyidejűleg megnyitja a polgári peres igényérvényesítési utat –, ha a kötelezettnek nincs ismert belföldi idézési címe.[28] Újdonságként fedezhető fel a zálogjogból fakadó igények érvényesíthetőségére vonatkozó tilalom.[29] A fizetési meghagyásos eljárás nem alkalmazható, kötelező sem lehet, ha a zálogjogosult a zálogkötelezettel szemben érvényesít értékhatárt meg nem haladó összegű pénzkövetelést. Kérdés azonban, hogy az eljárás alkalmazhatóságának fenti korlátozása, amely 2012. március 15-től jelent meg, mennyiben tekinthető új jogalkotói eredménynek.[30] A bírói gyakorlat már korábban – az EBH 2000.316 útján – kimondta, hogy a zálogkötelezettel szembeni igény ebben az eljárásban nem érvényesíthető.[31]

A fentiek alapján tehát 2010. június 1. napjától az 1 millió forintot meg nem haladó pénzkövetelés esetén a fizetési meghagyásos eljárás akadályát képezi – így annak kötelező igénybevétele sem jelenik meg –, ha hiányzik az adós belföldi idézési címe, vagy a követelés zálogjogi igényből ered, továbbá a munkaviszonyból származó igényérvényesítés nem pénzbeli követelésre irányul.

A szabályozás ezen időszakát az alternatívaként kínált eljárások körének széles körű meghatározása is jellemzi. A jogalkotó több lépcsőben kívánja a jogkeresők számára az igényérvényesítési lehetőségeket biztosítani. Az Fmhtv. 3. § (2) bekezdése – szemléletváltozást jelezve – nem kizárólagos útként foglalkozik a fizetési meghagyásos eljárással, hanem az egymillió forintot meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítése esetén a fizetési meghagyásos eljárást is egy, a jogosult rendelkezésére álló igényérvényesítési útként kínálja a Pp. 127. §-ában meghatározott eljárások (szóbeli kereset azonnali tárgyalás, egyezségi kísérletre idézés) és a Teljesítésigazolási Szakértői Szerv szakvéleményére alapított per mellett. Továbbá a 3. § (5) bekezdése nyomán a fél igényét az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről szóló 861/2007/EK rendeletében meghatározott eljárásban vagy választottbírósági eljárásban is érvényesítheti.[32]

A 2018. január 1. napján hatályba lépő – 2016. évi CXXX. törvény által szabályozott – polgári perrendtartásunk a fizetési meghagyásos eljárás szabályanya-

[28] Fmhtv. 3. § (3) bek.; Láthattuk, hogy a kötelező igénybevétel kapcsán ugyanez a tényező pozitív feltételként került rögzítésre (Fmhtv. 3. § (2) bek.).

[29] Fmhtv. 3. § (1) bek.

[30] 2010. évi CLXXX. törvény a bírósági végrehajtással kapcsolatos és egyéb igazságügyi tárgyú törvények módosításáról 108. § (1) bek.

[31] Mi az oka mégis a törvénymódosításnak, az eljárás alkalmazási körét szabályozó norma kiegészítésének? A háttérben az áll, hogy a bírói gyakorlat által kialakított rendelkezés ellenére a közjegyzők hatáskörébe került eljárásban 2010 júniusa után több olyan kérelem is megjelent, amelyben a hitelező a zálogkötelezettet is marasztalni kérte a személyes adósokkal egyetemlegesen. Tehát nem új korlátozás jelent meg 2012. március 15-től a jogszabályban, hanem az Fmhtv. 3. § (1) bekezdésének kiegészített szabálya egyértelművé kívánta tenni a korábbi bírói gyakorlatban már létező tételt. Ld. Szécsényi-Nagy, 2012, 20.

[32] 2009. évi L. törvény a fizetési meghagyásos eljárásról (Fmhtv.) 3. § (5) bek. Ugyanígy nyilatkozik a Pp. 314. § (3) bek.

gára is hatást gyakorolt. A jogalkotó 2018. január 1-jével módosította a 2009. évi L. törvényt, így a fizetési meghagyásos eljárás szabályozása is megújult több ponton.[33]

2018. január 1. napjától a 3 millió forintot meg nem haladó pénzkövetelések képezik az eljárás kötelező igénybevételének körét, és kimutatható a konjunktív feltételek körében is több változás. Egyrészről a korábban előírt kötelezetti belföldi idézési cím helyett megjelenik mindkét fél belföldi kézbesítési címe mint feltétel.[34] Ezzel párhuzamosan a mindkét fél esetében fennálló belföldi kapcsolat hiánya a fizetési meghagyásos eljárás igénybevételét önmagában ki is zárja, és a pénzkövetelés polgári perben érvényesíthető.[35]

Kibővül azoknak a jogviszonyoknak a köre, amelyek korábban munkaviszonyként kerültek be az Fmhtv. 3. § (2) bekezdés b) pontjába, és az ezekből származó igények fizetési meghagyásos eljárásban nem érvényesíthetők.[36] A fenti jogviszonyokból származó pénzkövetelések az (5) bekezdésben foglalt kivételekkel továbbra is érvényesíthetők fizetési meghagyásos eljárásban.[37]

A jogalkotó fenntartotta 2018. január 1.-je után is az Fmhtv. azon fordulatát, hogy „csak fizetési meghagyás útján vagy" egyéb meghatározott eljárásokban van lehetőség az értékhatárt meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítésére.[38] A fizetési meghagyásos eljárás mellett a jogalkotó megengedi az értékhatárt meg nem haladó pénzkövetelés érvényesítését a Pp. 167-168. §-ában meghatározott módon (egyezségi kísérlet a perindítás előtt), kis értékű követelések európai eljárása útján, választottbírósági eljárásban, valamint a fél azt az ellene indított polgári perben viszontkereset, illetve beszámítás útján érvényesítheti.[39]

[33] 2017. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény hatálybalépésével összefüggő egyes törvények módosításáról 37. pont.

[34] Fmhtv. 3. § (2) bek. a) pont.

[35] Fmhtv. 3. § (4) bek.

[36] A meghatározott jogviszonyok köre a 2018. január 1.-én hatályba lépett szabályozás nyomán kiterjed a közfoglalkoztatási jogviszonyra, a sporttörvény alapján kötött munkaszerződéses jogviszonyra, szakképzés során kötött tanulószerződésből eredő jogviszonyra, nemzeti felsőoktatási törvény szerinti hallgatói munkaszerződésből eredő jogviszonyra, illetve szociális szövetkezettel és foglalkoztatási szövetkezettel létesített tagi munkavégzési jogviszonyra. Külön megjelölést kapott a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényben meghatározott közszolgálati vagy közigazgatási szerződéses jogviszony. Az Fmhtv. 2018. január 1-jétől hatályos szövegezése az (5) bekezdésben változatlanul fenntartja, hogy meghatározott jogviszonyok esetében akkor kizárt az eljárás, ha az ügy tárgya a jogviszony keletkezése, módosulása, megszűnése vagy a jogviszonyból származó kötelezettségeknek a munkavállaló által történt vétkes megszegése miatt alkalmazott jogkövetkezmény, illetve fegyelmi vétség miatt alkalmazott jogkövetkezmény. Továbbá 2020. január 1. napjától újabb változás következett be a fenti jogviszonyok körében: megjelent e körben rendvédelmi igazgatási, honvédelmi alkalmazotti jogviszonyból, szolgálati jogviszonyból és a szakképzési munkaszerződés alapjául szolgáló jogviszonyból származó igények esetében is. Ld. Szécsényi-Nagy, 2020, 81.

[37] Szécsényi-Nagy, 2020, 82.

[38] Fmhtv. 3. § (2) bek.

[39] Fmhtv. 3. § (2) és (7) bek.

III. A BÍRÓSÁG SZEREPE – FIZETÉSI MEGHAGYÁSOS ELJÁRÁS HELYETT POLGÁRI PER?

1. Jogosulti igényérvényesítés az 1983. évi XIX. és az 1911. évi I. törvénycikk hatálya alatt

Az 1893. évi XIX. törvénycikk a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek visszautasításáról rendelkezve tartalmazott olyan lehetőséget, hogy a bíróság visszautasítással éljen, ha a kérelem tartalmából az tűnik ki, hogy a követelés alaptalan.[40] A törvénycikk indokolásában is megtalálható azon megállapítás, hogy az eljárás csak azokra a követelésekre nézve vehető igénybe, „melyeket illetőleg semmi sem gyengiti a feltevést, hogy az adós a követelést kétségbe vonni nem fogja. Ha tehát már a fizetési meghagyás iránti kérelem tartalmából oly körülmények tünnek ki, melyek már általános természetüknél fogva a vitásság elemét hordják magukban: a birói közreműködést meg kell tagadni."[41]

Az állásfoglalás nem változott az 1911. évi I. törvénycikk hatálya alatt sem, ugyanis az 1911. évi Pp. 591. §-a a kérelem visszautasításáról rendelkezve fenntartja a korábbi visszautasításra okot adó eseteket, köztük a követelés alaptalansága miatt visszautasítást. Az 1930. évi XXXIV. törvénycikk nyomán megjelenik a kérelem keresetlevélnek tekintése: ha a visszautasítás oka a követelésnek vagy járulékainak csak egy részére vagy egy adóstársra nézve forog fenn, a kérelmet keresetlevélnek kell tekinteni.[42] Emellett a 49. § második mondata kijelenti, hogy a kötelező esetkörbe tartozó pénzbeli igényérvényesítések esetén a beadott keresetlevelet is fizetési meghagyás iránti kérelemnek kell tekinteni.

2. Jogosulti igényérvényesítés az 1952. évi Pp. hatálya alatt

Az 1952. évi III. törvény megalkotása során a jogalkotó fenntartotta a korábbi szabályozási koncepciót, és a kötelező esetekben a bíróság számára nem biztosította a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemtől való eltérést és a polgári peres eljárás lefolytatását.[43]

Az I. Pp. novella azonban jelentős változást hozott a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek bíróság általi elintézése tekintetében, ugyanis felhatalmazta az eljáró bírót arra, hogy a kérelem tartalmának mérlegelése mellett eldöntse, valóban fizetési meghagyást bocsát-e ki, vagy keresetlevélként értékeli a fél kérelmét, és peres eljárásban bírálja el az igényt.[44] Az 1952. évi Pp. 316. § (2) bekezdésében a Novella nyomán a következő rendelkezések jelentek meg: „A

[40] 1893. évi XIX. tc. 4. §.
[41] 1893. évi XIX. tc. 1. §-hoz fűzött indokolás.
[42] 1930. évi XXXIV. tc. 51. §.
[43] (1954. 08. 01.ig hatályos) 1952. évi Pp. 313. § (2) bek. és 316. §.
[44] 1954. évi VI. törvény 81. §.

313. § (2) bekezdése alá tartozó esetben beadott keresetlevelet fizetési meghagyás kibocsátására irányuló kérelemként kell elintézni. Az elnök azonban mind ilyen esetben, mind pedig fizetési meghagyás kibocsátására irányuló kérelem esetében a fizetési meghagyás kibocsátása nélkül az ügy tárgyalására tűzhet ki határnapot, ha megítélése szerint a követelés fennállása kétségesnek mutatkozik és az adós ellentmondására nyilvánvalóan számítani kellene." Látható, hogy mind a kötelező, mind a választható eljárási körben érvényesült a bíróság perbeli elbírálási jogosultsága. A bíróság döntésének alapjaként a követelés várhatóan vitatott voltát emelték ki, amelyen azon esetet értették, amikor a követelés fennállása kétségesnek mutatkozik, és az adós ellentmondására nyilvánvalóan számítani kellene. Az egyszerűsített eljárást hivatalból mellőzhették, ha nyilvánvalóan számítani kellett az ellentmondás előterjesztésére és a peres folytatásra.[45]

1973. január 1-jétől kibővült azon esetek köre, amikor a bíróság perben intézhette el a fizetési meghagyásos eljárásban érvényesített igényeket: „az ügy tárgyalására tűzhet ki határnapot, ha megítélése szerint a követelésnek nincs jogalapja, fennállása kétségesnek mutatkozik, vagy a követelés jogszabály megkerülésére irányul".[46]

A bírói gyakorlatban hamar megjelentek a perré alakítási lehetőségek alkalmazási esetei, a jogszabályi feltételek értelmezései. A rendelkezésre álló három ok közül kifejezetten egy „uralta" a bírói perré alakító döntéseket, mégpedig „a követelés fennállása kétségesnek mutatkozik". Ilyen megállapítással találkozunk kártérítési igények kapcsán,[47] valamint házassági vagyonjogi igények[48] esetén. Kifejezetten a „kétséges" kategóriába sorolta a bíróság azt az esetet is, amikor egymásnak ellentmondó tartalmú fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek kerültek előterjesztésre ugyanabból a jogviszonyból származó követelések érvényesítésére.[49] Lakás-használatbavételi díj iránti követelés kapcsán találkozhatunk a követelés jogalapjával kapcsolatos előzetes vizsgálat elmaradása miatti fizetési meghagyás hatályon kívül helyezésével, és a perbíróság új eljárásra utasításával,[50] valamint a bíróság a jogalap hiányaként értékelte, hogy a jogosult nem jelölte meg a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmét tartalmazó űrlapon a követelés jogcímét, nem adta elő a követelés alapjául szolgáló tényeket, bizonyítékokat.[51]

A PK 220. számú állásfoglalás a mezőgazdasági termékértékesítési szerződésen alapuló előleg visszatérítése és kötbérfizetés iránti igény esetében indokoltnak tartotta, hogy a bíróság fizetési meghagyás kibocsátása nélkül az ügy

[45] Szécsényi-Nagy, 2013, 786.

[46] Az 1972. évi 26. tvr. 56. § (1). bek nyomán a 316. § (3) bekezdésében jelenik meg a fenti szabályozás.

[47] BH 1974.306.; BH 1975.474.

[48] BH 1975.32.; 1977.114.

[49] BH 1988.316.

[50] BH 1977.383.

[51] BH 1985.194. Lásd még ehhez: BH 2002.143.

tárgyalására tűz ki határnapot olyan esetben, amikor megítélése szerint a követelésnek nincs jogalapja, fennállása kétségesnek mutatkozik vagy a követelés jogszabály megkerülésére irányul. A hagyatéki tartozások érvényesítésére irányuló fizetési meghagyás kibocsátása helyett is indokoltnak ítélték az ügy tárgyalására történő határnap kitűzését.[52]

A Székesfehérvári Törvényszék 2008-ban perújítás tárgyában született határozatában kifejezetten megállapította, hogy a 316. § (3) bekezdésében szereplő perré alakítási okok alkalmazása bírói mérlegelésre tartozik. Amennyiben a bíróság nem alkalmazza ezeket, és fizetési meghagyásos eljárást bocsát ki, nem szolgálhat perújítás alapjául.[53]

Látható a fentiekből, hogy változatos tárgykörűek azon fizetési meghagyás kibocsátás iránti kérelmek, amelyek esetén a perorvoslat nyomán eljáró bíróság azt a megállapítást tette, hogy helyes eljárási megoldásként a fizetési meghagyás kibocsátása helyett az ügy tárgyalására kellett volna határnapot kitűzni.

A kommentárirodalom is tükrözte a megváltozott hozzáállást. Az a „rend" érvényesült, hogy amennyiben a fizetési meghagyás valamely okból nem volt kibocsátható, és keresetlevélnek sem volt tekinthető, a bíróság megtagadta a meghagyás kibocsátását.[54] Tehát, mielőtt a meghagyás kibocsátása iránti kérelem elutasításra került volna, megvizsgálták, hogy a peres eljárás lefolytatása számításba jöhet-e, és csak annak a kiesése esetén beszélhettünk a meghagyás kibocsátása iránti kérelem elutasításáról. Tudatosan a bíróságon tartották ezáltal a jogosult kérelmét, és perben intézték el.[55]

2009. január 1-től azonban a 2008. évi XXX. törvény kizárta a bíróság mérlegelési lehetőségét a kérelmek tekintetében, megszüntetve a bíróság hivatalbóli perré alakítási jogosultságát. A perré alakításra alapot kínáló, mérlegelési körbe tartozó esetek eltűntek.[56] A fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek perben történő elintézésére egyetlen lehetőség volt: amennyiben a fizetési meghagyás kibocsátásának a 313. § alapján nincs helye.[57] Tehát kizárólag a fizetési meghagyásos eljárásra nem tartozó igényérvényesítések esetén vált lehetővé a polgári perbeni eljárás.

A 2010. június 1-jével a fizetési meghagyásos eljárás lefolytatására a közjegyző vált jogosulttá, és a fizetési meghagyásos eljárást követő polgári per tekintetében maradt fenn a bíróság hatásköre. Mindez szükségképpen változást hozott a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek formai-tartalmi megítélésében. Elkülöníthetővé váltak a két típusú eljárásra vonatkozó kérelmek. A közjegyző fizetési meghagyásos nemperes eljárásban járhat el. A közjegyzőhöz benyújtott

[52] BH 1990.184.

[53] Székesfehérvári Törvényszék Pf.21706/2008/3. számú határozata.

[54] Németh – Kiss, 2002,188.

[55] Németh – Kiss, 2002, 186.

[56] 2009. január 1. napjától hatályon kívül helyezték az 1952. évi Pp. 316. § (3) bekezdésének rendelkezéseit. Ld. 2008. évi XXX. törvény 45. §.

[57] 1952. évi Pp. 2009. január 1-től hatályos 316. § (3) bek.

fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem kizárólag a fizetési meghagyásos eljárásra vonatkozó szabályok alapján bírálható el. Amennyiben nem bocsátható ki a meghagyás, a kérelmet az Fmhtv. 24. §-a alapján elutasítja a közjegyző. A feltételeknek megfelelő kérelem alapján kibocsátásra kerül a meghagyás.[58]

A peres eljárásra a bíróságnak van hatásköre, és a bíróság tevékenysége is alapvetően megváltozik a hozzá érkező kérelmek kapcsán. Az 1952. évi Pp. az egymillió forintot meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítése esetére – a 3. § (2) bekezdésében elhelyezkedő elvre reagálva[59] – kijelenti, hogy amennyiben a jogosult ugyan keresetlevélként aposztrofálja kérelmét, de abban a kötelező fizetési meghagyásos eljárás esetkörébe eső igényt kíván érvényesíteni és beadványát a bírósághoz nyújtja be, a bíróság idézés kibocsátása nélkül elutasítja keresetlevelét a Pp. 130. § (1) bekezdés c) pont alapján arra hivatkozással, hogy a pert más hatósági (közjegyzői) eljárásnak kell megelőznie.[60] Emellett a jogosult számára útbaigazítást is biztosít, és tájékoztatja a fizetési meghagyásos eljárás megindítására vonatkozó eljárási szabályokról. Tehát a bíróság követi a 2009. január 1. után megjelenő azon gyakorlatot, hogy a kötelező fizetési meghagyásos eljárás keresetlevél beadásával nem kerülhető el. A hatáskörváltozások miatt már nem a bíróság intézkedhet a meghagyás kibocsátásáról, hanem formális határozattal el kell utasítani a kérelmet, és a jogosultat tájékoztatnia kell a közjegyző előtti eljárás lehetőségéről.[61]

A Pp. azonban kizárólag a kötelezően igénybe veendő fizetési meghagyásos eljárás „elkerülési kísérlete" esetére tartalmaz egyértelmű rendelkezéseket. Az eljárás lefolytatására jogosult hatóság megváltozása a jogkeresők számára, tekintettel a több mint 100 évig fennálló bírósági hatáskörre, sajátos jogkeresői tévedéseket is eredményezett, és a bírósághoz egymillió forintot meghaladó igényt érvényesítő fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek érkeztek. Az eljárás igénybevétele ezen értékhatárt meghaladóan 2010. június 1. és 2017. december 31. között fakultatív, a kérelmező által választott igényérvényesítés mód, amellyel azonban a bírósághoz fordult. Miként voltak értelmezhetők a bírósághoz beérkező fenti fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek? Az 1952. évi Pp. és az Fmhtv. együttes alkalmazása két lehetőséget is kínált a bírói gyakorlat számára: (1) formája, elnevezése alapján a Pp. 130. §-a alapján elutasítja a bíróság a kérelmet, és közjegyzői nemperes útra tereli az igényérvényesítést; (2) vagy a tartalma szerint ítéli meg,[62] és befogadja mint keresetlevelet (egyúttal hiánypótlásra hívja fel a jogosultat, mivel a kérelme, különösen a bizonyítékok kapcsán, nem felel meg a keresetlevéllel szemben támasztott követelményeknek). Az eltérő bírói gyakorlat lehetőségét azonban szinte nyomban kizárta egy

[58] Fmhtv. 26-27. §.

[59] A bíróság a fél által előadott kérelmeket, nyilatkozatokat nem alakszerű megjelölésük, hanem tartalmuk szerint veszi figyelembe. 1952. évi Pp. 3. § (2) bek. 2. mondata.

[60] 1952. évi Pp. 314. § (2) bek.

[61] 1952. évi Pp. 314. § (2) bek.

[62] 1952. évi Pp. 3. § (2) bek.

bírósági állásfoglalás, amely meghatározta a fenti esetkörre vonatkozó intézkedéseket.[63] Ennek értelmében a jogosult által 1 millió forintot meghaladó pénzkövetelést érvényesítő fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet a Pp. 130. § (1) bekezdés b) pontja alapján el kellett utasítani.[64] Azaz a bírói gyakorlatnak a felvázolt alternatívák közül az (1) megoldást kellett követnie. A második intézkedési lehetőség – a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem keresetlevélként befogadása – kapcsán a bíróság kifejtette, hogy ez elzárná a jogosultat a jogszabály által biztosított választás lehetőségétől, és belekényszerítené egy peres eljárásba, a költségkímélőbb és gyorsabb nemperes eljárás helyett.[65]

2010. június 1-vel tehát a bíróság és a közjegyző jól elhatárolható jogosultságokkal rendelkezik az eljárásokkal kapcsolatban, melynek hatásaként a fizetési meghagyásos eljárás is ellentmondás (illetve az eljárás megszüntetését követő önálló perindítás) eredményeképpen alakulhat perré.[66] Így azt tapasztalhatjuk, hogy a hatáskör megváltozása jobban elhatárolhatóvá tette a két típusú eljárást, a közöttük megjelenő átmenetek lecsökkentek, a hivatalból történő perré alakítás lehetősége megszűnt.

3. Igényérvényesítés a 2016. évi CXXX. törvény hatálya alatt

A 2018. január 1-jétől hatályos polgári perrendtartásunk – a kötelező értékhatár 3 millió forintra történő emelése, a fizetési meghagyásos eljárás mellett igénybe vehető igényérvényesítési módok körének kibővítése mellett – a fizetési meghagyásos eljárás és a peres eljárás kapcsolatában is eredményezett változást. A Pp. 254. §-a egyrészt fenntartja a fizetési meghagyásos eljárás és a polgári peres eljárás közötti elhatárolást, és tiszteletben tartja a kérelmet előterjesztő választási szabadságát.[67] Emellett azonban megjelenik egy eltérő gondolkodás is: „a fizetési meghagyásos eljárás mellőzése miatt az eljárás hivatalból történő megszüntetésének nincs helye, ha az alperes ennek kifogásolása nélkül írásbeli ellenkérelmet terjesztett elő”.[68] Ezáltal a fizetési meghagyásos igényérvényesí-

[63] A Fővárosi Bíróság Polgári Kollégiuma által a Magyar Országos Közjegyzői Kamara Elnökének küldött 2010. El. II. B. 38/13. számú tájékoztatás a 2009. évi L. törvény hatályba lépésével kapcsolatos bírósági gyakorlatról. 2010. június 10.

[64] A felperes követelésének érvényesítése más bíróság vagy más hatóság hatáskörébe tartozik, vagy a perre más bíróság illetékes, de a 129. § rendelkezése a szükséges adatok hiányában nem alkalmazható. 130. § (1) bekezdés b) pont.

[65] A Fővárosi Bíróság Polgári Kollégiuma által a Magyar Országos Közjegyzői Kamara Elnökének küldött 2010. El. II. B. 38/13. számú tájékoztatás a 2009. évi L. törvény hatályba lépésével kapcsolatos bírósági gyakorlatról. 2010. június 10.

[66] Fmhtv. 34. és 37. §.

[67] Pp. 254. § (2) bek.: Ha a felperes a keresetével kizárólag olyan követelést érvényesít, amelyet az Fmhtv. alapján csak fizetési meghagyásos eljárás útján lehet érvényesíteni, a bíróság a keresetlevél visszautasításával egyidejűleg tájékoztatja őt a fizetési meghagyásos eljárás megindításának lehetőségéről és módjáról.

[68] Pp. 254. § (3) bek.

tési út a felperes választása alapján elkerülhető, és amennyiben ezt az alperes írásbeli ellenkérelmében nem kifogásolja, a polgári peres eljárás lefolytatható. A bíróság intézkedési kötelezettsége helyett tehát az alperes rendelkezési joga (kifogása) körébe „helyeződik át" az igény érvényesítésére szolgáló eljárás formája (nemperes vagy peres eljárás).

Az új szabályozás hátterében a Kúria azon állásfoglalása áll, amely a BH 2017.62. számú döntésben jelenik meg. A Kúria felülvizsgálat tárgyában született határozatában megállapítja, hogy a fizetési meghagyásos eljárás elmaradása miatt a felülvizsgálati eljárásban nincs helye a per megszüntetésének, ha a felülvizsgálati kérelmet előterjesztő alperes a perben érdemben védekezett, és az igényérvényesítés akadályát jelentő megelőző fizetési meghagyásos eljárás lefolytatásának hiányát az eljárás korábbi szakaszaiban nem kifogásolta. A Kúria kifejezésre juttatja, hogy fennáll a fizetési meghagyásos eljárás kötelező igénybevételére, valamint az ilyen esetekben indított polgári peres eljárásokra alkalmazandóan egy imperatív szabályozás,[69] amelynek formalista (jogdogmatikai) értelmezése azt eredményezné, hogy az elsőfokú, valamint jogorvoslati eljárásokban eljáró bíróság az eljárás megszüntetésével (a meghozott határozat hatályon kívül helyezésével) az igény érvényesítését visszautalja a közjegyzői nemperes eljárásba. A Kúria idézett határozatában megjelenik azonban egy másik érv is, amely a „józan ész" és a „gazdaságosság" területéhez kapcsolódik: „Sem a józan ésszel, sem a gazdaságossággal nem fér össze, ha a kötelező fizetési meghagyásos eljárás elmaradása esetén a felsőbb bíróság a pert megszünteti."[70] A bíróság a peres eljárást megszüntető határozatával a fizetési meghagyásos eljárás célját is figyelmen kívül hagyja, mely a pénzkövetelések érvényesítésének gyors és olcsóbbá tétele. Amennyiben a polgári peres eljárás folyamatában, a jogorvoslati eljárásban kerül sor a megszüntetésre, a jogkereső állampolgárt arra kényszerítjük, hogy újrakezdje az eljárást a közjegyző előtt. Majd a fizetési meghagyással szemben előterjesztett kötelezetti ellentmondás folytán újra a polgári perben találják magukat a felek, és mindazon költség, amely a nemperes és a peres eljárásban jelen van, mindazon idő, amely a két eljárás lefolytatásához hozzátartozik, plusz teherként nehezedik rájuk. Az ilyen jogalkalmazói megoldás ellentétes az Alaptörvény 28. cikkébe foglalt értelmezési klauzulával,[71] amely szerint a jogszabályok „gazdaságos célt" szolgálnak – hívja fel a figyelmet Tahin Szabolcs.[72]

A 2018. január 1.-től hatályos szabályok alkalmazása tekintetében a bírói gyakorlatban eltérő megoldások jelentek meg. A 3 millió forintot meg nem haladó pénz-

[69] Tahin, 2017, 38.

[70] Tahin, 2018, 989.

[71] Alaptörvény 28. cikk: A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.

[72] Tahin, 2018, 989-990.

követeléseket érvényesítő keresetlevelekről jellemzően az volt a vélemény, hogy ezek az igények fizetési meghagyásos eljárásban érvényesítendők, ezért az alperesi kifogás bevárása nélkül visszautasították a keresetleveleket,[73] valamint az eljárást a perfelvételi szakaszban a Pp. 254. § (2) bekezdését alkalmazva megszüntették.[74]

2021. január 1. napjától a polgári perrendtartás első novelláris módosítása[75] – a fentiekre tekintettel nem véletlenül – érintette a fenti szabályozási és bírói gyakorlatban érvényesülő rendet, és az alperes írásbeli ellenkérelmétől függő intézkedési utat lezárta. Akként rendelkezik, hogy „a fizetési meghagyásos eljárás mellőzése miatt az eljárás megszüntetésének a perfelvétel lezárása után nincs helye". Mindez azt eredményezi, hogy a bíróság a keresetlevél vizsgálata körében visszautasítással, a perfelvételi szakban – tekintet nélkül az alperes ellenkérelmére – az eljárás megszüntetésével jár el a 3 millió forintot meg nem haladó pénzkövetelést érvényesítő keresetlevél esetén. Amikor azonban a perfelvétel lezárását követően jut a bíróság vagy a felek tudomására azon körülmény, hogy a perben érvényesített igény a kötelezően fizetési meghagyásos eljárásra tartozó követelések körébe tartozik, a polgári per lefolytatásának nincsen akadálya. Erre hivatkozással az eljárást sem első-, sem másodfokon nem lehet megszüntetni.[76]

IV. KONKLÚZIÓ

Azon kérdésben, hogy az eljárásban érvényesülő „kötelező" értékhatár megköti-e a jogkeresők „kezét", és az értékhatárt meg nem haladó követelések kizárólag fizetési meghagyásos eljárásban érvényesíthetők-e, a következőket tapasztalhattuk:

1. A jogalkotó pontosan meghatározta a fizetési meghagyásos eljárás igénybevételének feltételeit és az eljárás kizárt esetköreit. Így a „kötelező" igénybevétel feltételeit nem teljesítő kérelmek esetén a peres út megnyílt a jogkereső előtt.

2. Megállapítható az is, hogy már korán megjelentek olyan eljárási lehetőségek, amelyek kifejezetten a fizetési meghagyásos eljárás helyett biztosítottak peres vagy nemperes igényérvényesítési lehetőségeket. Az imént számba vett igényérvényesítési utak tehát ott álltak és állnak most is a követelést érvényesítő oldalán, és alternatívát kínálnak az értékhatárt meg nem haladó összegre vonatkozó pénzkövetelések érvényesítésére.

Kérdés azonban, hogy mindezek megfelelő alternatívák-e, és valóban fennáll-e az a tétel, hogy a fizetési meghagyásos eljárás egy a rendelkezésre álló igényérvé-

[73] Pp.176. § (1) bek. c) pont.

[74] Lásd erről: Endrédy, 2021, 109.; Varga E., 2024, 254. §-hoz fűzött kommentár; Orosz, 2020, 843.

[75] 2020. évi CXIX. törvény a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról 36. §.

[76] Végső előterjesztői indokolás a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról szóló 2020. évi CXIX. törvényhez – Indokolások Tára 2020/148. 36. §-hoz fűzött indokolás; Endrédy, 2021, 109.

nyesítési utak közül. E kérdésben eltérő gondolkodást mutat a jogtudomány. Az egyik álláspont képviselői kizárólagosan a fizetési meghagyásos eljárást tekintik az értékhatárt meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítésére nyitva álló útnak. A szabályozás által felkínált alternatív eljárásokkal kapcsolatban megállapítják, hogy ezek gyakorlati alkalmazása akadályba ütközik, vagy olyan speciális igénybevételi rendelkezéssel bírnak, amely korlátot képez az alternatíva jellegében.[77] A másik álláspont szerint az eljárás igénybevétele az értékhatár által meghatározott körben nem kötelező, mert a követelés bíróság előtt is érvényesíthető. Érvként a polgári peres eljárást biztosító – 2017. december 31-ig rendelkezésre álló – utakat (szóbeli kereset azonnali tárgyalása, egyezségi kísérletre idézés) említi, valamint új, 2018-tól megjelenő eljárásban (egyezségi eljárás a közjegyző előtt) látja a fizetési meghagyásos eljárás alternatíváját.[78]

Tehát a jogirodalom sem egységes abban, hogy az alternatívaként kínált eljárások igénybevétele, feltételei és eljárási szabályai képesek lennének a fizetési meghagyásos eljárással egyenértékű egyszerűsített, gyors igényérvényesítési utat kínálni a pénzkövetelést érvényesítő fél számára.[79]

A fentiekre tekintettel különösen fontos, hogy milyen tapasztalatokról számolhatunk be a fizetési meghagyásos eljárás és polgári per kapcsolata, az eljáró bíróság jogkörére koncentráló vizsgálat eredményeként. Kifejezetten érdekes, hogy egy hullámzó jogalkotói gondolkodás tapasztalható. Fizetési meghagyásos eljárásunk történetében két hosszabb időszak (1954-2008; 2018-tól jelenleg is) mutatható ki, amikor a bíróság a hozzá érkező kérelmet fizetési meghagyásos eljárás nélkül polgári perben bírálhatta/bírálhatja el.

Az első ilyen időszak az 1952. évi Pp. hatálya alatt jelent meg, és a jogirodalomban Németh János és Kiss Daisy akként érvelt, hogy e lehetőség megteremtését azért tartották szükségesnek, mert a fizetési meghagyásos eljárás szabályainak merev alkalmazása törést eredményezhetett volna a polgári eljárásjog elveiben, melyek szerint a bíróságnak az igazság szem előtt tartásával kell a jogérvényesítést elősegítenie.[80] Mindez szoros összefüggésben áll azon tényezővel, hogy fizetési meghagyásos eljárásunk ebben az időszakban az okirati bizonyításon alapuló eljárási modell követője volt.[81]

[77] Ezen álláspontot képviseli: Németh – Kiss, 2010, 1216-1219.; Nagy, 2010, 211.; Gáspárdy, 2006, 91.; Molnár, 2016, 162.

[78] Ezen álláspont mutatható ki a következő szerzőknél: Asbóth-Hermányi, 2012, 15.; Szécsényi-Nagy, 2012, 78.; Szécsényi-Nagy, 2020, 75.

[79] Lásd ehhez: Molnár, 2016, 151-164.; Molnár, 2023, 67-75.

[80] Németh – Kiss, 2002, 189.; Hasonlóan nyilatkozik: Molnár, 2019. 123.

[81] A fizetési meghagyásos eljárás és a kérelemhez megkövetelt bizonyítékok kapcsolata alapján megkülönböztethető az ún. tiszta és az ún. okirati bizonyításon alapuló eljárás. Az okirati bizonyítást alkalmazó modell tagállamaiban azonban egységesen megállapítható, hogy – az okiratok benyújtásának módjától és az okirati kör terjedelmétől függetlenül – érvényesül a kérelem eljáró hatóság általi vizsgálata. A vizsgálat eredménye határozza meg, hogy kibocsátásra kerül-e a meghagyás, vagy a kérelem elutasításáról, a kimutatott hiányok pótlásáról szól a jogosultnak címzett határozat. Harsági, 2012, 6.; Molnár, 2014, 41-43.

A második, jelenleg is hatályos szabályozás hátterében Alaptörvényünk 28. cikke mutatható ki.[82] A bíróságok jogalkalmazó tevékenységének kereteit az Alaptörvény ekként jelöli ki: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. (…) Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak".[83] Emellett a 2018. január 1-től hatályos polgári perrendtartásunk Preambulumában is megjelenik a polgári eljárás célját meghatározó azon tétel, hogy „a polgárok szolgálatát biztosító, a közjónak és a józan észnek megfelelő jogalkalmazás eszméje" jelenjen meg a polgári eljárások szabályainak megalkotása során.

Tahin Szabolcs kiemelte a vizsgált téma kapcsán is, hogy „a tételes jog iránti hűség tehát nem feltétlenül vezet egyúttal ésszerű és gazdaságos megoldásra".[84] Éppen ezért kifejezetten üdvözli a 2018. január 1. napján hatályba lépő szabályozási rendszert, amely szerint a fizetési meghagyásos eljárás mellőzésével indított polgári pereket nem lehet hivatalból megszüntetni, kizárólag az alperes írásbeli ellenkérelemben jelzett kifogása szolgálhat az eljárás megszüntetésének alapjául.[85] Megjelenik azonban az az álláspont is, hogy a jogalkotó a Pp. 254. § (3) bekezdésével lerontja az Fmhtv. 3. §-ában, valamint a Pp. 254. § (1) bekezdésében kinyilatkoztatott tételt, miszerint kizárólag fizetési meghagyásos eljárásban érvényesíthetők meghatározott igények. Szécsényi-Nagy Kristóf véleménye szerint mindez azzal jár, hogy a kötelezően nemperes útra tartozó igények tekintetében is lehetőséget biztosít – egyfajta hatásköri önkéntes alávetés jelleggel – arra, hogy a bíróság által jogszabályellenesen vissza nem utasított keresetlevél alapján tárgyalni kezdett ügyben az alperes alaki védekezése hiányában elvonja a közjegyző hatáskörét.[86]

Láthattuk, hogy a jogalkotó 2021. január 1-jétől „hozzányúlt" a fent üdvözölt/vitatott szabályozáshoz, és az alperesi ellenkérelem tartalmától függetlenül a bíróság hivatalbóli vizsgálatának tárgyává tette újra a fizetési meghagyásos eljárásra tartozó igényérvényesítés kérdését. Azonban nem állította vissza egészében a 2018. január 1. előtti szabályozási időszakot, mivel a bíróság számára már az érdemi tárgyalási szakban nincs lehetősége az eljárást megszüntetni, az eljárás érdemi lefolytatásához fűződő érdek jelenik meg. Mindez – ha nem is teljes mértékben azonos tartalommal, de – a jogirodalomban Tahin Szabolcs által képviselt vélemény érvényesülését mutatja. Azáltal azonban, hogy a polgári per perindítási és perfelvételi szakaszában – az alperes kérelme nélkül, a bíróság hivatalbóli észlelése nyomán – megjelenik a fizetési meghagyásos eljárás és polgári per elhatárolására biztosított út (kereseti kérelem visszautasítása, eljárás megszüntetése) – a Szécsényi-Nagy Kristóf által megfogalmazott hatáskör-elvonás veszélye is feloldásra kerül.

[82] Tahin, 2023, 132.; Tahin, 2018, 989.
[83] Alaptörvény 28. cikk 1. és 3. mondata; Lásd ehhez: Kiss, 2023, 28. cikkhez fűzött kommentár.
[84] Tahin, 2018, 990.
[85] Tahin, 2018, 991.
[86] Szécsényi-Nagy, 2018, 1064.

A tanulmány a fizetési meghagyásos nemperes eljárás és polgári per viszonya tekintetében a jelenlegi szabályozást megfelelőnek tartja, mivel képes a közjegyzői és bírósági hatáskör elkülönítésére. Biztosítja, hogy a kötelező értékhatárt meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítésének formája továbbra is a fizetési meghagyásos eljárás legyen, azonban a polgári perben érvényesített igények esetén érvényre juttatja az Alaptörvény által megfogalmazott és a Pp. által is hivatkozott józan ész és gazdaságosság elvét.

Felvethető azonban az a kérdés, hogy a jogkereső számára nem lenne-e még megfelelőbb, ha a 2018. január 1. és 2020. december 31. között érvényesülő szabályozás érvényesülne jelenleg is, azaz a fizetési meghagyásos igényérvényesítési út a felperes választása alapján perindítással elkerülhetővé válna, amennyiben ezt az alperes írásbeli ellenkérelmében nem kifogásolja. A felperes azon jogának elismerése, hogy az igényérvényesítés formáját megválaszthatja, egy első jelentős lépés lehetne a választható fizetési meghagyásos eljárás felé, és visszatérhetne a magyar jogalkotás és jogalkalmazás az 1893. évi XIX. törvénycikk indokolásában hangsúlyozott elvhez, mely szerint „a hitelezőre kell bizni annak megfontolását, vajjon a fenforgó esetben számithat-e arra, hogy az adós a követelést vita tárgyává tenni nem fogja”.[87]

HIVATKOZÁS (MLA)

• Molnár, Judit. „Fizetési meghagyásos eljárás helyett polgári per - A kötelező valóban kötelező?” *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 45-64. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.45.

IRODALOM

• Asbóth-Hermányi, Lőrinc. *Módszertani útmutató a fizetési meghagyásos eljáráshoz*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012.
• Endrédy, András. “A perindítás megváltozott szabályai a polgári perrendtartás első novelláris módosításai alapján.” *Miskolci Jogi Szemle*, no. 1, 2021. https://doi.org/10.32980/mjsz.2021.1.955.
• Gáspárdy, László. “Aggályos alkotmányhűségű perjogi rendelkezések.” *Kontroll Jogtudományi Folyóirat*, no. 1, 2006.
• Harsági, Viktória. “A magyar fizetési meghagyásos eljárás fejlődéstörténetének áttekintése 1893-tól napjainkig.” *Iustum Aequum Salutare*, no. 3–4, 2012.
• Harsági, Viktória. “A fizetési meghagyásos eljárások hasonlóságai és különbözőségei Európában.” *Jogtudományi Közlöny*, no. 1, 2012.
• Kiss, Barnabás. *Útmutató az Alaptörvényhez*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2023.

[87] 1893. évi XIX. tc. Általános indokolás.

• Molnár, Judit. "Alternatívák most és a jövőben is? Az egymillió forintot meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítése Magyarországon." *Jog–Állam–Politika: Jog-és politikatudományi folyóirat*, no. 2, 2016.
• Molnár, Judit. "A közjegyző előtti egyezségi eljárás és a fizetési meghagyási eljárás kapcsolata a három millió forintot meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítése körében." *FORVM*, no. 2, 2023.
• Molnár, Judit. *A magyar fizetési meghagyásos eljárás az európai megoldások tükrében*. Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2014.
• Molnár, Tamás. *Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban*. Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2019.
• Nagy, Adrienn. "Kritikai megjegyzések a fizetési meghagyásos eljárás reformjáról." *Merre tart a magyar civilisztikai jogalkotás a XXI. század elején?*, edited by Mónika Csöndes and Zoltán Nemessányi, Pécsi Tudományegyetem ÁJK, 2010.
• Németh, János, and Daisy Kiss. *A bírósági nemperes eljárások magyarázata*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó, 2002.
• Németh, János, and Daisy Kiss. *A polgári perrendtartás magyarázata 2*. Complex Kiadó, 2010.
• Orosz, Árpád. "A keresetlevél visszautasításának vizsgálata tárgykörében felállított jogegyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye." *Kúriai Döntések*, no. 6, 2020.
• Szécsényi-Nagy, Kristóf. "A fizetési meghagyásos eljárás." *Polgári nemperes eljárások joga*, edited by István Varga, ELTE Eötvös Kiadó, 2013.
• Szécsényi-Nagy, Kristóf. "A fizetési meghagyásos eljárás 2012. március 15-én hatályba lépett változásai." *Notarius Hungaricus*, Mar.–Apr. 2012.
• Szécsényi-Nagy, Kristóf. *Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez*. Wolters Kluwer Hungary, 2020.
• Szécsényi-Nagy, Kristóf. "A fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perek." *A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja*, edited by István Varga, HVG-ORAC, 2018.
• Szécsényi-Nagy, Kristóf. *Nagykommentár a fizetési meghagyásos eljárásról szóló törvényhez*. Complex Kiadó, 2012.
• Tahin, Szabolcs. "A közérthetőségről másképpen." *Kúriai Döntések*, no. 7, 2018.
• Tahin, Szabolcs. "Dilemmák az objektív teleológiai jogértelmezés körül." *Jogtudományi Közlöny*, no. 3, 2023.
• Varga, Edit. "A fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perek." *Polgári eljárásjog I–II.*, edited by Ferenc Petrik, Orac, 2024.

ONLINE HIVATKOZÁS

• Tahin, Szabolcs. „A közérthetőség érvényesülése a bírósági határozatokban és a bírósági tárgyaláson." *Mailáth György Tudományos Pályázatok, 2017,* https://birosag.hu/birosagokrol/tudomanyos-elet/mailath-gyorgy-tudomanyos-palyazat/mailath-2017/dijazottak-es-dijazott-dolgozatok-2017. Accessed 2026. 01. 23.

JOGFORRÁSOK

• *Az 1893. évi XIX. törvénycikk a fizetési meghagyásos eljárásról.* 1893.

- *A polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk.* 1911.
- *A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk.* 1930.
- *A pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről szóló 1925. évi XXXV. törvénycikk.* 1925.
- *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény.* 1952.
- *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról szóló 1954. évi VI. törvény.* 1954.
- *A polgári perrendtartás egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1957. évi VIII. törvény.* 1957.
- *A polgári perrendtartás módosításáról szóló 1972. évi 26. törvényerejű rendelet.* 1972.
- *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényben és az ehhez kapcsolódó jogszabályokban a felülvizsgálati eljárás megteremtéséről szóló 1992. évi LXVIII. törvény.* 1992.
- *A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2008. évi XXX. törvény.* 2008.
- *A fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény.* 2009.
- *A bírósági végrehajtással kapcsolatos és egyéb igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2010. évi CLXXX. törvény.* 2010.
- *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény.* 2016.
- *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény hatálybalépésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2017. évi CXXX. törvény.* 2017.
- *Magyarország Alaptörvénye.* 2011.
- *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény módosításáról szóló 2020. évi CXIX. törvény.* 2020.

ÍTÉLETEK JEGYZÉKE

- *BH* 1975.320. (Legfelsőbb Bíróság, P. törv. II. 20 702/1974).
- *BH* 1974.306. (Legfelsőbb Bíróság, P. törv. V. 20 605/1973).
- *BH* 1975.474. (Legfelsőbb Bíróság, P. törv. I. 21 049/1974).
- *BH* 1975.32. (Legfelsőbb Bíróság, P. törv. II. 20 166/1974).
- *BH* 1977.114. (Legfelsőbb Bíróság, P. törv. II. 20 293/1976).
- *BH* 1988.316. (P. törv. II. 20 152/1988).
- *BH* 1977.383. (Legfelsőbb Bíróság, P. törv. V. 20 805/1976).
- *BH* 1985.194. (P. törv. I. 20 641/1984).
- *BH* 2002.143. (Legfelsőbb Bíróság, Gf. VI. 30.175/2001).
- *BH* 1990.184. (P. törv. III. 20 942/1989).
- Székesfehérvári Törvényszék. *Pf.21706/2008/3. számú határozat*.
- Fővárosi Bíróság Polgári Kollégiuma. "Tájékoztatás a 2009. évi L. törvény hatályba lépésével kapcsolatos bírósági gyakorlatról." 2010. El. II. B. 38/13., 10 June 2010.

Jog-Állam-Politika, 2026/2.65
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.65

HORVÁTH ANETT[1]

Digitális önkormányzatok és részvételi kormányzás Magyarországon: közjogi és fejlesztéspolitikai összefüggések

ABSTRACT

This study examines the development of digital and "smart" municipalities in Hungary within the broader context of the European Union's digital strategies. It aims to explore how digitalization contributes to the transformation of local governance, with particular emphasis on participatory mechanisms and public law frameworks. Drawing on four Hungarian case studies—Nagypáli, Ceglédbercel, Tamási, and the Northern Hegyháti micro-regional cooperation—the paper analyzes the social, economic, and governance impacts of digital innovation. The findings suggest that the effectiveness of digitalization depends primarily on institutional capacity, community participation, and stable governance arrangements rather than purely technological factors. The study argues that digital municipal innovations do not alter the formal distribution of decision-making competencies but instead enhance the legitimacy of representative decision-making through participatory and procedural improvements.

Keywords: digital governance ■ smart municipalities ■ participatory governance ■ local government autonomy ■ public law ■ regional development

I. BEVEZETÉS

A digitális átállás az Európai Unió egyik meghatározó fejlesztéspolitikai prioritásává vált az elmúlt évtizedben. A Digitális Egységes Piac stratégiája (2015), majd a Digitális Iránytű (2021) egyaránt hangsúlyozzák, hogy a digitalizáció nem csupán technológiai kérdés, hanem a gazdasági versenyképesség, a társadalmi kohézió és a területi kiegyenlítés

[1] Egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék; horvath.anett@uni-nke.hu. MTMT: 10038560.

eszköze.[2] Ezzel párhuzamosan a digitális politika egyre szorosabban kapcsolódik a kormányzási és fejlesztéspolitikai célokhoz, ami a közpolitikákban egy átfogó paradigmaváltást jelez a data-driven és innovációorientált kormányzási modellek irányába.

E fejlesztéspolitikai irányvonal Magyarországon a Digitális Jólét Programon és annak alprogramjain keresztül jelent meg, amelyek célja a digitális infrastruktúra fejlesztése, a közszolgáltatások modernizációja és a lakossági digitális kompetenciák erősítése volt.[3] Ezek a kezdeményezések szorosan illeszkedtek az Európai Unió törekvéseihez, különösen a területi különbségek csökkentése és az inkluzív digitális fejlődés elősegítése terén. Ugyanakkor a hazai megvalósítás sajátos intézményi és kormányzási környezetben zajlik, amelyet egyszerre jellemez a közigazgatási feladatok centralizációja és az önkormányzati szint eltérő kapacitásai.

A digitális településfejlesztés azonban nem értelmezhető pusztán technológiai modernizációként. A folyamat a helyi kormányzás struktúráinak és működésének átalakulását is magában foglalja, különösen a részvétel, az átláthatóság és az adatvezérelt döntéshozatal területén. A digitális eszközök új típusú interakciókat tesznek lehetővé az állampolgárok és az önkormányzatok között, elősegítve a nyitottabb, inkluzívabb és reszponzívabb kormányzási formák kialakulását.

Elméleti szempontból e változások a részvételi és hálózatos kormányzás irányába mutatnak, amelyben a hagyományos hierarchikus modellek kiegészülnek deliberatív és együttműködésen alapuló mechanizmusokkal. Ezzel párhuzamosan azonban a digitalizáció fontos közjogi kérdéseket is felvet, különösen a részvételi gyakorlatok és a jogilag meghatározott önkormányzati döntéshozatali rendszer viszonyát illetően.

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a digitalizáció miként alakítja át a helyi kormányzást Magyarországon, különös tekintettel a részvételi mechanizmusokra és azok közjogi beágyazottságára. Az elemzés esettanulmányokra támaszkodva arra keresi a választ, hogy a digitális innovációk miként járulnak hozzá a kormányzás minőségének és legitimációjának erősítéséhez anélkül, hogy a döntéshozatali hatáskörök formális rendszerét alapvetően átalakítanák.

II. ELMÉLETI KERET: DIGITALIZÁCIÓ, „OKOS" FEJLESZTÉS ÉS RÉSZVÉTEL

A „digitális" vagy „okos" település fogalma a nemzetközi szakirodalomban összetett, multidiszciplináris megközelítést igényel, amely egyaránt ötvözi a közpolitika, a közigazgatás-tudomány, a gazdaságföldrajz és az információs technológiák perspektíváit. A klasszikus definíciók szerint az okos város olyan

[2] European Commission, 2015; European Commission, 2021.

[3] Digitális Jólét Program, 2022.

tér, ahol az emberi és társadalmi tőkébe, valamint az információs és kommunikációs infrastruktúrába történő beruházások fenntartható gazdasági növekedést, hatékony erőforrás-felhasználást és magas életminőséget eredményeznek.[4]

Ugyanakkor a kritikai megközelítések rámutatnak, hogy a korai „smart city" modellek technokrata logikája gyakran háttérbe szorította a társadalmi dimenziókat és a demokratikus részvételt.[5] Ennek hatására a szakirodalomban egyre nagyobb hangsúlyt kap a részvételi és közösségi alapú digitális fejlesztés. E megközelítés azonban elsősorban technológiai és gazdasági dimenziókra épít, és kevésbé veszi figyelembe a társadalmi és intézményi kontextust. A kritikai szakirodalom rámutat arra, hogy a korai „smart city" modellek technokrata logikája gyakran háttérbe szorította a társadalmi egyenlőtlenségeket, a helyi szükségleteket és a demokratikus részvétel kérdését. Ennek hatására az elmúlt évtizedben egyre inkább előtérbe kerültek azok a megközelítések, amelyek az „okosságot" nem pusztán technológiai fejlettségként, hanem kormányzási és társadalmi innovációként értelmezik.

A digitális kormányzás fogalma ebben az összefüggésben a hagyományos e-közigazgatási modelleken túlmutatva a kormányzás minőségi átalakulását jelenti. Nem csupán az adminisztratív folyamatok digitalizációját foglalja magában, hanem az állam és a társadalom közötti interakciók újraszervezését is. A digitális eszközök – így különösen az online részvételi platformok, nyílt adatportálok és adatvezérelt döntéstámogató rendszerek – lehetővé teszik a lakosság aktívabb bevonását a közpolitikai és helyi döntéshozatali folyamatokba.[6]

A digitális kormányzás szorosan kapcsolódik a deliberatív demokrácia elméleteihez, amelyek a legitim döntéshozatal alapját a nyilvános diskurzusban és az inkluzív részvételben látják.[7] A digitális technológiák e folyamatok gyakorlati megvalósítását segítik elő, ugyanakkor nem helyettesítik az intézményi és jogi kereteket.

Közjogi szempontból kiemelendő, hogy a digitális részvételi mechanizmusok nem járnak a döntéshozatali hatáskörök átrendeződésével. A demokratikus legitimáció elsődleges forrása továbbra is a választott képviseleti szervekhez kötődik, amelyek a közhatalmi döntések meghozatalára jogosultak. A digitális részvétel ezzel szemben elsősorban a döntéshozatal előkészítő és véleményezési szakaszában jelenik meg, ahol az állampolgári input a döntések tartalmára hat, de nem módosítja a döntéshozók körét.[8][9]

Ez a sajátos helyzet a részvételi mechanizmusok „intézményesen korlátozott" jellegére utal. A részvétel valós és releváns, azonban jogilag és szervezetileg keretezett. A digitális kormányzás tehát nem a képviseleti demokrácia alternatí-

[4] Caragliu et al., 2011.
[5] Hollands, 2015.
[6] Cardullo – Kitchin, 2019.
[7] Habermas, 1996.
[8] Hoffman, 2015, 257-266.
[9] Hoffman, 2015.

vájaként értelmezhető, hanem annak kiegészítéseként, amely a döntéshozatal átláthatóságát, elszámoltathatóságát és elfogadottságát erősíti.

Összességében a digitalizáció és az „okos" fejlesztés elméleti értelmezése azt mutatja, hogy a technológiai innováció csak akkor képes érdemi kormányzási értéket létrehozni, ha az társadalmi részvétellel, intézményi kapacitással és stabil közjogi keretekkel párosul. Ennek hiányában a digitális fejlesztések könnyen technológiai determinációvá válhatnak, amelyek nem képesek tartósan javítani a kormányzás minőségét.

III. A MAGYAR INTÉZMÉNYI ÉS FEJLESZTÉSPOLITIKAI KONTEXTUS

A magyar közigazgatási rendszer az elmúlt évtizedben jelentős szerkezeti és funkcionális átalakuláson ment keresztül. A 2010 utáni reformfolyamatok egyik meghatározó eleme a közfeladatok centralizációja volt, amely különösen az oktatás, az egészségügy és egyes közszolgáltatások területén erősítette az állami szerepvállalást. Ezzel párhuzamosan azonban az önkormányzati autonómia alkotmányos és törvényi keretei fennmaradtak, különösen a helyi közügyek intézése és a saját bevételek felhasználása tekintetében.[10]

Ez a kettősség – a funkcionális centralizáció és a formális autonómia egyidejű jelenléte – alapvetően meghatározza a helyi kormányzás működését és a fejlesztéspolitikai eszközök alkalmazhatóságát. Az önkormányzatok továbbra is rendelkeznek bizonyos mozgástérrel a helyi innovációk megvalósítására, különösen a településfejlesztés és a közösségi szolgáltatások területén. Ugyanakkor pénzügyi és humánerőforrás-kapacitásaik jelentős mértékben differenciáltak, ami különösen a kisebb települések esetében korlátozza az innovációs potenciált.[11]

A digitális fejlesztések ebben az intézményi környezetben sajátos módon jelennek meg. Egyrészt a központi kormányzat stratégiai programokon keresztül igyekszik előmozdítani a digitalizációt, másrészt a konkrét megvalósítás jelentős mértékben a helyi szinthez kötődik. A Digitális Jólét Program és annak alprogramjai – különösen a Digitális Település Program – kifejezetten arra irányultak, hogy erősítsék az önkormányzatok digitális kapacitásait, elősegítsék a közszolgáltatások modernizációját, valamint csökkentsék a területi digitális egyenlőtlenségeket.[12] A programok egyaránt szolgálták a gazdasági versenyképesség növelését és a társadalmi kohézió erősítését.

E programok kiemelt célcsoportját a vidéki térségek és a kisebb települések alkották, ahol a digitális infrastruktúra és a szolgáltatások fejlettsége gyakran elmarad az országos átlagtól. A fejlesztések így egyszerre szolgálták a gazdasági versenyképesség növelését – például a helyi gazdaság digitalizációján keresztül

[10] Pálné Kovács, 2016.
[11] Vigvári, 2011.
[12] ENRD, 2018.

– és a társadalmi kohézió erősítését, különösen a szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása révén.

Mindazonáltal a fejlesztések eredményessége jelentős mértékben függ az intézményi stabilitástól, a helyi vezetés elkötelezettségétől és a rendelkezésre álló adminisztratív kapacitásoktól. A kisebb önkormányzatok esetében gyakran hiányoznak azok az erőforrások és szakértelmek, amelyek a komplex digitális projektek fenntartható működtetéséhez szükségesek.

Fejlesztéspolitikai szempontból a digitális programok szorosan kapcsolódnak az Európai Unió kohéziós politikájához és finanszírozási mechanizmusaihoz. Az uniós források jelentős szerepet játszanak a digitális infrastruktúra és innováció finanszírozásában, ugyanakkor a forrásokhoz való hozzáférés és azok felhasználásának hatékonysága intézményi és politikai tényezőktől is függ. Összességében a magyar intézményi és fejlesztéspolitikai kontextus olyan keretet biztosít a digitális településfejlesztés számára, amelyben a központi stratégiai irányítás és a helyi megvalósítás egyaránt meghatározó szerepet játszik. E kettős struktúra lehetőséget teremt a helyi innovációk kibontakozására, ugyanakkor korlátokat is jelent azok fenntarthatósága és skálázhatósága szempontjából.

IV. ESETTANULMÁNYOK RÉSZLETES ELEMZÉSE

A tanulmány empirikus részében négy eltérő karakterű magyarországi példa kerül bemutatásra, amelyek különböző intézményi, társadalmi és fejlesztéspolitikai kontextusban valósítottak meg digitális és „okos" településfejlesztési kezdeményezéseket. Az esetek összehasonlítása lehetőséget ad annak feltárására, hogy a digitalizáció milyen feltételek mellett járul hozzá a helyi kormányzás minőségének javításához.

1. Nagypáli

Nagypáli egy kis lélekszámú, vidéki település, amely az egyik legismertebb hazai „okos falu" modellként szolgál. A fejlesztések középpontjában a megújuló energiaforrások alkalmazása, a digitális közigazgatási megoldások bevezetése, valamint a közösségi részvétel erősítése állt. A település stratégiája integrált megközelítést követett, amelyben a technológiai innováció szorosan összekapcsolódott a fenntarthatósági és közösségfejlesztési célokkal.

A projekt egyik legfontosabb eredménye, hogy viszonylag alacsony költségvetés mellett is képes volt mérhető társadalmi és kormányzási hatásokat elérni, például a lakossági elégedettség növekedése és az adminisztratív folyamatok hatékonyabbá válása révén. A nagypáli példa rámutat arra, hogy a digitális innovációk sikeressége nem a település méretétől, hanem a helyi vezetés elkötelezettségétől és a közösségi bevonás mértékétől függ.

Közjogi szempontból a fejlesztések nem érintették a döntéshozatali struktúrát, ugyanakkor erősítették a döntések társadalmi elfogadottságát, ami a legitimáció növekedésében érhető tetten.

2. Ceglédbercel

Ceglédbercel egy Budapest közeli, közepes méretű település, amely a digitális infrastruktúra és a közösségi részvétel integrációjára építette fejlesztési stratégiáját. A település elsősorban a közlekedésbiztonság és a fenntartható mobilitás területén valósított meg innovációkat, például intelligens gyalogátkelőhelyek és kerékpáros infrastruktúra fejlesztésével.

A fejlesztések sajátossága, hogy a helyi közösség aktív bevonásával valósultak meg, ami nemcsak a projektek társadalmi elfogadottságát növelte, hanem hozzájárult a helyi együttműködési kultúra erősödéséhez is. A lakossági visszajelzések beépítése a tervezési folyamatba jól példázza a digitális részvétel gyakorlati megvalósulását.

Esettanulmányként Ceglédbercel azt mutatja, hogy a digitális fejlesztések képesek a közbizalom erősítésére és a helyi kormányzás reszponzivitásának növelésére. A közjogi keretek ugyanakkor itt is változatlanok maradtak: a részvétel a döntés-előkészítés szintjén jelent meg, anélkül, hogy a formális hatáskörök átalakultak volna.

3. Tamási

Tamási egy közepes méretű város, amely integrált fejlesztési megközelítést alkalmazott a digitális kormányzás és a fenntartható városfejlesztés összekapcsolására. A település egyik kulcsinnovációja az adatvezérelt döntéshozatal bevezetése volt, amely lehetővé tette a közpolitikai döntések megalapozottabb előkészítését.

A digitális eszközök alkalmazása – különösen az oktatás, a közszolgáltatások és a városfejlesztés területén – hozzájárult a hatékonyság növekedéséhez és a lakossági elégedettség javulásához. A fejlesztések ugyanakkor jelentős kezdeti beruházásokat igényeltek, amelyek hosszabb távon térülnek meg, a működési költségek csökkenésén keresztül.

Tamási példája azt mutatja, hogy a közepes méretű települések képesek komplex digitális kormányzási modellek kialakítására, amennyiben rendelkeznek megfelelő intézményi kapacitással és stratégiai tervezési képességgel. A részvétel itt elsősorban strukturált, intézményesített formában jelenik meg, amely a döntéshozatal legitimációját erősíti.

4. Észak-Hegyhát mikrotérség

Az Észak-Hegyhát mikrotérségi együttműködés több kisebb település közös fejlesztési kezdeményezése, amely a digitális és „okos" megoldások regionális szintű alkalmazására épül. A kooperáció célja az volt, hogy a részt vevő önkormányzatok együttesen valósítsanak meg olyan projekteket – például hulladékgazdálkodási, energiahatékonysági és közösségfejlesztési programokat –, amelyek egyenként nem lennének megvalósíthatók.

A mikrotérségi modell egyik legfontosabb előnye az erőforrások megosztása és az intézményi kapacitások összehangolása, amely lehetővé teszi a költséghatékonyabb működést és a fejlesztések fenntarthatóságát. Emellett a közös tervezési és döntéshozatali folyamatok erősítik a települések közötti együttműködést és a társadalmi kohéziót.

Közjogi szempontból a mikrotérségi együttműködés nem hoz létre új döntéshozatali szinteket, hanem a meglévő önkormányzati struktúrák közötti koordinációt erősíti. A részvétel itt több szinten jelenik meg: egyrészt a települések közötti intézményi együttműködésben, másrészt a helyi közösségek bevonásában.

Az esettanulmányok összehasonlítása alapján megállapítható, hogy a digitális településfejlesztés sikeressége három fő tényezőtől függ: az intézményi kapacitástól, a közösségi részvétel mértékétől és a fejlesztések integráltságától. A vizsgált esetek azt is megerősítik, hogy a digitalizáció elsődleges hatása nem a hatáskörök átrendeződésében, hanem a kormányzási folyamatok minőségének és legitimációjának javításában ragadható meg.

V. ELEMZÉS: KORMÁNYZÁSI HATÁSOK ÉS LEGITIMÁCIÓ

Az esettanulmányok összehasonlító elemzése alapján megállapítható, hogy a digitális településfejlesztés több dimenzióban is átalakítja a helyi kormányzás működését. E hatások három fő terület mentén ragadhatók meg: az intézményi kapacitás, a részvétel és a legitimáció dimenziójában. E tényezők egymással szoros kölcsönhatásban állnak, és együttesen határozzák meg a digitális innovációk sikerességét.

Az intézményi kapacitás meghatározó szerepet játszik a digitális fejlesztések tervezésében, megvalósításában és fenntarthatóságában. Azok az önkormányzatok, amelyek stabil szervezeti háttérrel, megfelelő szakértelemmel és stratégiai tervezési képességgel rendelkeznek, képesek komplexebb és hosszabb távon is működőképes digitális megoldásokat kialakítani. Ezzel szemben a kapacitáshiány – különösen a kisebb települések esetében – korlátozza a projektek mélységét, valamint a monitoring- és értékelési rendszerek kiépítését. Az intézményi kapacitás hiánya gyakran a fejlesztések fragmentáltságához és rövid távú jellegéhez vezet, ami csökkenti azok hosszú távú hatását.

A részvétel dimenziója a digitális kormányzás egyik kulcseleme. Az elemzett esetek azt mutatják, hogy a közösségi bevonás nem csupán normatív elvárás, hanem a fejlesztések hatékonyságának és fenntarthatóságának alapfeltétele. A digitális eszközök – például online platformok, közösségi alkalmazások és adatmegosztási rendszerek – lehetővé teszik a lakosság aktívabb bevonását a döntés-előkészítési folyamatokba. Azokban az esetekben, ahol a részvétel intézményesült formában jelenik meg, magasabb a projektek társadalmi elfogadottsága, és nagyobb a végrehajtás sikeressége. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a részvétel minősége legalább olyan fontos, mint annak mértéke: a formális, de tényleges befolyást nem biztosító részvételi mechanizmusok korlátozott hatással bírnak.

A legitimáció dimenziója szorosan kapcsolódik az előző két tényezőhöz. A digitalizáció hozzájárul a kormányzási folyamatok átláthatóságának növeléséhez, az információkhoz való hozzáférés javításához és az elszámoltathatóság erősítéséhez. Ezek a tényezők együttesen növelik a döntéshozatal elfogadottságát és a közintézmények iránti bizalmat. A legitimáció azonban elsősorban eljárási jellegű: a digitális eszközök nem a döntések tartalmát, hanem azok meghozatalának módját teszik átláthatóbbá és inkluzívabbá. Ebben az értelemben a digitális kormányzás a képviseleti demokrácia kiegészítő legitimációs mechanizmusaként értelmezhető.

A digitális fejlesztések ugyanakkor új típusú kihívásokat is generálnak. A digitális egyenlőtlenségek – például az eltérő digitális kompetenciák, az infrastruktúrához való hozzáférés különbségei vagy a társadalmi-gazdasági háttérből fakadó hátrányok – korlátozhatják a részvétel inkluzivitását. Ez különösen a vidéki és hátrányos helyzetű térségek esetében jelent problémát, ahol a digitalizáció potenciálisan tovább mélyítheti a meglévő egyenlőtlenségeket.

Emellett az adatvédelem és adatkezelés kérdései is egyre hangsúlyosabbá válnak. A digitális kormányzás adatintenzív jellege új kockázatokat hordoz a személyes adatok védelme, a transzparencia és a közbizalom szempontjából. A megfelelő jogi és intézményi garanciák hiányában ezek a kockázatok alááshatják a digitális fejlesztések legitimációját.

Összességében megállapítható, hogy a digitális településfejlesztés nem pusztán technológiai innováció, hanem komplex kormányzási átalakulás, amelynek sikeressége az intézményi kapacitás, a részvétel minősége és a legitimáció erősödése közötti dinamikus egyensúlytól függ. A közjogi keretek változatlanul hagyása mellett a digitalizáció elsősorban a kormányzási folyamatok minőségi javulásához járul hozzá.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány megállapítja, hogy a digitális településfejlesztés Magyarországon elsősorban nem technológiai, hanem kormányzási innovációként értelmezhető. Bár a digitális eszközök és infrastruktúrák bevezetése fontos feltétele a fejlesztéseknek, azok tényleges hatása a kormányzási folyamatok átalakulásában

ragadható meg. A vizsgált esetek azt mutatják, hogy a digitalizáció hozzájárul a helyi kormányzás hatékonyságának növeléséhez, a közszolgáltatások minőségének javításához és a döntéshozatali folyamatok átláthatóbbá tételéhez.

A digitalizáció egyik legfontosabb eredménye a részvétel új formáinak megerősödése. A digitális eszközök lehetővé teszik az állampolgárok szélesebb körű bevonását a döntés-előkészítés folyamatába, ami hozzájárul a közpolitikai döntések társadalmi beágyazottságának növekedéséhez. Ugyanakkor a tanulmány rámutat arra, hogy a részvétel önmagában nem garantálja a kormányzási minőség javulását: annak hatékonysága nagymértékben függ az intézményi keretektől és a részvételi mechanizmusok tényleges működésétől.

A vizsgálat eredményei azt is alátámasztják, hogy a digitális fejlesztések jelentős mértékben hozzájárulnak a döntéshozatal legitimációjának erősítéséhez. A megnövekedett átláthatóság, az információkhoz való jobb hozzáférés és az elszámoltathatóság erősödése növeli a közintézmények iránti bizalmat. Ez a legitimáció azonban elsősorban eljárási jellegű: a digitalizáció nem a döntéshozatali hatáskörök átrendezésén keresztül hat, hanem a döntéshozatal módját teszi inkluzívabbá és átláthatóbbá.

Közjogi szempontból kiemelendő, hogy a digitális és részvételi innovációk nem járnak együtt a hatáskörök átruházásával vagy a döntéshozatali struktúra átalakításával. A közhatalmi döntések meghozatalára továbbra is a választott képviseleti szervek jogosultak, míg a digitális részvételi eszközök a döntés-előkészítés szintjén fejtenek ki hatást. A részvétel így „intézményesen korlátozott" formában jelenik meg, amely a képviseleti demokrácia kiegészítéseként értelmezhető.

A tanulmány ugyanakkor rámutat a digitalizáció korlátaira és kockázataira is. A digitális egyenlőtlenségek fennmaradása, a helyi kapacitások különbségei, valamint az adatkezeléssel és adatvédelemmel kapcsolatos kihívások mind befolyásolják a fejlesztések eredményességét. E tényezők kezelése nélkül a digitális innovációk hatása korlátozott maradhat, sőt bizonyos esetekben új egyenlőtlenségeket is generálhat.

Fejlesztéspolitikai szempontból a tanulmány egyik legfontosabb következtetése, hogy a digitális településfejlesztés sikeressége nem kizárólag technológiai beruházások kérdése. Legalább ilyen fontos az intézményi kapacitás fejlesztése, a helyi közösségek bevonása és a hosszú távú, integrált stratégiai tervezés. A digitális eszközök akkor képesek valódi kormányzási értéket létrehozni, ha azok stabil intézményi és közjogi keretek között működnek.

Összességében megállapítható, hogy a digitális településfejlesztés Magyarországon olyan komplex folyamat, amely a technológiai innováció, a társadalmi részvétel és az intézményi működés összekapcsolásán alapul. Jelentősége elsősorban nem a hatáskörök újrarendezésében, hanem a kormányzási folyamatok minőségi javításában és a demokratikus legitimáció erősítésében ragadható meg.

HIVATKOZÁS (MLA)

• Horváth, Anett. „Digitális önkormányzatok és részvételi kormányzás Magyarországon: közjogi és fejlesztéspolitikai összefüggések." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 65-74. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.65.

IRODALOM

• Bajmócy, Zoltán, és Gébert Judit. „Részvételi költségvetés: Demokratikus innováció vagy legitimációs eszköz?" *Tér és Társadalom*, vol. 28, no. 2, 2014, pp. 3–20.
• Balázs, István, és Hoffman István. *Közigazgatási jog*. Dialóg Campus, 2020.
• Caragliu, Andrea, Chiara Del Bo, and Peter Nijkamp. „Smart Cities in Europe." *Journal of Urban Technology*, vol. 18, no. 2, 2011, pp. 65–82. https://doi.org/10.4324/9780203076224-20.
• Cardullo, Paolo, and Rob Kitchin. „Being a 'Citizen' in the Smart City: Up and Down the Scaffold of Smart Citizen Participation." *GeoJournal*, vol. 84, no. 1, 2019, pp. 1–13. https://doi.org/10.31235/osf.io/v24jn.
• Digital Wellbeing Program. *Methodological Handbook for Smart Settlements*. 2022.
• ENRD – European Network for Rural Development. *Smart Villages: Revitalising Rural Services*. European Commission, 2018.
• European Commission. *A Digital Single Market Strategy for Europe*. 2015.
• European Commission. *2030 Digital Compass: The European Way for the Digital Decade*. 2021.
• Habermas, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press, 1996.
• Hoffman, István. „Önkormányzati autonómia és állami felügyelet." *Jogtudományi Közlöny*, vol. 70, no. 5, 2015, pp. 257–266.
• Hollands, Robert G. „Critical Interventions into the Corporate Smart City." *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 8, no. 1, 2015, pp. 61–77. https://doi.org/10.1093/cjres/rsu011.
• Komninos, Nicos. *Intelligent Cities and Globalisation of Innovation Networks*. Routledge, 2013. https://doi.org/10.4324/9780203894491.
• Moore, Mark H. *Creating Public Value: Strategic Management in Government*. Harvard University Press, 1995.
• Pálné Kovács, Ilona. „Decentralizáció és centralizáció dilemmái a magyar területi közigazgatásban." *Tér és Társadalom*, vol. 30, no. 1, 2016, pp. 3–17.
• Vigvári, András. „Önkormányzati pénzügyek és fiskális decentralizáció." *Pénzügyi Szemle*, vol. 56, no. 1, 2011, pp. 35–49.
• Výrostová, Eva, and György Nyikos. „Administrative Capacity and EU Funds Management Systems Performance: The Cases of Hungary and Slovakia." *Regional Studies*, vol. 58, no. 4, 2023, pp. 704–718. https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2152434.

Jog-Állam-Politika, 2026/2.75
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.75

SZABÓ TAMÁS[1] – PUP DORINA BRIGITTA[2] – PETELEI ILDIKÓ VIVIEN[3]

Klikk, kosár, konfliktus – Az e-kereskedelem vitarendezési dimenziói és az óriásplatformok gyakorlata[1][2][3]

ABSTRACT

The rapid development of international trade conducted on the World Wide Web has created new challenges in the handling of consumer disputes. Alternative dispute resolution mechanisms, with particular regard to online dispute resolution, offer an effective, fast, and cost-efficient alternative to court proceedings. Our study presents the functioning, legal basis, and practical experience of dispute resolution on the most popular e-commercial online platforms (VLOPs), and aims to provide a comprehensive overview of the options available to consumers for enforcing their claims. Its aim is to explore how these mechanisms contribute to the sustainable development of e-commerce and consumer protection.

Keywords: e-commerce ■ VLOPs ■ ADR ■ Temu ■ arbitration

I. BEVEZETÉS

Ahogy a köznyelv is tartja: az üzlet, az üzlet. Az emberiséggel egyidős tevékenység a kereskedelem, amely minden fejlettségi szinten új kihívások elé állítja mind a fogyasztókat, mind a jogalkotókat, hiszen változatos arcát mutatja az üzleti tevékenységeknek.

A modernizáció által kialakult, könnyen elérhető, és ezáltal népszerű *e-commerce*[2] a világot egészen széles körben hálózta be. Ez az országo-

[1] Egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Modern Technológiai és Kiberbiztonsági Jogi Tanszék; szabo.tamas1@sze.hu. MTMT: 10085330 * ORCID: 0009-0007-9426-2712.

[2] Joghallgató, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar; pup.dorina02@gmail.com.
MTMT: 36183509.

[3] Joghallgató, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar; peteleiildiko@gmail.com.

kon átívelő kereskedelmi tevékenység hatalmas méretűre duzzasztott néhány vállalatot, s ezzel egyidejűleg váltak a fogyasztók kiszolgáltatottabbá az érdekeik érvényesítése terén. A nemzetközi e-kereskedelem egyik legnagyobb kihívása, hogy a fogyasztó gyakran egy, a világ másik pontján székhellyel rendelkező vállalat együttműködésének van alárendelve. Hova tud fordulni a vásárló, ha gyorsan, olcsón és hatékonyan kíván problémájára megoldást találni? Milyen alternatív vitarendezési módok állnak rendelkezésre egy fogyasztói jogvita megoldására? Új utak nyílhatnak meg az online térben a hagyományos vitarendezés esetén? Esetleg egy teljesen digitális platformra lenne szükség? Ezekre a kutatási kérdésekre keressük a választ dolgozatunk keretében.

II. AZ E-KERESKEDELEM FOGALMA, FAJTÁI

Ahhoz, hogy az e-kereskedelem fogyasztóvédelmét tárgyalhassuk, először fontos definíciót találni magára a tevékenységre. Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatás általánosságban távollévők között kötött szerződés egyik speciális fajtája.[4] Szűkebb értelemben az e-kereskedelem az interneten és egyéb kommunikációs hálózatokon keresztül végrehajtott pénzügyi tranzakciókat jelenti, amelyek során áruk és szolgáltatások vásárlása és értékesítése, valamint pénzátutalás történik. Tágabb értelemben pedig az e-kereskedelem az üzleti kapcsolatok bármely formája, ahol a szereplők közötti interakció az internetes technológiák felhasználásával történik.[5] Lényegében tehát minden, amelyet visszterhesen a világhálón folytatnak le. Fontos azonban sorra venni a jogügylet két oldalán álló félt, hiszen számos variáció és szereplő állhat az egyes pozíciókban. Megkülönböztethetünk tehát üzleti vállalkozások közötti (B2B), vállalkozások és fogyasztók közötti (B2C), fogyasztók közötti (C2C), fogyasztók és vállalkozások közötti (C2B), vállalkozások és közigazgatási szervek közötti (B2A), valamint fogyasztók és közigazgatási szervek (C2A) közötti kapcsolatot.[6]

Fontos megemlítenünk az Európai Parlament és a Tanács 2019/1150 rendeletét, mely a platformok és a vállalkozások közötti kapcsolatokat (P2B) hivatott szabályozni. Célja, hogy hozzájáruljon az onlineplatform-gazdaságba vetett fogyasztói bizalom növeléséhez, tisztességes, átlátható online környezetet teremtsen, ezzel is védve az uniós fogyasztók jogos érdekeit a vállalkozásokkal szemben.[7]

[4] Strihó, 2009, 131.

[5] Babenko et al., 2019.

[6] Jain – Malviya – Arya, 2021, 665-670. A magyar fordításuk sorrendben: Business to business, business to consumer, consumer to consumer, consumer to business, business to administration, consumer to administration. Emellett a legújabb trendnek nevezhető a direct to customer (D2C), azaz a közvetlenül a fogyasztóhoz szállító vállalatok, amelyek nem vesznek igénybe közvetítőket ahhoz, hogy a megrendelőhöz juttassák a terméket. D2C kereskedelmet folytatnak egyes designer márkák, manufaktúrák és termelők (ld. Yltävä, 2024).

[7] Az Európai Parlament és a Tanács 2019. június 20-i (EU) 2019/1150 rendelete, (3) preambulumbekezdés.

Dolgozatunkban a P2B mellett kiemelt fókuszt helyezünk a második (B2C) és a negyedik (C2B) esetre, azaz a vállalkozások és fogyasztók közötti kereskedelem relevanciájára. Ebben az esetben beszélhetünk fogyasztói jogvitákról, mivel a többihez képest jóval kiszolgáltatottabb helyzetben van a vevői pozícióban lévő fél.

Azon internetes oldalak (webshopok) közül, amelyeken magánszemélyek leggyakrabban bonyolítanak le vásárlásokat, két típust lehet említeni. Egyrészt, amikor a vállalkozás saját honlapot hoz létre és azon bonyolítja a szerződések megkötését. Ez irányulhat egy vagy több termék, vagy szolgáltatás értékesítésére is, ilyennek tekinthetjük például a Nike, az Euronics vagy éppen a Libri honlapját. A másik esetben ún. online piactéren keresztül történik az értékesítés. Utóbbi bizonyul a legnépszerűbbnek a fogyasztók körében, köszönhetően a széles, szinte mindenre kiterjedő kínálatnak és a precíz marketingstratégiáknak. Az online piacterek esetében az oldalt üzemeltető és márkájával fémjelző vállalat csupán platformot biztosít az eladók számára, az oldalakon megjelenő termékek jelentős részében azonban közvetlenül nem avatkozik be a gyártás során. Ebbe a kategóriába sorolhatóak olyan óriásvállalatok, mint az Amazon, az eBay, a Rakuten vagy az AliExpress. Kategóriától függetlenül mindkét esetben elektronikus kereskedelmi szolgáltatásról[8] és elektronikus, fogyasztói szerződéskötésről beszélünk.[9]

A világ rendkívül sokszínű, számos kultúrával és jogrendszerrel, amelyek fogyasztóvédelmi és igazságszolgáltatási rendszere nagyban különbözhet egymástól. Az árucikkek kiválasztása alkalmával pedig ritkán döntünk a vállalkozás székhelye szerint, választásunkban sokkal inkább az ár, a kínálat, és a megbízhatóság – vagy annak látszata – dominál. Az Európai Unió tagállamaiban egységes jogok illetik meg a fogyasztót, köszönhetően a területi szabályozás harmonizáltságának, azonban a EU-tagországokon, illetve Norvégián, Izlandon és Liechtensteinen kívül történő internetes vásárlás esetén már nem áll fenn ez az – ismerősnek mondható – védelem. A globalizáció miatt Európa nem elégíthet ki minden igényt, sőt eltörpül két, az ágazatot uraló nagyhatalom mellett. 2024-ben Ázsia vezette a világ e-kereskedelmét, második helyen pedig az amerikai régió található a bevételek szerinti összehasonlításban. Európa e-kereskedelmi bevétele pedig alig haladja meg az amerikai harmadát. Ha betekintünk 2025 legeredményesebben működő online kereskedelemben részt vevő vállalatai közé, a legnagyobb vitathatatlanul az Amazon, amelynek székhelye az Egyesült Államokban található, ezt követi a kínai Alibaba és Pinduoduo, majd a kanadai Shopify. A Kínához köthető Temu, illetve SHEIN shopping applikációkat összesen mintegy 779 millióan töltöt-

[8] Az elektronikuskereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény 2. § 4. pontja szerint: olyan információs társadalommal összefüggő szolgáltatás, amelynek célja valamely birtokba vehető forgalomképes ingó dolog – ideértve a pénzt és az értékpapírt, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőket –, szolgáltatás, ingatlan, vagyoni értékű jog (a továbbiakban együtt: áru) üzletszerű értékesítése, beszerzése, cseréje vagy más módon történő igénybevétele.

[9] Barta, 2019, 369.

ték le 2024-ben, az Amazonnal ez a szám megközelíti az 1 milliárd felhasználót. Az eredmény földrajzi adottságok és a népességszám miatt sem meglepő, azonban ez a felállás érdekes kihívások elé állítja az Európai Unió állampolgárait, hiszen a világvezető vállalatai esetében nem élvezhetik az EU által biztosított fogyasztóvédelmi és vitarendezési módszereket.

Az e-kereskedelem tehát egy könnyen behatárolható terület, megítélése és hibáinak kiküszöbölése azonban nem mutatkozik ilyen egyszerűnek.

1. E-kereskedelmi kihívások és megoldásaik

Az e-kereskedelem számtalan előnyét lehet felsorolni a fogyasztó és a vállalkozás szemszögéből egyaránt. Ezek közül a legfontosabbak, hogy kevesebb költséget jelent, rugalmasan elérhető a nap 24 órájában, könnyű hozzáférést biztosít bárki számára, kényelmes böngészést és fizetést tesz lehetővé. A kínálat összehasonlítása sem okozhat problémát, hiszen a konkurens termékek minden információja rendelkezésünkre áll. Összefoglalva tehát: a legnagyobb előnye a vásárlási és eladási tevékenység felgyorsításában rejlik.[10]

Tanulmányunk azonban nem a pozitívumokra koncentrál, hanem éppen ellenkezőleg. Fogyasztócentrikusan szemléli az e-kereskedelem negatív kimeneteleinek helyreállítását, az egyes fogyasztói jogviták hatékony megoldását. Ezen jogvitáknak oka a fogyasztó elégedetlensége, vagy kereskedői szabályszegés, jogsértés miatt merülhetnek fel. A problémák sokrétűek, így különösen kiemelésre érdemes a termék leírástól való eltérése, továbbá az áru hiányos vagy sérült fizikai állapota. Ezt a helyzetet tovább árnyalja, hogy a kereskedelmi szereplő és a fogyasztó aszimmetrikus információval rendelkezik. Míg a fogyasztók csupán reklámokból és a weboldalon feltüntetett leírásból következtethetnek a termék tulajdonságaira, addig a kereskedő vállalkozás (eladó) komplexebb tudással rendelkezik, és limitálhatja, hogy ezen információkból mennyit oszt meg a vevővel. A nem elegendő mennyiségű vagy téves adatokon alapuló vásárlási döntések egyértelműen sértik a fogyasztók érdekeit. A kifogásolható, nem megfelelő kereskedelmi működés feltérképezése és kezelése nagy kihívást jelenthet a hatóságok számára, hiszen e tevékenység olyan nagy mértékű, hogy ellenőrzése szinte lehetetlen. Továbbá, ha észlelik is a hibát, gyakran az oldalak működtetői nincsenek regisztrálva semmilyen nyilvántartásba, engedély nélkül működnek, vagy nemzetközi összefogás volna szükséges és célravezető a probléma megszüntetéséhez. A fogyasztók jogai nyilvánvalóan csorbulnak ez esetben is.[11]

A mai gazdaság- és kereskedelemszerkezetben az internetes kereskedelem előnyei túlsúlyban vannak a hátrányokhoz viszonyítva. Számos lehetséges probléma azonban egy jellemzőre vezethető vissza; a személytelen üzleti kapcsolat-

[10] Jain – Malviya – Arya, 2021, 668.
[11] Romdoni, 2024, 1-12.

ra. A személyes kontaktus hiányát az e-kereskedelemben a bizalomérzet hivatott pótolni. Az internetes vásárlások legtöbbet használt bizalmi modelljét Lee és Turban dolgozta ki, amelyhez korábbi kutatásokon alapultak, és online kereskedők információit vették alapul.[12] Eszerint a legfontosabb tényezők a bizalom építésében az e-kereskedő és a virtuális közeg megbízhatósága, és a háttértényezők, azaz a harmadik fél általi tanúsítás és fizetési szolgáltatás hatékonysága, illetve a biztonsági infrastruktúra hatékonysága játszanak szerepet, melybe beletartoznak az e-kereskedelem felett álló intézmények,[13] melyek képesek szabályozni, koordinálni és kötelességekkel illetni az e-kereskedelmi résztvevőket.[14] Témánk szempontjából az utóbbira kell fókuszálnunk, hiszen ennek része a hatékony jogorvoslati lehetőségek biztosítása, amely nemcsak a fogyasztó magabiztosságát fokozza az online térben, hanem a vállalkozások számára is hosszú távú előnyöket jelent a vásárlók bizalma és hűsége elérésével. De hová lehet fordulni a termékkel való elégedetlenség, esetleg ahhoz kötődő károkozás esetén? Ezen szervezeteket és lehetőségeket tekintjük át a következő fejezetben.

III. AZ ÓRIÁSPLATFORMOK ÉS SAJÁT PANASZKEZELÉSÜK

Az óriásplatformok napjaink meghatározó digitális gazdasági szereplői. Képesek különböző felhasználói csoportok között kapcsolatot teremteni, illetve azt irányítani is. Az EU is felismerte a kiemelt szerepüket, hiszen megállapítják, hogy az online óriásplatformok fontos szerepet játszanak azáltal, hogy elősegítik a nyilvánosság körében zajló vitákat, a gazdasági ügyleteket, valamint az információk, vélemények és elképzelések nyilvános terjesztését.[15] Jellemzően többoldalú piacokon működnek, ahol az értékteremtés a felhasználók közötti kapcsolatok és tranzakciók elősegítésén alapul. Működésük egyik kulcsfontosságú eleme a hálózati hatás, amely révén a platform értéke, profitja a felhasználók számának növekedésével párhuzamosan emelkedik.[16] Az óriásplatformok piacalakító erővel is bír(hat)nak, hiszen társadalmi használatú okokra visszavezethetően sok esetben ők határozzák meg, hogy milyen piaci termék/szolgáltatás juthat el a felhasználóhoz. E marketinges kapuőr-státusszal strukturális befolyásuk van a piaci versenyre. A platformgazdaság további jellemzője az adatalapú működés. E folyamat során a vállalatok nagy mennyiségű felhasználói adatot gyűjtenek be és elemeznek, ezzel is hozzájárulva a szolgáltatások fejlesztéséhez és a sze-

[12] Csonka-Ambrus, 2020, 41.

[13] Ide lehet sorolni mások mellett pl. a Kereskedelmi Világszervezetett (WTO) illetve az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciáját (UNCTAD).

[14] Lee – Turban, 2001, 80.

[15] Az Európai Parlament és a Tanács 2022. október 19-I (EU) 2022/2065 rendelete, (75) preambulumbekezdés.

[16] Chen – Tian – Zhao, 2020, 1-12.

mélyre szabott felhasználói igények pontosabb megértéséhez, ezáltal is biztosítva versenyelőnyüket.[17] Azonban, a kapuőri szerepükből is adódóan, társadalmi kockázatok forrásai lehetnek, ezért a panaszkezelési, vitarendezési mechanizmusaik megértése kiemelkedően fontos. Tanulmányunkban a legismertebb és legnagyobb óriásplatformok saját panaszkezelését ismertetjük, mivel ezek a szereplők nem csupán a globális e-kereskedelem – vállalatértékelésüket, valamint mérlegüket tekintve – meghatározó vállalatai, hanem a hazai fogyasztók körében is közkedvelt választásnak számítanak.[18]

Az országokon átívelő adásvételi ügyletek biztonsága csak akkor valósítható meg a lehető legkielégítőbb mértékben, ha rendelkezésre állnak azon platformok, ahol a fogyasztók jogai alkalmazott elismerést nyernek. A hagyományos bírósági eljárások túl nehézkesnek bizonyulnak a határokon átnyúló online viták rendezésére, mivel kétséges, hogy egy külföldi online kereskedő sikerrel perelhető lesz a fogyasztó államának bírósága előtt, majd a döntés elismerhető és végrehajtható lesz olyan költségek mellett, amelyek a fogyasztó számára megfizethetők.[19] A világ legnagyobb e-kereskedelmi résztvevői a vásárlói élmény növelése és a bizalom fokozása érdekében saját vitarendezési és panaszkezelési megoldásokat állítottak fel a fogyasztók számára, így nincs szükség külső beavatkozásra.

1. Amazon

„Tervünk, hogy létrehozzuk a világ leginkább fogyasztócentrikus vállalatát."[20] – állította Jeff Bezos, az Amazon.com Inc. (továbbiakban: Amazon) alapítója. A világ legnagyobb e-kereskedelmi vállalata az Egyesült Államokból bonyolítja tevékenységét, kínálatában szinte bármilyen termék megtalálható.[21] Vásárlóbarát hozzáállásukat mintázza, hogy saját panaszbejelentési rendszerük van az oldalról vásárolt termékekkel kapcsolatos probléma esetén. Az A-to-Z Guarantee a weboldalról vásárolt termékek állapotáért és kiszállításáért vállal felelősséget, amelyet a hibától számított 90 napon belül kell jeleznie a fogyasztónak közvetlenül az Amazon.com-on keresztül, majd a cég – a bizonyítási folyamat után – a termék, a szállítás, illetve a visszaküldés árát is megtéríti a fogyasztónak.[22] A garancia igénybevételével azonban a fogyasztó számára kizárt az ügy lezártáig hatóan más alternatív fórum, mint például bíróság vagy választottbí-

[17] Martens, 2020, 405-427.

[18] E-commerce Bridge: Az európai piacvezetők jelentése szerint a helyi szereplők száma növekszik, 2024.

[19] Milassin, 2014, 102.

[20] Brandt, 2011.

[21] 2024-ben több mint 300 millió felhasználója, nettó bevétele pedig a harmadik negyedévben 15,3 milliárd dollár volt. Részletesebben ld. Statsup: Amazon Statistics.

[22] Shockness, 2023, 406.

róság igénybevétele.[23] Külön rendelkezések irányadóak a kártérítési eljárásra vagyoni károk vagy személyi sérülések bekövetkezése esetén. Ez a feltételeket tekintve hasonlóan működik az előbb említett garanciához, azonban itt már tárgyalásokat folytat a vállalat a megfelelő kártérítés céljából. Az Amazonnak továbbá mérlegelési jogkörébe tartozik dönteni a harmadik fél gyártótól származó termék károkozása esetén a harmadik fél bevonásáról.[24] A kompenzáció összege limitálva van a termék vételárának visszatérítésére, és további legfeljebb 1 millió dollár a hibás termék által közvetlenül okozott orvosi költségek, elmaradt munkabér és vagyoni kár fedezésére.[25] Az Amazonon megtalálható termékek kb. 58%-a harmadik fél gyártótól származik, és az ezeket érintő igényeket is a fő platform intézi, azonban a sikeres panaszkezelés nem feltétlenül garantált.[26] Így történt például a Bolger v. Amazon.com, LLC[27] ügyben is, ahol a felperes, Angela Bolger egy laptop-akkumulátort rendelt az Amazonról, amely használat közben felrobbant, és ennek következtében súlyos égési sérüléseket szenvedett. Bolger termékfelelősség és jótállás megszegése miatt beperelte az Amazont, illetve további három alperest, amely a gyártásban részt vett. Az akkumulátor az Amazon raktárából, Amazon márkájú csomagolásban került kiszállításra, valamint a számla kiállítója is az Amazon volt, azonban a termék előállításában a cég nem vett részt. A gyártásban három vállalat vett részt, amelyből kettő (Lenoge, Herocell Inc.) elérhetetlennek bizonyult az eljárás során, a harmadik (Shenzhen Uni-Sun Electronics Co.) székhelye pedig a Kínai Népköztársaságban található, ezért a kereset kézbesítésének megkísérlésekor arról tájékoztatták a felperest, hogy ez akár két-három évig is eltarthat.[28] Ezután az Amazon a per során arra hivatkozott, hogy sem a termékfelelősség, sem pedig más deliktuális elem nem vonatkozik rá, hiszen tagadta, hogy gyártotta, forgalmazta vagy értékesítette volna az említett terméket, oldala csak „online piactérként" szolgál, és nem ő az eladó. Ennek az érvelésnek első fokon helyt adott a bíróság, és csak a másodfokú bíróság változtatta meg az ítéletet, kimondva, hogy az Amazon részt vett a forgalmazási láncban, amely miatt felelősséggel tartozik a hibás termékért.

Ez az eset kiválóan tükrözi, hogy a határokon átnyúló elektronikus kereskedelem tartogat kihívásokat, még akkor is, ha látszólag tökéletes panaszkezelést biztosít egy platform. Továbbá az is látható, hogy az online piacterek végtelen kínálata mögött gyakran megbújhatnak olyan vállalatok, amelyek silány termékük problémája miatt már nem, vagy csak nehezen vonhatóak felelősségre. Ennek oka, hogy ezen cégeknek nem érdeke a márkaépítés vagy a jó hírnév megszerzése, csak hogy a kínálathoz mérten olcsón eladják – az általában nem magas minőségű – termékeiket.

[23] A-to-Z Claims Process Terms and Conditions, 5. §.
[24] Shockness, 2023, 406.
[25] A-to-Z Claims Process Terms and Conditions, 3. §.
[26] Sprague, 2020, 255.
[27] Bolger v. Amazon.com, LLC, 267 Cal. Rptr. 3d 601, 604.
[28] Shockness, 2023, 396.

2. eBay

Bizonyos weboldalakon böngészve előfordulhat, hogy a rendelés leadásával már predesztinálva van a fogyasztó az esetleges jogvita megoldási mechanizmusára. Így van ez egy másik vezető amerikai vállalat, az eBay, Inc. (továbbiakban: eBay) esetében is. Az eBay egy kizárólag e-kereskedelemmel foglalkozó online piactér, amely platformot biztosít egyéneknek vagy vállalkozásoknak, hogy terméküket nemzetközileg forgalmazzák.[29] Az Amazonnal ellentétben nem saját rendszerrel, hanem egy speciális kikötéssel kívánja hatékonyan kezelni a fogyasztói jogvitákat az eladó és a vevő között, ennek módszere: a választottbíróság. Az eBayről rendelő fogyasztó ugyanis a Felhasználói Feltételek elfogadásával aláveti magát a „Választottbírósági megállapodásnak",[30] melynek lényege, hogy a fogyasztó és a vállalat, vagy bármely kapcsolódó harmadik fél között felmerült vita vagy követelés kizárólag végleges és kötelező érvényű választottbírósági úton rendezhető. Az eljárásra az Amerikai Választottbírósági Szövetség szabályai, a végrehajtásra pedig a kollíziós jog elveire tekintet nélkül a Szövetségi Választottbírósági Törvény, valamint kivételesen Utah állam joga az irányadó. A megállapodás tiltja a csoportos és reprezentatív jogérvényesítést (*class-action*), kizárólag egyéni alapon engedélyezi a jogorvoslatot. Az eljárás megindításához csupán egy – a weboldalról letölthető – értesítést kell küldeni ajánlott levélben a másik félnek. Ha a fogyasztó az Amerikai Egyesült Államok állampolgára, a lakóhelye szerinti megyében, a világ bármely pontján élő fogyasztó esetén Salt Lake County-ban (Utah államban), vagy más egyeztetett helyszínen zajlik az eljárás. A 25 000 USD-t meg nem haladó követelések ügyében a választottbíróság a benyújtott dokumentumok alapján dönt, az eljárás nyelve pedig kizárólag angol. Ezen kikötés alól csak abban az egy esetben lehet mentesülni, ha a fogyasztó a Felhasználói Feltételek első elfogadása után 30 napon belül lemondó nyilatkozatot küld levélben az eBay, Inc. címére, amelyben elutasítja a Választottbírósági megállapodást. Ezt azonban csak akkor teheti meg, ha egyúttal elfogadja, hogy a közte és az eBay között felmerülő követelést vagy jogvitát kizárólag valamely Utah állambeli állami vagy szövetségi bíróság rendezhet.[31] Kétséges, hogy ezen vitarendezési szabályzatnak melyik eleme szolgálja a fogyasztó komfortját, azonban kiemelendő, hogy akár az eBay-jel, akár harmadik féllel szemben hatékony módszert alkot, hiszen kötelező érvényű és végrehajtható ítéletet eredményez az eljárás.[32] Az eBay és az Online Ombuds Office[33] már 2000-ben létrehozta a SquareTrade platformot, amely egy online vitarendezési eljárást

[29] Chen, 2005, 77.

[30] eBay Inc., User Agreement – 18. Agreement to Arbitrate, B. (1-7.)

[31] eBay Inc., User Agreement – B. Agreement to Arbitrate (1-7.), C. Judicial Forum for Legal Disputes.

[32] 2021-ig egyébként az Amazon is választottbírósági kikötéssel élt, azonban az ügyek nagy száma miatt váltott a korábban említett módszerére. Vö. Szalai Stephen, 2019, 241.

[33] A Steve Abernethy és Ahmed Khaishgi által közösen alapított SquareTrade az első online szolgáltatásként indult az e-kereskedelmi viták rendezésére, számos online piactérrel dolgozott együtt, eredeti szolgáltatása mára már megszűnt.

biztosított, főként tárgyalási és mediációs eszköztárral, ez a vállalatnál mai napig használatban van.[34] Főként olyan esetekben nyújtott segítséget, amelyekben a feleknek nem sikerült kölcsönös megegyezésre jutni, majd az ügyeket a digitális megállapodások szerint véglegesítette. Napjainkban a SquareTrade beépült az eBay fenti rendszerébe, amely évente több mint 60 millió ügyet kezel.[35]

3. AliExpress

Az online kereskedelmi szereplők összbevételei alapján az első helyen Ázsia áll, legnagyobb vállalatai a Kínai Népköztársasághoz köthetőek. Az alább tárgyalt cégek üzleti tevékenysége pedig az egész világra kiterjed. Ezek közül a két legértékesebb vállalat, az Alibaba Group és a PDD Holdings tulajdonában álló B2C e-kereskedelmi platformok vitarendezési mechanizmusát mutatjuk be.[36]

Az Alibaba Group az amerikai Amazonhoz mérhető e-kereskedelmi vállalat, amelynek számos cég tartozik a tulajdonába, mint az Alibaba.com, a Taobao, illetve a dolgozatunk szempontjából releváns B2C-kereskedelmet bonyolító AliExpress, amely kínai kereskedőknek biztosít teret a globális piacon való részvételhez. Az AliExpress a Felhasználói Feltételeiben az eBayhez hasonlóan választottbírósági kikötéssel él, azonban sokkal engedékenyebb módon, mint az előbbiekben. Ez esetben a Hongkongi Választottbírósági Központot jelölik ki vitarendezési fórumként, amely végleges és kötelező érvényű döntést hozhat az eladó és a vevők között felmerült jogvitákban.[37] Ez azonban csak a vitarendezés utolsó lépcsőfoka lehet az AliExpress esetében, hiszen rendelkezésre áll az AliExpress Dispute Center, amely a nemzetközi vásárlók számára nyújt segítséget, először tárgyalás, majd közvetítés formájában. A vásárlások után a fogyasztók hibaészlelése esetén jelezhetik a vállalatnak a problémát. Erre határidő áll fenn, melynek terjedelme a termékek kézhezvételétől számított 15, bizonyos megrendelések esetén 90 nap, majd ezen időszak alatt kell közvetlenül a feleknek tárgyalásokat folytatni a fogyasztó igényéről. Ezek sikertelensége esetén kerülhet csak sor az előbb említett választottbírósági eljárásra. A platform pedig fenntartja jogát, hogy beavatkozzon az eljárásba, illetve jogorvoslattal élhessen a választottbírósági döntés ellen.[38]

[34] Buhuri, 2024, 90.

[35] Batdulam, 2023, 245.

[36] Vezető e-kereskedelmi vállalatokról Kínában 2023-tól a piaci értékelés alapján ld. Statista.com: China leading e-commerce companies based on market value.

[37] AliExpress.com: Terms of Use. 12.7.

[38] Yanyan – Althabhawi, 2024, 5481.

4. Temu

2024-ben a világ vezető online piactereinek listáján a dobogó második fokát – az Amazon után – egy kínai vállalat, a PDD Holdings tulajdonában lévő Temu foglalja el.[39] A dinamikus árazásáról és a villámakcióiról ismert online piactér ugyan nagyon friss, 2022 szeptemberében indult el, ám azóta meghódította az egész világot. 2024-ben több mint 544 millióan töltötték le a Temu: Vásárolj milliárdosként alkalmazást, ezzel magasan vezette a legnépszerűbb shopping app ranglistát.[40] Az oldal havi látogatottsága eléri a 420 milliót, tehát alig két év alatt a legnagyobb vállalatok közé került. Az áruk többsége közvetlenül a Kínai Népköztársaságból kerül kiszállításra, kifejezetten nemzetközi e-kereskedelemre koncentrált stratégiájával azon vevőket célozza, akik jobban preferálják a termék árát a szállítási költséggel szemben, amely utóbbi akár 6-22 napot is igénybe vehet.[41] A Temu esetében több kérdéses üzleti gyakorlat is felmerül, mint például a kényszermunka alkalmazása, a szerzői jogok átláthatatlansága, illetve a beszállítók megfélemlítése, azonban ezeknek boncolgatása nem témája a dolgozatunknak.[42] A vállalat fogyasztókkal szembeni magatartása abszolút bizalomra ad okot, ahogy ezt látogatottsága is mutatja. Amennyiben a megérkezett termékkel elégedetlen a fogyasztó, az előbb említett oldalak gyakorlatába is beletartozó visszaküldési és visszatérítési protokollt alkalmazza a Temu. Egyes termékeknél pedig vissza sem kell küldeni az árut, csupán bejelentés alapján jár a visszatérítés. Kutatásunk során az alább tárgyalt kérdőív vonatkozó részében jelzett gyakori észrevétel a Temu ügyfélszolgálatának dicséretére, mely szerint a legkisebb hiba esetén is kuponokat, kedvezményeket, illetve a hibás termék árának levásárolhatóságát eszközöli a weboldal, így elérve a fogyasztó elégedettségét. Ennek oka, hogy meglehetősen olcsó termékeket kínál eladásra, így nem fejt ki jelentős hátrányt ilyen kis összegek visszatérítése, valamint a fő üzleti cél is érvényesül: a további vásárlásra ösztönzés. Felmerül azonban a kérdés, hogy akkor is ilyen feltétlenül együttműködő vállalattal találkozik a fogyasztó, ha jelentősebb kár származik a vásárlásból? Fogyasztói külső igényérvényesítés esetén a Temu kivonja magát a folyamatból, nem vállal felelősséget az esetleges vitákban, és kizárólag az eladóra és a vevőre bízza a probléma megoldását, amely a nemzetközi e-kereskedelem nehézségei miatt kiszolgáltatottá teszi a fogyasztót. Ugyan választottbírósági kikötés nem található a Temu Felhasználási Feltételeiben az alkalmazandó jogra találunk kikötéseket.[43] Amennyiben tehát az Európai Unió egyik állampolgárával kerülne jogvitába, a felhasználó országá-

[39] Az online kiskereskedőkről, amelyeknél a globális vásárlók 2024-ben a legutóbbi határokon átnyúló vásárlásaikat végezték, ld: Statista.com: Digital retailers…

[40] Világszerte vezető vásárlási alkalmazások 2024-ben, a letöltések száma szerint: Statista.com: Most downloaded shopping apps online.

[41] Trisolvena – Masruroh – Ginting, 2024, 2774.

[42] Ld. bővebben: Center for Strategic & International Studies.

[43] Temu, Terms of Use. 17. 3. Choice of Law.

nak joga irányadó, minden más esetben pedig Írország vonatkozó jogszabályai alapján ítélendő meg a jogvitát. Az EU ODR platformja szintén megtalálható a Felhasználási Feltételekben, azonban tisztává teszi a platform, hogy nem köteles részt venni a fogyasztói jogviták az alternatív vitarendezési mechanizmusaiban.[44]

A Temu előnyei a legtöbb esetben a fogyasztók érdekeit szolgálják, azonban a kevésbé szabályozott piacokról beáramló árumennyiség veszélyeztetheti a szabályozottabb piacokon élő fogyasztókat. Így járnak az Európai Unió államaiban élő vevők is, akik a világ globális működése miatt olcsóbb, de kevésbé ellenőrzött gyártásban előállított, silányabb minőségű termékeket kapnak kézhez, mint az EU-s előírásoknak és szabályoknak megfelelő áruk esetén. Ezen állapotért pedig a Temu csupán a szolgáltatása erejéig okolható, hiszen a valódi kereskedők, gyártók teszik lehetővé az előállítást ilyen körülmények között. Az Európai Bizottság ezért 2024 őszén eljárást indított,[45] legfőképp a Digital Services Act (DSA)[46] Temu általi betartásának vizsgálatára. A vizsgálat konkrétan azon területekre irányul, amelyek kapcsolódnak a múltban köztudottan nem megfelelő terméket értékesítő kereskedőkkel való újbóli együttműködés, és a nem megfelelő áruk újbóli megjelenítésének korlátozására, valamint emellett kitér a szolgáltatás addiktív kialakítására és ennek következményeinek mérséklésére. A Temu weboldalnak az EU-ban havonta kb. 92 millió felhasználója van, amely indokolttá teszi a fogyasztók érdekében tett intézkedéseket az óriásplatform működési kultúrájának javítása céljából.[75]

Kutatásunk ezen pontján arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a világ vezető e-kereskedelmi platformjai nagy igyekezetet mutatnak a vásárlók panaszkezelési elégedettségének elérésére, így számos megoldást kínálnak a leggyakrabban előforduló problémáikra, amelyek a forgalmazott termékhez kapcsolódnak. Azonban az is észrevehető, hogy a bírósági utat kerülni próbálják és/vagy kizárják annak lehetőségét, vagy egyoldalúan más alternatívák kötelezővé tétele mellett döntenek. A rögzített eljárásrendekből arra lehet következtetni, hogy ezen platformok saját érdekeik mentén alakították ki az eljárásaikat. Azonban számos egyéb platform is létezik az online piacterek saját, belső vitarendezési eljárásain kívül.

[44] Temu, Terms of Use. 17.3 – 17.4 §.-ok.

[45] Részletesen elérhető: European Commission: Commission opens formal proceedings against Temu under the Digital Services Act, 2024.

[46] A digitális szolgáltatásokról szóló rendelet (2022/2065) az Európai Unión belüli biztonságosabb online környezetre törekszik mind a fogyasztók, mind a vállalkozások számára. Meghatározza a közvetítő szolgáltatásokat nyújtó online piacterek felelősségét, illetve részletes szabályokat tartalmaz az olyan online óriásplatformokra és online keresőprogramokra, melyeket az EU-ban található 450 millió fogyasztó több mint 10%-a használ. Bővebben ld. EUR-Lex: Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council.

IV. FÜGGETLEN ONLINE VITARENDEZÉSI PLATFORMOK

A legnagyobb vállalatok ugyan rendelkeznek megoldással a fogyasztók panaszaira, azonban számos olyan online piactér működik, melyek kisebb méretük ellenére is számottevő e-kereskedelmi tevékenységet bonyolítanak, határokon átívelően. Az ilyen weboldalak esetében nem biztos, hogy találunk önálló vitarendezési mechanizmusokat, így egy független, döntési kompetenciával rendelkező szereplő választása mutatkozik célszerűnek az igényét érvényesíteni kívánó fogyasztók számára. Ezek lehetnek nemzetközi lehetőséget biztosítók, vagy az állampolgárok és vállalkozások vonatkozásában rendelkezésére álló intézmények. Mivel a fogyasztók jórészt kis értékű rendelések miatt emelnek panaszt, az eljárásoknak sem szabad aránytalanul költségesnek, elhúzódónak, illetve nehezen hozzáférhetőnek lennie. A következőkben áttekintést kínálunk a legnépszerűbb e-kereskedelmi vitarendezési lehetőségekről.

A mesterséges intelligencia (AI, MI) megjelenése Kínában gyűrűzött be először a bírói tevékenységbe, méghozzá a kínai e-kereskedelemmel kapcsolatos fogyasztóvédelmi ügyekben. 2017-ben indult Hangzhou városában az első Internet Bíróság, melyből további két városban (Beijing, Guangzhou) található már az országban, melyek több mint 120 ezer ügyet oldottak meg alapítása óta.[47] Az eljárás teljes mértékben online zajlik, mediációs tevékenységgel. A felek egy videóhívásba lépnek be, ahol egy MI bíróval találkoznak, amely a legfrissebb adatok alapján ítéli meg az adott követelést.[48] Továbbá 2020-ban nyitotta meg hangzhoui Internet Bíróság a *Specialized Cross-border Trade Tribunal* részlegét, ahol kifejezetten határokon átívelő kereskedelmi szerződéssel kapcsolatos jogvitákat, illetve nemzetközi e-kereskedelemből eredő igényeket lehet érvényesíteni. Az újítás Európától Ausztráliáig sok résztvevőt vonz, akár fogyasztói, akár vállalati minőségben.[49] Összességében egy gyors és kényelmes eljárásnak mondható, azonban a nemzetközi kapcsolatok esetén az ázsiai kontinensen kívül honos fogyasztóknak ésszerűtlen döntés volna itt igényt érvényesíteni a nyelvi, illetve kulturális akadályok miatt. Ez a technológia önmagában újdonságnak számít a vitarendezés és a fogyasztóvédelmi jog világában, azonban a jövőben várhatóan több ehhez hasonló kezdeményezés bontakozik ki a világ vezető országaiban.

Az Európai Unió sem maradt a fogyasztói jogügyletek online rendezési mechanizmusa nélkül, hiszen a 2016-ban hatályba lépett 524/2013/EU rendelet létrehozta az Európai Online Vitarendezési Platformot. A platform az Unióban tartózkodási hellyel rendelkező fogyasztók, illetve az Unióban letelepedett kereskedők számára nyújt(ott) segítséget a köztük felmerülő online adásvételi vagy szolgáltatási szerződésből eredő kötelezettségekkel kapcsolatos jogviták

[47] Ld. bővebben: Sung, 2020.
[48] Ballesteros, 2021, 92.
[49] Li, T. – Li, D. – Zhao, 2024, 241.

rendezésében, elkerülve ezzel a hagyományos bírósági eljárást.[50] Az eljárást egy kijelölt bekéltető testület bonyolítja, amely kilencven napon belül döntést hoz, amennyiben a felek nem tudnak az eljárás keretében megállapodni. Egy gyors és egyszerű eljárásról van szó, ahol a felek ismerős jogi környezetben érvényesíthetik igényeiket, azonban földrajzi szempontból behatárolt lehetőségről van szó.[51] Azonban a platform nem váltotta be a népszerűségéhez fűzött reményeket,[52] így működését a 2024/3228/EU rendelet megszünteti, így a platform csaknem tízéves működés után, 2025. március 20-ig fogadta a panaszokat.[53] Ettől függetlenül álláspontunk szerint az Európai Uniónak továbbra is törekednie kell egy biztonságos, uniós állampolgárok számára bizalommal használható, modern platform kifejlesztésére. Edukációs tevékenysége a fogyasztóvédelem terén pedig pótolhatatlanul széles körben ismerteti meg a fogyasztókat és kereskedőket megillető jogokat, illetve terhelő kötelezettségeket.

Az e-kereskedelmi fogyasztói viták alternatív megoldásával azonban nem csupán az államok és nemzetközi szervezetek foglalkozhatnak, hanem a privát tulajdonban lévő, piaci szereplők számára is adott a lehetőség, hogy próbálkozzanak ilyen szolgáltatás nyújtásával. Példaként állítható az amerikai *Better Business Bureau* (BBB) nonprofit szervezet, amely számos fogyasztóvédelmi szolgáltatása mellett fogyasztói jogviták kezelésével is foglalkozik, amennyiben a problémás vállalat BBB-tag. Népszerű ODR platformja mediációval kívánja megoldani a felmerült konfliktust, az eljárás teljesen ingyenes, valamint meglehetősen hatásos.[54] Globálisan ugyan jelentősége elhanyagolható – hiszen tevékenysége az Egyesült Államok és Kanada területére korlátozódik –, követendő példaként szolgálhat hasonló platformok létrehozásához. Privát, online vitarendezési platformok között említhetőek továbbá a Modria, vagy a WeVaad Indiából, az elkövetkezendő időben pedig egyre inkább teret nyerhetnek a kényelmesen, gyorsan és hatékonyan használható ODR rendszerek.

A vitarendezési platformok a mai digitális korban egyértelműen hatékonyságvezéreltek. Így a digitális technológiákra építve, online működéssel olyan példákat mutattunk be, amelyek alkalmas eszközök, felületek lehetnek a fogyasztói panaszok formalizált rendezésére. Ezen felületek alkalmazása azonban

[50] Az Európai Parlament és a Tanács 524/2013/EU rendelete (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták online rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói online vitarendezési irányelv).

[51] Stekler, 2017, 1-13.

[52] A rendelet preambuluma szerint az OVR platformon panaszt benyújtók csupán 2%-a kapott pozitív választ a kereskedőktől, amely évi 200 ügyet jelent az egész Unióban. Emellett a véleményezés során a válaszadók többsége úgy vélte, hogy az OVR platformot jelentősen javítani kell, vagy meg kell szüntetni, mivel nem költséghatékony, így a platform nem felelt meg az előírt hatékonysági és eredményességi elveknek.

[53] Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/3228 rendelete az 524/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről, valamint az (EU) 2017/2394 és az (EU) 2018/1724 rendeletnek az európai online vitarendezési platform megszüntetése tekintetében történő módosításáról.

[54] Goyal, U. – Goyal, A., 2023, 13.

a széles körű ismertségen alapul, ezen területen pedig további lépéseket kell tenni, hogy a független online vitarendezési platformok ténylegesen első számú vitarendezési eszközök legyenek.

V. NEMZETKÖZI KERESKEDELMI VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGOK

A fentiekben kifejtett alternatív vitarendezési mechanizmusok közül kétségkívül a legnagyobb tekintéllyel a nemzetközi kereskedelmi választottbíróságok döntéshozatala bír. A hosszú múltra visszanyúló szervezetek hatékony platformot jelentenek a jogérvényesítés területén. Legnagyobb előnyei közé tartozik, hogy a választottbírák különleges szakértelemmel rendelkeznek a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok terén, így egy diszkrét, viszonylag gyors eljárás keretében kerülnek a felek egy végrehajtható és jogerős ítélet birtokába. A határon átnyúló kereskedelmi kapcsolatokban a választottbíróságok esetében a jogegység hátterét az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) által meghozott, a Nemzetközi Kereskedelmi Választottbíráskodásról szóló 1985. évi Modelltörvénye (továbbiakban: Modelltörvény) nyújtja. A meghozott ítéletek végrehajtása és nemzetközi elismerése pedig az 1958-as New York-i Egyezmény jelent garanciát, melynek jelentősége, hogy az elismeréssel egy nemzeti jogrendszer részévé teszi a választottbírósági határozatot, a végrehajtással pedig a határozatnak való megfelelést kényszerítheti ki a nyertes fél.[55] Megállapítható tehát, hogy a nemzetközi kereskedelmi konfliktusok hatékony kezelésére kiváló megoldást jelent a választottbírósági út.

A választottbíróságok alkalmasságához a határokon átívelő kereskedelmi vitarendezésben alig fér kétség, azonban a fogyasztók számára a kis pertárgyértékű ügyekben nem feltétlenül tekinthető arányos módszernek. Továbbá az e-kereskedelem esetében az interneten zajló szerződéskötés és a felek nyilatkozatainak értelmezése több erőforrást követelhet meg egy offline, hagyományos peres vagy peren kívüli vitarendezést alkalmazó intézmény előtt. Erre a problémára jelent megoldást a nemzetközi választottbíróságok modernebb víziója: az online választottbíráskodás. Fogalmát tekintve az eljárás és a szabályok megegyeznek a hagyományos intézményével, azonban az információ közvetítése a felek, illetve a szervezet között elektronikus úton, például az erre alkalmas internetes rendszeren keresztül történik, így könnyítve a felek jogvitájának elintézését, és abban való részvételét. Az elgondolás előnye, hogy a felek kényelmesen, kevesebb költség és rövidebb idő ráfordításával érvényesíthetik fennálló igényeiket. Negatív oldalon pedig felmerül a – klasszikusnak mondható – adatvédelmi problémák, illetve az elektronikus választottbírósági utat kikötő vállalatok

[55] Az ICCA Útmutatója az 1958. évi New york-i Egyezmény értelmezeséhez – kézikönyv bírák számára. International Council for Commercial Arbitration, 2020, 9.

hatalmi előnyének fenyegetése.[56] A korábban említett Modelltörvény és New York-i Egyezmény szabályai lehetővé teszik létezésüket, habár explicit módon nem tartalmaznak az online választottbíróságra való utalást.[57] Ugyan kizárólagosan e-választottbíróságokként működő intézmények még nem valósultak meg, a legnépszerűbb szervezetek közül páran már rendelkeznek online lehetőségekkel. Példaként említhető a párizsi székhelyű Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) Választottbírósága, amely már 2006-ban létrehozta a NetCase rendszert, lehetővé téve a feleknek az ügyek monitorozását, illetve az online kommunikációt. Ezt 2022-ben felváltotta az ICC Case Connect, amely tovább könnyíti a teljes kommunikációt és a dokumentumok feltöltését. A felek eldönthetik, hogy milyen mértékben kívánják használni a rendszert az eljárás során, teljesen ingyenesen.[58] Ezen kívül említhető a Stockholmi Kereskedelmi Kamara (SCC) 2019-ben hozta létre az SCC Platformot, amely a hatékonyság, egyszerűség, biztonság és átláthatóság elvének mentén biztosít online platformot a kérelem benyújtásától egészen az ítélet meghozataláig. A felek és a választottbírák a teljes eljárás alatt dokumentumokat küldhetnek egymásnak, továbbá kötetlenül kommunikálhatnak, ugyanis a rendszer adatvédelme katonai szintű biztonsággal ellátott.[59] Az Amerikai Egyesült Államokban a fogyasztói és kereskedelmi választottbíróságok körében az egyik legnagyobb szereplő, az American Arbitration Association (AAA) a WebFile platformot, a Judicial Arbitration and Mediation Services (JAMS) pedig a JAMS Access platformot hozta létre, amelyek lehetővé teszik, hogy a felek bárhol és bármikor kezelhessék és megindíthassák az ügyeiket.[60] A Kínai Nemzetközi Gazdasági és Kereskedelmi Választottbírósági Bizottság (CIETAC) már 2009-ben megalkotta az Online Választottbírósági Szabályzatot,[61] amellyel megalapította saját ODR rendszerét, ahol a teljes eljárás online zajlik.[62] A Kínai Népköztársaság továbbá nyitott a nemzetközi kapcsolatok megkönnyítésére, az E-kereskedelmi törvény[63] 73. cikke szerint: „Az Állam támogatja a határokon átnyúló, a különböző országokkal és régiókkal folytatott kereskedelmi vitarendezési mechanizmusok kialakítását."[64] Mivel a legnagyobb e-kereskedelmi résztvevőnek Kínát tekinthetjük, így mindenképp pozitív gondolat az állam részéről megkövetelt külföldi fogyasztókkal való együttműködés.

[56] Buhuri, 2024, 89.

[57] A New York-i Egyezmény II. cikk (2) bekezdése kifejezi, hogy a felek által levélváltásban vagy telegrammal létrehozott szerződés is írásbeli megállapodásnak számít. Az UNCITRAL Modelltörvény 19. cikk (1) bekezdés pedig a felek eljárási szabadságát emeli ki.

[58] Lagiewska, 2024, 855.

[59] Lagiewska, 2024, 856.

[60] Buhuri, 2024, 5.

[61] China International Economic and Trade Arbitration Commission Online (CIETAC) Arbitration Rules.

[62] Wu, 2024, 73.

[63] E-commerce Law of the People's Republic of China, Article 73.

[64] Wu, 2024, 78.

Az említetteken kívül a világ legnevesebb kereskedelmi választottbíróságai, mint például a Szingapúri Nemzetközi Választottbírósági Központ (SIAC), a London Court of International Arbitration (LCIA), illetve a Hongkongi Nemzetközi Választottbírósági Központ (HKIAC) saját szabályzatában rendelkezik a kérdésről, azonban saját ODR rendszerrel vagy kiegészítő platformmal nem rendelkezik.[65]

A hagyományos választottbíróságok működése a magas színvonalú és professzionális, az intézmények hatékonyságához sem férhet kétség. Mégis fogyasztói oldalról egyértelműen kazuisztikusnak tűnhet a vitarendezés ezen módja, gondoljunk csak az igények nagyságára, az eljárás költségeire és az idegennyelvű eljárásra. Következtetésként elmondható, hogy az online megoldások azonban közelebb hozhatják a választottbíróság gondolatához a – egyébként is interneten vásárló – fogyasztót, így meggyőződésünk szerint a választottbíróságok nyitottsága a technológia felé fellendülést hozhatna az e-kereskedelmi ügyekben való igénybevételükben.

VI. ÖSSZEGZÉS

Modern világunkban fel kell készülni a változásokra, melyekhez folyamatosan alkalmazkodnunk kell. Ez a változás az internet és a digitalizációs technológiák térnyerését jelenti olyan hagyományos területeken, mint a vásárlás. Az e-kereskedelem térhódítása vitathatatlan, azonban szükséges, hogy ne csak a vásárlás élményét, hanem az abból keletkező viták rendezésére is hatékony, mindenki számára elérhető lehetőséget biztosítsanak az online platformok, hiszen e területen még fellelhetőek hiányosságok. Rámutattunk arra, hogy már a fogyasztói minőség megítélésében is eltérés mutatkozik a világ országai között, ebből, valamint a jogrendszeri különbségekből fakadóan pedig igény keletkezik egy egységes vitarendezési platformra, mely függetlenül a különféle fogalommeghatározásoktól – azoknak a lényegi elemeit összekapcsolva – egységes elbírálási lehetőséget biztosít minden fogyasztó számára. Habár a Temu, az Amazon és az eBay is sajátos megközelítéssel reparál ezen témakört illetően, mégis egyfajta kötöttséget érezhet a vásárló, hiszen nem ő választja meg, hogy milyen módon és hol is szeretné az igényét érvényesíteni. A már rendelkezésre álló lehetőségeken kívül fontos növelni a fogyasztói tudatosságot, amelyre az internet a különböző edukációs tartalmakkal remek platformot jelent. Kiemelt jelentőségű, hogy az egyes igényérvényesítési lehetőségeikről hiteles információkat kapjanak, mely a modern kor által biztosított lehetőségeket kihasználva, megvalósítható célkitűzés.

Tanulmányunkban arra kívántuk felhívni a figyelmet, hogy már egy kattintásból is könnyedén kialakulhat konfliktus, a megoldás útja azonban sokkal bo-

[65] Lagiewska, 2024, 856.

nyolultabb és bizonytalanabb, mint maga a vásárlás folyamata. Ezen megoldási perspektívát voltunk hivatottak szélesíteni, mivel hiszünk benne, hogy nemcsak a konfliktusnak, hanem a megoldásnak is egy kattintásra kell lennie.

HIVATKOZÁS (MLA)

- Szabó, Tamás, Dorina Brigitta Pup, and Ildikó Vivien Petelei. „Klikk, kosár, konfliktus – Az e-kereskedelem vitarendezési dimenziói és az óriásplatformok gyakorlata." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 75-94. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.75.

IRODALOM

- Babenko, Vitalina, Zdzisław Kulczyk, Irina Perevosova, et al. „Factors of the Development of International E-commerce under the Conditions of Globalization." *SHS Web of Conferences*, vol. 65, 2019. https://doi.org/10.1051/shsconf/20196504016.
- Ballesteros, Teresa. „International Perspectives on Online Dispute Resolution in the E-commerce Landscape." *International Journal on Online Dispute Resolution*, no. 2, 2021. https://doi.org/10.5553/ijodr/235250022021008002002.
- Barta Judit. „A weboldalon keresztül kötött fogyasztói adásvételi szerződések egyes kérdéseiről." *Publicaciones Universitatis Miskolcinensis: Sectio Juridica et Politica*, vol. 37, no. 1, 2019.
- Batdulam, Munkh-Erdene. „Developing the Legal Regulation of Online Dispute Resolution." *Revista Brasileira de Alternative Dispute Resolution*, no. 5, 2023. https://doi.org/10.52028/rbadr.v5i10.art11.nz.
- Brandt, Richard L. *One Click: Jeff Bezos and the Rise of Amazon.com*. Portfolio Penguin, 2011.
- Buhuri, Kristi. „Arbitration in the Era of E-commerce: A Comprehensive Overview." *World Journal of Advanced Research and Reviews*, no. 3, 2024. https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.23.3.2628.
- Chen, Edward T. „Leveraging IT for a Competitive Advantage – Case of eBay." *Issues in Information Systems*, no. 2, 2005. https://doi.org/10.48009/2_iis_2005_77-82.
- Chen, Xiaohong, Wen Tian, and Xiaoyang Zhao. „The Literature Review of Platform Economy." *Scientific Programming*, 2020, pp. 1–12. https://doi.org/10.1155/2020/8877128.
- Csonka-Ambrus Ágnes. „A fogyasztói bizalomérzet befolyásoló tényezői az e-kereskedelemben." *Marketing & Menedzsment*, no. 3, 2020, p. 41. https://doi.org/10.15170/mm.2020.54.03.04.
- Goyal, Unnaty and Aaryushi Goyal. „The Evolution and Effectiveness of Online Dispute Resolution (ODR) Platforms: A Comprehensive Analysis of ADR in the Digital Age." *Indian Journal of Integrated Research in Law*, vol. 3, no. 5, 2023. https://doi.org/10.2139/ssrn.5894483.
- Jain, Vipin, Bindoo Malviya, and Satyendra Arya. „An Overview of Electronic Commerce (e-Commerce)." *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, vol. 27, no. 3, 2021, pp. 665–70. https://doi.org/10.47750/cibg.2021.27.03.090.
- Lagiewska, Magdalena. „New Technologies in International Arbitration: A GameChanger in Dispute Resolution?" *International Journal for the Semiotics of Law*, vol. 37, 2024. https://

doi.org/10.1007/s11196-023-10070-7.
- Lee, Matthew K. O. and Efraim Turban. „A Trust Model for Consumer Internet Shopping." *International Journal of Electronic Commerce*, vol. 6, 2001. https://doi.org/10.1080/10864415.2001.11044227.
- Li, Tao, Dongsong Li, and Xin Zhao. „Towards More Effective ODR for Cross-Border B2C E-commerce: Self Regulated or State-Run?" *Tsinghua China Law Review*, no. 2, 2024.
- Martens, Bertin. „Big Data and Big Tech: Understanding the Value of Information in Platform Capitalism." *European Journal of Law and Economics*, vol. 50, no. 3, 2020, pp. 405–27. https://doi.org/10.1007/s10657-020-09675-1.
- Milassin László. „Fogyasztóvédelem és az online vitamegoldó eljárások." *Iustum Aequum Salutare*, vol. 10, no. 1, 2014.
- Romdoni, Indi Auliya. „Legal Analysis of Consumer Protection in E-commerce Transactions." *Justitia: Journal of Legal Studies*, vol. 2, no. 1, 2024. https://doi.org/10.56457/jjih.v2i1.130.
- Shockness, Spencer. „Prime & Punishment: Evaluating Amazon's Liability for Defective Products from A-to-Z in AZ." *Arizona State Law Journal*, no. 1, 2023.
- Sprague, Robert. „It's a Jungle Out There: Public Policy Considerations Arising from a Liability-Free Amazon.com." *Santa Clara Law Review*, vol. 60, no. 6, 2020, p. 255.
- Stekler Klára. *Az alternatív vitarendezés a XXI. században – különös tekintettel az Európai Unió online vitarendezési platformjára*. Budapest, 2017.
- Strihó Krisztina. „Elektronikus kereskedelem kontra fogyasztóvédelem." *A szolgáltatások világa*, szerkesztette Hetesi Erzsébet, Majó Zoltán és Lukovics Miklós, JATEPress, 2009.
- Sung, Huang-Chih. „Can Online Courts Promote Access to Justice? A Case Study of the Internet Courts in China." *Computer Law & Security Review*, vol. 39, 2020. https://doi.org/10.1016/j.clsr.2020.105461.
- Szalai, Stephen Imre. „The Prevalence of Consumer Arbitration Agreements by America's Top Companies." *UC Davis Law Review Online*, vol. 52, 2019.
- Trisolvena, Muhammad, Marwah Masruroh, and Yanti Mayasari Ginting. „Product Demand Forecast Analysis Using Predictive Models and Time Series Forecasting Algorithms on the Temu Marketplace Platform." *International Journal of Software Engineering and Computer Science (IJSECS)*, vol. 4, no. 2, 2024, pp. 430–39. https://doi.org/10.35870/ijsecs.v4i2.2774.
- Wu, Yanlin. „A Review of Issues in the Development of Online Dispute Resolution (ODR) from the Perspective of E-Commerce Disputes." *Journal of Social Sciences, Humanities and Literature*, vol. 7, no. 3, 2024. https://doi.org/10.53469/jsshl.2024.07(03).10.
- Yanyan, Cao and Nabeel Mahdi Althabhawi. „China's Online Dispute Resolution Mechanism for Cross-Border E-Commerce: Challenges and Solutions." *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, no. 2, 2024. https://doi.org/10.57239/pjlss-2024-22.2.00408.

JOGFORRÁSOK ÉS KONTRAKTUÁLIS SZABÁLYOK

- AliExpress. *AliExpress.com Terms of Use*. Updated 1 Mar. 2025, effective 1 Apr. 2025.
- Amazon. *A-to-Z Claims Process Terms and Conditions*. Section 5, 10 Aug. 2021, www.amazon.com/gp/help/customer/display.html?nodeId=GTUXEP9L4KCBFSLU. Accessed 26 Feb. 2025.
- „China International Economic and Trade Arbitration Commission (CIETAC) Online Arbitration Rules." *CIETAC*, 2024.
- „E-commerce Law of the People's Republic of China." *Standing Committee of the 13th*

National People's Congress, Article 73, 31 Aug. 2018.
- eBay. *eBay Inc. User Agreement*. Section B (Agreement to Arbitrate) and Section C (Judicial Forum for Legal Disputes), 26 July 2024.
- „Az Európai Parlament és a Tanács 524/2013/EU rendelete (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták online rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (Fogyasztói online vitarendezési irányelv)." *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 165, 2013.
- „Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1150 rendelete (2019. június 20.) az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról." *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 186, 2019.
- „Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (Digitális szolgáltatásokról szóló rendelet)." *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 277, 2022.
- „Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/3228 rendelete az 524/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről, valamint az (EU) 2017/2394 és az (EU) 2018/1724 rendeletnek az európai online vitarendezési platform megszüntetése tekintetében történő módosításáról." *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, L 2024, 2024.
- Magyarország. „2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről." *Magyar Közlöny*, 2001.
- Temu. *Terms of Use*. Section 17.3, 2024.

ÍTÉLETEK JEGYZÉKE

- *Bolger v. Amazon.com*, LLC. 267 Cal. Rptr. 3d 601. California Court of Appeal, Fourth District, Division One. 2020. *Google Scholar*. Accessed 28 Apr. 2026.

EGYÉB FORRÁSOK

- „Amazon Revenue and Usage Statistics." *Analyzify*, 26 Feb. 2025, analyzify.com/statsup/amazon. Accessed 26 Feb. 2025.
- „China: Leading E-commerce Companies Based on Market Value." *Statista*, 1 Mar. 2025, www.statista.com/statistics/1398541/china-leading-ecommerce-companies-based-on-market-value/. Accessed 1 Mar. 2025.
- „D2C E-commerce: Topic Overview." *Statista*, 15 Feb. 2025, www.statista.com/topics/8838/d2c-e-commerce/#topicOverview. Accessed 15 Feb. 2025.
- „Digital Retailers and Digital Buyers of Cross-border Digital Purchases." *Statista*, 7 Mar. 2025, www.statista.com/statistics/878623/digital-retailers-digital-buyers-cross-border-digital-purchases/. Accessed 7 Mar. 2025.
- „European Commission Opens Formal Proceedings against Temu under the Digital Services Act." *European Commission*, 8 Mar. 2025, ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_5622. Accessed 8 Mar. 2025.
- *Az ICCA útmutatója az 1958. évi New York-i Egyezmény értelmezéséhez: Kézikönyv bírák számára*. International Council for Commercial Arbitration, 2020.
- „Leading Large-cap E-commerce Companies by Market Cap Worldwide." *Statista*, 4 Apr. 2025, www.statista.com/statistics/245340/leading-large-cap-e-commerce-compani-

es-market-cap/. Accessed 4 Apr. 2025.
- „Looking Beyond TikTok: Risks of Temu." *Center for Strategic and International Studies*, 9 Mar. 2025, www.csis.org/analysis/looking-beyond-tiktok-risks-temu. Accessed 9 Mar. 2025.
- „Most Downloaded Shopping Apps Worldwide." *Statista*, 8 Mar. 2025, www.statista.com/statistics/1428596/most-downloaded-shopping-apps-worldwide/. Accessed 8 Mar. 2025.
- „Worldwide E-commerce Revenue by Region." *Statista*, 17 Feb. 2025, www.statista.com/forecasts/1117851/worldwide-e-commerce-revenue-by-region. Accessed 17 Feb. 2025.

Jog-Állam-Politika, 2026/2.95
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.95

BARTKÓ RÓBERT[1] – KELEMEN ROLAND[2],[3]

A migráció digitalizációja és az állami kontroll átalakulása az Európai Unióban

ABSTRACT

In recent years, the dynamics of irregular migration in the EU have increasingly been mediated by digital infrastructures, primarily smartphones, social media platforms, and encrypted messaging apps. Embedding in cyberspace creates opportunities for obtaining information, maintaining contacts, and organizing at the irregular level of migration, thus institutionalizing the phenomenon, while also strengthening the control exercised by the authorities (e.g., through the development of biometric systems, surveillance). The aim of this study is to explore the relationship between irregular migration and cyberspace in the context of trends visible at the EU's external borders after 2020, and it examines three main research questions: (1) How can we interpret the digitalisation of irregular migration; (2) How do digital channels influence the human smuggling networks; and (3) How do the digitalization affect EU's border control tools and measures? Based on the results of the study, digital tools have become the operating system of migration, accelerating the flow of information and coordination, while increasing exposure to exploitation and surveillance. At the same time, the interoperable database ecosystem creates a concentrated risk in the area of cyber resilience.

Keywords: irregular migration ■ cybersecurity ■ interoperability ■ digital migration ■ EU border control

I. BEVEZETÉS

[1] Habilitált egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Tanszék, bartko.robert@ga.sze.hu.
MTMT: 10033153 * ORCID: 0000-0002-3547-4252 * Scopus ID: 57208659673.

[2] Tanszékvezető egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Modern Technológiai és Kiberbiztonsági Jogi Tanszék.
MTMT: 10050826 * ORCID: 0000-0002-5419-8425 * Scopus ID: 58283156900.

[3] A tanulmány elkészítéséhez a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott STARTING_25 pályázati program nyújtott támogatást

Az Európai Uniót érő migrációs – ideértve annak irreguláris formáját is – nyomás egyszerre geopolitikai, humanitárius, valamint egyre inkább technológiai kihívást is jelent. A digitális fejlődés visszavonhatatlanul változtatta meg a globális emberi mobilitás terrénumát, beleértve az irreguláris migráció összetett dinamikáját is. A kibertér – bár korábban perifériku s tényező volt –, ma már központi szerepet tölt be a migrációban, hiszen befolyásolja a migrációs útvonalak alakulását, valamint az embercsempészésre épülő szervezett bűnözői csoportok működését.

Az Európai Unió külső határait érintő irreguláris határátlépési trend elemzése és értelmezésekor a kibertér szerepe ezért megkerülhetetlenné válik. A kérdést vizsgáló nemzetközi szakirodalom is rámutat arra,[4] hogy a digitális eszköztár (így az okostelefon, a térképszoftverek, az üzenetküldő és közösségi platformok) a döntéstől az út közbeni kockázatelemzésen át egészen a célországban történő ügyintézésig végigkíséri a migrációs hullám tagjait,[5] ugyanakkor az *„empowerment-control"* elv[6] alapján az is jól látható, hogy a kibertérben rejlő lehetőségek nemcsak a migránsok, hanem az állami szereplők szolgálatában is állnak.

Ezért, amikor a két jelenség, azaz a kibertér és az (irreguláris) migráció kapcsolatát vizsgáljuk, rá kell mutatnunk ezen reláció sokszínűségére. Így vizsgálni szükséges, hogy a digitális eszközök, az interneten elérhető adatok milyen módon befolyásolják a migrációs útvonalak alakulását, az utazás megtervezését és az azzal kapcsolatos kockázatok kezelését. Szükségképpen ki kell térnünk az irreguláris migráció „motorjaként" értékelhető embercsempész-hálózatok digitalizálódására, platformizálódására, és természetesen harmadrészt a bevezetőben említett „empowerment-control" elv alapján a digitális határigazgatás működésére, annak irreguláris migrációra gyakorolt hatásaira. Az absztraktban említett kutatási kérdéseink megfogalmazását is ezen gondolatok, kiindulási pontok vezérelték. A tanulmány ezért alapvetően elméletvezérelt szintézist kíván teremteni a fenti kérdésekben, alapul véve a FRONTEX határrendészeti statisztikai adatait, valamint a témával foglalkozó releváns európai szakirodalmat. Itt azonban fontos kiemelni, hogy számos nemzetközi tanulmány a „menekült" kifejezést használja, és ezen kategória vonatkozásában végzi el elemzését. Témánk szempontjából azonban ezen írások is alapul szolgálhattak kutatásainknak.

Ugyanakkor jeleznünk szükséges, hogy a telekommunikációs eszközök a migrációnak nemcsak az irreguláris, hanem a reguláris formájához is kapcsolódnak, ezt elvitatni nem lenne megalapozott tudományos állítás. Azonban jelentős különbségek mutatkoznak a két hatásmechanizmus között. A reguláris migráció tagjai a digitális eszközöket elsősorban ügyintézésre, hivatalos kommunikációra, családtagokkal való kapcsolattartásra, integrációjuk elősegítésére használ-

[4] Eide, 2020, 67-81.; Netto, 2021, 542-559.
[5] Josipovic, 2023, 534-551.; Ponzanesi – Leurs, 2022, 103-121.
[6] Nedelcu – Soysüren, 2022, 1821-1837.

ják, főként annak köszönhetően is, hogy az ezen jelenséghez kapcsolódó alapvető állami folyamatok (pl. vízumkérelmek, időpontfoglalás, adminisztráció) sok területen már digitalizáltak. A migráció irreguláris formája esetén a személyek ezeket a hagyományos „útvonalakat, módszereket" kívánják elkerülni a digitális eszközök segítségével, esetükben a digitális eszközök a „túlélés eszközeivé" válhatnak és egyértelműen felerősítik az ahhoz kapcsolódva működő bűnözői hálózatok rugalmasságát és rejtettségét. A fent említett és a szakirodalomban kirajzolódó *„empowerment-control"* elv mentén pedig az is rögzíthető, hogy addig, amíg a reguláris migráció esetében a digitalizáció egyfajta kényelmi, adminisztratív előnyt jelent, addig az irreguláris migránsok esetén azok láthatóságát és így a könnyebb és eredményesebb detektálásuk esélyét növeli.

II. KIINDULÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK

Az Európai Unió migrációs – ideértve az irregulárist is – térképének mikénti alakulására alapvetően két tényezőcsoport van releváns hatással. Egyrészt a kibocsátó államokban kialakult geopolitikai instabilitások, politikai konfliktusok, gazdasági válsághelyzetek, melyek nagy sebességgel képesek átrendezni az egyes útvonalakat, azok terheltségét – és ezek kiválasztásában tud a kibertér jelentős segítséget nyújtani –, másrészt pedig a migráció „digitális közvetítettsége", amelyhez mind az uniós szintű, mind pedig a tagállami szintű szabályozás nehezen tud igazodni. Az első tényezőt egyértelműen alátámasztják a FRONTEX éves jelentései is, melyek a trendek változását, ezzel összefüggésben az irreguláris migráció és az azt kísérő embercsempészet rezilienciáját mutatják. Bár a FRONTEX adatai nem azonosak az egyedi irreguláris migrációt meghatározó személyszámmal, az eseményszintű mutatók azonban meghatározók. Addig, amíg 2021-ben[7] nagyságrendileg 200.000 volt a detektált jogellenes határátlépések száma, addig 2022-ben[8] ez már 330.000, 2023-ban[9] már 380.000 volt. A számok az elmúlt két évben mutattak csökkenést a 2024-es[10] becsült 239.000 fővel, valamint a 2025-ös[11] 178.000 fővel. A számok visszaesést mutatnak, mely főként a határőrizeti rendszer hatékonyságának fokozásával magyarázható, melyben a digitalizációnak szintén fontos szerep jut. A csökkenésnek tehát egyik, de nem kizárólagos oka, hogy az EU, de más tranzitország is szigorította a fizikai és operatív határőrizeti intézkedéseit, amellyel eredményesebben tudnak fellépni az egyes embercsempész hálózatokkal szemben is.

[7] Frontex, 2022.
[8] Frontex, 2023.
[9] Frontex, 2024.
[10] Frontex 2025.
[11] Frontex, 2026.

A másik tényező a fentebb már említett digitalizáció, amely három értelmezhető szinten kapcsolódik a migrációhoz, valamint annak irreguláris formájához. Az első az úgynevezett alsó szint, a migrációs hullám résztvevőinek szintje, ahol az internetképes okoseszközök a migránsok közötti kapcsolattartás, a navigáció, az információszerzés, valamint a különféle pénzügyi tranzakciók elvégzésének eszközei.[12] Az (irreguláris) migránsok telefonhasználata mára empirikusan is alátámasztott jelenség, az aktív eszközhasználat pedig növeli ezen személyek „digitális lábnyomát". A második a középső szint, ami a tulajdonképpeni embercsempészet síkja. A csempészet a tapasztalatok, valamint az Európai Bizottság összefoglaló munkaanyaga alapján „platformizálódik", egyre inkább digitális, végpontok között titkosított csatornákon kerül sor a hirdetések közzétételére, a csempészet menedzselésére, valamint a fizetési műveletek koordinációjára. Ezzel a piac jóval rugalmasabb, és nehezebben felderíthető.[13] A harmadik az ún. felsőszint, vagy állami szint, ami tulajdonképpen az EU digitális határigazgatási megoldásait foglalja magában, amely az ún. „retrospektív határkontroll" eszközévé vált. Az így lehetővé vált adatszerzések természetesen számos adatvédelmi és emberi jogi dilemmát is felvetnek, ugyanakkor ezen kérdések vizsgálata jelen tanulmány terjedelmi kereteit feszítené szét, így azokkal kutatásunkban csak érintőlegesen, a probléma jelzése szintjén foglalkozunk.

A fentiek alapján tanulmányunk központi tézise, hogy az irreguláris migráció és a kibertér kapcsolata egyszerre kétirányú, ugyanakkor ambivalens is. A titkosított kommunikáció, a digitális és okoseszközök, a modern technológia nemcsak szolgálják és támogatják az irreguláris migrációt, hanem egyben növelik is az állami kontrollt és annak hatékonyságát, ezáltal pedig a jogellenesen az Unió területére belépni szándékozók detektálásának esélyét, sérülékenységük kockázatát.[14]

III. A DIGITALIZÁCIÓ ÉRTELMEZÉSI SÍKJAI AZ IRREGULÁRIS MIGRÁCIÓVAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

1. Az irreguláris migráció digitális eszközhasználata

A digitális technológiák, különösen az internetkapcsolattal rendelkező okostelefonok alapvető eszközök azoknak a kezében, akik irreguláris migrációs útvonalakat terveznek, szerveznek, vagy éppen követnek. Ezek az eszközök bőséges információval tudják őket ellátni, kommunikációs csatornákat nyitnak, létfontosságú navigációs képességeket kínálnak számukra.[15] Ezen személyek gyakran online platformokat,

[12] Eide, 2020, 72-75.
[13] European Commission, 2021.
[14] Geirgiou – d'Haenens – Zaki – Donoso – Bossens, 2024, 277-285.
[15] Eide, 2020, 67-81.; Lintner, 2025.

közösségimédia-felületeket, végpontok közötti titkosítást biztosító üzenetküldő alkalmazásokat használnak, közülük is Lintner 2025-ös kutatása szerint a WhatsApp mobilapplikáció népszerű. Gursky és Woolley megállapításai szerint pedig a Signal és a Telegram is ilyennek tekinthető, egyéb közösségi platformok mellett.[16] Ezekkel az irreguláris migránsok képessé válnak arra, hogy megfelelő célországokat találjanak, megértsék és adott esetben megkerüljék a határellenőrzési eljárásokat, mások által dokumentált tapasztalatokat gyűjtsenek. Kutatások ugyanakkor alátámasztották azt is, hogy a migránsok körében a mobiltelefon egyfajta „társas támasz" és az utazással járó nehézségekkel történő gyakorlati megküzdés eszköze is egyben. Azonban a gyakori, hálózati lefedettség hiányosságából eredő problémák, vagy éppen a félrevezető információk komoly kockázatokat hordoznak magukban számukra. A metaadatok, az egyes okoseszközökön tárolt adatok pedig digitális bizonyítékként szolgálnak az egyes idegenrendészeti eljárásokban, hiszen egyre több ország vezette be az ún. adatkinyerés módszerét.[17] Ennek alkalmazása során a határrendészeti hatóságok a migránsok személyes digitális eszközeiről adatokat másolnak le és elemzik annak megállapítására, honnan érkeztek, milyen útvonalat követtek, vagy éppen, hogy van-e kapcsolatuk bármilyen embercsempész hálózattal. Ez természetesen súlyos adatvédelmi, akár személyiségi jogi kérdéseket is felvet, azonban jelen tanulmánynak nem tárgya ezekkel foglalkozni, mert túlmutatna a kutatás fókuszán. Összefoglalva elmondható, hogy az okoseszközök és az end-to-end titkosított üzenetküldő fórumok nemcsak a magánélet védelme szempontjából, hanem gyakorlati okokból is népszerűek az irreguláris migránsok körében is. Azonban ezen eszközök alkalmazása egyben súlyos kitettséget is okoz esetükben, hiszen a telefon által tárolt metaadatok egyfajta digitális nyomként szolgálnak a hatóságok számára.

2. Az embercsempészet digitalizációja

Az EU szakpolitikai jelentése szerint az irreguláris határátlépések jelentős része csempészhálózatok segítségével valósul meg.[18] A digitális infrastruktúrában rejlő lehetőségeket a bűnözői csoportok is kiaknázzák, akik jellemzően az embercsempészetben és az emberkereskedelemben érdekeltek. Egyes útvonalakon – ilyen például a közép-mediterrán útvonal – egyre inkább elmosódnak a határok a csempészek és a kereskedők között.[19] Ezek a szervezetek a digitális eszközöket működésük szinte minden szegmensében használják, tágítva ezzel földrajzi lefedettségüket, rugalmasságukat és a bűnüldöző hatóságokkal szembeni ellenálló képességüket. A csempészek és kereskedők az internetet és internetalapú technológiákat használnak összetett logisztikai feladataik megtervezésére, a migránsok mozgásának koordinálására, illegális szolgáltatásaik hirdetésére, toborzásra,

[16] Gursky – Woolley, 2021.
[17] Jagerovic, 2025, 179-198.
[18] European Commission, 2021.
[19] Bish – Cockbain – Walsh – Borrion, 2024, 70-94.

útvonalaik és módszereik gyors adaptálására a változó határrendészeti intézkedésekre reagálva, valamint a fizetések megszervezésére is.[20] Utóbbi tekintetben kiemelendő, hogy olyan kriptovalutákat, mint a Bitcoin, a Tether vagy éppen a Monero, egyre gyakrabban alkalmaznak a fent megjelölt bűnözői csoportok.[21] Ezek mellett általában a stabilabb árfolyam, az azonnali utalhatóság, valamint a titkosított jelleg szól. Látható tehát, hogy a csempészek és kereskedők a digitális kommunikációt a személyes kapcsolatok csökkentésére, a tettenérési kockázat minimalizálására használják, ezzel kiépítve egy önállóan működő, egymástól elválasztható, de mégis összekapcsolt modulokra épülő rendszert. A digitális csatornák hozzájárulnak a csempészet fent jelzett „modularizálódásához", valamint gyorsítják annak önálló piaccá válását.[22] A titkosított kommunikációs lehetőségeket a bűnözői csoportok is kihasználják, ami egyszerre nehezíti és segíti a felderítést a különféle digitális nyomok segítségével.[23] A hálózatok *„interconnected and digital"* működési szisztémája a kiberteret a szolgáltatáskínálat szélesítésére, profitmaximalizálásra használja, amely tudományos nézőpontból összekapcsolható a tanulmányunk induló tézisével, hiszen ugyanazok a csatornák, amelyek az irreguláris migránsokat segíthetik, csempészoldalon a kizsákmányolás és akár az erőszak infrastruktúrái is lehetnek. Összességében második kutatási kérdésünk kapcsán látni kell, hogy a csempészet – illetve egyes esetekben az emberkereskedelem – digitális csatornákon történő szerveződése növeli a bűnözői hálózatok alkalmazkodási képességeit és csökkentheti közvetlen kitettségüket, egyben a hatóságok számára új, digitális nyomokat is létrehoz, amely uniós szinten is felveti a kiberbiztonság, a határvédelem és a platformszabályozás metszéspontjainak vizsgálati kényszerét.

3. Az EU digitális határigazgatása – a „digitális határrezsim" modellje

Az Európai Unió célja az elmúlt években nagy adatbázisainak összekapcsolása, a migráció hatékonyabb kezelése érdekében. Az egyes információs rendszerek interoperabilitása olyan adatállomány előállítására alkalmas, amely egyrészt képes biztosítani a határellenőrzések hatékonyságát, ugyanakkor komoly alapjogi kockázatokat is magában hordoz, hiszen ez alapot adhat arra, hogy a határigazgatási, azaz a kifejezetten migrációs célú adatbázisok a rendészeti célzatúakkal összemosódjanak. Ezzel pedig sérülhetnek adatvédelmi szempontok, és veszélybe kerülhet az adatkezelés és az emberi jogi szempontok metszetében a szükségesség-arányosság elve is.[24] A szakirodalomban szintén éles támadások kereszttüzében van a migránsoktól lefoglalt okostelefonokról történő adatki-

[20] Europol, 2024.
[21] TRM Team, 2025.
[22] European Commission, 2021; Nedelcu – Soysüren, 2022.
[23] Case Note, 2022.
[24] Bredström – Krifors – Mesic, 2022, 68-81.; Blasi, 2021, 433-457.

nyerési eljárás is, mely alapját képezi annak a retrospektív szemléletű elemzésnek és határellenőrzésnek, melyek révén a hatóságok szenzitív adatokhoz tudnak hozzájutni határrendészeti célokra, hatósági feladatokra hivatkozással.[25] Ezt a módszert tulajdonképpen az európai határellenőrzés intelligenssé és digitálissá válása eredményezte, az EURODAC, a SIS és a VIS rendszerek adatbázis bővítésével és a fentiekben már említett interoperabilitásával. Összességében tehát az a megállapítás tehető, hogy az EU digitális kontrollrendszerei a láthatóság és a bizonyítás egy egészen új rezsimjét hozták létre, amelyek alapjogi és kiberbiztonsági kockázatokat egyaránt hordoznak, ugyanakkor a szintén a kibertérben aktív irreguláris migráció digitális adaptációját is eredményezik.

Az uniós szintű kiberbiztonsági kockázatot csak tovább fokozza, hogy az Európai Unió Migrációs és Menekültügyi Paktuma[26] 2026. június 12. napjától van érvényben, míg az ún. „uniós okos határok" szempontjából fontos EES (Entry/Exit System)[27] teljeskörű implementációjának végső határideje 2026. április 10. Az új rendszerek indulása mellett a 2019/817 (EU) rendeletben nevesített informatikai struktúrák és adatbázisok (EES, VIS, ETIAS, EURODAC, SIS, ECRIS-TCN) összekapcsolása – bár kétségkívül vannak operatív előnyei, de – a kiberbiztonsági kockázatot is összekapcsolttá teszi. Ha a rendszer egy pontja valamilyen incidens miatt sérül, a horizontális terjedés szinte elkerülhetetlenné válik. Ráadásul ezek a rendszerek rendkívül szenzitív adatokat (pl. biometrikus azonosítók, személyazonosító adatok, utazási mintázatok) tárolnak, amely a jövőben az EU-ban is rendszerszintű kockázatértékelést fog igényelni. Akár az adatlopás vagy adatszivárgás, akár egy terheléses támadás vagy rendszerleállás is komoly rizikófaktor. A rendszerek összekapcsolásával előálló okos határvédelem magában hordozza a *„function creep"*,[28] azaz a kezdeti céloktól elmozduló, azokon jelentősen túlterjeszkedő használat lehetőségét, amely csak tovább fokozhatja a jövőben az alapjogi problémákat. A Paktum, valamint a fentiekben említett okosrendszerek 2026-os élesítésével az európai határellenőrzés egy erősen digitális alapokon szerveződő ökoszisztémává válik, amely egyszerre válik majd adatintenzívvé, interoperabilisabbá, digitáliskontroll-centrikusabbá. Kiberbiztonsági nyelvre lefordítva a problémát: az Európai Unió határigazgatásának teljes digitalizálásával nő a támadási felület, a rendszerkomplexitás, valamint a koncentráltan kezelt adatállomány, amely komoly kibertámadási ok lehet. Annak eredményessége esetén pedig a következmények kiszámíthatatlanok.

[25] Josipovic, 2023, 534-551.; Josipovic, 2024, 1831-1854.
[26] European Commission, 2024.
[27] European Union, 2026.
[28] A koncepcióval kapcsolatban lásd: Koops, 2021, 29-56.

IV. FELHATALMAZÁS ÉS KONTROLL DINAMIKÁJA A DIGITÁLIS KÖRNYEZETBEN

A digitális migrációs ökoszisztéma elemzése a korábbi fejezetekben azt mutatta meg, hogy az egyéni migránsok digitális praxisai, a platformizált csempészhálózatok működése és az uniós interoperábilis határrendszerek nem elszigetelt jelenségek, hanem egymást kölcsönösen alakító folyamatok részei. E kölcsönhatások eredményeként a közigazgatási eljárások, a biztonsági racionalitások és a digitális infrastruktúrák egyre szorosabban fonódnak össze, miközben a határ nem csupán térbeli, hanem adat- és döntési architektúrák mentén is újratermelődik. Ezt az állami működési logikát ragadja meg a *cyberfare state* fogalma, amely nem önálló államelméleti modellként, hanem analitikus keretként értelmezi azt a folyamatot, amelyben a mindennapi igazgatási gyakorlatok fokozatosan biztonsági funkciókkal telítődnek, és technológiailag közvetített döntési láncokba ágyazódnak.[29]

Ebben a megközelítésben a cyberfare state nem a kritikai *border studies* irodalmát váltja fel, hanem kiegészíti és továbbgondolja azt. Míg a kritikai határkutatások elsősorban azt mutatják meg, hogy a határ mint gyakorlat miként oszlik szét társadalmi, technológiai és intézményi folyamatokban, addig a cyberfare state koncepció az ezekből összeálló állami szintű konszolidációra helyezi a hangsúlyt. Arra irányítja a figyelmet, hogy a digitális rendszerek révén a mindennapi közigazgatási eljárások egyre inkább biztonsági funkciókkal telítődnek, és az állami hatalomgyakorlás nem csupán a fizikai határokon, hanem az interoperábilis adatarchitektúrákon keresztül is érvényesül.[30]

A koncepció többletértéke a kapcsolódó fogalmakkal – így a digitális szuverenitás vagy a total security environment – szemben abban ragadható meg, hogy nem pusztán az adatkontroll vagy a biztonsági logikák kiterjedését írja le, hanem azok kormányzási következményeit vizsgálja. A cyberfare state perspektívája azt emeli ki, miként alakul át a jogi felelősség, a diszkréció és a legitimáció akkor, amikor a biztonsági célkitűzések automatizált és interoperábilis rendszerekbe ágyazódnak.[31] E nézőpontból a központi kihívás nem kizárólag a megfigyelés intenzívebbé válása, hanem egy olyan állami működési modell megjelenése, amelyben a politikai és jogi döntések egyre inkább technikai rendszereken keresztül közvetítődnek – és részben el is fedődnek –, új típusú algoritmikus diszkréciót és intézményi átláthatatlanságot eredményezve.[32]

A tanulmány az irreguláris migráció digitális átalakulását három szinten szintetizálta: az egyéni migráns, a csempészhálózatok és az EU állami apparátusa felől. E perspektívák integrálása feltárja, hogy a kibertér és a migráció kapcsolata nem pusztán technikai evolúció, hanem egy dinamikus, kölcsönös alkalmazkodási folyamat. Az eredmények arra utalnak, hogy az „*empowerment–control*

[29] Kelemen, 2026.
[30] Trauttmansdorff, 2024; Martins – Lidén – Jumbert, 2022.
[31] Musco Eklund, 2024.
[32] Leese – Ugolini, 2024.

nexus"[33] rekurzív spirálként működik a totális biztonsági környezetben.[34]

Ez a dinamika leginkább a technológiai adaptációs versenyben érhető tetten. Az embercsempészet platformizációja azt mutatja, hogy az illegális hálózatok a „szürke zónában" működve használják ki a technológiai aszimmetriát.[35] A titkosított alkalmazásokat és decentralizált „beszállítói munkaerőt" alkalmazó hálózatok a „hálózati alapú partizán" logikáját követik:[36] nem a nyílt konfrontációt, hanem a rejtőzködést és a rugalmasságot választják az EU digitális szuverenitásra irányuló törekvéseivel szemben.[37] Az állam válasza – a helyzetismeret javítása és az interoperábilis rendszerek kiépítése – szükségszerű reakció a biztonsági környezet komplexitására, ugyanakkor e lépések a hálózatokat még kifinomultabb titkosítási és elrejtési módszerek felé terelik, fenntartva a technológiai fegyverkezési versenyt.

Az egyéni migráns szintjén mindez a digitális kormányzás és az adatkezelés új dilemmáit veti fel. Az okostelefon kettős szerepet tölt be: a migráns számára a navigáció és az identitásmegőrzés személyes digitális archívuma,[38] az állam számára viszont nélkülözhetetlen információs forrás a jogszerű eljárások lefolytatásához. Ez a dinamika jól példázza a cyberfare state működési logikáját, ahol az igazgatási eljárások és a biztonsági szűrés funkcionálisan összekapcsolódnak.[39] Az EU kontextusában az adatok kinyerése nem pusztán rendészeti kényszer, hanem a modern államigazgatás hatékonyságának egyik feltétele:[40] ugyanaz az adatbázis egyaránt szolgálhatja a jogosultság megállapítását és a közbiztonság védelmét. Ebben a keretben a migráns szükségszerűen adattalanyná válik, ami lehetővé teszi az állam számára, hogy a tömeges mobilitás kihívásait jogállami keretek között, ugyanakkor a technológia nyújtotta precizitással kezelje.

Az EU „digitális határrezsimjének" kiépítése a jogállamiság és a társadalmi legitimitás alapvető kérdéseit veti fel. Az automatizált kockázatelemzés és az algoritmikus diszkréció alkalmazása növeli ugyan a határellenőrzés hatékonyságát, az átláthatóság hiánya azonban rendszerszintű kockázatot hordoz.[41] Amennyiben a technológiai rendszerek – például az ETIAS – működése ellenőrizhetetlen „fekete dobozzá" válik, vagy ha a funkciókúszás révén az adatfelhasználás céljai önkényesen bővülnek, az aláássa azt a társadalmi felhatalmazást, amelyre a hatékony és legitim állami fellépésnek támaszkodnia kellene.[42]

[33] Nedelcu – Soysüren, 2022.
[34] Farkas – Vikman, 2026.
[35] Farkas – Vikman, 2026.
[36] Childs – Bernot, 2025.
[37] Martins – Lidén – Jumbert, 2022.
[38] Georgiou – Leurs, 2022.
[39] Kelemen, 2026.
[40] Scheel, 2023.
[41] Musco Eklund, 2024.
[42] Leese – Ugolini, 2024; Kelemen – Farkas – Bučko – Jordan, 2024.

Az EU migrációs ökoszisztémájának digitalizációja nem szüntette meg a fizikai határokon zajló küzdelmet, hanem kiterjesztette azt a kibertérre, ahol az irreguláris migráció és a csempészhálózatok működése hatékonyabbá vált. Ebben a dinamikus környezetben az állam technológiai eszközökkel igyekszik növelni a határellenőrzés hatékonyságát, miközben folyamatos lépéskényszerben van a gyorsan adaptálódó bűnözői csoportokkal szemben. A cyberfare state demokratikus modelljében a fő kihívás éppen az egyensúly megtalálása: a hatóságoknak úgy kell növelniük műveleti képességeiket a biztonsági kockázatokkal szemben, hogy közben fenntartják a jogállami garanciákat és az intézményi bizalmat. E dilemmák kezelése ezért nem csupán technológiai vagy rendészeti kérdés, hanem a digitális kormányzás jogállami kereteinek újragondolását igénylő, strukturális kihívás.

V. ZÁRÓ GONDOLATOK

A digitális eszközök a migráció operatív rendszerévé váltak, meghatározó szerepet játszva az információáramlásban, a koordinációban és a döntéshozatalban. Amint azt a tanulmány bemutatta, az okostelefonok és a titkosított kommunikációs csatornák nélkülözhetetlen támogatást nyújtanak a migránsok számára a szigorú határrezsimek közötti eligazodásban és az utazások túlélésében. Ugyanezek a technológiák azonban a rugalmasság, a rejtőzködés és a gyors alkalmazkodás infrastruktúrájává váltak az embercsempész-hálózatok számára is. A digitalizáció így nem csupán erősíti az irreguláris migrációt, hanem új, minőségileg eltérő kihívásokat teremt a határigazgatás és a bűnüldözés számára.

Az alkalmazkodó digitális határigazgatási rendszerek – különösen az interoperábilis uniós adatbázisok – növelik a felderíthetőséget, ugyanakkor egyidejűleg adatvédelmi és jogállami kérdéseket vetnek fel, mindenekelőtt a célhoz kötöttség elvének fokozatos eróziója kapcsán. A 2026-tól működésbe lépő új uniós rendszerek tovább erősítik ezt az adatintenzív ökoszisztémát. Ezzel párhuzamosan a digitális platformok jogállami keretek közötti hatékonyabb szabályozása és felügyelete érdemben növelheti az állami fellépés hatékonyságát a szervezett bűnözői csoportokkal szemben. A jövőbeli stratégiák ezért szükségszerűen a c*yberfare state* rendszerszintű egyensúlyának megteremtésére kell, hogy irányuljanak: az operatív hatékonyság növelésére anélkül, hogy sérülne a közbizalom és az alapvető jogok védelme.

A kibertér és az irreguláris migráció összefonódása arra világít rá, hogy a technológiai fejlődés egyszerre kínál megoldásokat és ró összetett felelősséget a nemzetállamokra és a nemzetközi közösségre. A központi kihívás nem pusztán technológiai természetű, hanem kormányzási és jogállami kérdés: annak biztosítása, hogy a digitális ellenőrzés megerősítse, és ne aláássa a jogállamiság intézményi és társadalmi alapjait.

HIVATKOZÁS (MLA)

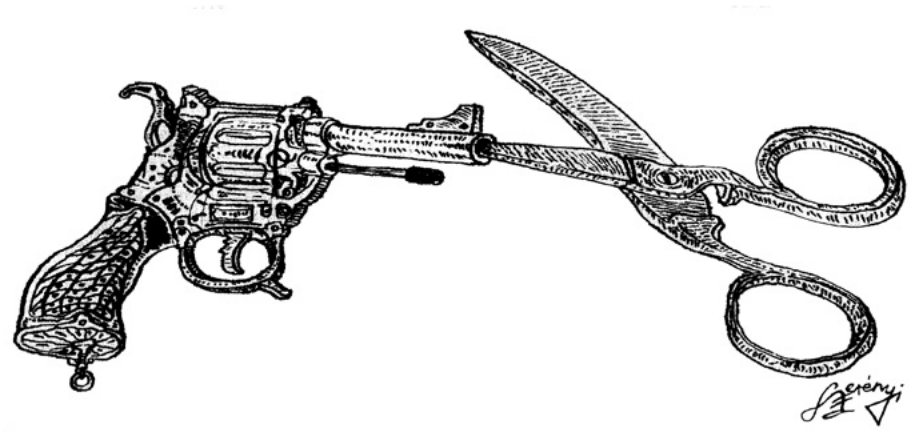
- Bartkó, Róbert, and Roland Kelemen. „A migráció digitalizációja és az állami kontroll átalakulása az Európai Unióban." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 95-107. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.95.

IRODALOM

- Bish, A., et al. "Exploring the 'Blurred Boundary': Human Smuggling and Trafficking on the Central Mediterranean Route to Europe." *Journal of Illicit Economies and Development*, vol. 5, no. 1, 2024, pp. 70–94. https://doi.org/10.31389/jied.214.
- Blasi Casagran, C. "Fundamental Rights Implications of Interconnecting Migration and Policing Databases in the EU." *Human Rights Law Review*, vol. 21, no. 2, 2021, pp. 433–457. https://doi.org/10.1093/hrlr/ngaa057.
- Bredström, A., et al. "Border Reconfiguration, Migration Governance, and Fundamental Rights: A Scoping Review of EURODAC as a Research Object." *Social Inclusion*, vol. 10, no. 3, 2022, pp. 68–81. https://doi.org/10.17645/si.v10i3.5398.
- "Intercepted Communications as Evidence: EncroChat." *The Journal of Criminal Law*, vol. 86, no. 4, 2022, pp. 271–276. https://doi.org/10.1177/00220183221113455.
- Childs, A., and A. Bernot. "The Platformisation of Illicit Drug Markets: How Datafication, Technological Affordances, and Platform-Mediated Labour Practices Shape Illicit Drug Markets." *Crime, Media, Culture*, vol. 21, no. 2, 2025, pp. 149–168. https://doi.org/10.1177/17416590241254519.
- Dewey, M., and A. Buzzetti. "Easier, Faster and Safer: The Social Organization of Drug Dealing Through Encrypted Messaging Apps." *Sociology Compass*, vol. 18, no. 1, 2024, e13175. https://doi.org/10.1111/soc4.13175.
- Eide, E. "Mobile Flight: Refugees and the Importance of Cell Phones." *Nordic Journal of Migration Research*, vol. 10, no. 2, 2020, pp. 67–81. https://doi.org/10.33134/njmr.250.
- European Commission. *A Renewed EU Action Plan Against Migrant Smuggling (2021–2025)*, COM(2021) 591 final, 2021. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0591.
- European Commission. *Pact on Migration and Asylum*, 2024. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en. Accessed 21 Jan. 2026.
- European Union. *Entry/Exit System (EES)*, 2026. https://travel-europe.europa.eu/ees. Accessed 21 Jan. 2026.
- Europol. "Interconnected and Digital: How Migrant Smugglers and Human Traffickers Operate." 2024. https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/interconnected-and-digital-how-migrant-smugglers-and-human-traffickers-operate. Accessed 20 Jan. 2026.
- Farkas, A., and L. Vikman. "From Totality to Hybridity and Beyond: The Challenges of State Security Systems in the Context of the Info-Communication Revolutions." *Frontiers in Political Science*, vol. 7, 2026, 1749077. https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1749077.
- Frontex. "Irregular Border Crossings Down 26% in 2025, Europe Must Stay Prepared." 2026. https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-irregular-border-crossings-down-26-in-2025-europe-must-stay-prepared-lyKpVb. Accessed 15 Jan. 2026.
- Frontex. *Risk Analysis 2022/2023*, 2022. https://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/ARA_2022_Public_Web.pdf.

- Frontex. *Risk Analysis 2023/2024*, 2023. https://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/General/ARA_2023.pdf.
- Frontex. *Risk Analysis 2024/2025*, 2024.
- Frontex. *Risk Analysis 2025/2026*, 2025.
- Georgiou, M., et al. "Digital Skills of and for Lives Marked by Vulnerability." *European Journal of Communication*, vol. 39, no. 3, 2024, pp. 277–285. https://doi.org/10.1177/02673231241245321.
- Georgiou, M., and K. Leurs. "Smartphones as Personal Digital Archives? Recentring Migrant Authority as Curating and Storytelling Subjects." *Journalism*, vol. 23, no. 3, 2022, pp. 668–689. https://doi.org/10.1177/14648849211060629.
- Gursky, J., and S. Woolley. *Countering Disinformation and Protecting Democratic Communication on Encrypted Messaging Applications*, 2021. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2021/06/FP_20210611_encryption_gursky_woolley.pdf. Accessed 20 Jan. 2026.
- Herraiz Jagerovic, V. "Smartphone Data Extraction in the Context of Asylum." *European Journal of Migration and Law*, vol. 27, no. 2–3, 2025, pp. 179–198. https://doi.org/10.1163/15718166-12340199.
- Josipovic, I. "What Can Data Justice Mean for Asylum Governance? The Case of Smartphone Data Extraction in Germany." *Journal of Refugee Studies*, vol. 36, no. 3, 2023, pp. 534–551. https://doi.org/10.1093/jrs/fead049.
- Josipovic, I. "Digitalising Asylum Procedures: The Legitimisation of Smartphone Data Extraction for Retrospective Border Control." *Geopolitics*, vol. 29, no. 5, 2024, pp. 1831–1854. https://doi.org/10.1080/14650045.2023.2288162.
- Kelemen, R., et al. "Public Trust in National Security Institutions as a Key to Sustainable Security." *Connections: The Quarterly Journal*, vol. 23, no. 4, 2024, pp. 49–62. https://doi.org/10.11610/Connections.23.4.03.
- Kelemen, R. "The Cyberfare State: Divergent Models of Digital Governance and Control." *Frontiers in Political Science*, vol. 8, 2026, 1748562. https://doi.org/10.3389/fpos.2026.1748562.
- Koops, B.-J. "The Concept of Function Creep." *Law, Innovation and Technology*, vol. 13, no. 1, 2021, pp. 29–56. https://doi.org/10.1080/17579961.2021.1898299.
- Leese, M., and V. Ugolini. "Politics of Creep: Latent Development, Technology Monitoring, and the Evolution of the Schengen Information System." *European Journal of International Security*, vol. 9, 2024, pp. 340–356. https://doi.org/10.1017/eis.2024.5.
- Lintner, C. "Connected Journeys: Exploring Refugee Lives Through Digital Tools and Mobile Research." *Qualitative Research Journal*, 2025. https://doi.org/10.1108/QRJ-01-2025-0011.
- Martins, B. O., et al. "Border Security and the Digitalisation of Sovereignty: Insights from EU Borderwork." *European Security*, vol. 31, no. 3, 2022, pp. 475–494. https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2101884.
- Morgan, H. "Living Digitally Like a Migrant: Everyday Smartphone Practices and the (Re)mediation of Hostile State-Affects." *Progress in Human Geography*, vol. 47, no. 3, 2023, pp. 409–426. https://doi.org/10.1177/03091325231174311.
- Musco Eklund, A. "Limits to Discretion and Automated Risk Assessments in EU Border Control: Recognising the Political in the Technical." *European Law Journal*, vol. 30, no. 1–2, 2024, pp. 103–121. https://doi.org/10.1111/eulj.12513.

• Nedelcu, M., and I. Soysüren. "Precarious Migrants, Migration Regimes and Digital Technologies: The Empowerment-Control Nexus." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 48, no. 8, 2022, pp. 1821–1837. https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1796263.
• Netto, G., et al. "Resilience, Smartphone Use and Language Among Urban Refugees in the Global South." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 48, no. 3, 2021, pp. 542–559. https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1941818.
• Oubad, I., and R. Ghaffari. "The Digital Infrastructures of Illegal Border Crossings: Solidarity Actors and Networks in the Arabic and Persian Speaking Virtual Spheres." *Critical Criminology*, vol. 33, 2025, pp. 71–88. https://doi.org/10.1007/s10612-025-09824-5.
• Ponzanesi, S., and K. Leurs. "Digital Migration Practices and the Everyday." *Communication, Culture & Critique*, vol. 15, no. 2, 2022, pp. 103–121. https://doi.org/10.1093/ccc/tcac016.
• Scheel, S. "'Request Denied': Some Elements of a Sociology of Translation and Treason for Border and Migration Studies." *Geopolitics*, vol. 28, no. 2, 2023, pp. 739–765. https://doi.org/10.1080/14650045.2021.1973436.
• Trauttmansdorff, P. "Against Interoperability? Terrains of Technopolitical Contestation and the Remaking of EU Border Infrastructure." *Big Data & Society*, 2024, pp. 1–15. https://doi.org/10.1177/20539517241307909.
• TRM Team. "Blockchain Intelligence and Border Security." 2025. https://www.trmlabs.com/resources/blog/blockchain-intelligence-and-border-security. Accessed 20 Jan. 2026.

Szerényi Gábor grafikája

Jog-Állam-Politika, 2026/2.109
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.109

NÉMETH GABRIELLA[1]

Églakók, akik szépnek mutatkoztak. Bibói „elmefuttatások", irodalmi konvencióktól mentesen

ABSTRACT

This study provides a descriptive summary of three poem analyses by István Bibó. In his literary reflections on the poems of Gyula Illyés, Miklós Radnóti, and Attila József, Bibó articulates themes such as virtues without explanation, profound faith, and love of the free individual – ideas that have inspired both his contemporaries and later generations. The reflections transcribed from tape recordings may also be integrated into the secondary-school literature curricula as materials that can support the self-reflective development of students. Therefore, their relevance extends beyond history education to literary studies, while Bibó intended his own analyses to be free of literary conventions, placing them instead within what he called a series of ponderings on "why it is beautiful".

Keywords: István Bibó ■ Gyula Illyés ■ Attila József ■ Miklós Radnóti ■ poetry analysis

I. BEVEZETÉS

A Bibó Örökség Kutatócsoport tagjaként elsődlegesen a Bibó-munkásság olyan atipikus műveit, mozzanatait, gondolatait igyekszem feltárni, melyek túlmutatnak a szakértők által ezeknél sokkal alaposabban megkutatott és ismert politikatudományi, jogtudományi, illetve közigazgatástudományi munkáknál. Bibó éveken át tartó munkája irányult fordítási tevékenységre, amely bár intellektuális művelet, mégsem önálló alkotásként jelenhet meg a szerzőségben. Számos gondolatát pedig barátaival folytatott levelezéséből, akár képeslapokról ismerhetjük, de még irodalmi művek elemzése is az utókorra maradt szellemi hagyatékából. A kutató számára érdekesek nemcsak a hivatását gyakorló politikai, kormányzati szakértő, hanem Az Ember értékrendjére utaló mon-

[1] Egyetemi adjunktus, SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet; nemeth.gabriella@szte.hu. MTMT: 10059609.

datai, levezetései, hitéleti megnyilatkozásai és irodalmi vagy bibliai véleményei, melyekből a profi közéleti szereplő mellett a hívő ember, a vívódó gondolkodó és a szépérzékű szabad lélek is megnyilatkozik. Így az utókor e kutatásoknak köszönhetően az egyre szélesedő interdiszciplináris egységből szemlélheti az örökhagyót magát, a bibói látásmódot, a feltárt örökség egészét.

Bibó István 1934-től kezdve haláláig különböző előadásokban, esszékben, tanulmányokban, de akár dráma-, vers- és bibliaelemzésekben is választ keresett arra a kérdésre, hogy mi teszi lehetővé, hogy erkölcsi értékeket kérjünk számon a politikai hatalom gyakorlóin.[2] Szabadulása után nemcsak a szakfordítói munkák,[3] hanem az Európa Könyvkiadó számára készített francia, német és angol nyelvű könyvekről írt lektori jelentései is sok energiáját felemésztették, melyek munkásságának szerves részét képezik. 1963 és 1976 között háromszáz gépelt oldalnyi anyag született.[4] Sokoldalú szerzői, gondolkodói személyiségét mutatja, hogy dráma- és verselemzéseket is készített: Németh László VII. Gergely című drámájáról, Illyés Gyula Églakók, József Attila Négykézláb másztam és Radnóti Miklós Sem emlék, sem varázslat című verséről. Ezek az írásai alkalmat adtak teológiai, hitéletbeli gondolatai kifejtésére is. Irodalmi elemzéseiről ugyanakkor azt írja, hogy azok leginkább laikus verselemzések, amelyek a tipikus magyartanári előírásoknak és elvárásoknak biztosan nem felelnek meg.[5] A Tiszatáj hasábjain a nyolcvanas évek elején megjelent Illyés-vers elemzésének, mint a Bibó-életmű irodalmi vonatkozású „melléktermékének" magnószalagról leírt kéziratán – mivel azt szerzője nem öntötte végleges írásbeli formába és amely az Új versek című gyűjteményben megjelent egyik költeményről született[6] – a minimálisan szükséges javítást ifj. Bibó István végezte.[7] Bibó fia is személyesen ismerte Illyéséket, és jól emlékszik az apjától hallott történetre, hogy Illyés neki olvasta föl először a zsarnokságról írt versét 1951-ben, Tihanyban, a megírás utáni másnap reggel.[8]

Az európai társadalomfejlődés értelme c. esszéről tudjuk, hogy Bibó kórházi tartózkodása alatt mondta magnetofonba, és később azt fia írta át, ezért beszéltnyelvi fordulatok előfordulnak benne. Bibó teológiai tartalmú összefüggő mondatait – melyek egyes részeit a verselemzésekből is megismerhetjük – ennek az esszének a bevezetőjéből ismerhetjük,[9] miközben Bibótól távol állt, hogy teológiai vitákba bocsátkozzék.[10] Hasonlóan más, nem közlésre szánt vagy nem esszéisztikus igényű szövegek esetében is ez megállapítható, mint például a posztumusz közreadott két verselemzés

[2] Dénes, 2016, 9.
[3] Bővebben: Németh, 2023, 115-143.
[4] Bibó, 2016, 383., 148. lj.
[5] Bibó, 2016, 414.
[6] Illyés, 1961.
[7] Bibó, 1981, 51., 1. lj.
[8] Magyar Napló, Tüskés, 2016, 19.
[9] Csepregi, 2013, 1.
[10] Csepregi, 2012, 498.

kapcsán.[11] Mégis, egyes szerzők amellett érvelnek az esszé, mint irodalmi műfaj taníthatósága kapcsán, hogy a Bibó-korpusz beemelése akár már a gimnáziumi irodalomórák tananyagába az önismeretet segítheti, így esszéinek vagy verselemzéseinek lehetne helye itt, nemcsak a történelemtanításban.[12] Bibó fia úgy emlékezett, hogy neki apja maga mondta, hogy József Attilához a börtönben került közel, Radnótit pedig már azelőtt is nagyon szerette. Az Illyés-vers később, Bibó börtönévei alatt, az 1961-es Új versek című kötetben jelent meg.[13] Egyébként a börtönből hazahozott apró emlékei között volt egy kis blokkfüzet, amelyben apró betűkkel versek, prózarészletek, idézetek voltak feljegyezve, köztük az Églakók is. A börtönből kihozott kis memória-papírokon az Églakók mellett Vogelweide, Ronsard, Blake, Burns, G. Keller, Rilke egy-egy verse is megtalálható volt, eredeti nyelvükön, s mellettük Radnóti, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc, Babits, Kardos László fordításában magyarul.

E tanulmány leíró jelleggel igyekszik összegezni Bibó István három verselemzését és annak hatását az életművet feldolgozó kutatásokban. Nemcsak teológusi, hanem politikatudományi életút-összegzések is foglalkoznak az elkészült irodalomelemző művekkel. A magyarázatok nélküli erények, az elmélyült hit és a szabad ember szeretete egyaránt megmutatkozik a bibói Illyés, Radnóti és József verséről készített irodalmi megnyilvánulásokban, miközben Bibó tartózkodik attól, hogy utaljon a költők életrajzára és személyes hitére.[14] Az isteni igazságosságról vagy az erkölcsi tökéletességről szóló okfejtések a kortársakat és az utódokat együtt inspirálták.

II. MAGYARÁZATOK NÉLKÜLI ERÉNYEK BIBÓ ILLYÉS-ÉRTELMEZÉSÉBEN

Az Églakók elemzését azzal kezdi, hogy a költő részéről jelentős fogyatkozásnak tekintendő, ha ő magyarázza meg, hogy mit akar mondani, vagy ha nem derül ki világosan a műből, hogy mit akar mondani valójában.[15] Illyés verséről Bibó a verselemzésében kiemeli, hogy annak kifejezett művészi eszközei vannak, hogy hogyan lehet valamit úgy megmagyarázni, hogy mégse magyarázzon. Elemzése versszakról versszakra vonul, mivel szerinte a vers is versszakonként „fogja kézen fogva az olvasót" a végkonklúzió felé haladva.[16] Ír a zsánerkép kerekedéséről, a betyár szívében honoló tiszta indulatról, és arról, ahogyan a zsánerkép átalakul a tökéletes erkölcsiség képévé. Az eredeti Illyés-kötet fülszövege szerint az Új versek alapján a költő nem nyugszik bele a lélek reménytelenségébe, és kint az emberek között, a társadalomban keresi a kiutat.[17]

[11] Szolcsányi, 2010, 99.
[12] Szolcsányi, 2010, 93.
[13] Magyar Napló, Tüskés, 2016, 25.
[14] Csepregi, 2012, 512.
[15] Bibó, 1981, 48.
[16] Bibó, 2016, 414.
[17] Illyés, 1961.

A zsánerkép kifejlődése kapcsán hamar eljutunk az egyik legnagyobb bibói emberi érték, a szabadság hitelesítéséhez és az erkölcsi tökéletesség képéhez. Ezután fokozódik a kétség és elkezdődik a csendes imádság, haladunk az irrealitás világába. Az erények közül a jó szót és tréfát, a hitet és a csendes imát kiemeli, majd a tökéletlenségből kilátszódik a savanyú irigység, az irrealitások világa – a mindig jó vacsora, a mindig hű szerető, a mindig vidám betyár – és az irónia is. Egy betyár-Olimposz konkrét túlvilági aktualitássá válik a gondolatmenetben, elemzi az idősíkok váltását, ahogyan a vers a múltból a jelenbe, majd vissza a múltba ér. Eközben igényt keletkeztet arra, hogy tudjunk valamit a valóságról. Ne csak az irrealitás vágyain és szépségén gondolkozzunk. Végül kiderül, hogy nem mindig fő jó vacsora, nincs mindig hű szerető és nincs mindig vidámság, és nincs a betyárnak sem mindig csizmája és lova, így tehát a hitelesség szép lassan irrealitássá változik.[18]

A mezítlábas valósághoz is elérkezünk, hiszen a versben vizionált betyár meghal: „Egy rossz akol rejtekadó, Jászlánál érte a golyó, Arccal az alomba esett, Megváltva mit még lehetett". Csepregi értelmezésében Bibó a versnek ehhez az utolsó sorához olyan félreérthetetlen kommentárt fűz, ami eltérül a betyártörténet világától, és a saját tapasztalatát megidézve belevonja az értelmezésbe az 1956-os forradalmat követő megtorlás áldozatait is.[19] Szerinte kíméletlen iróniával leplezi le a romantikus forradalmi erőszak illúzióját, melyet általában az eszköztelen tömegek vágya táplál.[20] A leírt versszakban azt találja szépnek, hogy „világos benne a társadalmi tanulság, világos a tények leírása, anélkül, hogy a költő bármit is magyarázna". A béresek a néma szolganép, akiknek a lelkében kialakult ez a betyár-Olimposz. Erre külön visszatér, és kiemeli, ahogyan a vers szerkezete és átmeneti fokozatosság eljuttatja az olvasót az értésig, még mindig a legkülönösebb magyarázat nélkül.

Nem tölt időt a versforma elemzésével, és nem tér ki a korszakra sem, amelyben az született. De a vers szerkezetét összegzi, amely olyan 12 strófás zsánerkép, melynek hitelessége fokozatosan csökken, két szakaszban irreális vágyképpé válik, egy rövid versszak arról szól, aki mindezt a távoli perspektívából ismeri, majd a végső két szakasz az objektív és kegyetlen igazság képét mutatja be. Bibó az átmeneteknek ezt a fokozatosságát csodálatosnak találja a műben.

[18] Bibó, 1981, 51.
[19] Csepregi, 2011, 35.
[20] Csepregi, 2012, 501.

III. A SZABAD EMBER SZERETETE: BIBÓ ÉS ATTILA

„Négykézláb másztam, álló Istenem, Lenézett rám és nem emelt fel engem." József Attila idézett verséből a filozófiai, sőt váratlan teológiai összefüggéseket értelmezi.[21] Ez volt az egyik teológiai tartalmú versről készített elemzése, melynek közzétételével a Confessio folyóirat is megemlékezett Bibó haláláról, 1979-ben.[22] Hátrahagyott munkái közül két rövidebb írás közvetlenül is érinti a teológiát. Az egyik az Uchronia, és az említett verselemzések.[23] A viaskodás Istennel érthető számára, de hogy kétségessé teszi, hogy jön oda az igazság és a szeretet, a láng, amelynek nem lehetett hamva, a párunk, akit mosolyogva várunk, és a hűség az üres űrben. Foglalkoztatja őt máskor is az isteni igazságosság és szeretet, valamint az emberi szabadság problematikája, melyet a verselemzés apropóján is megjelenít, ráadásul a hagyományos teológiában a teodicea problémáját is kifejti itt.[24] Annak a filozófiai és teológiai kérdését, hogy hogyan egyeztethető össze a világban létező rossz, szenvedés és igazságtalanság egy mindenre képes, mindentudó és mindenható (végtelenül jó) Isten létével. A lényege, hogy ha Isten jó, akkor akarja a jót; ha mindenható, akkor képes a jót megvalósítani; ha mindentudó, akkor tud a rosszról – de akkor miért létezik a rossz?

Azt még a mesterséges intelligencia is megfelelően összegzi a rendelkezésére álló adatbázisokból, hogy Bibó István vallási nézetei inkább a keresztény értékek, a politikai moralitás és a szabadgondolkodás metszéspontjában helyezkedtek el, mintsem egy szoros felekezeti elkötelezettségben.[25] Bibó számára a kereszténység maga egy erkölcsi-etikai alap, amely a politikai cselekvéshez útmutatást adhat, de nem szűkíti le a gondolkodást. Őt gyakran jellemezték szabadgondolkodó keresztényként, aki a társadalmi igazságosság és az emberi méltóság alapjait a keresztény etika felől közelítette meg, miközben mélyen elutasította a dogmákat és a vallási fanatizmust. A keresztény egyházról a verselemzés függönye mögött is kifejti álláspontját, miszerint a nyugati kereszténység egy körmönfont, az Istennek az emberrel azonos voltát megőrző formáját tartja hivatalos álláspontként, amelynek révén „az egész mindenhatóság egy fölösleges és hívságos attribútummá válik". Emellett nemcsak a félelemről ír, hanem az emberi esendőségről is. Felteszi az érdekfeszítő kérdést, hogy ha a kilenc hónapig született, húsz esztendőn át érő, de akár egy pillanat alatt megsemmisíthető ember helyett olyan létező volnánk, akinek a létrehozásához egy másodperc elegendő volna, de évek kellenének a megsemmisítéshez, vajon milyen más erkölcsi feltételek között telne ez az élet? Itt sem tér ki a versforma elemzésére vagy a korszakra, amelyben az született, de a félelmet együtt tekinti az ember legnagyobb ellensé-

[21] Bibó, 2016, 420.

[22] Bibó, 1979, 75.

[23] Vályi Nagy, 1990, 16.

[24] Teodicia a keresztyén bibliai lexikon szerint Isten igazságosságának kérdése. Ld. Bartha, 1993.

[25] Keresési eredmény „Bibó vallási nézetei" keresőkifejezésre, a Google böngésző AI-alapú (Gemini) találati szolgáltatásával (2026.01.11.).

gének és legerősebb mentségének is. Hitvallásában megjelenik a szeretet, amely a versben a pár iránti szeretetben került megjelenítésre. Bibó szerint ez teszi az embert szabaddá „mind a helyrehozhatatlan kényszer- és végzettudat alól, mind a halállal szemben, mind pedig a lábra állás bátorságához ez adja meg az erőt".[26]

IV. MÉLYÜLT HIT RADNÓTI RÍMES JAMBUSAIBAN

Összefűzhetők az Illyés-, a József- és a Radnóti-versek bibói gondolatai, melyek a Radnóti vers elemzésében érnek célhoz, ahol az erőszakkal szembeni harc jézusi stratégiájával pontosan egybevágó tartalmat kap a József Attilánál megjelenő, „a válasz bennem van" motívum.[27] Mind a József Attila-, mind a Radnóti-költemény kapcsán utalhatunk arra, hogy Bibó elég részletesen ismerhette a költők életét ahhoz, hogy érzékelhesse, a versek mennyire pontos tükrei lehetnek a külső körülményekre reagáló belső változásoknak,[28] sőt mélyen azonosulhatott is e belső vívódásokkal.

A hívő és hitetlen ember Bibó szerint Kierkegaardhoz hasonló utat jár be, de végül a hitetlen képtelen megtenni az utolsó lépést a racionalitás ösvényének végén.[29] Radnóti Miklós Sem emlék, sem varázslat című műve kapcsán nemcsak Bibó világnézeti gondolatait olvashatjuk, hanem a versformával is foglalkozhatunk.[30] Az 1945-ös, első olvasáskor még csak kétstrófás vers időközben hármas tagolásúvá módosult, de Bibó az eredeti kettős versszakos változatot elemzi. Sémaválasztásban a ritmikus jambusra esik a választása, már-már matematikai mércével foglalkozik a ritmus és a mondanivaló, a 6 és 7 tagú mondatokkal, a feszességgel, a strófa és a strófaköz méretével, nagyságával a mondanivaló ütköztetéséhez. A gondolati szerkezetet modellezi tehát a strófaszerkezet, emellett a gondolati tartalmaknak is jelentőséget tulajdonít. A harag, az angyal, az alázat, a bosszú, a baljós menny, vagy amikor nem véd meg minket sem emlék, sem varázslat lényegileg mind egy vallásos zsidó–keresztény gondolatvilágnak a kategóriái. Világnézete ismét megnyilvánul a verselemzés kapcsán. Bibó interpretációja szerint e vers és az említett József Attila költemény közös vonása a konvencionális, naiv, személyre szabott gondviseléshit tagadása.[31]

Bibó olvasatában az első részben elsősorban vallásos kategória magában az angyal. A második részben vallásos kategória a föllépő alázat és a bosszúnak a feladása. „Vagyis a két vallásos kategória szemben áll egymással" – írja. Felfedi az ellentmondást és a hitbeli fejlődését a nyilatkozónak. A sematikus, felületes hívő

[26] Bibó, 2016, 422.
[27] Csepregi, 2011, 36.
[28] Csepregi, 2011, 37.
[29] Kovács, 2004, 424.
[30] Bibó, 2016, 423.
[31] Vályi Nagy, 1990, 16.

megérik, és a mélyült hittel találkozunk Bibó interpretációjában a rezignálttá válás pillanatában, ahol a harag, a bosszú föladásával, az alázat megjelenésével hódít teret az emberi sors feltételeivel való mélyebbre ható szembenézés.[32] Egy bizonyos pillanatban jövünk rá, hogy meztelenek vagyunk és kiszolgáltatottak, és ebben a pillanatban alázatosabbá válunk. Összefoglalhatjuk úgy is, hogy Radnóti verse a totális elkeseredés és a megváltás reménye közti küzdelem, míg Bibó értelmezése ezt a küzdelmet már nemcsak egyéni, hanem a nemzeti és emberi sorskérdések szintjén is vizsgálja, a szabadság etikai parancsát hangsúlyozva.

Az 1970-es évek második felében írt sorokat kézirati formában láthatták mások is már a nyomtatásban történt közzététel előtt, például Nagy utal erre, egyébként egy babitsi Jónás-szerepfelfogás értelmezése kapcsán.[33]

V. ZÁRÓ GONDOLATOK

A verselemzéseket Bibó összegyűjtött írásainak szerkesztője az európai politikai fejlődés értelme és a hatalom humanizálódása témájú fejezet alá, és nem a politikai hisztériákkal és feloldásukkal foglalkozó fejezet alá rendezte.[34] Verselemzései mellett ugyanekkor drámaelemzésben is igyekszik egyházi és erkölcsi kérdéseket tisztázni. Tulajdonképpen az egyháznak azzal a furcsa eltorzulásával foglalkozik a bevezetőben említett dráma kapcsán, amelyik „az egyházat magát tette világi hatalmak szolgálójából a világi hatalmak egyikévé", és nem is a legnagyobbikká. Szerinte a nagy lehetőség inkább az lett volna VII. Gergely számára, hogyha egy nem világi, nem erőszakon alapuló szellemi hatalom kezdete lett volna az adott időszak és adott törekvés.[35]

Bibó közjogi, politikai, a demokráciáról vagy az államszervezésről írott eszmefuttatásai mellett az irodalmi elemzésekbe vetett, az egyház és ember szerepéről alkotott hittételei is meghatározóak voltak a kortársak és az utódok gondolkodására. Fia szerint Bibó irodalmi ízlése magabiztosnak mondható, de a művekről kialakított véleménye a tisztán szépirodalmi művek esetében is túlmutatott a pusztán szépirodalmi szempontokon, s erről az Európa Kiadónak adott sok lektori véleménye is tanúskodik.[36] Tóth Károly püspök zárszavában, amely a Kossuth Klubban, a nyolcvanas évek végén lezajlott Confessio-estet zárta, annak kapcsán emlegette Bibó verselemzését, miszerint „vannak társadalmi, politikai, művészeti, kulturális, irodalmi, közéleti vonatkozásai is a Confessio működésének […] a Confessio nem immanens, hanem transzcendens antropoló-

[32] Bibó, 2016, 427.

[33] Nagy, 1985, 73. Egy zárójelbe illesztett megjegyzésként rögzíti a szövegben, hogy „Ezt az értelmezést egyébként Bibó Istvánnak egy kéziratos verselemzésében láttam."

[34] Dénes, 2016.

[35] Bibó, 2016, 413.

[36] Magyar Napló, Tüskés, 2016, 26.

giát hirdet és abban gyökerezik, és erről szó volt Bibó István verselemzésében is."[37] A három verselemzés – amely 2001-ben jelent meg először együtt nyomtatásban[38] – az erőszak és az erőszakkal szembeni ellenállás problémáját járja körül, a választ pedig Csepregi szerint az egyén, az emberi szív átalakulásának lehetőségében keresi.[39]

A József Attila- és a Radnóti-költemény elemzése tulajdonképpen folytatása az Églakók kapcsán elmondottaknak.[40] Verselemzései előszavaként Bibó néhány sorban maga is összefoglalja célját e gondolatok közzétételéhez:

„A következőkben három laikus verselemzést szeretnék megörökíteni. Olyan verselemzést, amely az idevonatkozó magyar tanári előírásoknak nem felel meg, inkább azt mondja meg, ami az én számomra érdekesnek, szépnek mutatkozott. Talán egy »miért szép« sorozatba való elmefuttatások ezek."

HIVATKOZÁS (MLA)

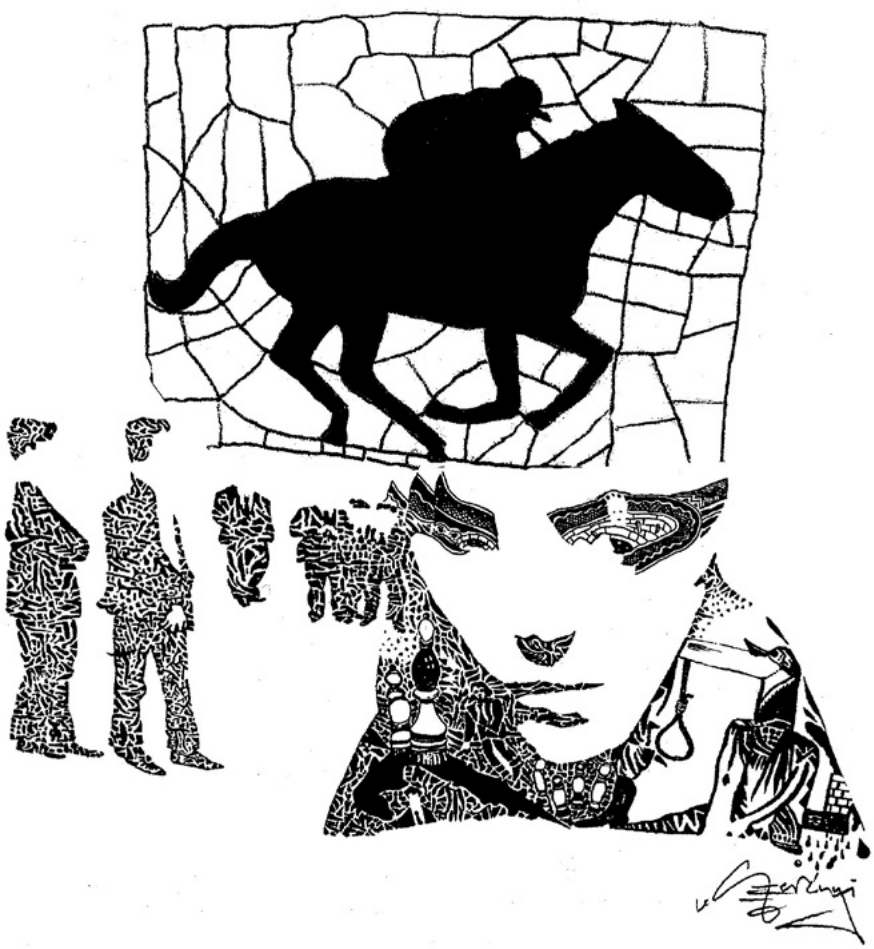
• Németh, Gabriella. „Églakók, akik szépnek mutatkoztak. Bibói „elmefuttatások", irodalmi konvencióktól mentesen." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 109-117. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.109.

IRODALOM

• Bartha, Tibor, szerk. *Keresztyén Bibliai Lexikon*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadó, 1993.
• Bibó, István. „Drámaelemzés. Németh László: VII. Gergely." *Bibó István összegyűjtött írásai 1*, szerk. Dénes Iván Zoltán, Kalligram Kiadó, 2016.
• Bibó, István. „Lektori jelentések." *Bibó István összegyűjtött írásai 1*, szerk. Dénes Iván Zoltán, Kalligram Kiadó, 2016.
• Bibó, István. „Három verselemzés." *Bibó István összegyűjtött írásai 1*, szerk. Dénes Iván Zoltán, Kalligram Kiadó, 2016.
• Bibó, István. „Két verselemzés." *Confessio*, no. 4, 1979.
• Bibó, István. „Illyés Gyula: Églakók." *Tiszatáj*, no. 2, 1981.
• Csepregi, András. „A keresztény erőszakmentességtől a szabadságjogok európai rendszeréig – a száz éve született Bibó István politikai filozófiájának keresztény gyökereiről." *Confessio*, no. 3, 2011.
• Csepregi, András. „Bibó István kereszténységének hangsúlyai." *Világosság*, vol. 52, 2013.

[37] Tóth, 1987, 19.
[38] Tóth-Matolcsi László közreadásában. Hivatkozza Csepregi, 2012, 496., 3 lj.
[39] Csepregi, 2011, 35.
[40] Csepregi, 2012, 499.

• Csepregi, András. „Isten és erőszak: a Három verselemzés teológiai tartalmáról." *Bibó 100. Recepciók, értelmezések, alkalmazási kísérletek*, Eszmetörténeti könyvtár 17, szerk. Dénes Iván Zoltán, 2012.
• Dénes, Iván Zoltán, szerk. „Bevezetés." *Bibó István összegyűjtött írásai 1*, Kalligram Kiadó, 2016.
• Illyés, Gyula. *Új versek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961.
• Kovács, Gábor. *Az európai egyensúlytól a kölcsönös szolgáltatások társadalmáig: Bibó István a politikai gondolkodó*. Argumentum Kiadó, 2004.
• Nagy, Endre. „Levél Nemes Nagy Ágneshez." *Új Forrás*, vol. 3, 1985.
• Németh, Gabriella. „'56-os politikai elítéltek „nyugalmat adó menedéke": Bibó István szakfordító és társai az állami fordítóirodában." *Jog–Állam–Politika*, no. 4, 2023.
• Szolcsányi, Ákos. „Bibó István taníthatósága gimnáziumi irodalomórákon." *Új Pedagógiai Szemle*, nos. 3–4, 2010.
• „Tóth Károly püspök zárszava. Confessio-est a Kossuth Klubban 1986. december 15-én." *Confessio*, no. 1, 1987.
• Tüskés, Anna. „Jól emlékszem a kedvességére, a szeretetreméltóságára és a humorára... Beszélgetés ifj. Bibó Istvánnal Illyés Gyuláról és a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évekről." *Magyar Napló*, no. 1, 2016.
• Vályi Nagy, Ervin. „Gondviselés hit – contra és pro." *Confessio*, no. 1, 1990.

Szerényi Gábor grafikája

Jog-Állam-Politika, 2026/2.119
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.119

KOK ZOLTÁN[1]

Bibó István tízparancsolata emberi jogi alapdokumentum?

Bibó István a 20. századi magyar politikai gondolkodás egyik legjelentősebb alakja, akinek életműve a demokratikus politikai kultúra, az emberi méltóság és a szabadság normatív feltételeinek feltárására irányult. Gondolkodásának egyik sajátos és sűrített formája az úgynevezett „tízparancsolat", amely nem klasszikus politikai tanulmány, hanem normatív jellegű erkölcsi-politikai útmutatás. A kérdés, hogy ez a szöveg tekinthető-e emberi jogi alapdokumentumnak, csak akkor válaszolható meg megalapozottan, ha egyrészt tisztázzuk az emberi jogi dokumentum fogalmát, másrészt a tízparancsolatot Bibó teljes gondolkodási rendszerébe, különösen közösségi moralizmusába ágyazva értelmezzük. Ebben a kontextusban elsőként maga a Tízparancsolat értelmezendő, hiszen Bibó nem véletlenül adta saját politikai hitvallásának ezt a címet. A zsidó-keresztény vallási hagyomány ebben a szellemi-morális értékrendet tükröző bibói vallomásban ötvöződik az európai kultúrát alapvetően meghatározó és megalapozó görög bölcseleti erényekkel is, a bölcsességgel, a bátorsággal, az igazságossággal és a mértéktartással.[2] Ez a morális céltudatosság is előrevetíti a későbbi elemzés felvezetéseként, hogy Bibó erkölcsi alapelvek egész sorát fogalmazta meg a szabadságszerető ember tízparancsolatában.[3] Ahhoz azonban, hogy ezeket összhangba tudjuk hozni, szükséges a bibliai hagyományok morális és jogfilozófiai oldalát is megvilágítani.

A Tízparancsolat értelmezése a nyugati jogi és erkölcsi gondolkodás egyik alaprétegét képezi, amely egyszerre jelenik meg teológiai normarendszerként, morális iránytűként és a jogi normák előképének tekintett etikai struktúraként. A parancsolatok nem pusztán vallási előírások, hanem olyan normatív állítások, amelyek az ember és transzcendens viszonyát, valamint az emberi közösség belső rendjét egyszerre szabályozzák.

Teológiai szempontból a Tízparancsolat az isteni akarat közvetlen kifejeződéseként értelmezhető, amely az emberi lét alapvető orientációját határozza meg. A parancsolatok elsődleges funkciója nem pusztán tiltás vagy előírás, hanem a szövetségi viszony fenntartása Isten és ember között. Ebből következik, hogy a normaszegés nem csupán jogi vagy erkölcsi vétség, hanem teológiai értelemben vett relációs sérülés is.

[1] PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; kok.zoltan@sze.hu.
MTMT: 10092882.

[2] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss, 2024, 209.

[3] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss, 2024, 214.

Morális-erkölcsi aspektusból a Tízparancsolat univerzális etikai minimumként is értelmezhető, amely az emberi együttélés alapfeltételeit rögzíti. Az olyan rendelkezések, mint a gyilkosság, lopás vagy hamis tanúzás tilalma, a társadalmi koegzisztencia alapvető feltételeit biztosítják. Ugyanakkor a parancsolatok nem merülnek ki negatív tilalmakban, hanem implicit módon pozitív erkölcsi elvárásokat is hordoznak, például a szülők tisztelete vagy a közösségi hűség formájában.

Jogfilozófiai szempontból a Tízparancsolat a természetjogi gondolkodás egyik előképeként is felfogható, amennyiben olyan normákat rögzít, amelyek nem pusztán pozitív jogi konstrukciók, hanem az egyetemes érvényesség igényével lépnek fel. A modern jogrendszerek számos alapelve – például az élethez való jog vagy a tulajdon védelme – történetileg visszavezethető ezen normatív hagyományra, még ha szekularizált formában is.

A Tízparancsolat tehát komplex normarendszerként értelmezhető, amelyben a teológiai, erkölcsi és jogi dimenziók nem elkülönülnek, hanem egymást kölcsönösen értelmezik és megerősítik.

Az emberi jogi dokumentumok a modern politikai és jogi gondolkodásban olyan normatív szövegek, amelyek az egyén veleszületett, elidegeníthetetlen jogait rögzítik, és amelyek általában állami vagy nemzetközi szinten kerülnek elfogadásra. Ezek sajátossága az univerzalitás igénye, a tételes jogok felsorolása, valamint az intézményes garanciák megléte.[4] Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata vagy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya tipikus példái ennek a kategóriának.[5] E dokumentumok középpontjában az állam és az egyén viszonya áll: az állam köteles tiszteletben tartani és biztosítani az egyén jogait.

Bibó tízparancsolata az előzőekben leírtakkal szemben látszólag teljesen más logikát követ. Nem jogokat sorol fel, hanem magatartási normákat fogalmaz meg.[6] A hangsúly nem az államon, hanem az egyénen van, és nem jogokat, hanem kötelességeket határoz meg. Ugyanakkor a szöveg tartalma közelebbről vizsgálva rendkívül szoros kapcsolatban áll az emberi jogi gondolkodás alapelveivel. Már az első pontban megjelenik az emberi méltóság egyetemessége: minden embernek kijár a tisztelet, és semmilyen társadalmi státusz nem indokolhat kivételezést.[7] Ez az elv megfeleltethető az emberi jogok egyik alapvető tételének, amely szerint minden ember egyenlő méltósággal rendelkezik.[8]

Világosan kimutatható, hogy Bibó gondolkodása alapvetően „közösségi moralista" jellegű. Ez azt jelenti, hogy a politikai rendszereket nem pusztán intézményi vagy hatalmi struktúrák alapján értelmezi, hanem azok erkölcsi minősége alapján. A morál nem kiegészítő eleme a politikának, hanem annak alapja.

[4] Donnelly, 2013, 8.
[5] Nowak, 2005, 15.
[6] Kukorelli – Szoboszlai-Kiss, 2024, 193.
[7] Bibó, 1938–1940.
[8] Rosen, 2012, 32.

Bibó szerint a törvényesség és az igazság végső soron erkölcsi kategóriák, és a politikai közösség működése csak akkor lehet legitim, ha megfelel ezeknek az erkölcsi követelményeknek.[9] Ez az álláspont szemben áll a jogpozitivista felfogással, amely a jogot az erkölcstől független normarendszerként értelmezi.[10]

A tízparancsolat e közösségi moralizmus gyakorlati megnyilvánulásaként értelmezhető. A szövegben megfogalmazott normák – az egyenlőség tisztelete, a kizsákmányolás elutasítása, az igazság kimondása, a hatalommal szembeni fellépés – mind olyan elvek, amelyek az emberi jogi gondolkodás központi elemei. A dokumentum például kifejezetten elutasítja a gazdasági és hatalmi visszaéléseket, ami összhangban áll a modern szociális jogokkal. Ugyanakkor hangsúlyozza a politikai részvétel fontosságát és a korrupció elleni fellépést, ami a demokratikus jogállam alapfeltétele.[11]

Ezen a ponton szükségesnek érzem, hogy röviden kitérjek Bibó jogfilozófiai alapjaira, különösen a „kényszer" és a „szabadság" fogalmának elemzésén keresztül. Bibó szerint a társadalmi rendet különböző kényszerformák határozzák meg, amelyek gyakran belsővé válnak, és így láthatatlanná teszik az elnyomást.[12] Ez a felismerés rendkívül fontos az emberi jogi gondolkodás szempontjából, mivel rámutat arra, hogy a jogsértések nem mindig nyílt formában jelennek meg. A szabadság ezzel szemben nem pusztán a külső kényszer hiányát jelenti, hanem az autonóm cselekvés képességét, amely erkölcsi felelősséggel párosul.[13]

Bibó gondolkodásában kiemelt szerepet kap azoknak az egyéneknek a példája, akik a „legnagyobb fokú kényszerrel" szállnak szembe.[14] Ez a gondolat szorosan kapcsolódik a tízparancsolat azon pontjaihoz, amelyek az igazság melletti kiállást és a hatalommal szembeni ellenállást írják elő. Ebben az értelemben a tízparancsolat nem pusztán normakatalógus, hanem egyfajta morális cselekvési program, amely aktív politikai részvételt követel meg.

A kérdés azonban továbbra is fennáll: tekinthető-e mindezek alapján a tízparancsolat emberi jogi alapdokumentumnak? A válasz kettős. Formális értelemben nem, hiszen hiányoznak belőle azok a jegyek, amelyek az emberi jogi dokumentumokat jellemzik: nincs kodifikáció, nincs intézményesítés és nincs jogi kikényszeríthetőség. Ugyanakkor tartalmilag és funkcionálisan rendkívül közel áll hozzájuk. A dokumentum nem a jogokat magukat rögzíti, hanem azok társadalmi és erkölcsi feltételeit.

Ez a különbség azonban nem csökkenti a szöveg jelentőségét. Éppen ellenkezőleg: Bibó tízparancsolata arra mutat rá, hogy az emberi jogok nem működhetnek pusztán jogi normaként. Ahogyan Amartya Sen hangsúlyozza, a jogok

[9] Halmesvirta, 2020, 12.
[10] Kelsen, 1934, 62.
[11] Dahl, 1990, 121.
[12] Halmesvirta, 2020, 87.
[13] Halmesvirta, 2020, 63.
[14] Halmesvirta, 2020, 17.

érvényesüléséhez szükség van a társadalmi és erkölcsi feltételek meglétére is.[15] Bibó szövege pontosan ezeket a feltételeket írja le.

Bibó politikai szerepvállalása megerősíti e normák gyakorlati jelentőségét. Az 1956-os forradalom idején tanúsított magatartása – amikor a szovjet megszállás után is kitartott a jogszerűség és a nemzeti függetlenség mellett – konkrét példája annak, amit a tízparancsolat normatív módon előír.[16] Politikai hitvallása szerint a demokrácia alapja nem csupán intézményi berendezkedés, hanem a polgárok bátorsága és erkölcsi integritása.

Az eddig leírtak alapján világossá válik tehát, hogy Bibó gondolkodása a „szabadság keskeny ösvényének" metaforájával – ahogy azt Anssi Halmesvirta is megfogalmazta – írható le: a szabadság fenntartása folyamatos erkölcsi erőfeszítést igényel, és könnyen eltorzulhat, ha az egyének nem tartják be azokat a normákat, amelyeket a tízparancsolat megfogalmaz.[17] Ebben az értelemben a szöveg nem csupán leíró, hanem performatív is: célja a politikai közösség erkölcsi megújítása.

Bibó István tízparancsolatának emberi jogi szempontú értelmezése tovább mélyíthető, ha azt nemcsak normatív tartalma, hanem funkciója felől is megvizsgáljuk. A klasszikus emberi jogi dokumentumok egyik alapvető célja az állami hatalom korlátozása és az egyéni autonómia védelme. Ezzel szemben Bibó szövege nem a hatalom külső korlátozására, hanem a politikai közösség belső erkölcsi szerkezetének átalakítására irányul. Ez a különbség első látásra kizárja, hogy a tízparancsolatot emberi jogi alapdokumentumnak tekintsük, ugyanakkor egy mélyebb értelmezés éppen ebben látja annak sajátos jelentőségét.

Bibó gondolkodásában a politikai problémák gyökere nem elsősorban az intézmények hibájában, hanem a „torz politikai reflexekben" keresendő.[18] Ezek a reflexek – mint a félelem, a szolgalelkűség, a hatalom kritikátlan elfogadása – olyan belsővé vált mechanizmusok, amelyek lehetetlenné teszik a szabadság gyakorlását még akkor is, ha formálisan adottak a jogi keretek.[19] Ez a felismerés radikálisan új perspektívát nyit az emberi jogok értelmezésében. Míg a klasszikus megközelítés a jogi garanciákra koncentrál, Bibó arra mutat rá, hogy ezek önmagukban nem elegendőek: a jogok érvényesüléséhez megfelelő politikai kultúrára is szükség van.

Ebből a szempontból a tízparancsolat úgy is értelmezhető, mint a demokratikus politikai kultúra „minimális erkölcsi feltételrendszere". A dokumentum egyes pontjai – például az igazság kimondásának kötelezettsége vagy a hatalommal szembeni kritikai attitűd – nem pusztán erkölcsi elvárások, hanem a demokratikus működés strukturális feltételei. Ezt a gondolatot erősíti meg Jürgen Habermas deliberatív demokráciaelmélete is, amely szerint a demokratikus le-

[15] Sen, 2000, 228.
[16] Litván, 2001.
[17] Halmesvirta, 2020, 94.
[18] Halmesvirta, 2020, 80.
[19] Halmesvirta, 2020, 138.

gitimáció alapja a szabad és torzításmentes kommunikáció.[20] Bibó tízparancsolata lényegében e kommunikáció erkölcsi feltételeit írja elő.

Bibó számára a politikai közösség stabilitása a bizalomra épül.[21] A bizalom hiánya olyan állapotot hoz létre, amelyben az egyének nem mernek élni jogaikkal, és így a demokratikus intézmények kiüresednek. Ez a felismerés összhangban áll Francis Fukuyama azon tézisével, hogy a társadalmi bizalom a modern társadalmak működésének alapfeltétele.[22] A tízparancsolat ebből a szempontból nem csupán egyéni magatartási normákat ír elő, hanem egy olyan társadalmi ethoszt vázol fel, amely a bizalom újratermelését szolgálja.

Bibó elitfelfogása szorosan kapcsolódik ennek az ethosznak a politikai-társadalmi megközelítésű kérdésköréhez. Stumpf István „Elit és szociális érzék" című, 2026-ban megjelent tanulmányában rámutat arra,[23] hogy Bibó szerint az elit nem egyszerűen a hatalom birtokosait jelenti, hanem olyan értelmiségi, politikai és kulturális szereplőket, akik felelősséget viselnek a közösség erkölcsi és társadalmi állapotáért. Az elit feladata nem csupán a vezetés, hanem a társadalom valós problémáinak felismerése és megértése is.[24] A szociális érzék Bibó értelmezésében nem jótékonykodást, hanem a szegénység, az egyenlőtlenségek és a társadalmi kiszolgáltatottság strukturális okainak felismerését jelenti. Különbséget tesz a puszta vezető réteg és a valódi elit között: míg az előbbi elsősorban a hatalom gyakorlására törekszik, addig az utóbbi kulturális és erkölcsi mintákat közvetít a társadalom számára. Az elit legitimációja ezért nem csupán pozíciójából vagy szakértelméből fakad, hanem abból a képességéből is, hogy érzékenyen reagáljon a társadalmi problémákra és képes legyen azokat a közösség számára értelmezni.[25]

Stumpf elemzése alapján megállapítható, hogy Bibó elitelmélete a demokratikus legitimáció egyik sajátos erkölcsi modelljét kínálja. E felfogás szerint a vezető szerep nem egyszerűen választási felhatalmazás vagy intézményi pozíció kérdése, hanem folyamatos társadalmi felelősségvállalás eredménye. Az elit hitelessége ezért nem elsősorban teljesítményének technikai mutatóiban mérhető, hanem abban, hogy képes-e érzékelni és képviselni a társadalom legkiszolgáltatottabb csoportjainak szempontjait. A szociális érzék hiánya nem csupán erkölcsi deficitként jelenik meg, hanem a politikai rendszer működését veszélyeztető tényezővé válik, mivel fokozatosan aláássa a társadalmi bizalmat és a közintézmények legitimitását. Ebből következően Bibó gondolatmenete a jelenkori demokráciák számára is releváns tanulságot hordoz: a társadalmi kohézió fenntartásának előfeltétele, hogy az elit ne zárkózzon saját intézményi vagy kulturális világába, hanem folyamatos kapcsolatban maradjon a társadalom valós tapasztalataival és problémáival.

[20] Habemas, 1992, 112.
[21] Halmesvirta, 2020, 29.
[22] Fukuyama, 1995, 98.
[23] Stumpf, 2026, 111-114.
[24] Stumpf, 2026, 112.
[25] Stumpf, 2026, 112.

Bibó kritikája szerint a történelmi magyar elit gyakran elveszítette kapcsolatát a társadalmi valósággal, és a szociális problémák helyett közjogi vagy szimbolikus kérdésekre összpontosított. A valódi társadalmi feszültségekkel való szembenézés helyett sokszor a problémák tüneti kezelésére vagy elfedésére törekedett, ami hosszú távon tovább mélyítette az egyenlőtlenségeket. E „szociális vakság" – ahogy Stumpf István fogalmaz – következménye a bizalom meggyengülése, a társadalom kettészakadása és a demokratikus intézmények legitimációjának eróziója volt.[26] Bibó elemzése ezért ma is arra figyelmeztet, hogy a politikai közösség stabilitása nem választható el az elit társadalmi felelősségétől, valóságérzékelésétől és erkölcsi hitelességétől.

Bibó gondolkodásának egyik legfontosabb sajátossága, hogy nem választja el egymástól a jogi és az erkölcsi dimenziót. Számára a jog legitimitása végső soron erkölcsi megalapozottságából fakad, és a jogrendszer csak akkor működhet megfelelően, ha az megfelel az igazságosság követelményeinek.[27] Ez a felfogás közel áll Ronald Dworkin jogelméletéhez, amely szerint a jog nem pusztán szabályok rendszere, hanem elveket is tartalmaz, amelyek erkölcsi természetűek.[28] A tízparancsolat ebben az értelemben olyan elveket fogalmaz meg, amelyek a jogrendszer mögötti erkölcsi struktúrát határozzák meg.

Az emberi jogi dokumentumokkal való összehasonlítás során különösen fontos megvizsgálni a normák szerkezetét. Az emberi jogi szövegek jellemzően jogokat deklarálnak („mindenkinek joga van…"), míg Bibó tízparancsolata imperatív formában fogalmaz („nem tűri…", „megköveteli…"). Ez a különbség nem pusztán stilisztikai, hanem elméleti jelentőségű is. Míg a jogi dokumentumok az egyén védelmét szolgálják, addig Bibó szövege az egyén felelősségét hangsúlyozza. Ez a megközelítés közelebb áll a klasszikus republikánus hagyományhoz, amely a polgári erények szerepét hangsúlyozza a szabadság fenntartásában.[29]

A tízparancsolat különlegessége abban rejlik, hogy egyszerre individualista és közösségi jellegű. Egyrészt az egyén autonómiáját és méltóságát helyezi középpontba, másrészt hangsúlyozza a közösség iránti felelősséget. Ez a kettősség jól illeszkedik Charles Taylor azon megállapításához, hogy a modern identitás egyszerre épül az egyéni önmegvalósításra és a közösségi elismerésre.[30] Bibó normái e kettősséget egyensúlyba hozzák, ami különösen fontos az emberi jogok értelmezésében.

Az eddigi elemzések alapján az is világossá válik, hogy Bibó tízparancsolata implicit módon egyfajta politikai antropológiai modellt is tartalmaz. A „szabadságszerető ember" nem pusztán erkölcsi ideál, hanem egy konkrét emberkép, amely feltételezi az autonómiát, a felelősséget és a közösségi elkötelezettséget. Ez az emberkép szoros kapcsolatban áll az emberi jogi gondolkodás

[26] Stumpf, 2026, 113.
[27] Halmesvirta, 2020, 12.
[28] Dworkin, 1998, 72.
[29] Skinner, 1998, 145.
[30] Taylor, 1989, 88.

alapjával, amely az egyént autonóm, racionális és méltósággal rendelkező lényként definiálja.

A tízparancsolat egyik legfontosabb üzenete az, hogy a szabadság nem önmagától adott állapot, hanem folyamatosan fenntartandó gyakorlat. Ez a gondolat különösen aktuális a modern demokráciákban, ahol a jogi keretek gyakran adottak, de a politikai kultúra hiányosságai miatt a szabadság mégsem valósul meg teljes mértékben. Bibó szövege ebben az értelemben figyelmeztetésként is értelmezhető: a jogok önmagukban nem elegendőek, ha az egyének nem rendelkeznek az azok gyakorlásához szükséges bátorsággal és erkölcsi tartással.

Mindezek alapján a tízparancsolat egy sajátos, köztes kategóriába sorolható. Nem jogi dokumentum, de nem is pusztán erkölcsi tanácsok gyűjteménye. Inkább olyan normatív keret, amely az emberi jogok „előfeltétel-struktúráját" írja le. Ez a megközelítés összhangban áll azzal a kortárs emberi jogi diskurzussal, amely egyre nagyobb hangsúlyt helyez a társadalmi és kulturális kontextus szerepére.[31]

Bibó István tízparancsolatának értelmezése teljesebb kontextusában válik igazán megalapozottá, különösen akkor, ha figyelembe vesszük az abban megfogalmazott elméleti összefüggéseket. Ahogy az az eddigiekből is jól kitűnhet, írásom célja nem pusztán általános morálfilozófiai állításokat megfogalmazni, hanem részletesen elemezni azokat a társadalmi és történeti mechanizmusokat, amelyek a szabadság torzulásához vezetnek. Ennek központi fogalma a „kényszer", amely Bibó gondolkodásában nem egyszerűen fizikai erőszakot jelent, hanem sokkal tágabb, strukturális és pszichológiai jelenséget.[32]

Szükségét érzem rámutatni arra, hogy a kényszer különböző formái – gazdasági, társadalmi, politikai és mentális – egymással összefonódva alakítják ki azt az állapotot, amelyben az egyén szabadsága formálisan létezhet ugyan, de ténylegesen nem gyakorolható. Ez a felismerés közvetlenül kapcsolódik Bibó híres téziséhez a „hamis realizmusról", amely szerint a társadalmak gyakran alkalmazkodnak az igazságtalan helyzetekhez, és azt tekintik „reálisnak", ami valójában torz állapot.[33] Így a tízparancsolat azon pontjai, amelyek az igazság kimondását és a hatalommal szembeni fellépést követelik meg, nem pusztán erkölcsi ideálok, hanem a torzult valóságérzékelés elleni eszközök.

Ebben a kontextusban fontos foglalkozni a politikai közösségek torzulásának pszichológiai alapjaival is. Bibó szerint a félelem az egyik legfontosabb ilyen tényező: a félelem torzítja a percepciót, irracionális reakciókat vált ki, és végső soron fenntartja az elnyomó rendszereket.[34] Ez a gondolat kulcsfontosságú a tízparancsolat értelmezésében, hiszen a szöveg implicit módon egy „félelemmentes" politikai ember eszményét rajzolja meg. Ez az eszmény nemcsak erkölcsi, hanem politikai kategória is: a félelemmentesség nélkül a szabadságjogok nem gyakorolhatók.

[31] Sen, 2000, 284.
[32] Nagy J., 2004, 25.
[33] Bibó, 1986, 604.
[34] Halmesvirta, 2020, 61.

Különösen fontos megállapításnak tartom, hogy a politikai közösségek működését gyakran „kollektív öncsalás" jellemzi. Az emberek hajlamosak olyan narratívákat elfogadni, amelyek igazolják a fennálló viszonyokat, még akkor is, ha azok igazságtalanok.[35] Ebben a kontextusban a tízparancsolat egyik legfontosabb funkciója az, hogy megtöri ezt az öncsalást: normatív követelményként írja elő az igazság felismerését és kimondását. Ez a mozzanat szoros kapcsolatban áll az emberi jogok egyik alapelvével, a nyilvánosság és az átláthatóság követelményével.

Bibó számára a szabadság nem statikus állapot, hanem dinamikus folyamat. A szabadság folyamatosan veszélyben van, és fenntartása aktív erőfeszítést igényel.[36] Ez a gondolat a tízparancsolat egészét áthatja: a szöveg nem engedi meg a passzivitást, hanem folyamatos cselekvést követel meg. Ez különösen fontos az emberi jogi diskurzus szempontjából, amely gyakran hajlamos a jogokat statikus kategóriaként kezelni.

Itt a történeti dimenzióra is szükséges kitérnem, rámutatva arra, hogy Bibó gondolkodása szorosan kapcsolódik a kelet-közép-európai politikai fejlődés sajátosságaihoz. A térség történetét gyakran jellemzik megszakított demokratikus fejlődési pályák, külső kényszerek és belső torzulások. Ebben a kontextusban a tízparancsolat nem pusztán általános érvényű normarendszer, hanem konkrét történeti tapasztalatokra adott válasz. Ez a történeti beágyazottság ugyanakkor nem korlátozza a szöveg érvényességét, hanem éppen ellenkezőleg: univerzális tanulságokat hordoz a szabadság és az emberi jogok működéséről.

Az emberi jogi alapdokumentum kérdésének szempontjából mindezek alapján egy újabb fontos dimenzió tárul fel. Az emberi jogi dokumentumok jellemzően „külső" garanciákat biztosítanak: jogi mechanizmusokat hoznak létre a jogok védelmére.[37] Bibó tízparancsolata ezzel szemben „belső" garanciákat ír le: azokat a személyes és közösségi magatartásformákat, amelyek nélkül a külső garanciák nem működnek. Ez a különbség alapvető, ugyanakkor kiegészítő jellegű.

Összességében tehát megállapítható, hogy Bibó gondolkodása egyfajta „morális realizmust" képvisel: elismeri a politikai konfliktusok realitását, de nem mond le az erkölcsi normák érvényesítéséről. Ez a szemlélet a tízparancsolatban is megjelenik, amely nem idealista utópia, hanem gyakorlati útmutató a politikai cselekvéshez. Ebben az értelemben a szöveg hidat képez a normatív elmélet és a politikai gyakorlat között.

Mindezek fényében a korábbi következtetés tovább erősíthető és pontosítható. Bibó István tízparancsolata nem tekinthető emberi jogi alapdokumentumnak a klasszikus, jogi értelemben, mivel nem rendelkezik a szükséges formai és intézményi jegyekkel. Ugyanakkor az eddigiekből világossá válik, hogy a szöveg az emberi jogok működésének mélyebb, strukturális feltételeit ragadja meg. Nem a jogok deklarációját adja, hanem azok antropológiai, pszichológiai és morális alapjait.

[35] Csepeli, 2022, 9.
[36] Bibó, 1986, 606.
[37] Donnelly, 2013, 12.

Ezért a tízparancsolat legpontosabb meghatározása az lehet, hogy az emberi jogi gondolkodás „morális előfeltétel-dokumentuma". Nem helyettesíti az emberi jogi nyilatkozatokat, hanem megmagyarázza, hogy azok miért és hogyan működhetnek – vagy éppen miért nem működnek – a gyakorlatban. Ez a felismerés teszi Bibó szövegét különösen aktuálissá a jelenkori politikai környezetben, ahol a jogi keretek gyakran adottak, de a politikai kultúra hiányosságai miatt a szabadság mégsem valósul meg teljes mértékben…

A végső értékelés tehát árnyalt: Bibó István tízparancsolata nem tekinthető emberi jogi alapdokumentumnak a klasszikus értelemben, ugyanakkor funkcionálisan és tartalmilag annak egyik legfontosabb kiegészítője. Olyan erkölcsi infrastruktúrát biztosít, amely nélkül az emberi jogok rendszere nem működhet hatékonyan. Ebben az értelemben a tízparancsolat nem alternatívája, hanem előfeltétele az emberi jogi gondolkodásnak.

HIVATKOZÁS (MLA)

• Kok, Zoltán. „Bibó István tízparancsolata emberi jogi alapdokumentum?" *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 119-128. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.119.

IRODALOM

• Bibó, István. „A szabadságszerető ember tízparancsolata." Kézirat, 1938–1940, MTA Kézirattár. https://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/szabadsagszereto_ember.pdf. Accessed 31 May 2026.
• Bibó, István. „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem." *Bibó István Válogatott Tanulmányok*. Vol. 2: 1945–1949, edited by István Vida, Magvető, 1986.
• Csepeli, György. „A kollektív öncsalás öko-szisztémája." *Szellem és tudomány*, vol. 13, no. 2, 2022.
• Dahl, Robert A. *Democracy and Its Critics*. Yale Unversity Press, 1989.
• Donnelly, Jack. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 3rd ed., Cornell University Press, 2013.
• Dworkin, Ronald. „Vegyük komolyan a jogokat!" *Modern politikai filozófia*, edited by Ferenc Huoranszki, Osiris, 1998.
• Fukuyama, Francis. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press, 1995.
• Habermas, Jürgen. *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Suhrkamp, 1992.
• Halmesvirta, Anssi. *A szabadság keskeny ösvénye: Bibó István közösségi moralizmusa*. Edited by Klára Papp, Speculum Historiae Debreceniense, vol. 28, Debrecen, 2020.
• Kelsen, Hans. *Tiszta jogtan*. Translated by István Bibó, Franz Deuticke, 1934.
• Kukorelli, István, and Katalin Szoboszlai-Kiss. „Bibó István szabadság megvallásának alaptételeiről – A szabadságszerető ember tízparancsolatának genezistörténete, értelmezése és morálfilozófiai elemzése." *A kétely – Lábjegyzetek Platónhoz*, no. 21, Pro Philosophia

Szegediensi Alapítvány, 2024, pp. 193–217.
- Litván, György. „Bibó István 1956-ban.” 2001. https://www.epa.oszk.hu/01300/01326/00024/dec2.htm. Accessed 31 May 2026.
- Nagy, J. Endre. *A tettbeszéd: Prolegomena Bibó István műveinek tanulmányozásához*. Kézirat, Pécs, 2004.
- Nowak, Manfred. *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*. 2nd rev. ed., N.P. Engel, 2005.
- Rosen, Michael. *Dignity: Its History and Meaning*. Harvard University Press, 2012.
- Sen, Amartya. *Development as Freedom*. Alfred A. Knopf, 2000.
- Skinner, Quentin. *Liberty before Liberalism*. Cambridge University Press, 1998.
- Stumpf István. „Elit és szociális érzék régen és most.” *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 1, 2026, pp. 111-114. https://real.mtak.hu/237430/1/JAP_2026_01_Stumpf_Istvan.pdf. Accessed 02 June 2026.
- Taylor, Charles. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Harvard UP, 1989.

Jog-Állam-Politika, 2026/2.129
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.129

AKTHAM RAED AHMAD ALQATTAMIN[1]

The Architecture of Consent: Cultural Hegemony and the Legitimation of Global Hierarchies

ABSTRACT

The persistence of global inequalities continues to raise questions regarding the mechanisms through which hierarchical relations are maintained within the contemporary international order. While material asymmetries and institutional structures have long been examined, increasing attention has been directed toward the cultural and ideological dimensions of power. This article explores the relationship between cultural hegemony and center-periphery dynamics as an analytical framework for understanding the reproduction of global hierarchies. Drawing on the theoretical contributions of Antonio Gramsci, Joseph Nye, and the broader center-periphery tradition in political and social theory, this study considers how influence can operate through cultural and civil institutions such as education, media, and knowledge production. These domains are approached as sites in which norms, values, and patterns of legitimacy are shaped. Rather than treating cultural processes as secondary to economic or political power, the article reflects on their role in structuring relations between dominant and subordinate actors in the international sphere. By situating cultural analysis within the center-periphery framework, the study contributes to ongoing discussions in political and legal theory concerning power, legitimacy, and the evolving configuration of global order.

Keywords: cultural hegemony ■ center-periphery model ■ global order ■ legitimacy ■ soft power ■ political theory

I. INTRODUCTION

Debates surrounding global inequality and asymmetrical power relations have long occupied a central place within political and social theory. While traditional analyses have emphasized economic dependency,

[1] PhD candidate, Deák Ferenc Doctoral School of Political Science and Law, Miskolc, akthamqatameen@gmail.com.
MTMT: 10097456.

geopolitical asymmetries, and institutional dominance, increasing attention has been directed toward the cultural and ideological processes that shape perceptions of power and contribute to the stability of unequal global arrangements.

In contemporary global society, relations between dominant and subordinate actors are increasingly mediated through channels that extend beyond direct coercion. Cultural narratives, educational systems, media environments, and other civil institutions play a significant role in shaping collective understandings of legitimacy, authority, and social order. Operating often subtly, these mechanisms influence norms and expectations that render existing hierarchies more durable and, at times, more readily accepted. Examining such dynamics requires an analytical framework capable of addressing both structural inequality and the cultural mechanisms through which it is reproduced.

The concept of cultural hegemony, most prominently associated with Antonio Gramsci, provides a valuable starting point for such an inquiry. Gramsci's analysis of power emphasized the importance of securing social acceptance through cultural and ideological leadership rather than relying solely on coercive force. Complementing this perspective, Joseph Nye's formulation of soft power highlights the capacity of actors to shape preferences and influence behavior through attraction and persuasion. Together, these theoretical approaches underscore the significance of cultural processes in shaping patterns of authority and influence within complex political environments.

At the structural level, the center-periphery model and related world-systems perspectives offer an enduring framework for understanding global inequality and dependency. These approaches illuminate how historical patterns of economic and political dominance continue to structure relations between regions and societies. While such models provide insight into material and institutional asymmetries, the cultural dimensions through which these hierarchies are normalized and maintained warrant further examination.

This article brings these strands together by examining how cultural and ideological processes interact with structural inequalities in shaping contemporary global hierarchies. It explores how influence, operating through civil institutions and transnational channels of communication, contributes to the formation of norms and patterns of legitimacy that sustain asymmetrical relations between dominant and subordinate actors. Rather than treating cultural processes as secondary to economic or political power, this article proposes a conceptual synthesis between Gramscian hegemony, Nye's soft power framework, and center-periphery analysis in order to explain how cultural and ideological mechanisms contribute to the legitimation of global hierarchies. In doing so, the article contributes to the literature by integrating cultural and structural approaches to global inequality, demonstrating how cultural hegemony and soft power function as mechanisms through which hierarchical relations are legitimized within the center-periphery framework.

The discussion proceeds in four parts. The first section outlines the theoretical foundations of cultural hegemony and soft power, focusing on their relevance

for understanding legitimacy and influence. The second section situates these concepts within the center-periphery framework, highlighting structural patterns of hierarchy and dependency. The third section examines selected institutional domains – including education, media, and knowledge production – as sites through which cultural influence is articulated and reproduced. The final section reflects on the implications of these dynamics for understanding the relationship between legitimacy, power, and the persistence of hierarchies.

II. CULTURAL HEGEMONY, CONSENT, AND SOFT POWER: THEORETICAL FOUNDATIONS

Hegemony – the process by which subordinate social groups adopt norms, values, practices, ideologies, and even economic and political arrangements that may run counter to their own interests – owes much of its conceptual development to Antonio Gramsci. An Italian Marxist philosopher, journalist, and political activist, Gramsci fundamentally reshaped twentieth-century understandings of the relationship between power, culture, and social order. His most influential reflections, compiled in the *Prison Notebooks (Quaderni del carcere)*[2] during his imprisonment under Mussolini's regime, transformed prevailing interpretations of domination by emphasizing the cultural and ideological dimensions through which authority is maintained. Rather than relying solely on economic or coercive force, ruling groups secure and reproduce their position by shaping societal norms, values, forms of knowledge, and overall interpretive frameworks.[3]

Although Gramsci did not offer a single, systematic definition of hegemony, his extensive writings provide a coherent framework for understanding it as a form of dominance exercised by a leading social group over subordinate groups through cultural and ideological leadership.[4] Hegemony, in this sense, refers to the capacity of dominant groups to shape social norms, values, and interpretive frameworks in ways that secure the acceptance of arrangements that sustain their authority.[5] While remaining broadly within the Marxist tradition,[6] Gramsci expanded its analytical scope by arguing that the durability of power cannot be explained through economic relations alone. Instead, ideological and cultural processes play a central role in stabilizing social and political hierarchies.[7] By foregrounding the role of institutions, intellectual leadership, and shared normative frameworks, his analysis highlights how hierarchical relations may be

[2] Gramsci, 1971.
[3] Martin, 2023; Forgacs, 1992.
[4] Lears, 1985, 568.; Femia, 1975, 30-31.
[5] Gramsci, 1971, 12.
[6] Marx – Engels, 1976, 67.
[7] Lears, 1985, 568.; Adamson, 1980, 175-176.

reproduced through processes that render existing arrangements durable and widely perceived as legitimate.

A distinction that may help in comprehending Gramsci's emphasis on cultural mechanisms is that between a "war of maneuver" and a "war of position". Observing that the rapid and coercive revolutionary strategies associated with the Russian experience were ill-suited to the social and cultural conditions of Italy, he argued that durable political authority must be consolidated within civil society. The "war of position" thus denotes a gradual process through which influence is established across cultural and institutional domains.[8]

By shaping norms, values, and shared interpretations of social order through institutions such as education, media, religion, and intellectual life, dominant groups are able to stabilize existing arrangements and secure the acceptance of subordinate groups over time. This perspective highlights how hierarchical relations may be reproduced through processes that normalize prevailing power structures and reinforce their perceived legitimacy. Gramsci's analysis, therefore, underscores the centrality of long-term cultural and ideological mechanisms in sustaining authority beyond the immediate exercise of coercive power.[9]

Gramsci's reflections on power also engage with and transform earlier traditions of political thought, particularly those associated with Niccolò Machiavelli. While Machiavelli emphasized the necessity for rulers to employ both force and strategic calculation in maintaining authority,[10] Gramsci extended this insight by arguing that durable power cannot rely on coercion alone but must also cultivate cultural and ideological consent. In the *Prison Notebooks*, he introduces the concept of the *"Modern Prince" (Il Nuovo Principe)*[11] as a metaphor for political actors capable of shaping collective consciousness and securing the active or passive acceptance of social order.[12]

Whereas Machiavelli's perspective is often associated with a pragmatic and sometimes amoral understanding of rule, Gramsci places greater emphasis on the production of cultural legitimacy, without neglecting the role of coercion when necessary. In this way, the exercise of power rests on a dual structure of

[8] Simon, 1999, 19-20.

[9] Gramsci, 1988, 364.

[10] Machiavelli, 1985, 65-68.

[11] Antonio Gramsci's writings, notably "The Modern Prince: And Other Writings", reflect a profound engagement with Niccolò Machiavelli's theories on statecraft. In this collection, Gramsci examines Machiavelli's "The Prince", reinterpreting its principles to address contemporary political dynamics (at his time). He introduces the concept of the "Modern Prince," envisaging it as a revolutionary entity – such as a political party – that embodies the collective will necessary for societal transformation. Gramsci emphasizes that this modern political force must adeptly balance coercion and consent, drawing from Machiavelli's insights to navigate the complexities of power and governance. This synthesis of ideas underscores Gramsci's belief in the necessity of a strategic, culturally aware approach to revolution, wherein the "Modern Prince" functions as a catalyst for establishing a new hegemony rooted in the aspirations and values of the subaltern classes. See Gramsci, 1957.

[12] Gramsci, 1971, 125-135.

supremacy: domination, achieved through coercive means, and hegemony, realized through the shaping of civil institutions and cultural life. Through this interaction between coercion and cultural leadership, dominant groups are able to stabilize hierarchical arrangements by encouraging subordinate groups to perceive prevailing structures as natural, legitimate, or historically inevitable.[13]

In the maintenance of social stability, the role of consciousness becomes central. Gramsci's frequently cited definition[14] of hegemony describes it as: the "'spontaneous' consent given by the great masses of the population to the general direction imposed on social life by the dominant fundamental group; this consent is 'historically' caused by the prestige (and consequent confidence) which the dominant group enjoys because of its position and function in the world of production."[15] In this context, "spontaneous" does not imply deliberate approval but rather an often 'unconscious' or 'passive' acceptance of prevailing social arrangements. Gramsci, therefore, distinguishes between different forms of consciousness (active and passive) through which such consent is sustained.[16]

A key element of his analysis lies in the notion of this dual or contradictorary consciousness. Individuals may participate actively in practical social and economic life while simultaneously internalizing inherited ideological frameworks that shape their perceptions of reality. This condition produces a tension between an implicit awareness rooted in lived experience and a more passive, uncritical consciousness shaped by dominant cultural narratives. As Gramsci observes, the "active man-in-the-mass" may engage in transformative activity without possessing a clear theoretical awareness of the structures that govern his position, resulting in a state of moral and political passivity that inhibits collective action.[17] In this way, the persistence of hierarchical arrangements depends in part on the internalization of dominant ideologies that render existing relations appear natural or inevitable, limiting the development of critical awareness and contributing to the stabilization of prevailing social and political structures.[18]

Gramsci attributed a central role to intellectuals in both the construction and contestation of hegemonic order. He distinguished between "traditional intellectuals", who typically operate within and reproduce the ideological frameworks of the dominant social order, and "organic intellectuals", who emerge from sub-

[13] See Femia, 1975, 30.

[14] As mentioned earlier, the concept defies a straightforward definition for several reasons. One key factor is that Gramsci composed his work under the constraints of imprisonment – forced to encode his ideas through letters and fragmented documents, which is why his collection is known as "The Prison Notebooks". Nevertheless, this passage is widely regarded as the most frequently cited articulation of hegemony, capturing its essence better than any other, see Lears, 1985.

[15] Gramsci, 1971, 12.

[16] Femia, 1975, 30-35.

[17] Gramsci, 1971, 333.

[18] Gramsci, 1988, 224.; Day, 2005, 63-64.; Patnaik, 1988, PE4.

ordinate social groups and articulate their experiences and perspectives.[19] Through this distinction, Gramsci emphasized that intellectual activity is deeply embedded in social and political struggles over meaning and authority. While traditional intellectuals often contribute to the stabilization of prevailing ideological frameworks, organic intellectuals may formulate alternative interpretations of social reality that challenge dominant norms and contribute to the development of new forms of 'common sense' within society.[20] In this way, the role of intellectuals becomes central to the maintenance or transformation of hegemonic arrangements, as the expansion of critical awareness and theoretical reflection can reshape how social and political structures are interpreted, accepted, or contested.

Antonio Gramsci's concept of hegemony provides a foundational framework for understanding how power extends beyond direct economic and political coercion into the realms of culture, ideology, and social consent. By emphasizing the role of norms, interpretive frameworks, and intellectual and cultural institutions, his analysis demonstrates how dominant groups secure acceptance and stabilize hierarchical arrangements over time. Taken together, these insights underscore the importance of examining the cultural and ideological dimensions through which authority is maintained and perceived as legitimate. Gramsci's work, therefore, offers a critical point of departure for exploring how influence operates within complex social environments, particularly where power is exercised through attraction, persuasion, and the shaping of shared meanings. This perspective provides a useful foundation for considering broader mechanisms through which consent and legitimacy are cultivated within contemporary global structures.

Building upon these insights into the cultural and ideological dimensions of power, it becomes necessary to consider how similar dynamics operate within the contemporary global environment. In this regard, Joseph Nye's concept of soft power provides a useful complementary framework for understanding how influence may be exercised through attraction, persuasion, and the shaping of preferences rather than through direct coercion in the international sphere.[21]

Nye defines soft power as "the ability to affect others and obtain preferred outcomes by attraction and persuasion rather than coercion or payment."[22] At its core, the concept emphasizes the capacity of actors to shape preferences and secure acceptance by projecting appealing cultural values, political norms, and institutional practices. This form of influence is often diffused through non-coercive channels such as media, education, cultural exchange, and public diplomacy, all of which contribute to the dissemination of ideas and normative frameworks across national and regional boundaries. As communication tech-

[19] Gramsci, 1971, 5-14.
[20] Simon, 1999, 104-113.; Femia, 1975, 35.
[21] Nye, 2017.
[22] Nye, 2017.

nologies and transnational networks have expanded, the reach and effectiveness of such forms of influence have grown considerably, enabling both state and non-state actors to extend their presence beyond traditional military or economic means.[23]

Soft power derives much of its effectiveness from its capacity to operate through the routines of everyday social and cultural life. Civil society institutions – including educational systems, cultural organizations, and media networks – serve as key channels through which values, norms, and narratives are transmitted and reinforced.[24] Through these processes, influential actors are able to shape interpretive frameworks and preferences in ways that encourage the internalization of particular understandings of social and political order. Such mechanisms contribute to forms of acceptance that stabilize existing arrangements and complement more direct economic or political forms of influence.

At the same time, the diffusion of soft power is neither static nor unidirectional. The expansion of global communication networks and transnational forms of interaction has diversified the sources and modalities of cultural influence, enabling a wider range of actors to participate in the production and circulation of ideas.[25] These evolving dynamics do not necessarily displace established hierarchies but rather interact with them, reshaping the contexts within which legitimacy is negotiated and influence is exercised. In this sense, soft power operates within a fluid and continuously evolving environment in which authority is sustained through the ongoing construction and reinterpretation of shared meanings.

Nye, much like Gramsci, does not treat coercive and non-coercive forms of power as mutually exclusive but as interdependent elements within broader strategies of influence. While soft power – grounded in attraction, cultural appeal, and institutional credibility – plays a central role in shaping preferences and securing acceptance, it operates most effectively in conjunction with more traditional forms of economic and military capabilities. Nye describes this calibrated combination as "smart power", emphasizing the strategic value of balancing persuasion with the potential for coercion when necessary.[26]

From this perspective, soft power contributes to the formation of environments in which cooperation, alignment, and perceived legitimacy become more attainable, while hard power remains a latent or complementary resource within the exercise of statecraft. The interaction between these modalities highlights the extent to which authority in contemporary global affairs is sustained not solely through force but through a combination of attraction, institutional influence, and the capacity to enforce interests where required. Such an integrated

[23] Nye – Goldsmith, 2011, 46.
[24] Nye, 2021, 8-9.
[25] Hocking, 2005, 29-32.
[26] Nye, 2017, 2.

understanding of power provides an important conceptual bridge for examining how influence and legitimacy operate within broader structural configurations of the global order.

III. A STRUCTURAL LENS: CENTER-PERIPHERY MODEL

The preceding discussion of cultural hegemony and soft power has highlighted the importance of ideological and cultural processes in shaping patterns of authority and consent. To situate these dynamics within a broader structural context, it becomes necessary to examine how global inequalities are organized and reproduced across the international system. One of the most enduring analytical frameworks for understanding such asymmetries is the center-periphery model.

The center-periphery framework is most prominently associated with the work of Raúl Prebisch, who, during his tenure as Executive Secretary of the United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC)[27] in the 1950's, articulated an influential model for understanding global economic asymmetries. Initially grounded in the analysis of trade relations and development disparities, Prebisch conceptualized the international economy as structured around a core of industrialized "centers" or "cores" and a dependent "periphery" characterized by primary production and structural vulnerability.[28]

Within this formulation, centers were understood as economically advanced and industrialized regions capable of shaping global markets, while peripheral regions remained dependent on the export of raw materials and subject to unfavorable terms of trade.[29] Although Prebisch's analysis focused primarily on economic structures, his framework established a foundational distinction between dominant and subordinate regions that would later be expanded beyond purely material dimensions.

In its broader development, the center-periphery model has been adopted and refined across sociology, political science, and international political economy, among other relevant disciplines, as a framework for analyzing systemic global inequalities. Rather than referring solely to patterns of trade dependency, the model conceptualizes the international order as structured around asymmetrical relations between dominant centers – characterized by economic strength, institutional influence, and agenda-setting capacity – and peripheral regions, whose overall developmental trajectories remain shaped by structural constraints and external dependencies.[30]

[27] ECLAC, Raúl Prebisch.
[28] Prebisch, 1950, 1-7.
[29] Wallerstein, 2004, 27-28.
[30] Klimczuk – Klimczuk-Kochańska, 2019, 1-2.

Within this expanded understanding, center-periphery relations extend beyond economic disparities to encompass political authority, legal framework, knowledge and norm production, and cultural influence. The model thus provides a structural lens through which enduring patterns of dominance and subordination can be examined, highlighting how inequalities are embedded within the organization of the global system itself rather than arising from isolated or accidental conditions.

Dependency theory played a crucial role in this expansion by challenging the assumption that peripheral underdevelopment merely reflected a delayed stage of modernization. Thinkers such as André Gunder Frank[31] and Samir Amin[32] argued instead that underdevelopment was actively produced through the historical incorporation of peripheral regions into a global system structured by asymmetrical relations of extraction, dependency, and external control. In this view, the condition of the periphery is not residual but relational: it is constituted through its subordinate position within an unequal international order.[33]

This shift was important because it broadened the explanatory reach of the model. The center-periphery relation could no longer be understood solely in terms of trade imbalances or industrial disadvantage. It also involved political influence, institutional asymmetry, and the international organization of knowledge and authority. What emerged was a more comprehensive understanding of global hierarchy in which economic dependence was inseparable from broader structures of power.[34]

Immanuel Wallerstein systematized this broader perspective through *World-Systems Analysis*.[35] Rather than treating states as self-contained units developing along separate trajectories, Wallerstein approached the modern world as a single historical system organized through a hierarchical division of labor.[36] Within this system, core (center), semi-peripheral, and peripheral zones occupy differentiated positions that are reproduced through long-term structural relations. Core regions concentrate capital, technological capacity, and institutional power, while peripheral regions remain constrained by patterns of extraction and subordinate incorporation. The semi-periphery occupies an intermediate position that both mediates and stabilizes the system as a whole.[37]

Wallerstein's contribution was not simply to redescribe inequality on a larger scale, but to show that the reproduction of hierarchy is systemic. Economic

[31] Frank, 1966.

[32] Amin, 1974.

[33] Relevant contributions to the broader literature on dependency, imperialism, and global inequality include Said, 1978; Fanon, 2011; Fanon, 2008; Stiglitz, 2002; Dos Santos, 1970; Amin, 1976, among others.

[34] Ellner, 2024, 744-757.

[35] Wallerstein, 2004.

[36] Martinez-Vela, 2001, 4.; Wallerstein, 2004, X.

[37] Wallerstein, 2004, 27-30.

asymmetry, political power, and institutional ordering form part of the same historical structure. For this reason, the expansion of the center-periphery model beyond economics is not an external addition but a logical development of the claim that global inequality is produced through durable and interconnected relations of domination.

The analysis also introduced the concept of geoculture, referring to the ideological framework that underpins and stabilizes the modern world-system.[38] Geoculture denotes the shared set of political and intellectual assumptions through which the system interprets itself and legitimizes its institutional arrangements.[39]

According to Wallerstein, this geocultural order took shape in the aftermath of the French Revolution, which established the principle of popular sovereignty and normalized the idea that political change is an inherent feature of modern society. These developments generated a new ideological environment in which competing doctrines – most notably liberalism, conservatism, and radicalism – sought to define the legitimate organization of political and social life. Over time, however, centrist liberalism came to occupy a dominant position within the geoculture of the modern world-system, shaping prevailing conceptions of governance, development, and social progress.[40]

Geoculture thus represents the ideological dimension of the world-system, providing the normative language through which structural inequalities become intelligible and legitimate within global political discourse. While the structural division of labor produces economic hierarchies between core and peripheral regions, geoculture provides the conceptual language through which these arrangements are interpreted and justified. Through the diffusion of universalistic ideas, the geocultural framework contributes to the system's relative stability by rendering its inequalities intelligible within a shared global discourse. Yet geoculture does not operate as an abstract set of ideas alone. Its influence is articulated and reproduced through concrete institutional settings within civil society. Educational systems, media structures, and institutions of knowledge production, among others, function as key arenas in which the normative assumptions of the world-system are disseminated, normalized, and internalized. Through these channels, broader ideological frameworks become embedded in everyday practices and modes of understanding, shaping how individuals and societies interpret authority, development, and their own position within the global hierarchy.

[38] Wallerstein, 2004, 93.
[39] Wallerstein, 2004, 75.
[40] See Wallerstein, 2004, 60-75.

IV. HEGEMONY IN ACTION: INSTITUTIONAL MECHANISMS OF THE ARCHITECTURE OF CONSENT

If structural hierarchies within the world-system are sustained partly through geocultural frameworks, the question becomes how these ideological structures are reproduced in practice. Gramsci's analysis of civil society offers an important insight in this regard. Hegemony is practiced through institutions that shape common sense, social expectations, and normative understandings of social order.

In the contemporary global environment, several civil institutions play a particularly significant role in mediating these processes. Educational systems shape intellectual frameworks and patterns of aspiration; media institutions influence public narratives and representations of global reality; and structures of knowledge production define what counts as legitimate knowledge and whose intellectual traditions are recognized within global discourse.

Examining these institutional arenas allows us to observe how the architecture of consent operates beyond formal political structures. Rather than relying primarily on coercion or direct economic control, global hierarchies are often reproduced through the gradual normalization of particular ideas about progress, development, modernity, and legitimate authority.

1. Education and Language

Education serves as a fundamental civil institution for transmitting and reinforcing hegemonic ideals and norms. By shaping the structures through which knowledge is produced and disseminated, educational systems influence the intellectual frameworks within which individuals interpret authority, social order, and development. In this sense, control over education enables dominant actors to cultivate patterns of thought and belief that align with prevailing political and cultural arrangements. As one reflection on colonial education famously observed, "the cannon compels the body; the school bewitches the soul."[41]

One of the primary ways educational institutions sustain hegemonic influence is through the curriculum, which selectively frames history, economics, and culture in ways that reinforce dominant narratives while marginalizing alternative perspectives. Historical accounts, for instance, often emphasize national achievements while downplaying systemic inequalities, colonial legacies, and labor struggles. Such selective representation contributes to the naturalization of existing power structures and discourages critical engagement with counter-narratives.

[41] Kane, 1963, 49.

Beyond formal content, education also operates through what scholars describe as the hidden curriculum – the implicit transmission of values such as hierarchy, obedience, competition, and individualism through everyday institutional practices. These underlying messages shape expectations about authority and social order while reinforcing the norms that sustain prevailing political and economic arrangements. By privileging certain forms of knowledge and cultural expression over others, educational systems also contribute to patterns of social stratification, favoring individuals whose cultural capital already aligns with dominant institutional frameworks.[42]

A significant dimension of hegemonic influence within educational systems lies in the imposition of a dominant language as the primary medium of instruction. When a hegemonic language replaces indigenous or local languages in education, it not only erodes linguistic diversity but also reinforces patterns of cultural dependency. Language carries history, identity, and particular ways of interpreting social reality;[43] consequently, students educated primarily in a dominant or foreign language are more likely to internalize the intellectual frameworks and values associated with it. This process can gradually distance learners from their own cultural and epistemic traditions while aligning their aspirations and modes of thought with those of the dominant power. In this way, linguistic hierarchies function as an additional mechanism of hegemonic influence, shaping cognitive frameworks, limiting access to indigenous knowledge systems, and reinforcing the broader ideological order within which global hierarchies are interpreted and reproduced.[44]

The British colonial education system in India provides a well-documented example of how education and language function as instruments of cultural hegemony. A pivotal moment in this process was Macaulay's Minute on Education (1835),[45] which established English as the primary language of instruction and marginalized indigenous languages and knowledge systems. Macaulay explicitly advocated the creation of a class of English-educated Indians – "Indian in blood but English in taste and intellect."[46] – who would serve as intermediaries between colonial authorities and the broader population, a role closely resembling what Gramsci later described as traditional intellectuals. This policy systematically devalued Sanskrit, Persian, and vernacular educational traditions, gradually aligning India's intellectual landscape with colonial priorities.[47]

Through the restructuring of education, British authorities not only improved administrative control but also reinforced their ideological influence. The English-educated elite, shaped by Western literature and intellectual tra-

[42] Berman, 1984, 239-253.; Brown – Au, 2014, 358-389.
[43] Freire, 2000, 96-97.; Wa Thiong'o, 1986, 4.
[44] Lukianenko, 2024, 41-49.
[45] Macaulay, 1835, 107-117.
[46] Macaulay, 1835, 116.
[47] Mondal, 2024, 3754-3758.; Cutts, 1953, 824-853.

ditions, became central to the functioning of colonial governance.[48] Even after independence, the legacy of this system has persisted, with English continuing to dominate administration, higher education, and legal institutions.[49] This enduring linguistic hierarchy illustrates how educational structures can sustain forms of cultural and epistemic dependency long after formal colonial rule has ended.

A similar dynamic can be observed in the French colonial experience in Africa, where language policy formed a central component of the doctrine of assimilation, which promoted the superiority of French culture and sought to reshape colonized societies in its image.[50] The enforcement of French as the primary language of administration and education marginalized indigenous languages and cultural traditions while aligning institutional structures with French political and legal models. This linguistic hierarchy complicated the development of cohesive cultural identities and limited the capacity of local languages to function as vehicles of intellectual and cultural expression.[51] Even after independence, many African states retained French as an official language due to its entrenched role in governance, education, and international communication. The persistence of this linguistic order has often been interpreted as a form of neocolonial continuity, reflecting the enduring cultural and economic ties linking former colonies to the structures established during colonial rule.[52]

Taken together, these examples illustrate how educational institutions function as key sites in the reproduction of hegemonic order. Through curricular selection, linguistic hierarchy, and the shaping of intellectual aspiration, education does more than transmit knowledge: it organizes the normative frameworks through which authority, development, and legitimacy are understood. In this way, education operates as an important medium through which the geocultural assumptions of the world-system become embedded within social life, contributing to the broader architecture of consent that sustains global hierarchies.

2. Media

Media institutions occupy a central position in the diffusion and normalization of hegemonic ideas within contemporary societies. Often described as a "fourth estate" alongside the legislative, executive, and judicial branches, media function as powerful conduits through which dominant norms, values, and narratives are disseminated and reproduced. Through television, film, news outlets, music, and digital platforms, media do not merely reflect social realities; they ac-

[48] Macaulay, 1835, 107-117.
[49] Kattumuri, 2011, 171-172.
[50] Lewis, 1962, 129-153.
[51] Wa Thiong'o, 1986, 13.
[52] Chitondo – Chanda – Mpolomoka, 2023, 1020-1040.; Benneyworth, 2011.

tively shape the interpretive frameworks through which audiences understand political events, cultural identities, and global hierarchies. In the contemporary era, technological advancements in communication and telecommunications have amplified this influence dramatically, enabling dominant narratives to circulate with unprecedented speed and reach across national and cultural boundaries.[53]

Media institutions shape societal perceptions by influencing how issues, events, and identities are interpreted within public discourse. By promoting certain values and perspectives as 'common sense,' media contribute to the normalization of prevailing social and political arrangements. This influence operates through several mechanisms, most notably agenda-setting and framing. Through agenda-setting, media determine which issues receive public attention and which remain marginal or invisible. Framing further shapes interpretation by structuring how those issues are presented, thereby influencing how audiences understand political events, conflicts, and social realities.[54] In this way, media narratives play a significant role in reinforcing dominant perspectives while limiting critical engagement with the structural inequalities embedded within existing power relations.

Media representation and stereotyping constitute powerful mechanisms through which cultural hegemony is reproduced. By repeatedly portraying certain groups through narrow and often negative lenses, media narratives shape the construction and perception of social identities while reinforcing existing hierarchies. Such selective representation privileges dominant perspectives and marginalizes alternative voices, influencing how audiences interpret cultural and political realities. In doing so, media narratives help naturalize prevailing power relations and contribute to the reproduction of broader social and global inequalities.

Edward Said's concept of Orientalism[55] provides a powerful framework for understanding how such representational hierarchies operate within global media discourse. Orientalism describes a long-standing intellectual and cultural tradition through which Western institutions have portrayed Eastern societies as exotic, backward, and uncivilized, thereby legitimizing Western dominance and intervention.[56] Emerging initially within the colonial contexts of French and British imperial expansion and later reproduced through American cultural institutions after the Second World War, Orientalist narratives have been widely disseminated through global media channels.[57] Hollywood, for instance, has frequently depicted Arabs and Muslims through stereotypical portrayals – often casting them as villains, extremists, or cultural outsiders – thereby re-

[53] Çoban, 2018, 103.
[54] Entman, 1993, 52.
[55] Said, 1978.
[56] Said, 1978, 8-39.
[57] Said, 1978, 4.

inforcing simplified and negative representations.[58] As documented in works such as *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People*,[59] these portrayals contribute to a broader process of othering, through which non-Western societies are constructed as fundamentally different and inferior. Such representational practices reinforce global cultural hierarchies by shaping public perception in ways that normalize existing power relations and legitimize unequal political and social arrangements.

Cultural imperialism represents a central dimension of cultural hegemony within the global order. Edward Said, in *Culture and Imperialism (1993)*, demonstrates how cultural narratives have historically accompanied and legitimized imperial expansion by presenting Western norms, values, and institutions as universal standards of civilization.[60] In this sense, cultural imperialism operates not merely through political or economic domination but through the diffusion of cultural frameworks that shape how societies understand progress, development, and modernity. This dynamic resonates closely with Immanuel Wallerstein's concept of geoculture, which describes the shared ideological environment of the modern world-system through which global hierarchies are interpreted and normalized. Cultural imperialism can therefore be understood as one of the mechanisms through which geocultural norms are disseminated and internalized across different societies.

In the contemporary global environment, mass media play a decisive role in this process. The widespread circulation of media content originating from dominant cultural centers, particularly the West, facilitates the global diffusion of specific cultural narratives, values, and lifestyles. Through film, television, and digital media, audiences across diverse societies encounter representations that frequently prioritize Western ideals of individualism, consumerism, and economic progress.[61] This diffusion contributes to a gradual process of cultural homogenization in which local traditions and knowledge systems may be marginalized or reinterpreted through the lens of dominant global norms.

Hollywood provides a particularly visible illustration of this phenomenon. As the epicenter of the American film and television industry, Hollywood has exercised an extraordinary influence on global media markets for over a century. Through its global distribution networks, Hollywood productions have become one of the primary channels through which international audiences encounter American cultural narratives, fashions, and social values.[62] This phenomenon – often described as "Hollywoodization" – reflects the capacity of media industries located within the core of the world-system to project their cultural frameworks globally. In doing so, Hollywood contributes to the broader process some-

[58] Said, 1978, 1-4.
[59] Shaheen, 2006; Shaheen, 2003, 171-193.
[60] Said, 1993, 6-14.
[61] Sever, 2018, 300-307.; Maisuwong, 2012, 1-7.
[62] Kitamura, 2004, 235-248.

times referred to as the "Americanization" of global culture, reinforcing cultural hierarchies in which Western narratives and aesthetic forms occupy a privileged position within global cultural circulation.[63]

Taken together, these dynamics illustrate how media institutions function as crucial arenas in the reproduction of hegemonic order within the contemporary world-system. Through mechanisms such as agenda-setting, framing, and representational hierarchies, media do more than disseminate information: they structure the interpretive frameworks through which political events, cultural identities, and global inequalities are understood. By circulating narratives that privilege certain perspectives while marginalizing others, media contribute to the normalization of broader geocultural assumptions about development, modernity, and legitimacy. In this way, the global diffusion of dominant cultural narratives – often amplified through powerful media industries such as Hollywood – plays an important role in embedding these norms within everyday consciousness, reinforcing the architecture of consent that sustains hierarchical relations within the international system.

3. Scientific Innovation and Knowledge Production

To be hegemonic is to be in the lead: what prevails is not only your language, religion, values, norms, and culture, but also your epistemology and scientific innovation. Hegemony, therefore, entails the ability to shape the intellectual frameworks through which knowledge is produced and understood. Within the modern world-system, dominant centers have consistently sought to maintain authority in science and knowledge production, as such epistemic leadership reinforces broader narratives of cultural and civilizational superiority. Viewed from a longer historical perspective, this dominance has developed gradually through processes of knowledge transmission, institutional consolidation, and the marginalization or appropriation of alternative intellectual traditions. Achieving this position has required substantial investment in research institutions, education systems, and scientific innovation, but it has also involved the appropriation of knowledge and the erasure or downplaying of competing scientific contributions.[64]

The Cold War offers a striking illustration of how scientific innovation can function as a mechanism of hegemonic competition. During the ideological conflict between the United States and the Soviet Union, technological and scientific achievements became important instruments for projecting political legitimacy and cultural superiority. This rivalry was most visibly expressed in the "Space Race", where scientific advancement served not only as a marker of technologi-

[63] Chen – Shen, 2021, 209.
[64] Akena, 2012, 600.

cal capability but also as a demonstration of ideological strength.[65] The Soviet Union initially gained prestige through milestones such as the launch of Sputnik 1 in 1957 and the flight of Yuri Gagarin in 1961, achievements that were presented as evidence of the superiority of its socialist system.[66] The United States responded by intensifying its own space program, culminating in the Apollo 11 mission in 1969, when Neil Armstrong and Buzz Aldrin became the first humans to walk on the Moon. Beyond their technological significance, these events functioned as powerful symbolic demonstrations of national achievement, illustrating how scientific innovation could serve as a means of shaping global perception and reinforcing competing claims to ideological and cultural leadership.[67]

Regarding epistemic marginalization, a particularly revealing illustration can be found in the historical treatment of scientific contributions from the Islamic world. Islamic scholars working across the Muslim world made significant advances in fields such as mathematics, astronomy, medicine, optics, and philosophy. Figures including Al-Khwarizmi, Ibn Sina, Ibn Al-Haytham, Al-Zahrawi, and Ibn Rushd not only preserved classical Greek knowledge but also expanded and transformed it through original research and innovation. Their works played a crucial role in the development of algebra, optics, medicine, and empirical scientific inquiry, contributing substantially to the foundations of modern science.[68]

Despite these achievements, the subsequent rise of European intellectual and political dominance led to the gradual marginalization of many of these contributions within mainstream historical narratives.[69] During the European Renaissance, numerous scientific works were translated from Arabic into Latin, through scholars such as Gerard of Cremona, yet the intellectual origins of these works were frequently obscured or reinterpreted.[70] In many cases, the transmission of knowledge was framed as a direct rediscovery of ancient Greek learning, bypassing the intermediary role of Islamic scholars who had preserved, developed, and transmitted these ideas.[71]

This process of intellectual rebranding was further reinforced through the Latinization of scholars' names – such as Al-Khwarizmi becoming Algoritmi, Ibn Sina becoming Avicenna, and Ibn Rushd becoming Averroes – which gradually detached their work from its original intellectual and cultural context. Over time, such historiographical practices contributed to a broader narrative that positioned scientific progress primarily as a European achievement while

[65] McDougall, 1985, 20.

[66] Almeida, 2024, 30-32.

[67] McDougall, 1985, 20-25.

[68] Rubenstein – Schwartz, 1999, 16-18.; Mehri, 2017, 71-74.; Rehman et al., 2021, 9046-9067.; Falagas – Zarkadoulia – Samonis, 2006, 1581–1586.; Saliba, 2007.

[69] Bala, 2006; Saliba, 2007, 3-21.; Hajar, 2013, 43-46.

[70] König, 2019, 88-93.

[71] König, 2019, 89.

marginalizing the diverse and interconnected intellectual traditions that had shaped its development.

A related mechanism involved the construction of a narrative of intellectual decline in the Islamic world, often contrasted with the emergence of the European Enlightenment. Within Western historiography, this framing portrayed Muslim-majority societies as intellectually stagnant after the medieval period, despite continued scholarly activity in regions such as Persia, the Ottoman Empire, and Mughal India.[72] Such narratives not only simplified the complex history of scientific exchange but also helped legitimize broader colonial assumptions about cultural and intellectual superiority.

In the contemporary global academic landscape, the hierarchical structure of knowledge production continues to reflect broader patterns of hegemonic influence. Major universities, research institutions, and academic publishing networks located in the core regions of the world-system exercise significant authority in determining what forms of knowledge are recognized as legitimate. As a result, scientific discoveries and intellectual traditions originating outside these institutional centers are frequently undervalued or gain broader recognition only after validation by Western academic institutions.[73] The organization of global research funding, scholarly publishing, and university curricula, therefore, plays a crucial role in shaping dominant narratives about scientific progress, often reinforcing the perception that modern scientific advancement is primarily a Western achievement. In this way, epistemic authority remains closely intertwined with broader cultural and institutional hierarchies within the contemporary international system.

Taken together, these dynamics demonstrate that knowledge production constitutes a critical arena of hegemonic power within the modern world-system. Through the institutional authority of universities, research networks, and scholarly publishing, dominant centers acquire the capacity not merely to generate knowledge but to define the very standards through which knowledge is evaluated and legitimized. In doing so, these institutions shape the intellectual narratives through which scientific progress, cultural achievement, and historical development are interpreted. Such epistemic authority forms an integral component of the geocultural framework of the world-system, reinforcing the perception that existing hierarchies of power reflect natural or inevitable patterns of advancement, operating as a key pillar within the broader architecture of consent that sustains contemporary international hierarchies.

[72] Saliba, 2007, 3-21.

[73] Selvaratnam, 1988, 41-68.

V. CONCLUSION

The persistence of global hierarchies continues to raise important questions about the mechanisms through which asymmetrical relations of power are reproduced within the contemporary international order. While economic disparities and geopolitical asymmetries remain central features of global inequality, the preceding analysis has emphasized that these structures cannot be fully understood without considering the cultural and ideological processes through which they acquire legitimacy. Hierarchical arrangements endure not only because they are materially entrenched, but also because they are embedded within shared frameworks of meaning that render them intelligible and, at times, broadly accepted.

From this perspective, hierarchy within the international system is inseparable from the production of legitimacy. Gramsci's reflections on cultural hegemony remind us that durable forms of authority depend not only on coercion but also on the internalization of norms that render prevailing arrangements acceptable. When situated within the broader framework of the world-system, this insight reveals how cultural influence, ideological narratives, and institutional practices contribute to stabilizing global inequalities by shaping the interpretive horizons through which they are perceived.

The institutions examined in this study – education, media, and structures of knowledge production – illustrate how these processes unfold within civil society. Through such domains, broader geocultural assumptions become embedded in everyday intellectual and cultural life, shaping the ways in which individuals understand authority, legitimacy, and their own position within the global hierarchy. These mechanisms operate through the gradual normalization of particular narratives of progress, development, and civilization that render existing asymmetries appear natural or historically inevitable.

These dynamics also carry important implications for the understanding of international law. Legal norms and institutions do not emerge in a social vacuum but develop within the broader political and cultural environment of the international system. When global hierarchies are stabilized through widely accepted narratives of development, modernity, and legitimacy, legal frameworks may reflect and reinforce these asymmetries rather than challenge them. The uneven application of international legal norms, the differential recognition of political claims, and the selective enforcement of legal principles often mirror the broader structural relations of power within the world-system. In this sense, the legitimacy of international law itself cannot be fully understood without considering the cultural and ideological processes through which global hierarchies are shaped, normalized, and accepted.

Understanding the endurance of global hierarchies, therefore, requires attention not only to material structures but also to the cultural frameworks through which those structures are interpreted and justified. The concept of an architecture of consent offers a way of capturing this relationship: a constellation of in-

stitutions, narratives, and epistemic practices through which dominant arrangements acquire legitimacy within the broader geoculture of the world-system. Within such a configuration, power operates not merely through control over resources or institutions but through influence over the meanings that structure collective political understanding. Global hierarchy persists not only because power is unevenly distributed, but because it is continuously rendered meaningful, acceptable, and legitimate through the cultural and ideological structures that influence how it is perceived and understood.

CITATION (MLA)

• Aktham Raed Ahmad Alqattamin. „The Architecture of Consent: Cultural Hegemony and the Legitimation of Global Hierarchies." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 129-151. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.129.

BIBLIOGRAPHY

• Adamson, Walter L. *Hegemony and Revolution: A Study of Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory*. University of California Press, 1980.
• Akena, Francis A. „Critical Analysis of the Production of Western Knowledge and Its Implications for Indigenous Knowledge and Decolonization." *Journal of Black Studies*, vol. 43, no. 6, 2012.https://doi.org/10.1177/0021934712440448.
• Almeida, Tito. „The Sputnik Shock: Lessons for a 21st Century Analysis of Technological Soft Power." *DEMOS*, vol. 2023-2024, no. 4, 2024.
• Amin, Samir. *Accumulation on a World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment*. Translated by Brian Pearce, Monthly Review Press, 1974.
• Amin, Samir. *Unequal Development: An Essay on the Social Formation of Peripheral Capitalism*. Monthly Review Press, 1976.
• Bala, Arun. „The Eurocentric History of Science." *The Dialogue of Civilizations in the Birth of Modern Science*, edited by Arun Bala, Palgrave Macmillan, 2006. *CrossRef*, https://doi.org/10.1057/9780230601215_3.
• Benneyworth, I. J. „The Ongoing Relationship Between France and Its Former African Colonies." *E-International Relations*, 11 June 2011, www.e-ir.info/2011/06/11/the-ongoing-relationship-between-france-and-its-former-african-colonies/. Accessed 27 Nov. 2025.
• Berman, Edward H. „State Hegemony and the Schooling Process." *The Journal of Education*, vol. 166, no. 3, 1984.
• Brown, Anthony L., and Wayne Au. „Race, Memory, and Master Narratives: A Critical Essay on U.S. Curriculum History." *Curriculum Inquiry*, vol. 44, no. 3, 2014. *CrossRef*, https://doi.org/10.1111/curi.12049.
• Chen, Xinyi, and Siwen Shen. „Review of the Impact of Cultural Imperialism in the Context of Globalization to the Film Industry." *Atlantis Press Proceedings*, Atlantis Press, 2021. *CrossRef*, https://doi.org/10.2991/assehr.k.210609.041.
• Chitondo, Lufeyo, et al. „The Ongoing Influence of French Colonialism in Former African Colonies: A Comparative Analysis." *Global Scientific Journal*, vol. 11, no. 11, 2023.
• Çoban, Savaş, editor. *Media, Ideology and Hegemony*. Brill, 2018.

• Cutts, Elmer H. „The Background of Macaulay's Minute." *The American Historical Review*, vol. 58, no. 4, 1953. *CrossRef*, https://doi.org/10.2307/1842459.
• Day, Richard J. F. *Gramsci Is Dead: Anarchist Currents in the Newest Social Movements*. Pluto Press, 2005.
• Dos Santos, Theotonio. „The Structure of Dependence." *The American Economic Review*, vol. 60, no. 2, 1970.
• ECLAC. „Raúl Prebisch." *Economic Commission for Latin America and the Caribbean*, www.cepal.org/en/staff/raul-prebisch. Accessed 25 Nov. 2025.
• Ellner, Steve. „Dependency Theory and Its Revival in the Twenty-First Century." *Latin American Research Review*, vol. 59, no. 3, 2024. *CrossRef*, https://doi.org/10.1017/lar.2024.12.
• Entman, Robert M. „Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm." *Journal of Communication*, vol. 43, no. 4, 1993. *CrossRef*, https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x.
• Falagas, Matthew E., et al. „Arab Science in the Golden Age (750–1258 C.E.) and Today." *The FASEB Journal*, vol. 20, no. 10, 2006. *CrossRef*, https://doi.org/10.1096/fj.06-0803ufm.
• Fanon, Frantz. *Black Skin, White Masks*. Translated by Richard Philcox, Grove Press, 2008.
• Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. Translated by Richard Philcox, Grove Press, 2011.
• Femia, Joseph. „Hegemony and Consciousness in the Thought of Antonio Gramsci." *Political Studies*, vol. 23, no. 1, 1975. *CrossRef*, https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1975.tb00044.x.
• Forgacs, David. *Antonio Gramsci: His Life and Political Thought*. New York University Press, 1992.
• Frank, Andre Gunder. „The Development of Underdevelopment." *Monthly Review*, vol. 18, no. 4, 1966.
• Freire, Paulo. *Pedagogy of the Oppressed*. Translated by Myra Bergman Ramos, Continuum, 2000.
• Gramsci, Antonio. *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. International Publishers, 1971.
• Gramsci, Antonio. *The Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916–1935*. Edited by David Forgacs, Lawrence and Wishart, 1988.
• Gramsci, Antonio. *The Modern Prince: And Other Writings*. Translated by Louis Marks, Lawrence and Wishart, 1957.
• Hajar, Rachel. „The Air of History Part III: The Golden Age in Arab Islamic Medicine – An Introduction." *Heart Views*, vol. 14, no. 1, 2013. *CrossRef*, https://doi.org/10.4103/1995-705X.107125.
• Hocking, Brian. „Rethinking the 'New' Public Diplomacy." *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, edited by Jan Melissen, Palgrave Macmillan, 2005.
• Kane, Cheikh Hamidou. *Ambiguous Adventure*. Translated by Katherine Woods, Walker and Company, 1963.
• Kattumuri, Ruth. „Higher Education in India: The Legacy of Colonialism." *Colonialism and Welfare*, edited by James Midgley and David Piachaud, Edward Elgar Publishing, 2011.
• Kitamura, Hiroshi. „Hollywood and the Wider World: A Review Essay." *American Studies International*, vol. 42, no. 2-3, 2004.
• Klimczuk, Andrzej, and Magdalena Klimczuk-Kochańska. „Core-Periphery Model." *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies*, edited by Sergey Romaniuk et al., Palgrave Macmillan, 2019. *CrossRef*, https://doi.org/10.1007/978-3-319-74336-3_320-1.
• König, Daniel G., editor. *Latin and Arabic: Entangled Histories*. Heidelberg University Publishing, 2019. *CrossRef*, https://doi.org/10.17885/heiup.448.

- Lears, T. J. Jackson. „The Concept of Cultural Hegemony: Problems and Possibilities." *The American Historical Review*, vol. 90, no. 3, 1985. *CrossRef*, https://doi.org/10.2307/1860957.
- Lewis, Martin D. „One Hundred Million Frenchmen: The "Assimilation" Theory in French Colonial Policy." *Comparative Studies in Society and History*, vol. 4, no. 2, 1962. *CrossRef*, https://doi.org/10.1017/S0010417500001304.
- Lukianenko, Nataliia. „Language and Power: Linguistic Imperialism." *International Science Journal of Education and Linguistics*, vol. 3, no. 5, 2024. *CrossRef*, https://doi.org/10.46299/j.isjel.20240305.06.
- Macaulay, Thomas Babington. „Minute on Education." *Selections from Educational Records, Part I (1781–1839)*, edited by H. Sharp, Superintendent of Government Printing, 1835, ia801803.us.archive.org/4/items/SelectionsFromEducationalRecordsPartI1781-1839/Sharp_Selections_From_Educational_Records_India_part_1_1781-1839_old_series.pdf. Accessed 19 Apr. 2025.
- Machiavelli, Niccolò. *The Prince*. Translated by Harvey C. Mansfield, University of Chicago Press, 1985.
- Maisuwong, Wanwarang. „The Promotion of American Culture Through Hollywood Movies to the World." *International Journal of Engineering Research & Technology*, vol. 1, no. 4, 2012, www.ijert.org/research/the-promotion-of-american-culture-through-hollywood-movies-to-the-world-IJERTV1IS4194.pdf. Accessed 28 Nov. 2025.
- Martin, James. „Antonio Gramsci." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman, Spring 2023 ed., plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/gramsci/. Accessed 6 Mar. 2025.
- Martinez-Vela, Carlos A. „World Systems Theory." *MIT OpenCourseWare*, 2001, web.mit.edu/esd.83/www/notebook/WorldSystem.pdf. Accessed 8 Jan. 2026.
- Marx, Karl, and Friedrich Engels. *The German Ideology*. Progress Publishers, 1976.
- McDougall, Walter A. „Sputnik, the Space Race, and the Cold War." *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol. 41, no. 5, 1985. *CrossRef*, https://doi.org/10.1080/00963402.1985.11455962.
- Mehri, Bahman. „From Al-Khwarizmi to Algorithm." *Olympiads in Informatics*, vol. 11 (Special Issue), 2017. *CrossRef*, https://doi.org/10.15388/ioi.2017.special.11.
- Mondal, Sandeep. „Macaulay's Minutes of 1835: Implications for Indian Education and Colonial Policy." *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*, vol. 6, no. 6, 2024.
- Nye, Joseph S. „Soft Power: The Origins and Political Progress of a Concept." *Palgrave Communications*, vol. 3, article 17008, 2017. *CrossRef*, https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.8.
- Nye, Joseph S. „Soft Power: The Evolution of a Concept." *Journal of Political Power*, 2021. *CrossRef*, https://doi.org/10.1080/2158379X.2021.1879572.
- Nye, Joseph S., and Jack Goldsmith. „The Future of Power." *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, vol. 64, no. 3, 2011.
- Patnaik, Arun K. „Gramsci's Concept of Common Sense: Towards a Theory of Subaltern Consciousness in Hegemony Processes." *Economic and Political Weekly*, vol. 23, no. 5, 1988.
- Prebisch, Raúl. *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*. United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean, 1950.
- Rehman, Muhammad Farhan Ur, et al. „Contemporary Significance of Ibn Al-Haytham's (Alhazen) Inventions and Theoretical Contributions." *Elementary Education Online*, vol. 20, no. 1, 2021, ilkogretim-online.org/pub/article/view/8025. Accessed 28 Nov. 2025.
- Rubenstein, Rheta, and Randy Schwartz. „Arabic From A (Algebra) to Z (Zero)." *Math Horizons*, vol. 7, no. 1, 1999. *CrossRef*, https://doi.org/10.1080/10724117.1999.12088452.

- Said, Edward W. *Culture and Imperialism*. Vintage Books, 1993.
- Said, Edward W. *Orientalism*. Vintage Books, 1978.
- Saliba, George. *Islamic Science and the Making of the European Renaissance*. MIT Press, 2007.
- Selvaratnam, Viswanathan. „Higher Education Co-Operation and Western Dominance of Knowledge Creation and Flows in Third World Countries." *Higher Education*, vol. 17, no. 1, 1988. *CrossRef*, https://doi.org/10.1007/BF00130899.
- Sever, Mustafa. „Consumption Culture and Homogenization in the Globalization Process." *Journal of World of Turks / Zeitschrift für die Welt der Türken*, vol. 10, no. 3, 2018.
- Shaheen, Jack G. „Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 588, 2003. *CrossRef*, https://doi.org/10.1177/0002716203588001011.
- Shaheen, Jack G. *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People*. Media Education Foundation, 2006, www.youtube.com/watch?v=C-xj7FKoKFQ&ab_channel=MediaEducationFoundation. Accessed 29 Mar. 2025.
- Simon, Roger. *Gramsci's Political Thought: An Introduction*. ElecBook, 1999, ia803003.us.archive.org/28/items/SimonGramscisPoliticalThought/Simon%20-%20Gramsci%27s%20Political%20Thought.pdf. Accessed 12 Mar. 2025.
- Stiglitz, Joseph E. *Globalization and Its Discontents*. W. W. Norton & Company, 2002.
- Thiong'o, Ngũgĩ wa. *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. Zimbabwe Publishing House, 1986.
- Wallerstein, Immanuel. *World-System Analysis: An Introduction*. Duke University Press, 2004.

Szerényi Gábor grafikája

Jog-Állam-Politika, 2026/2.153
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.153

NÉMETH GABRIELLA[1]

Kötelességhű jólelkű ember, kinek szellemi képessége garanciául szolgál. Kovácsics Gyula (1850–1899) pápai ágostai hitvallású evangélikus tanító

ABSTRACT

The study complements previous works aimed at preserving the memory of the Németh Lutheran teaching family by providing a chronological summary of the life story of Gyula Kovácsics (1850–1899), the father of the spouse of the Lutheran teacher Kálmán Németh (1883–1950) in Rigács. It presents the main stages of Kovácsics's life, including his educational background, the institutions in which he worked, and his professional credo. The study also highlights the personality of this 19th-century folk teacher from Tápió-szele and Pápa, the innovative educator who advocated clear and illustrative teaching methods, and who was also a cultured author and a humorous association contributor, whose representation and reports his colleagues relied on with confidence. In addition, it portrays him as a loving husband and a devout father who endured the loss of six children, and as a highly respected public figure.

Keywords: Lutheran folk teachers ■ Gyula Kovácsics ■ Lenke Kovácsics ■ Kálmán Németh ■ Augustinian Lutheran teachers

„…az, kit a hant takar,
szeretve volt…"

I. BEVEZETÉS

A dunántúli Németh evangélikus tanító család emlékezetének megőrzése keretében már több kutatást végeztem a 19. századi dunántúli evangélikus tanítói közösségről és a Németh néptanítókról. Szerencsé-

[1] Egyetemi adjunktus, SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet; nemeth.gabriella@szte.hu. MTMT: 10059609.

re sok dokumentum, például jegyzőkönyvek és népiskolai tudósítások maradtak ránk az evangélikus tanítóegyletek életéről, melyek ezt lehetővé tették.[2] De nemcsak a Németh tanítók, hanem házastársaik családjának történetével is szeretnék hozzájárulni a 19. századi evangélikus tanítói hétköznapok felelevenítéséhez. Ezúttal a rigácsi ág. hitv. ev. tanító felesége édesapjának életéből szeretném bemutatni az életút állomásait: a városokat, falvakat; az iskolákat, az álláshelyeket, a szervezeteket és intézményeket; emellett a személyt, az embert, annak szakmai hitvallását; a tápió-szelei és pápai néptanítót, a szemléltető és világos oktatásban hívő pedagógust, aki elítélte a magoltatás módszertanát; a művelt könyvszerzőt, aki pótolta a hitéleti oktatás hiányait; a humoros egyesületi tagot, akinek képviseletére és beszámolóira a kartársai bizalommal támaszkodtak; a szomorú, gyermekeit elvesztő, hívő édesapát és szerető férjet; és a nagy tiszteletnek örvendő közéleti személyiséget. Ő is tartotta azt az evangélikus tanítói hagyományt, miszerint – ha volt – a fiúgyermeket a szülők néptanítónak taníttatták, leánygyermeküket pedig néptanítóhoz adták feleségül.[3] Az édesapa életének megismerése bemutatja a leánygyermek neveltetését, szellemi örökségét is, amellyel tarsolyában indult neki huszonévesen az életnek a rigácsi tanító oldalán.

Kovácsics Lenke édesapja 1850. március 28-án született Győrben, Kovácsics Mihály asztalos és Kellner Magdolna gyermekeként.[4] Kovácsics Mihály apjáról, nemes Kovácsics Jánosról a későbbiekben röviden még lesz szó. Tanulmányait Győrben, a négyosztályos gimnáziumban végezte, ahol Gayer Sámuel és Fadgyas Pál, „a fáradhatlan buzgalmu, jeles tanférfiak" voltak tanárai.[5] Az 1866/67-es tanévben a soproni tanítóképző-intézetnek lett növendéke és 1869-ben szerzett oklevelet. A következő évben Marton Elek gyermekeinek lett nevelője Mihályfán.[6] Egész életét kötelességtudóan, és – ma úgy mondanánk, hogy – innovatív, egyben minőségre törekvő és a hagyományokat megőrző néptanítóként élte, miközben az evangélikus tanítói fórumok irányadó személyisége, az alsó tagozatos kisiskolások tapintatos pedagógusa, hithű evangélikus, orgonista és énekes is volt.

[2] Források a korszakból: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap; Néptanítók lapja; Népnevelők Lapja; Magyar Pedagógiai Szemle; Evangélikus Népiskola; Evangélikusok lapja; Pápai Közlöny; Pápai Lapok; Evangélikus Őrálló; Harangszó; Gazdasági Lapok; Természettudományi Közlöny.

[3] Kovácsics Gyula leányának férje, Németh Kálmán is néptanító fia volt, aki követte apja, Németh Márton Iván-egerszegi tanító útját és közel négy évtizeden át volt Rigács tanítója, amelyet csak a kényszerű hadbavonulás és a hadifogság szakított meg hat esztendőre. Ld. Németh, 2024, 187-208.

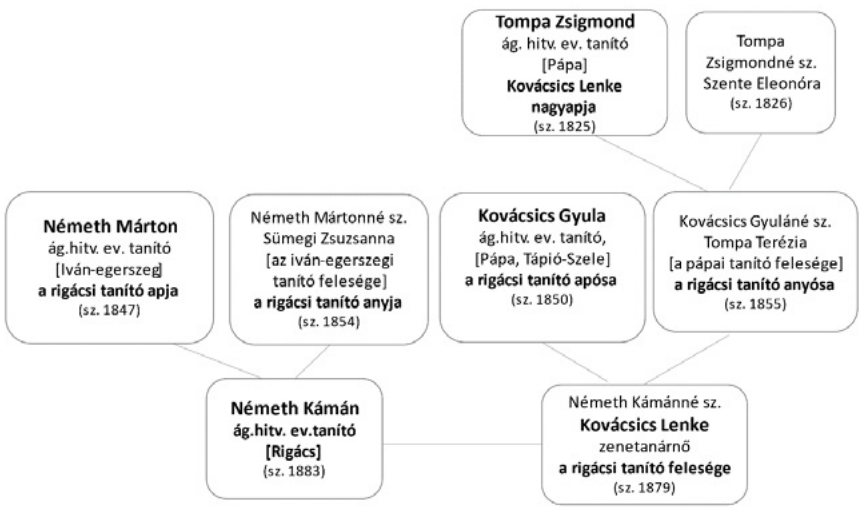
[4] Szutter, 1899, 349.

[5] Szutter, 1899, 349.

[6] Kemenes-Mihályfai, Vas megyei földbirtokos, a Magyar Gazdasági Egyesület tagja. Ld. A Magyar Gazdasági Egyesület jegyzőkönyve 1859, 6.

Fél évszázadot sajnos nem meghaladó életútja és személyiségének lenyomata ránk maradt, hála kortársának, Szutter Dániel pápai evangélikus tanítónak,[7] aki egy részletes és szép nekrológot tett közzé pályatársa előtti tisztelgés céljából.[8] Az írás Kovácsics Gyula elhunyta alkalmából megtartott emlékbeszéd leírása, mely a volt pápai tanító halála évében tartott őszi kartársi közgyűlésen került felolvasásra.[9]

Kovácsics Gyula a rigácsi ág. hitv. ev. tanító apósa volt.[10] A következő ábra – melyet családfakutatás során állítottam össze[11] – jól szemlélteti az evangélikus néptanítói hagyományokat. A fiúk – akár többgeneráción át is! – igyekeztek apjuk néptanítói hivatását folytatni és olyan feleséget találni maguknak, aki szintén ág. hitv. evangélikus tanítói családból származnak:

1. ábra: ág. hitv. Kovácsics-Németh ev. tanító család
(a rigácsi tanító relációjából ábrázolva)

[7] Szutter Dániel (1863–1943) evangélikus igazgató-tanító, aki 1896-1926 között volt a Pápai Evangélikus Elemi Iskola tanítója, 1914-től igazgatója. Rendszeresen publikált evangélikus szaklapokban, egyházkerületi törvényszéki bíró. Vö. Városi Könyvtár, Pápa.

[8] Szutter, 1899, 346-350.

[9] Egyesületi tudósítás, 1899, 330.

[10] Kovácsics Lenke húsz, Németh Kálmán huszonnégy esztendősen ismerkedett meg Balatonszepezden, majd 1905. szeptember 12-én kötöttek házasságot. Két gyermekük született, Kálmán és Piroska. Ld. Németh, 2024, 198.

[11] A szerző jogász, egyetemi adjunktus, a vadosfai ág. hitv. ev. Németh tanító család egyenesági leszármazottja. Apai dédapja a tanulmányban említett rigácsi tanító, ükapja az Iván-egerszegi tanító, és a címben hivatkozott Kovácsics Gyula tápiószelei és pápai ev. néptanító is (nem azonos a rétháti előnévvel ismert, azonos korban élt, római katolikus vallású Kovácsics Gyulával, aki főszolgabíró volt!), illetve szépapja az 1. számú ábrán látható Tompa Zsigmond tanító.

II. BOLDOG NÉPTANÍTÓ ÉS SZOMORÚ ÉDESAPA

A tápió-szelei és pápai évek – a betegsége miatt már fiatalon, ötvenéves kora előtti nyugdíjazása ellenére rövid, de – egy igazán gazdag tanítói életútról tanúskodnak. A másodtanítói pozíciót a rendes tanítói állás követte, majd 24 évesen megtalálta élete párját. Később átvehette apósától a stafétát, és a tanítói pályát nemcsak egy kenyérkereseti forrásnak tekintette. Szorgalommal, tudatosan dolgozott abbéli hittel, hogy a kor mindenkitől megköveteli, hogy haladjon vele.

1. Hét boldog év Tápió-szelén (1873–1880)

Kovácsics Gyulát 1871-ben a pápai evangélikus egyház hívta meg másodtanítónak (segédtanító). Két év után, 1873. április 11-én a tápió-szelei gyülekezet rendes tanítóvá választotta.[12] Ezt ma úgy mondanánk, hogy kinevezése véglegesítésre került. Itt töltötte el legszebb, legboldogabb napjait, ahol feleségül vette 1874-ben pápai főnöke, Tompa Zsigmond tizenkilenc esztendős leányát, Teréziát.

Ekkoriban előfizetője volt a Népnevelők Lapjának,[13] és a pénztárnok nyilvános számadása alapján tudjuk, hogy tagdíjat fizetett az Eötvös alapba.[14]

Később is sokszor beszélt Tápió-Szeléről. Ki lehetett érezni szavaiból, hanghordozásából, hogy ott igazán boldog volt, bár idekötik a fiatal házasok gyermekáldása örömét beárnyékoló gyakori gyermekhalállal együtt járó gyász pillanatai is. Összesen hét gyermekükből végül csak egyetlen cseperedett fel. Később, amikor az elhatalmasodó agyi vérellátási betegsége miatt (akkori nevén agylágyulás, ma sztróknak mondanánk) már oly sok mindent elfeledett, Tápió-Szele emlékeiben mégis tartósan ott volt.[15] Boldoggá tette az a levél is, melyet élete utolsó heteiben az ottani lelkésztől kapott, és nem adta ki kezéből még betegágyában sem.

2. Termékeny pápai tanítói életút (1881–1895)

Apósa halála után visszakerült Pápára, de immáron rendes tanítónak. A pápai ág. hitv. ev. egyház évkönyve szerint 1879-ben az egyház iskoláiban az após, Tompa Zsigmond és Boross Károly tanítók vezetésével 259 gyermek tanult.[16] Gyurátz Ferenc evangélikus püspöknek hű munkatársa volt Tompa Zsigmond ta-

[12] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1873/44., 1398.

[13] Vegyesek, 1878, 765.

[14] Néptanítók lapja, 1881/3., 59-60. Az Eötvös-alap a magyarországi néptanítók pénzalapja volt, melyet 1878-ban kezdtek gyűjteni azért, hogy annak kamatait a tanulókra ösztöndíj, vagy akár a tanítók özvegyeire vagy kiskorú árváira segély formájában eljuttassák. Ld. Pallas Nagylexikon, 1897.

[15] Tápiószele város Pest vármegyében, Ceglédtől észak-északkeletre, Nagykátától délkeletre fekszik.

[16] Irodalom, 1880, 1678.

nító, akit 1880. december 25-én veszített el, de szerinte méltó utódját találta meg a gyülekezet Tompa vejében, "a kiváló műveltségű és finom modorú Kovácsics Gyulában, akit 1881. jan. 29. hívtak meg egyhangúlag Tápiószeléről".[17]

A tanítót Pápán mindenki szerette és nagyrabecsülte, kedvelt alakja volt a pápai közéletnek. Szellemességét városszerte emlegették, kellemes órákat töltöttek a társaságában. Mindenkit szórakoztató, de soha nem sértő szellemes beszédjét kedvelték.[18] 1895-ben innen ment nyugdíjba.

A pápai éveket gazdag szellemi tevékenység és megterhelő magánéleti veszteségek együtt jellemezték. Szerzői munkája *„A keresztény anyaszentegyház rövid története. Evangelikus népiskolák használatára"* is Pápán került kiadásra, Kiszlingstein Könyvészete által, 1882-ben, melyet több mint tízévnyi tanító tapasztalattal a birtokában vetett papírra.[19] Ebben az évben újabb tragédia történt, hatodik gyermeküket is elvesztették.[20] A Tompa Zsigmond halálakor megjelent családi gyászjelentésben az elhunytat kísérő rokonok közül már csak két unoka, Jenő és Lenke élt,[21] de végül a hét esztendős Jenőke a torokgyíkkal nem tudott megküzdeni.

Orgonált és a szép éneklést a templomban és iskolában is meg akarta honosítani.[22] Folyamatosan tágította ismereteit, olvasottsága, sokoldalú tudása példaértékű volt. A tanítói egyesület tagjai a stílusosan megszerkesztett, alapos Kovácsics-tanulmányokat szívesen felolvasták.[23] Lelkiismeretes nevelő is volt, akire úgy emlékeztek, hogy tanítványait tisztességtudásra, hitéletre szoktatta. Különösen ügyelt arra, hogy az alsós diákok mindent ügyesen, okosan végezzenek.[24] Rendes, napi foglalatossága mellett talált időt arra is, hogy más iskolánál tanítson vagy magánórákat adjon.[25] Ezzel családja jólétét igyekezett biztosítani és jövedelméből a távolban élő özvegy édesanyjának is juttatott, akit még akkor is támogatott, amikor betegsége miatt le kellett mondani a tanítói jövedelemről, és csak kisnyugdíja maradt.

1889-ben Kovácsics Gyula a tanítógyűlésen köszöntötte két kartársát.[26] A köszöntés nemes, az átélt félszáz év örömeiről és bánatairól szólt, és érzékeltette a köszöntő érzéseit is a tanítói pályával kapcsolatban: „A ki 50 évet tölt valamely pályán s azt akarja, hogy működésének nyoma maradjon, az elnyüvi, megőrli testi, lelki erőit."[27] Erőn felüli, egyben magasztos tevékenységnek is tartja a tanító

[17] Payr, 1931, 131-132.
[18] Szutter, 1899, 347.
[19] Szinnyei, 1899, 1408.
[20] Különfélék. Pápai Lapok, 1882/10.
[21] Gyászhírek. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1881/1., 28.
[22] Szutter, 1899, 348.
[23] Szutter, 1899, 347.
[24] Szutter, 1899, 348.
[25] A Pápai Iparostanonc Iskola tantestülete tagja volt. Ld. Bodolay, 2001, 260. és Pápai Hírlap, 1934/20., 2.
[26] László János és Takács János tanítók 50 éves jubileumán.
[27] Egyesületi élet, 1889, 375-376.

munkáját, amely „a búváré, ki a tenger ismeretlen mélyéből, életének kockáztatásával hordja fel a drága gyöngyöt. A tanító munkája a kertészé, a ki fáradhatatlan gonddal ápolja, a zsenge csemetét, hogy az üde gyümölcsöt termő fává fejlődjék. A tanító munkája a bányászé, a ki leszáll a földnek napvilágtalan méhébe, hogy kicsikarja attól a fegyvernek és a munka eszközének anyagát, a vasat s a koronába való aranyat. A tanító munkája a szobrászé, a ki az alaktalan tömegből teremtő vésőjével kifaragja a művészi alakot."[28] A Tanítóegylet ajándéka egy szépíró-készletet, amit Kovácsics tanító nyújtott át a jubiláló kollégáknak.[29]

3. A nyugalmas nyugdíjas évek (1895–1899)

Betegsége nagyfokú idegességgel kezdődött, de még egy darabig tanítgatott. Az állapota romlása miatt végül 1896-ban nyugdíjazását kellett kérnie. Ezután nyugalomban teltek napjai, s ez jó hatással volt rá. Kissé javult az állapota, de végül 1899 tavaszán elgyengült, ágynak esett, szellemi hanyatlásnak indult és augusztus 17-én elhunyt.

Kovácsics Gyula nyugalmazott pápai evangélikus tanító emlékezete címmel érzelmes írás jelent meg Szutter Dániel tollából, aki kiemelte, mennyire szerette feleségét, kivel negyedszázadot töltött együtt, szerette gyermekeit, és Lenkét a legjobb művészeti nevelésben részesített. „[...] Ő hü volt, s kötelességhüsége nyilvánult: iskolai s közéleti munkálkodásában, vallásához való ragaszkodásában, s családja iránt való meleg szeretetében."[30] Nagy munkabírású, erős hitű evangélikus tanító, aki nemcsak a megpróbáltatások között volt vallásos.[31] Hite szerint mindenkinek, de különösen a népnevelőknek kötelessége a vallás szeretetét az emberi szívekben megtartani."[32]

III. FELVILÁGOSULT HITVALLÁS: SZEMLÉLTETŐ ÉS FEJLESZTŐ OKTATÁS

Az 1870-es években aktívan részt vett a tanítói egyesületi életben: bemutató tanításokat és a kollégák szakmai fejlesztésére szolgáló egyéb előadásokat tartott. *Mit tehetünk arra nézve, hogy tanítványaink az iskolában tanultakat el ne felejtsék?* című munkája a kecskeméti iskolai járás 1877. június 27-i, Tápió-Szelén tartott értekezletén hangzott el.[33] A felső-vasi tanítóegylet értekezletén is egy kartársa felolvasást tartott a tárgyban.

[28] Egyesületi élet, 1889, 375-376.
[29] Nagy, 1889, 97.
[30] Szutter, 1899.
[31] Szutter, 1899.
[32] Szutter, 1899.
[33] Kovácsics, 1877, 520-522.

1. Tantum scimus, quantum in memoria tenemus

Nagyon fontosnak tartotta annak kijelentését, hogy „ha tanítványaink 6 évi tanulás után iskolánkból kilépve, a tanultakat mihamarább elfelejtik, nem tettünk semmit; […] a feledékenység ellen minden rendelkezésünkre álló eszközzel küzdjünk”.[34] Az emlékezőtehetség erősítése a folytonos gyakorlással valósítható meg. Szerinte a sikeres oktatás célja, hogy „amit a lélek egyszer befogadott, azt meg is tartsa”, lehetőleg egész életén át. Ennek alátámasztásául idézi a régi mondást: „Tantum scimus, quantum in memoria tenemus”, azaz annyit tudunk, amennyit emlékezetünkben megőrzünk.

Hite szerint gyakorolni kell mindazt, ami fejlesztőleg hat, de el kell távolítani mindent, mi káros az emlékezésre. Fejlesztenek a kisebb versecskék, velős mondatok, szentírási diktumok és a tanulságos mesék.[35] A memoriterek mellett a még gyakoribb ismétlést és a mindenkori szemléltetést is fontos módszertannak találja. Felvilágosultan gondolkodott, miszerint a – kellő magyarázat nélkül alkalmazott, elbutító – magoltatást káros szokás, melynek szellemölő hatása van, és a gyermekek méltósága ellen hat, „mert magolni tud a kajdács és szajkó is, akkor leckeadók leszünk s nem tanítók; akkor tompítjuk a gyermek emlékező tehetségét ahelyett, hogy erősítenék azt[36]. Foglalkozik azzal is, hogy ne aludjanak túl sokat a tanítványok, és hogyan kell őket józan életre, tisztaságra, szabad levegőn végzett mozgásra szoktatni.[37]

2. Látható, kézzelfogható, világos és érthető tanítás kell

Véleménye szerint tartós eredmény csak a szemléltető oktatással érhető el. A szavakon túl a belső érzelmek, erények, bűnök, szenvedélyek stb. szemléltetése is szükséges, különösen a hittan és erkölcstan, történelem és földrajz tanításnál.[38] Sok dolgot nehéz elképzelni – humoros példái szerint ilyen az eszkimónak a fényképezés, vagy az amerikai indiánnak az európaiak előrehaladottsága –, ezért kell a szemléltetés. Úgy vélte, ha egy-egy kiváló személyt a földművelés, az ipar, a kereskedelem, a művészetek s tudományok köréből követendő például állítanak a gyermekek elé – Hunyady, Zrínyi, Széchenyi –, akkor megtanulják hazájukat is szeretni.[39]

Abban hitt, hogy legyen az oktatás világos. Szavaink, kifejezéseink legyenek keresetlenül egyszerűek, könnyen érthetők, velősek, a tanítás pedig egymásra

[34] Kovácsics, 1877, 520.
[35] Kovácsics, 1877, 521., 537.
[36] Kovácsics, 1877, 521.
[37] Kovácsics, 1877, 522.
[38] Kovácsics, 1877, 534.
[39] Kovácsics, 1877, 536.

épülve, logikusan történjen. Napjainkban is aktuális a közérthetőség kérdése,[40] nemcsak a közoktatásban, nézeteire visszatekintve tehát kifejezetten modernnek minősíthetjük tanítói felfogását. A világos előadás, a fokozatos és alapos tanítás után már csak a gyakorlás és ismétlés szükséges, amit addig kell folytatni, míg ellenőrizhető, hogy az ismeretet a gyermek megtartotta. Hiszen az emlékezőtehetség fejlesztése és gyakorlása, a tantárgyaknak pedagógiailag helyes előadása és a tanultak jó begyakorlása nehezíti azok elfeledését.[41] Lelkesedéssel tanította és atyai bánásmódban részesítette a kis nebulókat, akiknek második otthonná tette az iskolát. A három alsó osztálybeli növendékek oktatása volt rá bízva, melyben kiváló eredményt produkált. Az elismerés nem tette elbizakodottá, inkább mindenkivel barátságos volt, fölényét senkivel sem éreztette.

IV. A SZERZŐ, KINEK SZELLEMI KÉPESSÉGE GARANCIÁUL SZOLGÁL

Kötelességhűsége megnyilvánult vallásához való ragaszkodásában is. Az egyházmegye bizalmából évek hosszú során át elvállalta az iskolavizsgálói tisztséget is. És nemcsak az említett, oktatási célú egyháztörténeti műve maradt ránk, de lapszerkesztő is volt, és az iskolarendszerről írt jelentése ma már pontos korrajzként is informatív, miközben bizottságok aktív tagjaként is sokat tett a közösségért.

1. A keresztény anyaszentegyház rövid története (1882)

Az evangélikus és református iskolákban a 19. században a tanítók tanították a vallástant is. A pápai tanító *A keresztény anyaszentegyház rövid története* című munkát a kecskeméti evangelikus tanítói kör megbízásából, az evangélikus népiskolák használatára állította össze.[42] A népiskola negyedik évfolyamáig ugyanis majdnem kizárólag bibliai történetek, emellett egynéhány velős bibliai mondat és egyházi ének képezte a vallástan tananyagát. Az 5. és 6. osztályban azonban szükségessé válik egyházi énektörténet és az általános vallási műveltség oktatása is. Ennek tanításához szolgált anyagul a 298 oldalas, kemény borí-

[40] A közérthetőség megjelenése a szabályozásban az akadálymentesség követelménye. Vö. 2022. évi XVII. törvény a termékekre és a szolgáltatásokra vonatkozó akadálymentességi követelményeknek való megfelelés általános szabályairól.

[41] Kovácsics, 1877, 534-538.

[42] A kiadó az első kiadás nyomdahibáit javítani ígérte. Ld. Bányai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei 1880–1885/1884. augusztus, 38.

tással megjelent könyvecske,[43] melynek második pápai kiadása 15 év múlva lát napvilágot.[44] A könyv nyelvezetét, logikai összefüggéseit, kedvező árfekvéséből adódó elérhetőségét a korabeli könyvajánlók magasztalták,[45] Győry Vilmos is elismerően nyilatkozott a műről.[46] „Művecskéjét sikerültnek tartom, mert iránya könnyen felfogható, rövid … és érthetően elmondja a szükségeseket". A mű megjelenése csinos, ára16 krajcár.[47]

Az egyházi tankönyvirodalom egy hiánypótló könyvvel gazdagodott a következő évtizedekre. Három évvel korábban jelent meg a Turcsányi-féle jeles kis bibliai történetek, majd 1880-ban a Bognár-féle káté.[48] Buthy Márton, nagyalásonyi ág. hitv. ev. néptanító iskolavizsgáló hivatalos körutazásain azt tapasztalta, hogy sokhelyütt inkább a nehézkesebben tanulható Pálfy-féle egyháztörténetből tanítanak,[49] vagy pedig csupán nyúlfarknyi anyagot adnak le a tanítók. Kovácsics Gyula szerző munkáját tartja a helyes középútnak, mivel „az egész müvet oly paedagogiai tapintattal állitotta össze, miszerint mindvégig meglátszik rajta, hogy több évi szorgalmas utánkutatás és érett megfontolással készített művet adott át a nyilvánosságnak"![50] Történelmi hűség, népiskolai helyes módszertani magyarázatok, a gyermeki felfogáshoz alkalmazott megfelelő mondatszerkesztés, a lehető legmegfelelőbb bibliai részletek, zsoltárok, idézések jellemzik a munkát, így a szerző sok hozzáértő szerint teljesen megfelelt a korabeli népiskola kívánalmaknak. A Veszprém megyei evangélikus esperességi gyűlésen is a tanügyi bizottság az egyházmegye, illetve kerület kiváló figyelmébe ajánlotta a tankönyvet.[51] A harmadik kiadás Pápán készült, 1902-ben, a negyedik, javított kiadás Budapesten, 1908-ban, Kókai Lajos nyomdájában jelent meg.[52]

[43] Fő fejezetei a következők: I. A kereszténység története a hitjavításig. II. A hitjavítás története. III. A hitjavítás története Magyarhonban és IV. Függelék, amely ismertette a római katholikus és protestáns egyházakat összehasonlítva, az egyesült görög katholikus, a nem egyesült görög katholikus, és az unitárius egyház fő tanait is.

[44] Kovácsics, 1897.

[45] Népnevelők Lapja, 1882/38., 636-637.

[46] Magyar Pedagógiai Szemle, 1882/9., 279. Győry Vilmos (1838–1885), magyar evangélikus lelkész, író, műfordító, az MTA levelező, a Kisfaludy Társaság és Petőfi Társaság rendes tagja.

[47] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1882/42., 1354-1355. A krajcár 1739–1892 között váltópénz, 60 krajcár ért 1 forintot. 16 krajcár 1882-ben jelentős, de kisebb hétköznapi összeget képviselt: mai vásárlóértéken körülbelül 1200–1400 forint. Vö. artortenet.hu.

[48] Luther Márton kiskátéja, Bognár Endre, evang. lelkész magyarázatával a dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület által 1880. augusztus 19-én, Kőszegen tartott gyűlésen került elfogadásra, mint tankönyv az oktatáshoz. Vö. Buthy, 1880, 1448.

[49] Pálfy, 1902.

[50] Buthy, 1882.

[51] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1882/23., 710.

[52] Magyar Könyvészet, Corvina, 1907/36., 2.

2. Képviselő, előadó, bizottsági tag, lapszerkesztő pedagógus

1883-ban a somlyóvidéki evang. tanítók májusi közgyűlésüket Nagy-Alásonyban tartották, ahol Kovácsics Gyula pápai tanítót választották meg a második országos tanítógyűlésre képviselőül. Indoka: „szellemi képessége garanciául szolgál nekünk arra nézve, hogy méltólag fog bennünket képviselni".[53] A tanítóegylet tizenegyedik őszi közgyűlésére már Nagy-Szöllösben került sor. Az imát és elnöki megnyitót több bemutatótanítás követte, köztük Kovácsics Gyula számtanból, emellett felolvasta jelentését a képviseleti tanítógyűlésről. Beszámolójában minden felekezeti érdek nélkül számolt be a megállapodásokról, határozatokról, és a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavazott meg.[54] Új alapszabálytervezet kidolgozására aznap egy háromtagú bizottság jelölése is lezajlott. A bizottság tagjainak – Borbély Sándor, Buthy Márton, Kovácsics Gyula – az újonnan készített alapszabályokat jóváhagyásra a minisztériumhoz kellett felterjeszteni, tehát felelősségteljes munkáról beszélünk. Egy másik háromtagú bizottságban a tanító úr feladata volt, hogy a Bakonyvidéki ev. Tanitóegylettel lépjen összeköttetésbe, és tudja meg, hogy hajlandók-e egy esperességi tanítóegylet megalakítása céljából a somlyóvidékiekkel együttműködni. A gyűlést egy kedélyes társasági ebéd zárta.[55] A somlyóvidéki tanítóegylet őszi közgyűlésén a harmadikos földrajzból tartott bemutatót,[56] a veszprém-nagyszöllősi decemberi közgyűlésen pedig számtanból, az 1-30-ig terjedő számok helyes oktatását mutatta be.[57]

Nemcsak előad, nevel, könyvet ír, oktat, hanem érdekes cikket is összeállít a veszprémi ev. egyházmegye iskoláiról. Korrajz ez, melyben maga is részes volt. Mi jellemezte a tanítói eszköztárat, az iskolákat, a személyi állományt? Hogyan tanítottak a 19. századi dunántúli evangélikus tanítók? Az egyházmegye 41 gyülekezetével négy iskolajárásra oszlik ekkor (Somlyó felső-, Bakony felső-, Somlyó alsó- és Bakony alsó vidéki iskolajárás). Minden iskolajárás élén egy-egy körlelkész áll, aki egy tanítóval együtt végzi évenként az iskolalátogatást. A négy járásban 41 iskolaépület van 47 tanteremmel, az épületek nagy része jó karban van. Bár a tantermek felszerelése nem kifogásmentes, de a legszükségesebb taneszközökkel (fekete- és fali olvasótáblák, térképek, természetrajzi ábrák, számológépek) szinte mindenhol megvannak. Hiányoznak a szemléltető képek és a földgömb, viszont az olvasás, írás, számolás tanításához szükséges eszközök minden tanítónál rendelkezésre állnak. 21 iskolában található könyvtár is. Az adott tanévben 41 rendes és 6 segédtanító működött, mind okleveles tanítók, a

[53] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/24., 767.
[54] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/48., 1547.
[55] Pápai Lapok, 1883/49., 49.
[56] Különfélék. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/45., 1467.
[57] Iskolaügy, 1883, 1546.

tankötelesek száma 3799.[58] Egy tanteremre és egy tanítóra átlag 72 tanuló jut. Egyes iskolákban azonban akár másfélszáz gyermek is van (például Rigácson, ahol a Kovácsics lány jövendőbelije lesz a tanító 1904-től, vagy Szergény és N. Alásony). Egy-egy tanító átlagos fizetése 370 frt. de van tanító, kinek fizetése 157-190 frt, szerencsére jó példák is vannak, ahol az 500-700 forintos díjazás sem ritka.[59]

Nem szóltunk még a Magyar Pedagógiai Szemle által említett 1885. évi lapszerkesztői feladatairól. Mivel a Somlyóvidéki Tanítóegylet Tanodái Közlönye szerkesztője visszalépett, ezért Buthy Márton és Kovacsics Gyula lettek az utódai.[60]

Választékos és diplomatikus stílusa miatt személyes előadásai, megfűszerezve egy-egy felvilágosító megjegyzéssel akkor is lekötötték a hallgatóság figyelmét, ha egyébként az ott történtekről más forrásból is tudhattak.[61] Később a III. országos képviseleti tanítógyűlésről is készül jelentés, azt is ő olvassa fel, és a megerősített új alapszabály is bemutatásra kerül, a munka tehát elvégeztetett.[62] A Somlyóvidéki Tanítóegylet negyedszázados ajkai jubileumi ünnepén nemcsak a jegyzői teendőket látta el, hanem *„Vissza emlékezés egy régi tanítóra"* című humoros dolgozatát is felolvasta. A tagok kacagva hallgatták.[63] Később, Nagy-Alásonyban, 1885 májusában Buthy Márton tanító negyedszázados közvizsga jubileumi köszöntésén szintén remek laudációt tartott.[64]

Honnan ered vajon az írói, szerkesztői, pedagógusi véna? Gyurátz püspök apjának a tanítójáról, nemes Kovácsics (Kovátsis) Jánosról (1772–1839),[65] a pápai tanító nagyapjáról tudjuk, hogy jó verselő és fordító volt.[66] Nem voltak akkoriban tanítóképző iskolák, így, ha tanítóra volt szükség, Sopronból hívták el a jó eszű és jó hangú diákokat az adott feladatra. Kovátsics mesterről tudjuk, hogy Salzmannak, a Rákkönyvecske és Hangyakönyvecske írójának műveit németül tanulmányozta, majd lefordította, és így tíz vers fennmaradt *Szalizman Erköltsi Anekdotáiból kiválogattatott némely darabok. Melleket Tanítványok kedvekér Magyar nyelvre fordított versekben Kovátsits János alsó Bükün* címmel.[67] Payr

[58] 6-12 éves 2791 fő, 13-15 éves 1008 fő. 1920 fiú, 1879 leány. Tanköteles és oktatásban részesült 3386; nélkülözte az oktatást 413 fő. Különfélék. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/26., 846.

[59] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/27., 874-875.

[60] III. Áttekintés. Magyar Pedagógiai Szemle, 1885/8., 255.

[61] Evangélikus Népiskola, 1889 (1. évfolyam, 1–12. szám), 1889.12.01. / 12. szám / Egyesületi élet, 377.

[62] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/45., 1467.

[63] 25 éves egyleti jubileum. Veszprémi Független Hirlap, 1882/42.

[64] Evangélikus Egyház és Iskola 1885, 181-182.

[65] Tapolcán született 1772-ben. Bükön volt 1796-1803 között tanító, majd Tétre került. 1810-ben visszament Bükre, állítólag felesége, Wölfel Erzsébet kedvéért. 1839. április 17-én hunyt el. Sírkövén a felirat ez volt: „Nemzetes Kovátsits János úr nyugszik itt, A sírba magával hatvannyolc évet vitt. Zengjen dicső szózat a Nézők ajkain, Béke üljön összeomladott hamvain."

[66] Payr, 1929, 66.

[67] Payr, 1929, 66.

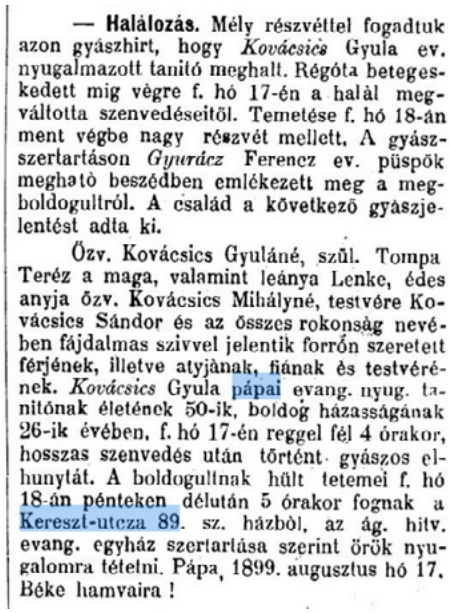
Sándor kiemeli művéről, hogy „korához képest elég gördülékeny verseivel mértékletességre, takarékosságra, szülők iránt való tiszteletre és egyéb erényekre igyekezett tanítványait nevelni".[68]

V. BÚCSÚ

Gazdag szakmai társasági életet élt a pápai tanító. A Természettudományi Közlöny társulati ügyek rovatából tudjuk, hogy a természettudományi egyesületbe is beajánlották.[69] Képviselte tagtársait például a Szent István-napi nagygyűlésen.[70] Azon, kegyadományokról szóló kimutatásokból, melyek a szász egyháztól való elszakadás előmozdítására a brassói ág. hitv. ev. magyar egyház elöljáróságához érkeztek be, tudjuk, hogy ő is hozzájárult 50 krajcáros adományával.[71] Pápa város képviselőtestületébe a IV. kerület rendes tagjául választották meg 1891. január 26-án.[72] 1892-ben 1 frt-ot adakozott a Kossuth Lajos alap javára, amely évente egy-egy szegény árva gyermek neveltetési céljaira jött létre,[73] 1893-ban 50 kr. összegben adakozott a pápai honvédszoborra is.[74]

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1896-ban évi 490 frt. összegben nyugdíjat utalványozott neki munkaképtelensége miatt.[75] Ugyanezen évben leérettségizett leánya, aki részt vett az érettségit tett ifjak mulatságán.[76] Ezután három évvel, ötvenévesen érte a halál. A betegséggel régi szellemessége már korábban eltűnt, 1899 tavaszára már nagyon elgyengült, ingadozva járt-kelt, azután elhomályosult az elméje is, ágynak esett, majd augusztus 17-én távozott. Mély részvéttel fogadták a gyászhírt, temetésére másnap került sor. A gyászszertartáson Gyurátz püspök emlékezett róla,[77] aki számára nemcsak a hagyományok és alapítványok, de az elveszített személyek is fontosak voltak, róluk méltó visszatekintések, nekrológok születtek.[78] A családi gyászjelentés a Pápai Közlönyben jelent meg.[79]

[68] Payr, 1929, 66.
[69] Természettudományi Közlöny, 1889, 288.
[70] Népnevelők Lapja, 1889/33-34.
[71] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1884/14., 449.
[72] Pápai Lapok, 1891/5., 1.
[73] Pápai Lapok, 1892/40., 162.
[74] Pápai Közlöny, 1893/52., 5.
[75] Néptanítók lapja, 1896/49., 7. és Főrendiházi irományok, 1896, 236.
[76] Pápai Lapok, 1896/26., 4.
[77] Pápai Közlöny, 1899/34., 5.
[78] Payr, 1931, 227.
[79] Pápai Közlöny, 1899/34., 5.

— **Halálozás.** Mély részvéttel fogadtuk azon gyászhirt, hogy *Kovácsics* Gyula ev. nyugalmazott tanitó meghalt. Régóta betegeskedett mig végre f. hó 17-én a halál megváltotta szenvedéseitől. Temetése f. hó 18-án ment végbe nagy részvét mellett. A gyászszertartáson *Gyurácz* Ferencz ev. püspök meghatò beszédben emlékezett meg a megboldogultról. A család a következő gyászjelentést adta ki.

Özv. Kovácsics Gyuláné, szül. Tompa Teréz a maga, valamint leánya Lenke, édes anyja özv. Kovácsics Mihályné, testvére Kovácsics Sándor és az összes rokonság nevében fájdalmas szivvel jelentik forrón szeretett férjének, illetve atyjának, fiának és testvérének. *Kovácsics* Gyula pápai evang. nyug. tanitónak életének 50-ik, boldog házasságának 26-ik évében, f. hó 17-én reggel fél 4 órakor, hosszas szenvedés után történt gyászos elhunytát. A boldogultnak hült tetemei f. hó 18-án pénteken délután 5 órakor fognak a Kereszt-utcza 89. sz. házból, az ág. hitv. evang. egyház szertartása szerint örök nyugalomra tétetni. Pápa, 1899. augusztus hó 17. Béke hamvaira!

A koszorúkkal felékesített koporsó körül állt özvegye, árvája, testvére, az elhunyt sok-sok tanítványa, rokona, kartársa, az evangélikus gyülekezetnek és Pápa város társadalmának előkelő tagjai. A gyászháznál Gyurátz püspök imát mondott, a sírnál Porkoláb Gyula segédlelkész búcsúztatta.[80] „[…] a jeles férfiúról való emlékezés keltsen bennünk is szent elhatározást, hogy mint ö, – ki pár év előtt még tanítóegyletünknek is éltető eleme, anyaszentegyházunknak törhetlen szorgalmú munkása volt, – mi is Istentől nyert tehetségeink legjavát szenteljük a tanügynek[…]”.[81]

Szívéből tanított és a szívekre hatott. Így búcsúztatták: „az, kit a hant takar, szeretve volt, s emléke mélyen, maradandóan be van vésve azok szivébe, kiknek oly korán mondott utolsó Isten hozzádot.”[82] Nemsokkal halála után a vallás- és közoktatásügyi miniszter segély-, ill. gyámpénzt engedélyezett özvegye részére, évi 320 frt 60 kr összegben.[83] A feleség jóval túlélte a tanítót, és 78 éves korában hunyt el. Lenke húsz esztendős volt édesapja elvesztésekor, de – megtartva az evangélikus tanítói családi hagyományokat – 1905. szeptember 12-én, Pápán ment férjhez Németh Kálmánhoz, az Iván-egerszegi Németh Márton tanító egyik fiához, és zenetanárnőként, valamint a leányegylet pénztárnokaként is tevékenykedett.[84]

[80] Szutter, 1899, 346-350.
[81] Szutter, 1899, 346-350.
[82] Szutter, 1899, 346-350.
[83] Néptanítók lapja, 1899/41., 13.
[84] Németh, 2024.

Hosszú távú hatással volt pályatársaira, tanítványaira és az evangélikus oktatásra. A Somlyóvidéki ev. Tanítóegyesület folytatta a hagyományokat, tovább zajlottak a gyakorlati előadások és az emlékbeszédek felolvasása,[85] és a tanítóegyesület gyűléseiről a későbbiekben is jól dokumentált tudósítások maradtak ránk.[86] Az evangélikus szaklapokban Kókai Lajos kiadói hirdetményében még mindig az ajánlott vallástani kézikönyvek körében találjuk a tanító úr több mint húsz éve kiadott egyháztörténeti könyvét.[87] A könyvkiadó 1918-ban adta közre az ötödik kiadást,[88] amelyet 1923-ban is a népiskola felsőbb osztályai számára ajánlott műként hirdetnek,[89] és amely még 1930-ban is elérhető a vallástani kézikönyvek választékában.[90]

HIVATKOZÁS (MLA)

• Németh, Gabriella. „Kötelességhű jólelkű ember, kinek szellemi képessége garanciául szolgál. Kovácsics Gyula (1850 – 1899) pápai ágostai hitvallású evangélikus tanító." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 153-167. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.153.

IRODALOM

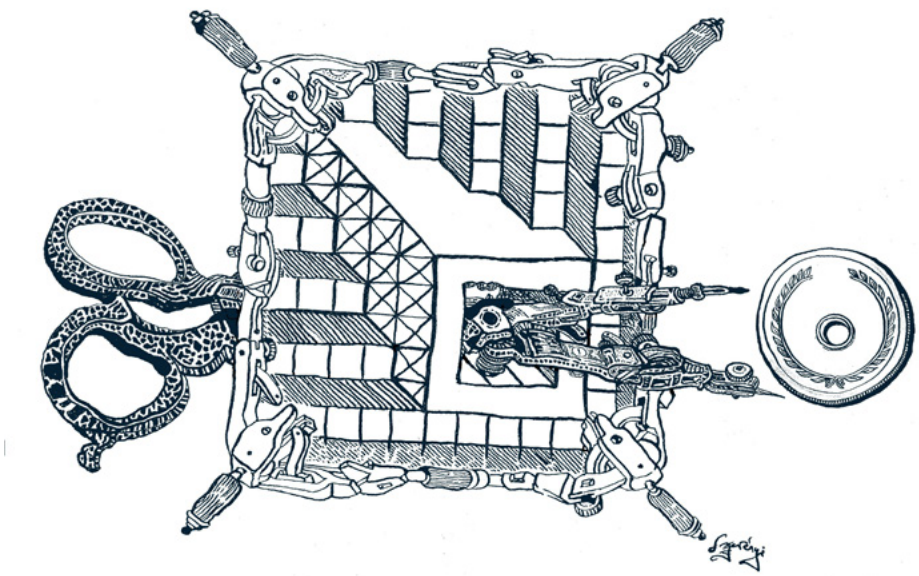
• Bodoly, Jenő. "A Pápa városi iparostanonc-iskola története." *Acta Papensia*, 2001, 3–4. sz.
• Buthy, Márton. "Könyvismertetés." *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1880, 45. sz.
• Evangélikus Egyház és Iskola. "Tematikus tartalomjegyzék / Nagy Alásony." 1885.
• Evangélikus Népiskola. "A somlyóvidéki evang. tanító-egyesület gyűléseiről." 1889, 12. sz.
• Evangélikus Népiskola. "Egyesületi tudósítás." 1899, 11. sz.
• Evangélikus Népiskola. "Egyesületi élet." 1908, 11. sz.
• Evangélikusok Lapja. "Vallástani kézikönyvek." 1930, 30. sz.
• Kovácsics, Gyula. *A keresztyén anyaszentegyház rövid története*. 1. kiad., Wajdits Károly, 1882.
• Kovácsics, Gyula. *A keresztyén anyaszentegyház rövid története*. 2. kiad., Kis Tivadar, 1897.
• Kovácsics, Gyula. *A keresztény egyház rövid története*. 3. kiad., Kis Tivadar, 1902.
• Kovácsics, Gyula. *A keresztyén egyház rövid története*. 5. kiad., Kókai Lajos, 1918.
• Kovácsics, Gyula. "Mit tehetünk arra nézve, hogy tanítványaink az iskolában tanultakat el ne felejtsék?" *Népnevelők Lapja*, 1877, 32. sz.
• Nagy, Lajos. "A hivatással bíró néptanító állásának magaslatán." *Magyar Pedagógiai*

[85] Néptanítók lapja, 1899/47., 13. és Evangélikus Népiskola, 1899/1.
[86] Egyesületi élet, 1908.
[87] Evangélikus Őrálló, 1909, 324. vagy Evangélikus Őrálló, 1909-07-22/30., 262.
[88] Kovacsics, 1918.
[89] Harangszó, 1923, 312.
[90] Vallástani kézikönyvek, 1930, 240.

Szemle, 1889, 4. sz.
- Németh, Gabriella. "A rigácsi evangélikus tanító 'másokért fáradó szerény élete'." *Jog–Állam–Politika*, 2024, 4, 187–208.
- Pallas Nagylexikon. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1897.
- Pálfy, József. *A ker. anyaszentegyház története, a magyar prot. egyház részletesebb történetével*. 7. kiad., Budapest, 1902.
- Payr, Sándor. *Gyurátz Ferenc életrajza (1841–1925)*. Sopron, 1931.
- Payr, Sándor. "Régi tanítóink verses hagyatéka." *Harangszó*, 1929, 9. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "A somlyóvidéki Evang. Tanitóegylet veszprém-nagyszőllősi közgyűlése." 1883, 48. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "Gyászhírek." 1881, 1. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "Irodalom." 1880, 52. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "A veszprémmegyei evang. esperesség gyűlése." 1882, 23. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "Különfélék." 1883, 26. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "Kimutatás." 1884, 14. sz.
- Szinnyei, József. *Magyar írók élete és munkái*. Vol. 6, Budapest, 1899.
- Szutter, Dániel. "Kovácsics Gyula nyug. pápai ev. tanító emlékezete." *Evangélikus Népiskola*, 1899, 12. sz.
- Természettudományi Közlöny. "Társulati ügyek." 1889, 238. sz.

EGYÉB FORRÁSOK

- 2022. évi XVII. törvény a termékekre és a szolgáltatásokra vonatkozó akadálymentességi követelményeknek való megfelelés általános szabályairól.
- "A Magyar Gazdasági Egyesület igazgató választmánya f. é. február 3-kán tartott ülésének jegyzőkönyve." *Gazdasági Lapok*, 1859, 6. sz.
- "Ártörténet." https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/.
- Németh, Gabriella. (sz. 1968) családfakutatási forrásanyagai a pápai ág. hitv. ev. néptanító ükunokájaként.
- *Harangszó*, 1923, 42. sz.
- *Evangélikus Őrálló*, 1909, 37. sz.
- "Főrendiházi irományok." 1896, XXI. kötet, 915–943. irományszámok.
- *Népnevelők Lapja*, 1878, 48. sz.
- *Népnevelők Lapja*, 1882, 38. sz.
- *Népnevelők Lapja*, 1889, 33–34. sz.
- *Néptanítók Lapja*, 1896, 49. sz.
- *Néptanítók Lapja*, 1899, 41. sz.
- *Pápai Hírlap*, 1934, 20. sz.
- *Pápai Közlöny*, 1899, 34. sz.
- *Pápai Lapok*, 1891, 5. sz.
- *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1882, 42. sz.
- "Városi Könyvtár, Pápa." https://varosikonyvtar.papa.hu/node/12213.
- *Veszprémi Független Hírlap*, 1882, 42. sz.

Szerényi Gábor grafikája

Jog-Állam-Politika, 2026/2.169
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.169

GAÁL MÁRK[1] – NÉMETH RICHÁRD[2],[3]

Döntéshozatal és hatalmi dinamikák – multidiszciplináris megközelítésben

ABSTRACT

This paper explores the complexity of group decision-making and organizational dynamics, focusing on the dogmatic intersections between management theories and the Hungarian legal framework (specifically the Civil Code, Labor Code, and the Act on General Administrative Procedure). The study argues that while legal regulation primarily addresses formal structures, statutory powers, and the allocation of liability, the actual quality and direction of decisions are fundamentally shaped by internal group dynamics, bounded rationality, and information flow topologies. The paper provides a detailed analysis of group typologies in light of decision-making autonomy, highlighting the inherent tension between self-managing teams and the hierarchical liability models of traditional labor law. Furthermore, it maps the legal equivalents of managerial-psychological intervention techniques (such as the "devil's advocate" method) within adversarial legal proceedings. Utilizing a Foucaultian and Habermasian theoretical framework, the study concludes that true decision-making power concentrates around actors who control organizational discourse and information topologies—a phenomenon that modern compliance frameworks increasingly seek to regulate.

Keywords: group decision-making ■ organizational theory ■ bounded rationality ■ network topology ■ legal liability ■ corporate governance / compliance

[1] Tanszéki mérnök, Széchenyi István Egyetem, Informatikai és Villamosmérnöki Kar, Informatika Tanszék, gaal.mark@sze.hu.
MTMT: 10101419.

[2] Egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem, Informatikai és Villamosmérnöki Kar, Informatika Tanszék, nemeth.richard@sze.hu.
MTMT: 10065734 * OrcID: 0009-0004-2533-2375 * Scopus: 57207862165 * Google Scholar ID: 3ep4I6kAAAAJ.

[3] A szerző kutatási tevékenysége a Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-25-3-I-SZE-55 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával valósult meg.

I. BEVEZETÉS

A modern szervezetelméletben a csoport már nem pusztán szociális közösségként, hanem komplex információfeldolgozó és döntéshozó rendszerként határozható meg. De mit is nevezünk csoportnak? A csoport egy egymással interakcióban lévő személyekből álló, közös célokért tevékenykedő, közös normarendszer, kommunikáció és érzelmi kapcsolatok révén összetartott entitás.[4] Ha jogi értelemben közelítjük meg a fogalmat, a csoport mint szociológiai terminus mögött a legtöbb esetben formális, jogilag szabályozott struktúra áll – legyen az akár testületi vezetés (pl. egy gazdasági társaság ügyvezető testülete), közigazgatási szerv döntéshozó bizottsága vagy üzemi tanács a munkajog világában. A csoportos döntéshozatali mechanizmusok közvetlenül befolyásolják a jogi felelősség (polgári jog, munkajogi vagy közigazgatási jog) telepíthetőségét.

A csoport alapvető karakterisztikái közé tartozik, hogy a tagok közös célokat tűznek ki maguk elé, valamint meghatározó jellemző az együttműködés kényszere, a szabályok betartása, az informális és formális szerkezeti elemek és a csoporton belüli szerepek kialakulása.[5] A magyar jogrendszerben ez az „együttműködési kényszer", a szabályok követésének kötelezettsége gyakran implicit vagy explicit jogi kötelezettségként jelenik meg – gondolva itt elsősorban a Ptk. jogi személyekre vonatkozó azon rendelkezéseire,[6] amelyek a testületi szervek formális működési és határozathozatali rendjét szabályozzák.

Herbert Simon, a Nobel-díjas közgazdász és pszichológus vonatkozó tanulmányából tudjuk, hogy az egyéni döntéshozatalt a „korlátozott racionalitás" jellemzi.[7] Radner például rámutat arra, hogy a csapatok esetében – sok minden más mellett – a döntéshozatal költségei és a korlátolt racionalitás jelentősen befolyásolják a döntések minőségét.[8] A jogalkotásban a korlátozott racionalitás kockázatait és a döntésekkel járó költségeket gyakran eljárási szabályok (eljárásjogok, belső szabályzatok) felállításával igyekeznek mederben tartani. A csapatmunka létjogosultságát döntéselméleti szempontból éppen az adja, hogy egy csoport képes lehet kiterjeszteni ezt a racionalitást, integrálva a tagok heterogén tudásbázisát. Ezt a folyamatot vizsgálta például Lorscheid és Meyer, laboratóriumi kísérletekkel és ügynökalapú modellezés segítségével, rámutatva arra, hogy a csoportos gondolkodás emergens tulajdonságként alakul ki.[9]

Ugyanakkor számtalan kutatás rámutatott már arra, hogy a csoportos döntés nem mindig feltétlenül jobb, vagy legalábbis nem mindig hasznosabb az egyéninél; minőségét a belső struktúra és a döntési mechanizmusok torzításai alapvetően határozzák meg. Kugler et al. tanulmánya szerint a csoportok ugyan

[4] Gençer, 2019, 223-229.
[5] Ld. Pressbooks.com: Five Models for Understanding Team Dynamics.
[6] 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.).
[7] Simon, 1957.
[8] Radner, 2000, 623-658.
[9] Lorscheid – Meyer, 2021, 1431-1467.

racionálisabb döntéseket hozhatnak bizonyos helyzetekben, de nem minden esetben – ez függ a csoport összetételétől, a kölcsönös bizalomtól és az információmegosztás módjától.[10] Ez a döntéselméleti bizonytalanság komoly dogmatikai kihívást jelent a jog számára. Ha a csoportos döntéshozatal torzulásai (pl. információk visszatartása, konszenzusképtelenség) hibás szervezeti döntésekhez vezetnek, felmerül a jogi felelősség kérdése. A magyar társasági jogban például a vezető tisztségviselők egyetemlegesen felelnek a testületi döntésekkel okozott hátrányokért.[11] Itt a kiindulópont az, hogy a testületi ügyvezetés tagjai a döntések következményeiért főszabály szerint együttes felelősséget viselnek. A korábbi társasági jogi szabályozás kifejezetten mentesítette azt a vezető tisztségviselőt, aki a károkozó döntés meghozatalában nem vett részt, vagy az ellen szavazott.

Mindemellett erősen befolyásolja, meghatározza a belső működést a csoporttagok közötti kapcsolatok minősége (bizalom, lojalitás, rivalizálás), a kommunikáció módja (formális-informális), valamint a közös viselkedési normák és értékek. A jogi szabályozás funkciója ebben a kontextusban az, hogy formális keretek megadásával (pl. jegyzőkönyv-vezetési kötelezettség, összeférhetetlenségi szabályok,[12] titoktartási kötelezettség,[13] iratbetekintés gyakorolhatósága[14] stb.) révén minimalizálja az informális kapcsolatokból eredeztethető torzításokat, és transzparenssé tegye a csoporton belüli döntési folyamatokat.

II. A CSOPORTOK TIPIZÁLÁSA KÜLÖNFÉLE SZEMPONTOK SZERINT

Számtalan tanulmány és kutató foglalkozott már csoportdinamikával, a csoportok „lélektanával", keletkezésével, összetételével és egyéb aspektusaival. Ennek megfelelően, a csoportokat számos szempont szerint lehet tipizálni.

Például funkcionalitás alapján megkülönböztetünk formális és informális csoportokat; előbbiekre jó példák a különböző munkacsoportok és bizottságok, míg utóbbiak lehetnek például baráti társaságok vagy közös hobbi mentén szerveződő közösségek.[15] A jogtudomány és a jogalkalmazás számára ez a megkülönböztetés kiemelt jelentőségű, hiszen a jog elsősorban a formális csoportokat ismeri el és ruházza fel jogokkal, kötelezettségekkel vagy akár jogi személyiséggel.[16] Ugyanakkor a modern jogi szabályozás nem hagyhatja figyelmen kívül az informális csoportokat sem: jó példa erre a „bűnszövetség" vagy „bűnszervezet"

[10] Kugler – Kausel – Kocher, 2012.
[11] Ld. bővebben a vezető tisztségviselők társasággal szembeni felelősségéről a Ptk. 3:24. §-át.
[12] Ld. Ptk. 3:115. §.
[13] Ld. Ptk. 3:23. §.
[14] Ld. bővebben: Ptk. 3:27. §, ill. Bodor, 2020.
[15] Robbins – Judge, T.A. – Judge, T. 2019.
[16] A jogképességről ld. Ptk. 3:1. §.

fogalma,[17] ami gyakran éppen olyan informális, hierarchikus kapcsolatrendszereket ragad meg, amelyek nem rendelkeznek formális alapító okirattal, mégis koordinált csoportként működnek.

A tagok közötti viszony alapján szintén klasszifikálhatunk; léteznek elsődleges csoportok, ahol a tagok között intim, személyes kapcsolat áll fenn (baráti kör, család, hobbiból együtt sportolók), illetve másodlagos csoportok, ahol a szervező elv a közös feladat (pl. projektcsapatok, munkahelyi közösségek, profi sportklubok tagjai). Az elsődleges és másodlagos csoportok elhatárolása a jogtudományban élesen megjelenik például az összeférhetetlenségi és elfogulatlansági szabályozások között. A magyar eljárásjogi szabályozások[18] jellemzően szigorúan tiltják, hogy ezen elsődleges csoportokhoz kapcsolódó személyes érdekek befolyásolják a másodlagos, formális csoportokban végzett döntéshozatalt. Szintén determináns faktor a tagok között fennálló kohézió. Eszerint vannak laza, tág, diffúz kapcsolati hálóval bíró csoportok, illetve szoros, kompakt maggal rendelkező, nagyfokú érzelmi azonosulást mutató csapatok.[19] A jogi felelősségre vonás során a csoport kohéziója és belső struktúrája bizonyítási kérdéssé válik: minél szorosabb ez a belső kapcsolat, annál megalapozottabb a tagok tudatos együttműködésére vagy a közös szándékra való következtetés.

A tagok egymáshoz való viszonyát a fentiek mellett befolyásolhatja a motiváció forrása, a szerepek egyértelműsége, a normák belsővé válása, a vezetőhöz vagy egymáshoz fűződő lojalitás, az alkotó és gátló szerepek megjelenése. Ezen körben kiemelten fontosak az ún. Belbin-féle csapatszerepek. Belbin elmélete azon a felismerésen alapul, hogy a sikeres csapatmunkához nem a „legokosabb tagok" összegyűjtésére, hanem a különböző viselkedésbeli szerepek (például az újító, a megvalósító vagy a csapatjátékos) kiegyensúlyozott jelenlétére van szükség. A kutatás kilenc, egymást kiegészítő szerepkört azonosított, amelyek három fő kategóriába – cselekvésorientált, emberorientált és gondolkodásorientált – sorolhatók. A modell alkalmazása segít a csapattagoknak megérteni saját és csapattársaik erősségeit, illetve gyengeségeit, ezáltal növelve a csoport- és a közös munka hatékonyságát.[20]

Bár a Belbin-féle szerepkörök alapvetően pszichológiai és vezetési funkciókat írnak le, a modern szervezetirányítási jog (*corporate governance*) és a munkajog burkoltan épít ezekre a dinamikákra. A formális jogi pozíciók (pl. cégvezető, igazgatósági tag) gyakran megkövetelik a Belbin által azonosított szerepek funkcionális jogiasítását. A munkajogban a munkaköri leírások precíz megfogalmazása és a munkáltató utasításadási joga[21] hivatott biztosítani, hogy a jogilag kényszerített feladatmegosztás kövesse a szervezeti hatékonysághoz szükséges

[17] Ld. bővebben: 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (a továbbiakban: Btk.) 459. §.

[18] Főként, de nem kizárólagosan a 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról vagy a közigazgatási hatósági eljárások szabályai.

[19] Forsyth, 2018.

[20] Ld. bővebben: Belbin, 1981.

[21] Ld. bővebben az Mt. (2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről) vonatkozó rendelkezéseit.

viselkedési szerepeket. Ha a formális jogi szerepek és az informális Belbin-féle szerepek között feloldhatatlan konfliktus feszül (például egy formálisan kinevezett vezető képtelen betölteni az irányító szerepet), az a szervezet diszfunkciójához vezet, ami végső soron jogi relevanciával bíró mulasztásokban (hibás szerződéskötések, munkavédelmi szabályszegések) realizálódhat.

III. CSOPORTOK DÖNTÉSELMÉLETI TIPOLÓGIÁJA ÉS AZ AUTONÓMIA SZEREPE

A modern döntéselméletben a csoportok differenciálása már nem csupán a formális vagy informális struktúrák mentén történik, hanem döntési autonómiájuk mértéke alapján is. Ezen megközelítés alapján három fő szintet különíthetünk el. A „ranglétra" alján a végrehajtó csoportok állnak, ahol a döntés exogén eredetű, a csoport hatásköre pedig kizárólag az operatív lépések kivitelezésére korlátozódik, azaz döntési komplexitásuk alacsony. A magyar munkajogban ez a szint a klasszikus, merev alá-fölérendeltségi viszonynak felel meg, ahol a munkáltató széles körű utasításadási joga („a munkavállaló köteles a munkáltató irányítása szerint munkát végezni") határozza meg az egyén és csoport tevékenységét.[22] Ekkor a tagok jogi felelőssége kizárólag az utasítások jogszerű és szakszerű végrehajtására terjed ki,[23] a döntés stratégiai kockázatát a munkáltató viseli.

A következő szintet a tanácsadó testületek alkotják, amelyek, bár javaslattételi joggal bírnak és befolyásolhatják a folyamatokat, mégsem rendelkeznek teljes körű autonómiával vagy döntési joggal – a felelősség továbbra is a formális vezető kezében összpontosul. Ez a struktúra a magyar közjogban és társasági jogban is intézményesült formában jelenik meg. Jó példa erre a társasági jogban a felügyelőbizottság tanácsadó, ellenőrző szerepköre a döntéshozó igazgatósággal szemben.[24] Munkajogi kontextusban az Üzemi Tanács bír hasonló karakterisztikával: a munkáltató bizonyos gazdasági és szervezeti döntések előtt köteles kikérni az üzemi tanács véleményét (együttdöntési/véleményezési jog), ám a végső döntés és az azzal járó jogi felelősség kizárólag a munkáltatói jogkört gyakorló vezetőé marad.

A képzeletbeli dobogó legfelső fokán az ún. önirányító csapatok helyezkednek el, amelyeket a szakirodalom – különösen komplex, nagyfokú interdependenciát igénylő feladatok esetén – a leghatékonyabb szervezeti egységként tart számon.[25] Ezekben a csapatokban a döntéshozatali jogkör decentralizált; a tagok együttesen határozzák meg a munkafolyamatokat, a belső szerepköröket és az erőforrások elosztását, ami jelentősen növeli a reakcióidőt, az alkalmazkodó-

[22] Mt. 42. §.
[23] Ld. Mt. 52. §.
[24] Ld. Ptk. 3:26. § (1).
[25] Ld. pl. Cohen – Bailey, 1997.

készséget és a hatékonyságot.[26] Az önirányító csapatok térnyerése (például az agilis projektmenedzsment-struktúrák) komoly dogmatikai feszültséget generál a tradicionális munkajoggal. Az Mt. alapvetően a hierarchikus, egyéni teljesítésre épít, míg az önirányító csoportok belső feladatmegosztása elmossa az egyéni munkakörök merev határait. A jogalkalmazás ezen autonómiát gyakran az atipikus munkavégzési formák (pl. kötetlen munkarend)[27] vagy a munkaszerződésben kikötött egyedi felhatalmazások útján igyekszik legalizálni. Ezen a szinten a jogi felelősség is transzformálódik: a decentralizált döntésekből eredő esetleges károkozás esetén az egyéni felróhatóság bizonyítása jóval összetettebbé válik, mint a hierarchikus struktúrákban.

Az egyén szerepét, kapcsolatait ezekben a struktúrákban elsősorban a részvételi hajlandóság és a felelősségvállalás mértéke határozza meg. A modern motivációs elméletek, mint például a Deci és társai munkásságához köthető öndeterminációs elmélet, rámutatnak, hogy a munkavállalói proaktivitás és elköteleződés akkor maximalizálható, ha a tagok képesek döntést hozni (kompetencia), és képesek ezt önállóan megtenni, érezve, hogy a döntésük igenis számít (autonómia).[28] Az autonómia tehát nem csupán strukturális kérdés, hanem a pszichológiai felhatalmazás alapköve is, mely közvetlen hatással van a csoportteljesítményre és a szervezeti innovációra.[29] Jogi szempontból megközelítve, az autonómia biztosítása a munkáltató részéről nem pusztán menedzsmenteszköz, hanem az egészséges és biztonságos munkavégzési feltételek megteremtésének[30] egy modern, pszichoszociális aspektusa. A túlzott kontroll és az autonómia teljes megvonása igazoltan vezet munkahelyi stresszhez és kiégéshez, ami a munkavédelmi jog[31] értelmében a munkáltató kockázatértékelési és egészségvédelmi kötelezettségének körébe tartozik. Az autonómia jogi keretek közötti elismerése így közvetlenül hozzájárul a szervezet jogszerű és fenntartható működéséhez.

IV. HÁLÓZATI TOPOLÓGIÁK ÉS INFORMÁCIÓÁRAMLÁS A CSOPORTOKON BELÜL

A csoportok döntéshozatali potenciálját és alkalmazkodóképességét alapvetően nem az egyéni kompetenciák összege, hanem a belső információáramlást szabályozó kommunikációs hálózat topológiája határozza meg. Harold Leavitt klasszikus kísérletei óta a modern hálózatkutatás is megerősítette, hogy

[26] Kirkman & Rosen, 1999, 58-74.
[27] A kötetlen munkarendről ld. az Mt. 122. §-át.
[28] Deci – Olafsen – Ryan, 2017.
[29] Seibert – Wang – Courtright, 2011, 981-1003.
[30] Ld. Mt. 51. § (4).
[31] 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről.

a struktúra és a feladat komplexitása közötti illeszkedés a csoportteljesítmény elsődleges fokmérője.[32] A centralizált, úgynevezett Wheel-struktúrák, ahol az információáramlás egyetlen központi szereplőhöz (a vezetőhöz) fut be, kivételes hatékonyságot és sebességet biztosítanak rutinszerű, alacsony információigényű feladatok esetén. Ezzel szemben komplex, bizonytalan kimenetelű problémáknál a központi szereplő kognitív kapacitása szűk keresztmetszetté alakul, ami az információtorzítás kockázatát is növeli.[33]

A magyar társasági jogban ez a feszültség a vezető tisztségviselők információhoz való jogában és tájékoztatási kötelezettségében is lecsapódik. A Ptk. 3:23. § (1) rögzíti, hogy „a vezető tisztségviselő a jogi személy tagjai, tagság nélküli jogi személy esetén a jogi személy alapítói részére köteles a jogi személyre vonatkozóan felvilágosítást adni, és számukra a jogi személyre vonatkozó iratokba és nyilvántartásokba betekintést biztosítani".[34] Ha a szervezet belső hálózata túlzottan centralizált, a középvezetők vagy operatív csoportok elvághatják a felsővezetést a kritikus információktól. Ez a struktúra jogi értelemben kockázatos: a vezető tisztségviselő ugyanis nem mentesül a felelősség alól azzal, hogy az információ nem jutott el hozzá, hiszen a Ptk. megköveteli az elvárható gondosság elvét.

Ilyen esetekben a decentralizált, „összekapcsolt" hálózatok bizonyulnak jobb megoldásnak, mivel a minden irányba nyitott, szerteágazó interakciók lehetővé teszik a tudásmegosztást és a hibák gyors kijavítását, ezáltal maximalizálva a csoport kollektív intelligenciáját és összteljesítményét.[35] Jogi szempontból ugyanakkor a teljesen decentralizált, „mindenki mindenkivel kommunikál" jellegű hálózatok komoly kockázatot hordoznak az üzleti titok védelme[36] és a bennfentes kereskedelem[37] szempontjából. Minél horizontálisabb és nyitottabb egy információáramlási topológia egy szervezeten belül, annál nehezebben kontrollálható a szenzitív adatok köre, és annál összetettebbé válik a titoktartási kötelezettség érvényesítése. A hálózati struktúra azonban nemcsak a hatékonyságot, hanem a hatalmi dinamikát is átalakítja. A döntéshozatal szempontjából kritikus a „kapuőrök" szerepe. Ők azok a (gyakran informális) szereplők, akik szűrik a csoportba beáramló adatokat. A döntéshozatali erő gyakran nem is a végső döntést meghozó vezetőnél van, hanem annál a kapuőrnél, aki szelektálja az információkat.[38]

Ez a megállapítás alapvető fontosságú a jogi felelősség telepítése és a bűnpártolás vagy a mulasztásos jogsértések elhatárolása során. Ha egy szervezetben egy informális vagy formális „kapuőr" (például egy jogi tanácsadó vagy egy tit-

[32] Leavitt, 1951, 38-50.
[33] Balkundi – Harrison, 2006, 49-68.
[34] Ld. Ptk. 3:23. § [Titoktartási és felvilágosítási kötelezettség].
[35] Woolley et al., 686-688.
[36] Ld. 2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről.
[37] Erről bővebben ld. a Btk. 410. §-át.
[38] Burt, 2004, 349-399.

kárságvezető) szándékosan vagy súlyos gondatlanságból visszatartja a jogsértésekre utaló jeleket a végső döntéshozó testület elől, a jogi felelősség súlypontja áthelyeződik. A büntetőjogban a tényállások tisztázása során a hatóságoknak fel kell tárniuk a kommunikációs topológiát, hogy megállapítsák: a formális vezető valóban tudott-e a jogsértésről, vagy a „kapuőr" tevékenysége miatt esett tévedésbe. A modern jogi trendek (mint például az EU-s visszaélés-bejelentési (whistleblowing) irányelvet átültető törvény)[39] éppen arra irányulnak, hogy a „kapuőrök" megkerülésével alternatív, közvetlen információs csatornákat biztosítsanak, ezáltal jogi eszközökkel bontva le a zárt hálózati topológiákból eredő veszélyeket.

V. DÖNTÉSHOZATALI MODELLEK, INTERVENCIÓS TECHNIKÁK A CSOPORTBAN

A csoportos döntéshozatal hatékonysága nem véletlenszerű, hanem a feladat természete, a szervezeti kontextus és az alkalmazott módszertan függvénye. A szakirodalom éles határvonalat húz a racionális, normatív modellek és a döntések valós, gyakran kaotikus természetét megragadó, ún. leíró elméletek között. A normatív megközelítés legismertebb módszere a Vroom–Yetton–Jago modell, amely kontingenciaelméleti alapon, algoritmusként határozza meg a vezetők számára az optimális bevonási szintet. Egy döntési fát (algoritmust) kínál, amely hét szituációs változó – például a döntés minőségi követelménye, a szükséges információk rendelkezésre állása vagy a beosztottak elköteleződésének szükségessége – alapján határozza meg az optimális bevonási szintet. A vonatkozó kutatások igazolták, hogy ha a döntés minősége kritikus, az információ viszont hiányos, akkor a konszenzusos döntés elkerülhetetlen, míg sürgős esetekben az autokratikus döntés vezet eredményre.[40]

Meglátásunk szerint a jogrendszer szerkezete meglehetős pontossággal leképezi a Vroom–Yetton–Jago modell alapvető logikáját, különösen a konszenzus és az autokratikus döntéshozatal egyensúlyát illetően. Békeidőben és normál működés mellett a jogalkotó a magas minőségű, konszenzusos és transzparens döntéshozatalt részesíti előnyben, amelyet kollektív testületekre (pl. Alkotmánybíróság, önkormányzati képviselő-testületek, gazdasági társaságok közgyűlései) bíz, szigorú határozatképességi és szavazati arányokkal szabályozva. Ezzel szemben a jogalkotó elismeri, hogy a válsághelyzetek vagy a sürgősség azonnali, autokratikus válaszokat követelnek. A magyar közjogban ez a különleges jog-

[39] Ld. bővebben: 2023. évi XXV. törvény a panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról.

[40] Vroom – Jago, 1978, 151-162.

rend[41] vagy a katasztrófavédelmi és honvédelmi jogszabályok logikája,[42] ahol a döntéshozatali jogkörök azonnal centralizálódnak egyetlen személy (például a honvédelmi miniszter vagy a katasztrófavédelmi biztos) kezében, felülírva a testületi, időigényes egyeztetéseket a működőképesség megőrzése érdekében.

Ezzel éles ellentétben áll a Cohen, March és Olsen által leírt „szemetesláda-modell", amely a „szervezeti anarchia" állapotát tükrözi. Ezen megközelítésben a döntés nem lineáris folyamat, hanem a problémák, megoldások és résztvevők véletlenszerű áramlásának találkozása; gyakran a rendelkezésre álló megoldások vezetnek problémákhoz, nem pedig fordítva.[43] Bár a „szemetesláda-modell" szervezetpszichológiai leírás, a jogalkalmazás és a jogalkotás-elmélet is ismeri ezt a jelenséget. A jogalkotásban a kodifikációs hibák és az ad-hoc törvénymódosítások gyakran éppen azt a mintázatot követik, amikor egy kész „jogszabályi megoldás" keres magának problémát, de a jogalkalmazó szervek (bíróságok, hatóságok) mindennapi működésében is megjelenhet az anarchikus döntéshozatal, ha a hatásköri és eljárásjogi szabályok homályosak. A közigazgatási eljárási jog[44] és a bírósági ügyviteli szabályok elsődleges funkciója éppen az, hogy formalizált eljárási szakaszok és határidők kényszerítésével kizárják a „szemetesláda-effektust", és a döntéshozatalt egy racionális, lineáris mederbe kényszerítsék.

A csoportos racionalitásra a legnagyobb veszélyt a csoportgondolkodás fenyegeti, ahol a konformitás iránti vágy, a „nyájszellem" elnyomja a kritikai elemzést.[45] A torzítások kivédésére a szakirodalom formalizált technikákat javasol. Ilyen például az „ördög ügyvédje" módszer, ahol egy kijelölt szereplő támadja a csoport döntését, aminek a kritikus észrevételek következtében bizonyítottan javítja a stratégiai döntések minőségét.[46] Hasonlóan hatékony az ún. nominális csoport technika, amely anonim módon segíti elő, hogy a csoport tagjai ötletekkel álljanak elő, ezáltal megszünteti a státuszbeli különbségeket és a domináns hangadókat, teret engedve a szakmai kompetenciának.[47]

A jogi intézményrendszer évszázadok óta alkalmazza ezeket a strukturált konfrontációs technikákat a csoportgondolkodás (groupthink) és a konformizmus feloldására. Az „ördög ügyvédje" módszer legtisztább jogi megfelelője az igazságszolgáltatásban a peres eljárások kontradiktórius jellege, ahol a felperes és alperes, vagy a büntetőperben a vád és a védelem intézményesített konfrontációja hivatott garantálni, hogy a bírói tanács (mint döntéshozó csoport) ne essen

[41] A különleges jogrendről ld. bővebben az Alaptörvény vonatkozó részeit: Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

[42] Ld. különösen: 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, illetve 2011. évi CXXVIII. törvény (katasztrófavédelmi törvény).

[43] Cohen – March – Olsen, 1972, 1-25.

[44] Ld. 2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról.

[45] Esser, 1998, 116-141.

[46] Schweiger – Sandberg – Rechner, 1989, 745-772.

[47] Van de Ven – Delbecq, 1974, 605-621.

a prekoncepciók csapdájába. De a testületi döntéshozatalban a különvélemény és az írásbeli szavazás anonimitása is azt a célt szolgálja, hogy a hierarchikus nyomás vagy a státuszkülönbségek ne nyomják el a szakmai ellenvéleményeket. A modern vállalatirányításban és a compliance jogban a belső ellenőrök vagy a felügyelőbizottsági tagok jogilag garantált függetlensége szintén egyfajta állandósított „ördög ügyvédje" funkciót valósít meg, biztosítva, hogy a kockázatok és a jogi aggályok a csoportgondolkodás ellenére is felszínre kerüljenek.

VI. A CSOPORTOS DÖNTÉSHOZATAL JOGI ASPEKTUSAI ÉS A FELELŐSSÉGI DINAMIKÁK

A döntéselméleti és hálózati struktúrák elemzése során nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az egyes vállalati környezetben hozott döntések sohasem légüres térben, hanem egy annál jóval szigorúbban szabályozott jogi keretrendszerben realizálódnak. Amíg a pszichológiai és szociológiai megközelítések a csoportteljesítmény és a hatékonyság maximalizálására fókuszálnak, addig a jogtudomány és a vállalatirányítás (*corporate governance*) a felelősség (*accountability*) attribúciójának és a jogi megfelelőségnek (*compliance*) kérdését helyezi előtérbe.[48] A csoportmunka azon döntéselméleti előnye, hogy a heterogén tudásbázis integrálása és az egyéni korlátozott racionalitás kiterjesztése jogi szempontból is egy komoly paradoxont rejt magában. Ha a döntés decentralizált, önirányító csapatokban születik, vagy ha a formális vezető csupán jóváhagyja a tanácsadó testületek javaslatait, felmerülhet az a kérdés, hogy kit terhel a jogi felelősség egy hibás, kárt okozó döntésért. A gazdasági jog alapelvei szerint a jogi felelősség, legyen az polgári jogi kártérítési kötelezettség vagy akár büntetőjogi felelősség, elsődlegesen egyéniesített, ugyanakkor a társasági jog dogmatikája az, hogy igazgatósági vagy felügyelőbizottsági döntések esetén a testületi felelősség elvét alkalmazza, azaz a tagok egyetemlegesen felelnek a határozatokért, kivéve, ha a döntési folyamat során kifejezett tiltakozásukat vagy különvéleményüket jegyzőkönyvbe vetették.[49] Ez a jogi kényszer közvetlenül visszahat a csoportdinamikára, ugyanis egyrészt csökkenti a szervezetelméletből ismert, kaotikus szervezeti anarchiát, mivel a formális jogi felelősség rákényszeríti a résztvevőket a strukturáltabb működésre, másrészt viszont felerősítheti a konformizmust és a csoportgondolkodást, ha a tagok a jogi kitettségtől tartva nem mernek egyéni, deviáns, de szakmailag indokolt álláspontot képviselni. Ennek kivédésére az ördög ügyvédje technika jogi biztosítékként is funkcionálhat, amennyiben a belső szabályzatok kötelezővé teszik a kritikai alternatívák dokumentálását.

[48] Bainbridge, 2002.
[49] Kisfaludi, 2014.

Gazdaságinformatikai kontextusban a belső információáramlás és a hálózati topológiák közvetlen kapcsolatban állnak a hatályos adatvédelmi és információbiztonsági jogszabályokkal, mint például a GDPR vagy a NIS2 irányelv.[50] A kommunikációs hálózatok és a kapuőrök szerepe nemcsak strukturális vagy hatalmi kérdés, hanem komoly jogi kockázati tényező is, hiszen a kapuőr, aki szűri és szelektálja a csoportba beáramló adatokat, jogi értelemben adatkezelési vagy adatfeldolgozási műveletet hajt végre. Ha a kapuőr, akár csak informálisan is, visszatart olyan kritikus információkat, amelyek szükségesek lettek volna a jogszabályilag megfelelő döntés meghozatalához, a szervezet súlyos jogi szankcióknak és felügyeleti bírságoknak teszi ki magát. Emiatt a modern szervezetelméletben a hálózati struktúrákat formális adatkormányzási protokollokkal (*Data Governance*) kell szabályozni, meghatározva az információk transzparenciáját, az adatokhoz való hozzáférési szinteket és a döntéstámogató rendszerek (*DSS*) auditálhatóságát.[51]

Érdekes párhuzam vonható a vezetők optimális bevonási szintjét meghatározó Vroom–Yetton–Jago modell és a modern vállalatirányítási jogban ismert üzleti döntés szabálya között. Az üzleti döntés szabályának lényege, hogy a vezető tisztségviselő nem vonható felelősségre egy utólagosan rossznak vagy veszteségesnek bizonyuló üzleti döntésért, amennyiben igazolni tudja, hogy a döntés meghozatalakor az adott helyzetben elvárható gondossággal járt el, megfelelő mennyiségű és minőségű információra támaszkodott, felismerve a korlátozott racionalitást és törekedve a heterogén tudás integrálására, valamint nem állt fenn személyes érdekellentét, és a döntést a vállalat érdekében hozta meg. Ha ezt összevetjük a Vroom–Yetton–Jago modellel, látható, hogy a jog elvárja a vezetőtől az algoritmikus mérlegelést, így ha a döntés minősége kritikus, az információ viszont hiányos, a vezető jogi értelemben sem dönthet tisztán autokratikusan anélkül, hogy ne sértené meg a gondos eljárás követelményét. A konszenzusos vagy konzultatív bevonás tehát nemcsak menedzsment-technika, hanem a vezetői kártérítési felelősség alóli kimentés elsődleges jogi eszköze.

VII. KONKLÚZIÓ

Látszatra a felszínen a döntéshozatali erő a formális vezetőnél vagy a szavazati többségnél van. A mélystruktúra elemzése azonban mást mutat. A jogalkotó hagyományosan a felszíni struktúrákat szabályozza: hatásköröket delegál, szavazati arányokat kényszerít ki, és formális felelősségi rendszereket (pl. vezető tisztségviselői felelősség) állít fel. Ezzel szemben a csoportdinamikai és döntéselméleti valóság rávilágít arra, hogy a jogi felelősség formális alanya és a döntés valódi, materiális formálója elválhat egymástól. Kijelenthető, hogy a csoportok

[50] Ld. Black, 2001.
[51] Sunder, 2002.

hajlamosak szélsőségesebb döntéseket hozni, mint a tagok egyénileg. Az igazi erő azoknál a véleményvezéreknél van, akik a vita elején képesek meghatározni az irányt. A csoportpolarizációnak és a véleményvezérek dominanciájának ez a pszichológiai ténye komoly kockázatot jelent a jogbiztonságra. Ha a formális testületi döntés a belső dinamikák torzulása miatt elszakad a racionális és jogszerű medertől, a kollektív felelősség elve (pl. a testületi tagok egyetemleges kártérítési felelőssége) igazságtalan vagy diszfunkcionális eredményre vezethet azokkal a passzív tagokkal szemben, akik csupán követték a domináns hangadókat.

A csoportos döntéshozatal a demokrácia egyik alaptétele is egyben. Jürgen Habermas kommunikatívcselekvés-elmélete szerint az ideális döntés a „kényszermentes párbeszédben" születik.[52] A modern eljárásjogok és a corporate governance kódexek tulajdonképpen habermasi kísérletek: olyan formális eljárási garanciákat igyekeznek kreálni, amelyek biztosítják a kényszermentes, racionális diskurzust. A gyakorlatban azonban a vállalati és társadalmi csoportokban is érvényesül Michel Foucault megfigyelése: a tudás és a hatalom elválaszthatatlan.[53] A döntéshozatali erő ott összpontosul, ahol a diskurzust kontrollálják. Foucault tézise a jog világában az információs aszimmetria és a „kapuőri" pozíciók formájában manifesztálódik. Ahogy azt a hálózati topológiák elemzése megmutatta, azé a valódi hatalom, aki az információk felterjesztését, szűrését és jogi keretezését végzi. A jogalkotás legújabb reflexiói – mint a visszaélés-bejelentési rendszerek kötelezővé tétele vagy a compliance funkciók függetlenítése – éppen azt célozzák, hogy megtörjék ezt a foucault-i tudás-hatalom monopóliumot a szervezeteken belül, és jogi eszközökkel kényszerítsék ki az információs csatornák pluralizmusát.

A hatékony csapatmunka tehát nem a konfliktusmentes egyetértés állapota, hanem a konstruktív disszonancia menedzselése. Döntéselméleti szempontból a jól működő csoport egy olyan mechanizmus és entitás egyben, amely minimalizálja az egyéni kognitív torzításokat, miközben elkerüli a csoportgondolkodás csapdáját. Jogi szempontból a jól szabályozott csoport egy olyan intézményi védőháló, amely az eljárási garanciák (kontradiktórius struktúrák, független ellenőrzési pontok, írásbeliség és jegyzőkönyvezés) révén transzformálja a belső konfliktusokat legitim és transzparens döntésekké. Az eljárásjogok és belső szabályzatok nem a konfliktusok elfojtását, hanem azok mederben tartását és strukturált konfrontációvá (például az „ördög ügyvédje" technika jogiasításává) alakítását kell, hogy szolgálják.

Az igazi döntéshozatali erő nem statikus, hanem dinamikus folyamat: azé a „hatalom", aki képes a bizonytalanságot információvá, az információt pedig közös cselekvéssé transzformálni. A modern szervezet- és jogtudomány közös kihívása, hogy olyan rugalmas, agilis struktúrákat alakítson ki (például a kötetlen munkarend vagy a decentralizált hatáskörök révén), amelyek teret engednek a csoportok ezen dinamikus, öndeterminálló és innovatív potenciáljának, miközben a transzparencia, a számonkérhetőség és a jogi felelősség klasszikus, dogmatikai követelményei sem sérülnek.

[52] Habermas, 2011.
[53] Foucault, 1990.

HIVATKOZÁS (MLA)

• Gaál, Márk, and Richárd Németh. „Döntéshozatal és hatalmi dinamikák – multidiszciplináris megközelítésben." Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 169-182. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.169.

IRODALOM

• Bainbridge, Stephen M. „Why a Board? Group Decisionmaking in Corporate Governance." *Vanderbilt Law Review*, vol. 55, no. 1, 2002, pp. 1-55.
• Balkundi, Prasad, and David A. Harrison. „Ties, Leaders, and Time in Teams: Strong Inference About Network Structure's Effects on Team Viability and Performance." *Academy of Management Journal*, vol. 49, no. 1, 2006.
• Belbin, Meredith R. *Management Teams: Why They Succeed or Fail*. Heinemann, 1981.
• Black, Julia. „Decentering Regulation: Understanding the Role of Regulation and Self-Regulation in a Post-Regulatory World." *Current Legal Problems*, vol. 54, no. 1, 2001, pp. 103-146.
• Bodor Mária. „Az iratbetekintés gyakorolhatóságának kérdései." *Céghírnök*, vol. 2020, no. 1, p. 9.
• Burt, Ronald S. „Structural Holes and Good Ideas." *American Journal of Sociology*, vol. 110, no. 2, 2004.
• Cohen, Michael D., et al. „A Garbage Can Model of Organizational Choice." *Administrative Science Quarterly*, vol. 17, no. 1, 1972.
• Cohen, Susan G., and Diane E. Bailey. „What Makes Teams Work: Group Effectiveness Research from the Shop Floor to the Executive Suite." *Journal of Management*, vol. 23, no. 3, 1997.
• Deci, Edward L., et al. „Self-Determination Theory in Work Organizations: The State of a Science." *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, vol. 4, no. 1, 2017.
• Esser, James K. „Alive and Well After 25 Years: A Review of Groupthink Research." *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, vol. 73, no. 2-3, 1998.
• Forsyth, Donelson. *Group Dynamics*. 7th ed., Cengage Learning, 2018.
• Foucault, Michel. *Felügyelet és büntetés*. Gondolat Kiadó, 1990.
• Gençer, Hüseyin. „Group Dynamics and Behaviour." *Universal Journal of Educational Research*, vol. 7, no. 1, 2019.
• Habermas, Jürgen. *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Gondolat Kiadó, 2011.
• Kirkman, Bradley L., and Benson Rosen. „Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment." *Academy of Management Journal*, vol. 42, no. 1, 1999.
• Kisfaludi András. „A vezető tisztségviselő felelőssége a megújult polgári jogban." *Gazdaság és Jog*, vol. 22, no. 4, 2014, pp. 3-8.
• Kugler, Tamar, et al. „Are Groups More Rational Than Individuals? A Review of Interactive Decision Making in Groups." *Wiley International Reviews*, 2012.
• Levitt, Harold. „Some Effects of Certain Communication Patterns on Group Performance." *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, vol. 46, 1951.
• Lorscheid, Iris, and Matthias Meyer. „Toward a Better Understanding of Team Decision Processes: Combining Laboratory Experiments with Agent-Based Modeling." *Journal of Business Economics*, vol. 91, 2021.

- „Five Models for Understanding Team Dynamics." *Pressbooks.com*, pressbooks.bccampus.ca/technicalwriting/chapter/understandingteamdynamics/. Accessed 12 Nov. 2025.
- Radner, Roy. „Costly and Bounded Rationality in Individual and Team Decision-Making." *Industrial and Corporate Change*, vol. 9, no. 4, 2000.
- Robbins, Stephen P., et al. *Organizational Behavior*. Pearson, 2019.
- Schweiger, David M., et al. „Experiential Effects of Dialectical Inquiry, Devil's Advocate, and Consensus Approaches to Strategic Decision Making." *Academy of Management Journal*, vol. 32, no. 4, 1989.
- Seibert, Scott E., et al. „Antecedents and Consequences of Psychological and Team Empowerment in Organizations: A Meta-Analytic Review." *Journal of Applied Psychology*, vol. 96, no. 5, 2011.
- Simon, Herbert A. *Models of Man: Social and Rational – Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting*. Wiley, 1957.
- Sunder, Shyam. „Regulatory Competition among Accounting Standards." *Journal of Accounting and Public Policy*, vol. 21, no. 3, 2002, pp. 219-234.
- Van de Ven, A. H., and Andre L. Delbecq. „The Effectiveness of Nominal, Delphi, and Interacting Group Decision Making Processes." *Academy of Management Journal*, vol. 17, no. 4, 1974.
- Vroom, Victor H., and Arthur G. Jago. „On the Validity of the Vroom-Yetton Model." *Journal of Applied Psychology*, vol. 63, no. 2, 1978.
- Woolley, Anita W., et al. „Evidence for a Collective Intelligence Factor in the Performance of Human Groups." *Science*, vol. 330, no. 6004, 2010.

JOGFORRÁSOK

- *1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről*. 1993.
- *2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról*. 2011.
- *2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről*. 2012.
- *2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről*. 2012.
- *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről*. 2013.
- *2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról*. 2016.
- *2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról*. 2016.
- *2018. évi LIV. törvény az üzleti titok védelméről*. 2018.
- *2023. évi XXV. törvény a panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról*. 2023.
- *Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)*. 2011.

Jog-Állam-Politika, 2026/2.183
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.183

RECENZIÓ

VELEGI DOROTTYA[1]

Körkép a fogyasztóvédelmi (jog)tudomány 2025. évi állásáról – Recenzió a BGE Fogyasztóvédelmi Kutatócsoportjának Fogyasztóvédelem – fogyasztóvédelmi jog című könyvéről

ABSTRACT

Consumer protection has become one of the most popular and socially significant areas of Hungarian legal thought, especially since the regime change. This is evidenced by the fact that, since then, a vast body of legislation, court rulings, administrative decisions, and other measures have been adopted. At the same time, a lively academic discourse has emerged: numerous books, studies, articles, and other publications on the subject are published each year. For all these reasons, justifying the uniqueness, novelty, or even the legitimacy of a monographic volume such as the one under review poses a considerable challenge. In the case of the work presented here, its distinctiveness lies primarily in its diversity–as it covers not only legal but also historical, philosophical, economic-financial, marketing, and other perspectives–as well as in its orientation and clearly articulated standpoint, namely, that the regulation should focus on the consumer as a human being rather than on serving consumption itself, which sets it apart from many other valuable works in the field of consumer protection.

Keywords: the complexity of consumer protection ■ Budapest University of Economics and Business (BUEB) Consumer Protection Research Group ■ de lege ferenda proposals ■ monographic character

I. BEVEZETÉS, ELŐZMÉNYEK

2022. szeptember 19-én, a Budapesti Gazdasági Egyetemen létrehoztak egy egyetemközi Fogyasztóvédelmi Kutatócsoportot, amely-

[1] PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola; dorottya.velegi@gmail.com.
MTMT: 10093609.

nek keretében egy elsőrangú szellemi alkotói közösség is létrejött. A meglehetősen illusztris tagsággal rendelkező, a fogyasztóvédelmi jog, sőt tágabban a fogyasztóvédelemhez kapcsolható tudományterületek szinte minden ágát lefedő tagokkal büszkélkedő Közösség által rendezett immár hat konferencián a mai fogyasztóvédelem élvonalába tartozó oktatók, kutatók, gyakorló szakemberek adhattak elő az Egyetem előadótermeiben és dísztermében.

Immár hagyomány, hogy a félévente megrendezett konferenciákat követően a Szervezők egy-egy konferenciabeszámoló útján[2] juttatják el a konferencián elhangzott információk, kutatási eredmények tudományos igényű összefoglalását mindazon érdeklődőkhöz, akik az ingyenes, de regisztrációhoz kötött, és csak jelenléti formában látogatható szakmai rendezvényen nem tudtak részt venni. A most ismertetésre kerülő munka – *Hámori Antal – Hamar Farkas – Neszmélyi György Iván – Veres Zoltán (szerk.): Fogyasztóvédelem – fogyasztóvédelmi jog. Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, 2025. (ISBN 978-615-6886-13-2.)* – több, mint a Kutatócsoport eddigi tevékenységének összefoglalása, hiszen a fogyasztóvédelem átfogó, monografikus igényű bemutatására törekszik, s az alkotók reményei szerint e kötet „a jogalkalmazás, a jogalkotás, a tudományos kutatás és az oktatás, az elmélet és a gyakorlat számára is kamatoztatható"[3] lehet.

II. A KÖTET RÖVID BEMUTATÁSA

A jelen recenzió tárgyát képező kötet átfogó képet ad a jelenleg Magyarországon elérhető hazai és nemzetközi szakirodalomról, és tartalmazza a fogyasztóvédelmi jog és kapcsolódó tudományterületek aktuális állását.

A szakkönyv bevezetőjében Vékás Lajos professzor elismerő szavait olvashatjuk, aki, mintegy hitelesítve a tanulmányok szerzői által leírtakat, különösképpen az alaposan és átfogóan feldolgozott szakirodalmi forrásokat és bírói gyakorlatot bemutató, tudományos igényességű munkákat melegen ajánlja a kedves Olvasó figyelmébe.[4]

A következő, hasonlóan rövid, tömör és lényegretörő bevezetőben a Közösség lelke, Hámori Antal egyetemi docens hálatelt szavait olvashatjuk, aki utal a kötet széleskörű perspektíváira és megköszöni mindazok munkáját, akik bármilyen módon hozzájárultak a kötet létrejöttéhez.[5]

A monográfia mindösszesen tizenhárom fejezetben dolgozza fel a fogyasztóvédelem számos területének jelenleg ismert tudásanyagát. Külön fejezetek szólnak a fogyasztóvédelem jog- és eszmetörténetéről, a ma ismert hatóságok

[2] Ld. Veres, 2023a; Veres, 2023b; Hámori – Veres, 2024; Veres – Hámori, 2025a; Veres – Velegi, 2025; Veres – Hámori, 2025.

[3] Hámori, 2025, 14.

[4] Vékás, 2025, 13.

[5] Hámori, 2025, 14-15.

létrejöttének előzményeiről, a hatósági és a bírósági gyakorlat átfogó elemzéséről, valamint az Európai Unió jogfejlesztési munkájának magyar hatásáról. A műben kiválóan megfér egymás mellett az összehasonlító elemzés, az elméleti háttér értékelése, a gyakorlat ismertetése, és egy-két határozottabb szerzőnek köszönhetően konkrét 'de lege ferenda' javaslatokat is kap az Olvasó.

A szerzők: Barna Sarolta, Bencsik András, Fazekas Judit, Fekete-Frojimovics Zsófia, Filó Mihály, Frivaldszky János, Hamar Farkas, Hámori Antal, Hernádi Júlia, Kasza Gyula, Koller Edit Mária, Koltay András, Lapsánszky András, Nagy Dániel, Nemes Imre, Rigó Csaba Balázs, Sándor István, Szabó Edit, Szőke Andrea, Totth Gedeon, Varga József, Veres Zoltán. A művet javarészt olyan elismert tudósok jegyzik, akik maguk is oktatnak. Oktatói rutinjuknak köszönhetően az egyes, önálló tanulmányokként is felfogható fejezeteket tudományos viszonylatban olvasmányos, érthető és világos formában tárják az olvasók elé.

A szakkönyv szakmai lektorai: Árva Zsuzsanna, Balázs István, Barta Judit, Benke József, Fézer Tamás, Gellén Klára, Gombos Katalin, Győri Zoltán, Józsa László, Karsai Krisztina, Lentner Csaba, Nagy Zoltán, Rekettye Gábor, Vékás Lajos, a szakma évtizedes rutinnal rendelkező gyakorlói, és munkájuk látszik is a szövegen. A szerkesztőkkel történt együttműködés eredményeként létrejött szakkönyv minden jel szerint be fogja tölteni a szerzők, a lektorok és a szerkesztők azon célját, miszerint az alapos és jól feltárt elméleti háttér előtt a gyakorlati oldal – ideértve annak praktikus kérdéseit, dilemmáit – a kellő hangsúlyt kapva jelenjen meg. A műben történő eligazodást a követhető szerkesztési elveken túl angol és magyar nyelvű rövid összefoglalók, a fejezeteket és a fejezetek alfejezeteit is ismertető tartalomjegyzék, rövidítések jegyzéke és könnyű kereshetőség segíti.

III. ÉSZREVÉTELEK

Habár a kötet elsősorban jogi (polgári jogi, közigazgatási jogi, büntetőjogi, stb.) megközelítéssel vizsgálja a fogyasztóvédelem hazai működését és lehetséges fejlődési irányait, elmondható, hogy nem kizárólag a jogtudomány művelőihez szól; tökéletesen alkalmas a fogyasztóvédelemhez kapcsolható szinte bármely tudományágban járatlan ifjúság tudásának fejlesztésére és a fogyasztóvédelem joggyakorlói, jogalkalmazói oldalán lévő szakemberek ismereteinek elmélyítésére egyaránt. A gazdag forrásjegyzék és az egyes fejezetek által felvetett, és tudatosan nem minden esetben a fogyasztóvédelemben érintett személyek által megválaszolható kérdések alkalmasak arra, hogy a szakmai közösség továbbgondolja, és a folyamatosan fejlődő, változó gyakorlat alapján adjon azokra reflexiót.

Noha a fogyasztóvédelem fő funkciói az élet bármely olyan területén teljesítendők és betöltendők, amelyben akár egyetlen személy is fogyasztói minőségben lehet jelen, mégis be kell látnunk, hogy ezen funkciók betöltésében jelentős különbségeket okozhatnak a fogyasztóvédelmet kiegészítő egyes termékbizton-

sági szabályok. Különösen lényeges ezekre odafigyelnünk, ha a fogyasztók által megvásárolni kívánt termékek gyermekeknek szólnak (pl. játékok, gyermekruhák), vagy olyan alapanyagokat tartalmaznak, amelyek egészségünkre lehetnek kihatással, pozitív (pl. gyógyszerek, étrendkiegészítők) vagy negatív értelemben (pl. mérgező anyagokat tartalmazó kozmetikumok, élelmiszerekben megjelenő kemikáliák). A gyermekekre vonatkozó termékbiztonsági követelményekről egy egész fejezet szól, meglátásom szerint nagyon helyesen. Azonban személy szerint hiányoltam az egészséget módosító termékekre vonatkozó fogyasztóvédelmi elvárások részletesebb bemutatását. Talán erre a Kutatócsoport egy következő kötetében sor kerülhet. Ugyanígy helyet kaphatott volna a részben termékbiztonsági, részben fogyasztóvédelmi érintettségű ún. hozzáférhetőségi (akadálymentességi) követelmények hangsúlyosabb megjelenítése, amelyek kapcsán eddig csak közvetetten alkalmazandó elvárások álltak rendelkezésre Magyarországon (kivéve a pénzügyi szektort és a hírközlési ágazatot), és a közvetlen szabályozási háttér csak 2025. június 28-án lépett hatályba.[6]

A kötet további lehetséges fejlesztési irányát a *de lege ferenda* javaslatok határozottabb, bátrabb megjelenítésében látom. Úgy gondolom, hogy az a szakkönyv, amelyet ennyi, a szakmai közegben kiváló elismertségnek örvendő szerző és szerkesztő jegyez, megengedheti magának, hogy iránymutatást nyújtson a jelenlegi döntéshozók, illetve a tanulni, alkotni, és nem utolsósorban fejlődni vágyó ifjúság számára a nem megfelelő, esetleg rossz gyakorlatok eliminálására, a fogyasztóvédelem hatékonyságának növelésére.

IV. ÖSSZEGZÉS

A Hámori Antal – Hamar Farkas – Neszmélyi György Iván – Veres Zoltán által szerkesztett *Fogyasztóvédelem – Fogyasztóvédelmi jog* című könyv a tudomány jelenlegi állását közlő, átfogó, tudományos igényű alkotás, ami tankönyvként és szakmai diskurzusok elindítására alkalmas monográfiaként egyaránt felfogható. A mű elismertségét garantálja Vékás Lajos professzor ajánlója, valamint a kötet szerzőinek, szerkesztőinek saját, illetve a BGE Fogyasztóvédelmi Kutatócsoportjának kutatási eredményeit egyaránt lefedő szellemi alkotói munkája.

Az érthető és gazdag forrásjegyzéket tartalmazó, az olvasói eligazodást könnyítő eszközökkel ellátott munka pontos, világos és áttekinthető hivatkozási rendszere, az észszerűen felvetett vitaindító kérdések, a történeti, az elméleti és a gyakorlati dimenzió megjelenítése, a didaktikai igényességgel megfogalmazott kritikai állítások és a gyakorlat alapján vitathatatlan kijelentések teszik hitelessé a művet a tudományos alkotói közösség, a jogalkalmazói oldal, a hatósági szereplők és a hallgatók előtt egyaránt.

[6] Ld. European Accessibility Act; Aktv.

HIVATKOZÁS (MLA)

• Velegi, Dorottya. „Körkép a fogyasztóvédelmi (jog)tudomány 2025. évi állásáról – Recenzió a BGE Fogyasztóvédelmi Kutatócsoportjának Fogyasztóvédelem – fogyasztóvédelmi jog című könyvéről." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 183-187. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.183.

IRODALOM

• Hámori, Antal, and Zoltán Veres. "Fókuszban a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalma." *Jog–Állam–Politika. Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 2024, no. 1, 2024, pp. 211–214. https://doi.org/10.58528/jap.2024.16-1.211.
• Hámori, Antal. "Lectori Salutem!" *Fogyasztóvédelem – fogyasztóvédelmi jog*, edited by Antal Hámori et al., Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, 2025.
• Vékás, Lajos. "Bevezetés." *Fogyasztóvédelem – fogyasztóvédelmi jog*, edited by Antal Hámori et al., Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, 2025.
• Veres, Zoltán, and Antal Hámori. "IV. Fogyasztóvédelmi aktualitások című konferencia a Budapesti Gazdasági Egyetemen." *De iurisprudentia et iure publico*, vol. 2025, nos. 1–2, 2025, pp. 103–106.
• Veres, Zoltán, and Antal Hámori. "VI. Fogyasztóvédelmi aktualitások – a digitalizáció, a mesterséges intelligencia fogyasztóvédelmi kihívásai." *Iustum Aequum Salutare*, vol. 2025, no. 3, 2025, pp. 197–201.
• Veres, Zoltán, and Dorottya Velegi. "A termékbiztonság aktuális kérdései – Beszámoló a BGE KVIK Fogyasztóvédelmi Kutatócsoportjának tudományos konferenciájáról." *Jura*, vol. 2025, no. 2, 2025, pp. 153–158.
• Veres, Zoltán. "Beszámoló a Budapesti Gazdasági Egyetemen működő Fogyasztóvédelmi Kutatócsoport 'II. Fogyasztóvédelmi aktualitások' című konferenciájáról." *Jogelméleti Szemle*, vol. 2023, no. 2, 2023, pp. 121–124. https://doi.org/10.59558/jesz.2023.2.121.
• Veres, Zoltán. "Fogyasztóvédelmi aktualitások – interdiszciplináris megközelítésben." *Iustum Aequum Salutare*, vol. 2023, no. 1, 2023, pp. 203–206.

JOGFORRÁSOK

• *European Accessibility Act. Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services.* Official Journal of the European Union, 2019.
• *Act XVII of 2022 on the general rules for compliance with accessibility requirements for products and services.* 2022.

Szerényi Gábor grafikája

Jog-Állam-Politika, 2026/2.189
DOI: 10.58528/JAP.2026.18-2.189

FÓRUM

SZABÓ KINGA[1]

To Regulate or Not to Regulate? The Impact of Building Information Modelling (BIM) on Sustainability in Public Procurement From Legal Perspective

ABSTRACT

Public procurement plays a pivotal role in achieving sustainability goals, yet the legal frameworks often fall short in integrating effective tools to support this aim. One such tool is Building Information Modelling (BIM), a digital methodology that facilitates collaboration and lifecycle management in construction projects. While BIM is widely recognized for enhancing efficiency and quality, its potential to support sustainability in public procurement remains underexplored in legal research. This study investigates the legal and policy implications of BIM's implementation in sustainable public procurement (SPP), with a focus on the Hungarian regulatory landscape and comparative international practices. Through a dual-method approach comprising a systematic literature review and an analysis of Hungarian procurement data, the study reveals a significant gap between the theoretical potential of BIM for SPP and its actual legal application. The results demonstrate that legal and administrative sciences are underrepresented in the BIM discourse and that sustainability objectives are rarely embedded in BIM-related public procurement.

This paper argues that aligning BIM regulation with sustainability goals is both necessary and achievable through proactive legal frameworks. The findings underscore the urgency of legislative and policy interventions to harness BIM's full potential in promoting sustainable development through public procurement.

Keywords: Building Information Modelling ■ BIM ■ public procurement ■ sustainable public procurement ■ implementation

[1] Phd candidate, Széchenyi István University Doctoral School of Law and Political Sciences; drkingaszabo@gmail.com, szabo.kinga3@sze.hu.
MTMT: 10081267 * ORCID: 0000-0003-2610-9947.

I. INTRODUCTION

Public procurement represents on average 13% to 20% of GDP. Global expenditure in procurement is estimated at nearly 9.5-13 trillion US dollars per year.[2] In the European Union, over 250 000 public authorities spend around 2 trillion euros yearly on the purchase of services, works, and supplies, that is around 13.6% of EU GDP.[3] All this means that public authorities are major customers in Europe. The potential of public procurement assisting governments in meeting their development objectives or political goals is indisputable. In the politics of the EU, sustainability stands out among the policy priorities.

The environmentally conscious approach has been present in the EU public procurement (PP) market for two decades, both in legislation and in practice. Green public procurement (GPP) has been of outstanding importance in the field of public works, which have considerable economic power and value. However, it has now become clear that the optional legal regulation related to GPP is not sufficient in itself to create sustainable public works.[4] Furthermore, Badell and Rosell[5] support this view, demonstrating that voluntary GPP application falls short. While the GPP is more widely adopted at local or regional levels, its implementation by EU institutions is far below expectations, indicating a gap between policy and practice at the supranational level.[6] This result is particularly striking given that both the European Commission and the Council had set a target to achieve a 50% share of GPP.

Although GPP is not mandatory, achieving this target would serve as a clear indicator of the environmental awareness of both the EU institutions and the contracting authorities, and their ability to lead by example would be undeniable. The gap between this goal and the current adoption of GPP reveals a missed opportunity to demonstrate leadership in sustainability through procurement practices. Despite numerous recommendations from the European Commission and other international organizations, such as the OECD and the World Bank, aimed at increasing the proportion of GPP and sustainable procurement, progress has been slow. These institutions have issued detailed guidelines and strategies to encourage the broader adoption of GPP. Beyond public procurement tools, several other policy instruments can help drive sustainability and green objectives in the PP market, such as mandatory sustainability criteria, financial incentives, or the application of a broader circular economy approach with the help of Building Information Modelling (BIM).

BIM is a category related to the construction economy, primarily engineering, technologies, and management sciences, and is one of the buzzwords of the digital

[2] The World Bank, 2020.
[3] European Commission, 2024.
[4] See European Commission, 2023.
[5] See Badell – Rosell, 2021.
[6] Badell – Rossel, 2021.

transformation of the construction industry. There are many scientific interpretations of BIM. In its early days, it was defined as a digital representation of the physical and functional characteristics of a building. After the evolution of computer-CAD solutions, BIM was considered a model of information about a building or a facility that included the full scale of information to support all lifecycle processes. While BIM was initially considered an idealistic tool for collaboration in design and delivery as described by McAdam,[7] nowadays it is accepted that BIM is a complex methodology that connects the agents involved in the investment, including the client, architect, contractor, engineer, and facility manager, ensuring their cooperation throughout the entire life cycle of the building. This paper uses the latter interpretation, drawing on the work of Besné et al.[8] who emphasize that BIM is not merely a software tool, but a pedagogical and organizational transformation requiring collaboration across disciplines, integration into curricula, and alignment with industry practices.

Historically, BIM is a three-dimensional computer-generated model, which is now indeed understood as a method or a technology that links, stores, and reuses information of building objects. Graphic data, non-graphic data, and documentation that build up a digital model can be used at all stages of the life cycle of a building, from design and construction to maintenance and operation. While Wildenauer[9] points out that the move from static models to integrated digital systems brings challenges such as lack of standardization, poor interoperability, and varying digital readiness among stakeholders, Szafranko and Jurczak[10] stress that BIM is not only a technical innovation, but also a strategic enabler of sustainable development, allowing for enhanced decision-making, better energy efficiency, and optimized facility management across the full building lifecycle.

Thanks to the development of IT solutions and project management technologies, three-dimensional models used primarily for visualization and filtering collisions were followed by newer dimensions of BIM, at least in theory, and increasingly also in practice. The interpretation of dimensions in which both science and practice agree are

- 3D is for visualisation,
- 4D is for time scheduling,
- 5D is for cost estimation,
- 6D is for facility management in the operating period, and
- 7D is for sustainability.

In line with this, Reizgevičius et al.[11] identify the 7D dimension of BIM as a key component for integrating sustainability goals into the digital model, sup-

[7] McAdam, 2010.
[8] Besné et al., 2021.
[9] Wildenauer, 2020.
[10] Szafranko – Jurczak, 2024.
[11] Reizgevičius et al., 2018.

porting the evaluation of environmental impacts, energy consumption, and carbon footprint throughout the design, construction, and operation phases. Szafranko and Jurczak[12] identify not only the above-mentioned classic BIM dimensions (3D–6D), but also the emerging higher-order dimensions, such as 7D for sustainability, 8D for health and safety, and 9D for lean construction, highlighting the increasing strategic role of BIM in addressing environmental, operational, and process optimization goals.

From the point of view of this study, the sustainability features must be highlighted among the characteristics of BIM.

In the Architecture, Engineering, and Construction (AEC) sector, there is no equilibrium; the stakeholders face the digitization of the construction industry with varying levels of preparedness. The practical application and the legal regulation of BIM show great differences in our narrower environment (V4 countries, EU countries) and worldwide. In Hungary and several other EU countries, there is growing recognition of BIM's benefits, leading to an impending mandatory adoption. The motivations for this adoption are different.

In Hungary, following recent legislative developments, both the use of BIM methods and GPP tools became mandatory in a narrow and well-defined circle of works funded by the central budget. Otherwise, their application was voluntary at the time the manuscript was prepared, but became partially mandatory by the time the article was published. However, the implementation and gradual mandatory introduction of BIM in smaller construction projects and also in infrastructure developments are on the agenda. This makes my topic very relevant and current.

While BIM has been widely explored within engineering, construction management, and environmental science literature, legal and administrative considerations remain peripheral. Numerous studies have examined BIM's potential in cost estimation, design coordination, lifecycle management, and sustainability enhancement (e.g. the above-mentioned Reizgevičius et al., 2018; Szafranko and Jurczak, 2024).[13] However, these analyses rarely address how legal frameworks influence or enable such outcomes. The focus has typically been on technical efficiency and project delivery rather than the regulatory or institutional dimensions that govern BIM's application in public procurement processes.

This gap is particularly striking given the increasing regulatory interest in BIM across the EU, where public procurement is being positioned as a lever to achieve digital transformation and sustainability goals. Despite the European Commission's recognition of BIM as a digital enabler, current EU directives provide only optional guidance, and legal instruments remain fragmented across member states. A systematic understanding of how BIM regulations—particularly mandatory versus voluntary approaches—can support GPP objectives is still missing from the legal scholarship.

[12] Szafranko – Jurczak, 2024.

[13] E.g. the above mentioned Reizgevičius et al., 2018; Szafranko – Jurczak, 2024.

Volk et al.[14] provide a foundational review of BIM implementation in existing buildings, identifying critical technical, informational, and legal-organizational barriers. Their study emphasizes that while BIM is increasingly used for new construction, its application to existing buildings remains limited. They highlight high costs, deficient documentation, and unresolved legal liabilities as the key factors behind this limitation. These insights support the central argument of this paper: that legal frameworks, especially in public procurement, must evolve not only to mandate BIM adoption but to ensure that BIM is aligned with sustainability and lifecycle performance objectives.

Recent bibliometric research highlights a growing interest in integrating BIM with deconstruction strategies as part of broader sustainability and circular economy goals. Begić and Galić[15] provide a comprehensive review of how Construction 4.0 technologies are reshaping the construction industry. Their study identifies BIM as the pivotal enabler of this transformation, yet notes that its application remains largely limited to preconstruction stages. BIM is significantly underutilized in execution and operational phases, which means a non-sustainable way of using BIM. Importantly, the review flags legal and policy challenges as central barriers to BIM's broader lifecycle integration. In agreement with Begić and Galić,[16] without proactive legal frameworks, including in public procurement systems, BIM cannot fulfil its potential to drive sustainability outcomes.

A comprehensive review by Aziminezhad and Taherkhani[17] shows that while BIM's role in end-of-life planning and material reuse is gaining attention, its application in deconstruction (BIMfD) remains underdeveloped, especially in legal, policy, and procurement contexts. Despite growing research since 2016, there is a lack of practical tools and regulatory support. Notably, public procurement is largely absent from this discourse, underscoring this paper's argument: without targeted legal frameworks and procurement mandates, BIM's sustainability potential cannot be fully realized.

It remains a fundamental legal dilemma to determine when regulation is needed and when markets should operate freely. In the world of digitization, a common criticism of law is that it merely follows events. As Bennett Moses notes,[18] "new technologies can create pressure points where the law appears inadequate, uncertain or outdated," and legal responses often arrive too late to shape development effectively. Similarly, Sidorenko and von Arx[19] argue that traditional legal frameworks are "unable to keep up with the pace of digitalization," and emphasize the need to reform legal thinking by redefining priorities and legal categories to match the digital age. These insights reflect the broader

[14] See Volk et al., 2014.
[15] Begić – Galić, 2021.
[16] Begić – Galić, 2021.
[17] Aziminezhad – Taherkhani, 2023.
[18] See Moses, 2007.
[19] Sidorenko – von Arx, 2020.

dilemma of legal inertia: while markets rapidly evolve, law often lags behind, raising questions about how to ensure timely and effective regulation.

Due to economic policy and sustainability goals, it is advisable for governments to examine which instruments can most effectively achieve these objectives through mandatory introduction. In addition to legislative measures, other tools such as knowledge sharing, opinion formation, setting good examples, financial support, and similar instruments may also be used. States, governments, public authorities, and local governments are not only legislators but also economic operators and customers.

Recent research emphasizes the need for robust BIM maturity assessment frameworks that reflect national implementation characteristics. Chen et al.[20] developed a refined BIM maturity model tailored to the Chinese construction context, combining technical, organizational, and policy dimensions. Their model highlights that policy, including legal frameworks, reward systems, and standardized procedure, is a critical but underdeveloped pillar in assessing BIM success. Their findings reinforce the need for legal and institutional mechanisms to support consistent BIM performance. This underscores the present paper's focus on aligning legal regulation with BIM adoption in public procurement to achieve broader sustainability goals.

Recent literature demonstrates significant interest in the integration of BIM into public procurement processes, particularly as a means of advancing sustainability goals. A case study in connection with the Portuguese Code of Public Contracts by Matos et al.[21] identifies persistent gaps in legal readiness, particularly around contract interpretation, digital award criteria, and regulatory clarity. The article emphasizes the need to embed BIM-specific digitalization and evaluation criteria in tender documents. Comparable challenges have been observed in developing economies such as Jordan, where inflexible procurement stages, unclear BIM Level of Development (LOD) specifications, and isolated responsibilities hinder the effective implementation of BIM, as noted by Alhusban et al.[22] Through expert interviews, the research by Alhusban et al. formulates a procurement framework that integrates BIM adoption with sustainability outcomes in Jordan's public sector. The research conducted by Al Aamri et al.[23] Engineering, and Construction (AEC employed a mixed-methods survey targeting professionals across both the public and private sectors. This investigation highlighted the disparities between the two sectors regarding BIM awareness levels, adoption impediments, legal challenges, and organizational preparedness. Notably, professionals in the public sector exhibited lower levels of BIM awareness and adoption, attributing this to inadequate policy guidance, fiscal limitations, and the absence of a regulatory framework for BIM.

[20] Chen et al., 2020.
[21] Matos et al., 2024.
[22] Alhusban et al., 2024.
[23] See Al Aamri et al., 2025.

Although these national-level scope case studies offer practical recommendations, their legal insights are predominantly procedural rather than normative or comparative in nature.

At the same time, the literature increasingly links BIM with broader digital innovations such as blockchain-enabled smart contracts or AI. While these discussions are generally approached from a technical perspective, the legal and administrative frameworks required for their implementation remain underdeveloped.

While bibliometric studies confirm growing interest in BIM's role in circular economy and deconstruction strategies, these discussions rarely address enforceability or legal infrastructure. Facility management and lifecycle integration are also underexplored from a public procurement perspective. Finally, BIM adoption remains fragmented across regions and sectors, with legal adaptation trailing behind technical readiness.

The investigation conducted by Omotayo et al. explores the integration of AI and BIM and its potential to enhance circular economy practices within the construction sectors of the UK and Türkiye. The authors underscore that progress is dictated not solely by technical tools, but also by the maturity of legal and policy frameworks. The applied Capability Maturity Model (CMM) framework may serve as a reference for evaluating Hungary's institutional BIM maturity.

In summary, recent literature confirms that while BIM has been widely studied in relation to construction efficiency, cost reduction, and environmental impact, its integration into legal frameworks—particularly in public procurement systems—remains a largely overlooked domain. The majority of existing studies focus on technical implementation, digital maturity, and lifecycle optimisation, but do not engage with regulatory instruments or institutional adoption in depth. Moreover, public procurement is rarely analysed as a legal and policy instrument for fostering sustainability-oriented BIM application. This paper addresses this critical gap by examining the intersection of BIM and GPP in the Hungarian context. Its novelty lies in bridging legal scholarship with BIM-based sustainability strategies, and its relevance is underscored by Hungary's recent legal reforms mandating the use of BIM and GPP in centrally funded public works.

Based on the scientific findings and Hungarian practice data, this paper examines which instruments are necessary or possible for a forward-looking and sustainability-focused PP practice in connection with the introduction of BIM. Through this approach, the study contributes both to the theoretical understanding of legal-technological integration and to practical policy discussions on sustainable digital transformation in the construction sector.

This paper is structured as follows. Section 1 presents the role of BIM, the state-of-the-art, and the objectives and relevance of this study. In Section 2, the scientific hypothesis and the leading concept of the author are outlined. Section 3 describes the methodology applied to support the hypotheses. In Section 4 and 5, practical and theoretical results are derived from the research, which are summarized in Section 6.

II. PROBLEM STATEMENT

My scientific hypothesis is that the mandatory legal introduction of BIM should primarily serve the purpose of sustainability. Although other BIM benefits, such as cost effectiveness and timely scheduling, are also important due to the growing need for efficiency, from the point of view of general legal regulation and from the perspective of public assets and public procurements, sustainability should be the overarching and higher-order policy objective that informs the entire discourse.

Given the extensive literature on BIM, along with numerous best practices, international standards, and legal regulations established in several EU member states and other countries, these resources can be effectively leveraged by nations that are currently implementing mandatory BIM regulations. This approach will enable them to pursue a more advanced application of BIM in their processes, directly aiming for the advantages of higher-dimensional BIM.

From my point of view, currently, this aspect receives insufficient attention. The scientific investigation of sustainable BIM procurement has seriously lagged behind the investigation of other scientific fields. Sustainability analysis and BIM aspects are handled by many scientific fields, but the legal and administrative sciences are the least involved.

To lead by example in sustainable public procurement, public authorities can utilize BIM as a tool for GPP. However, legislation is just one tool to promote this objective.

In addition to the sustainability benefits and opportunities available through BIM, the legal introduction also faces many challenges. Legislation must foresee them and prepare proactive solutions. For these, a wider research database should be available, and not only in the language of engineers but also of lawyers.

In summary, the hypothesis argues that while BIM's cost-efficiency and scheduling benefits are significant, its mandatory legal introduction should prioritize sustainability, leveraging international best practices and addressing legal challenges to promote sustainable public procurement, which currently lacks sufficient attention from legal and administrative research.

III. METHODOLOGY

This study investigates how BIM can be integrated into SPP from a legal and regulatory perspective.

The guiding hypothesis is that the legal and administrative dimensions of BIM implementation have been underexplored, despite BIM's well-established contributions to sustainability in engineering and project management contexts. The study seeks to build a conceptual bridge between digital construction

methodologies and public procurement law, focusing on how regulation can support or hinder BIM's role in achieving sustainability goals.

The conceptual framework is grounded in the theory that "law follows the event," suggesting that legislation often lags behind technological innovation. Here, the "event" refers to the increasing adoption of BIM, while the "law" represents the delayed or partial legal response to its sustainability potential.

The methodology follows a three-stage approach. Initially, a systematic literature review is conducted to quantify and qualify the presence of legal and sustainability discussions in BIM research. Subsequently, an analysis of procurement data is performed to evaluate the practical implementation of BIM and sustainability objects within the realm of Hungarian public procurement practices. Finally, a process of legal interpretation and synthesis is undertaken to examine the findings within a broader legal and policy context, with the aim of identifying gaps, opportunities, and recommendations for regulation.

To validate the statements made in point 3, the proposed thesis is as follows:

The sustainability analysis and aspects of BIM are addressed by many scientific fields, but the legal and administrative sciences are the least involved and should be expanded.

The thesis can be divided into two statements.

- T1 Legal and administrative sciences are the least involved in the BIM literature.
- T2 Legal and administrative research needs to be expanded.

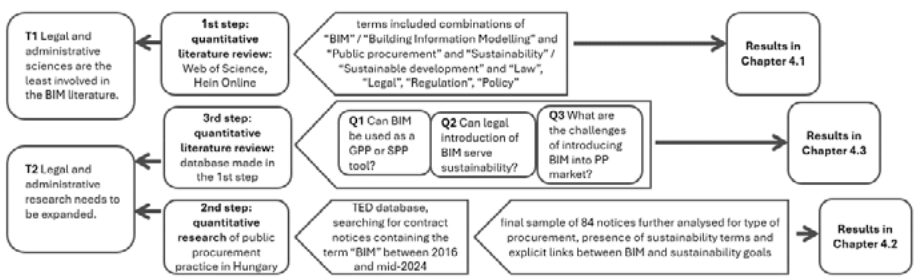

Figure 1: Thesis and methodology – the modelling procedure (Source: Made by the Author)

To prove the first thesis (T1), a systematic review of the literature was carried out in two of the main databases, Web of Science (WOS) and HeinOnline in June 2024. While WOS is a comprehensive database covering a wide range of disciplines, including natural sciences, social sciences, arts, and humanities, HeinOnline has a rich repository of legal resources. Therefore, it was worthwhile to perform literature research in each database.

Search terms included combinations of "BIM" / "Building Information Modelling" and "Public procurement" and "Sustainability" / "Sustainable development" and "Law", "Legal", "Regulation", "Policy". Searches were filtered for peer-reviewed

articles in English between 2008 and 2024. Categorization was done based on WOS subject classifications, and duplicate or irrelevant hits were manually excluded. Data were tabulated by subject area, country of publication, and legal relevance.

To assess real-world practice and to prove T2, public procurement data from Hungary were analysed using the TED (Tenders Electronic Daily) database. A search for contract notices containing the term "BIM" between 2016 and mid-2024 was conducted. Filters excluded amendments, duplications, and irrelevant entries. The final sample of 84 notices was then further analysed for type of procurement (services vs works), presence of sustainability terms and explicit links between BIM and sustainability goals.

After data collection, quantitative evaluation was used to identify the frequency of BIM- and sustainability-related publications across disciplines and the number of Hungarian procurement notices linking BIM and sustainability.

Having scrutinized the procedures one by one with the aim of determining whether BIM technology was applied with a view to sustainability at the same time, an unfavorable result was obtained, described below in point 5. Therefore, it seems to be important to point out the T2 statement in order to assist contracting authorities in improving their priorities within PP processes.

The quantitative review of the literature was followed by qualitative analyses to answer the following emerging questions:

Accepting the general position of the literature that BIM is suitable for helping the sustainability aspects of works, three additional questions have arisen.

Q1 Can BIM be used as a GPP or SPP tool?

Q2 Can the legal introduction of BIM serve the purpose of sustainability?

Q3 What are the challenges and difficulties of introducing BIM into the PP market?

To answer these questions, the most relevant ones from the literature search results were sorted and analyzed in detail.

IV. RESULTS

1. Literature Review

While the WOS database contains more than 2,600 publications on BIM and sustainability topics, and 137,600 adding the term sustainable development, the BIM and legal content are found in a much smaller number. Our starting set in the WOS database was formed by the combined appearance of the terms BIM and public procurement. (In terms of BIM, in addition to the abbreviation, we also accept the terms Building Information Modelling and Building Information Modelling.) The total number of hits is only 64. The first publication of this kind was published in 2013. The Management and Business categories are on the sixth and seventh place, while Law and Public Administration were left out of the top twenty and can show only one result each. Table 2 Search 1 shows the distribution of results by WOS categories in relation to the first 10 places. By countries,

Italy, China, and the UK are on the podium with 13, 10 and 8 hits, but Spain, the Czech Republic, Germany, Austria, and Poland also appear in the list.

	Search 1 WOS categories	**Pcs**		**Search 2 WOS categories**	**Pcs**
1	Engineering Civil	25	1	Engineering Civil	100
2	Construction Building Technology	14	2	Construction Building Technology	72
3	Environmental Sciences	8	3	Green Sustainable Science Technology	32
4	Green Sustainable Science Technology	8	4	Management	31
5	Environmental Studies	7	5	Environmental Sciences	29
6	Management	7	6	Engineering Industrial	27
7	Business	6	7	Engineering Multidisciplinary	18
8	Architecture	5	8	Environmental Studies	18
9	Engineering Multidisciplinary	5	9	Architecture	11
10	Remote Sensing	4	10	Business	10
21	Law	1	13	Economics	5
21	Public Administration	1	13	Law	5
			35	Public Administration	1

Table 1: Occurrence of BIM and public procurement (Search 1) or procurement (Search 2) terms in the WOS database
(Source: Made by the Author)

Given the very small number of results, the search criteria were refined. Using WOS categorization instead of the PP search term and narrowing down the BIM search term results to the Law and Law & Government WOS categories, the results are not much more favorable. The total number of results is 32; however, this includes an earlier hit from the year 2010 from the UK. Reviewing the results revealed that in many cases the authors do not use the term PP in their abstracts, but the word procurement in general, and refer to the related topics as a procurement tool, procurement law, or procurement process. Therefore, without WOS topic restrictions, starting a new search and searching for the terms BIM and procurement, a wider set of 235 results emerged. This set also included quite early hits from 2008-2010. The division of the first ten scientific fields shown in Table 2 Search 2 also changes compared to our previous search. The Business category moves further back, but the fields of Economy and Law also appear in 13th place with 5 hits each. England leads the pack with 46 appearances, followed by China (43), Australia (36), Canada (17) and Italy (16).

According to the main objective of the research, the results must be filtered to check the sustainability perspective of the publications. Using the search terms BIM and procurement and sustainability or sustainable, the set of 235 is narrowed into a set of 60 for the period between 2014-2024. None of the hits belong to WOS categories Law or Public Administration. This not very flatter-

ing result encouraged further parallel literature research on HeinOnline as well. The search base was English-language articles and reviews from the Law Journal Library. Searching by the search terms BIM and PP and sustainable, 34 hits occurred. The first publication is from 2008.

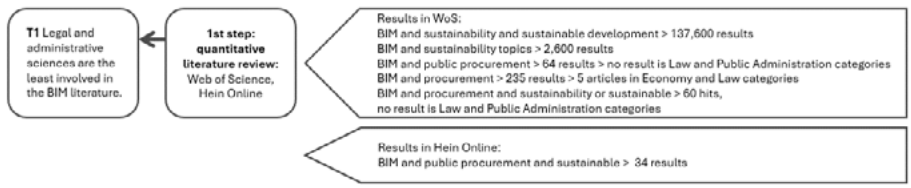

Figure 2: Results of quantitative literature review
(Source: Made by the Author)

2. Analysis of Hungarian PP Practice

After the literature review, the practice needed to be examined in the context of sustainability and BIM. Focusing on the Hungarian PP market, a really narrow but telling result emerged. The search was carried out in the TED database, among the competition notices published by Hungarian public bodies, using the search term BIM. The hit list yielded 159 announcements during the period beginning in 2016 until the research in June 2024. Duplicates (e.g., amending announcements) and incorrect search results were filtered out one by one. 75 items had to be filtered out, leaving 84 notices in which the word BIM appeared. Table 4 shows the results in an annual distribution. Among the three subjects of the PP, works, services, and supplies, only works (7) and services (77) were filtered (Table 5). Software purchases could also be involved in the topic; however, the keyword search did not bring them up, and it is feared that a more complicated multiword search would not have yielded accurate results.

Year	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**-06/2024**
Pcs	4	3	12	7	15	19	11	10	3

Table 2: Occurrence of BIM in contract notices under EU regime, distribution by year (pcs)
(Source: Made by the Author)

Subject	**Pcs**
Services	77
Works	7

Table 3: Occurrence of BIM in contract notices under EU regime, distribution by PP objects (pcs)
(Source: Made by the Author)

The search results were further narrowed to check the presence of sustainability aspects in these tenders. The set of 84 was reduced to only 12 notices, which means that 72 notices do not include the word sustainable or sustainability. Given that sustainability and GPP are hot topics today, it is certain that the contract notice would have included a reference to sustainability had it been considered by the contracting authority (CA). The set of 12 shows that the direct link between BIM and sustainability emerges only twice. The others show the following (Table 6):

Aspect	Pcs
CA defines a sustainability goal specifically in relation to the BIM methodology.	2
The express goal of CA is to create a building that can be operated economically and sustainably.	2
Task of preparation of green building certification or other sustainability plans/concepts	7
CA explains that the contract cannot be divided into lots with the aspect of sustainability.	1

Table 4: Occurrence of BIM and Sustainability in Contract Notices Under the EU Regime (pcs)
(Source: Made by the Author)

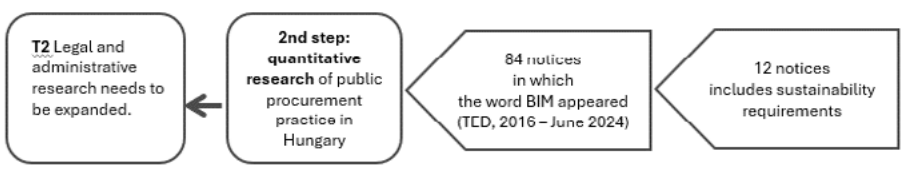

Figure 3: Results of quantitative research of public procurement practice in Hungary
(Source: Made by the Author)

3. Detailed Literature Research

To support the assumption that there is a connection between the very narrow legal literature research base and the scarcity of application of BIM and sustainable aspects in public procurement, I examined in detail the WOS results in the category of law (four articles and one review), as well as the 10-10 most relevant open access articles from each of the previously established WOS and HeinOnline pools. The studies were thoroughly examined with regard to the context of their analysis, their advantages, disadvantages, characteristics, and challenges.

The first review article on the topic was published by McAdam in 2010 in the UK,[24] in which the author points out that the use of the BIM models may also raise legal issues. McAdam lists the early interpretations of BIM also on a legal basis. He remarks that the legal dimensions of BIM procurement have been a relatively neglected area until his study. McAdam did not deal with the legislative level but focused instead on specific legal questions, such as liability concerns, e.g., for the accuracy of the model and the precision of material quantities used for cost estimation. In his study, McAdam cited Gu and London,[25] who reviewed the adoption of BIM in the Australian AEC/FM sector. They highlighted that complete adoption of BIM necessitates changes in working practices, data management, and role definitions, while considering legal issues as peripheral and not fundamentally different from those in other procurement processes. According to their research, the specific legal challenges faced during BIM adoption were intellectual property (IP) issues, copyright protection, and data security issues.

Other articles (Abd Jamil and Fathi, 2018; Saad Alotaibi et al., 2024) list the legal aspects of BIM that must be worked out, e.g., intellectual property rights, data ownership, liability, and risk allocation. According to Saad Alotaibi et al.,[26] legal knowledge of BIM is essential for effective deployment from a contractual and liability perspective. Their research, which evaluated BIM adoption through interviews of AEC actors, highlighted the lack of contractual and legal empirical knowledge aspects of BIM adoption. The study evaluated contractual frameworks, dispute resolution, legal awareness, and risk management.

These studies indicate that the relationship between BIM-based procurement and higher-level policy objectives has not yet been thoroughly considered, and its advantages from the perspective of state regulation have not been examined.

The other part of the articles[27] stated that the main function of the regulations is to award public contracts in the most objective way to ensure equal treatment of tenderers and sound management of public funds. Malla et al. made a qualitative inductive study involving 12 international experts from industry and academia resulting 28 BIM dimension-specific contract provisions for helping drafting contracts and will assist stakeholders in realizing the benefits of BIM implementation.[28]

A set of articles deals with the role of contracting bodies. Authors anticipate more transparency, more comprehensive audit trails, and fewer legal disputes from BIM. Bodea and Purnus underlined some of the legal considerations of BIM adoption, especially from the aspect of procurement strategies, claims, disputes, and litigations.[29] Their paper is primarily a summary rather than a

[24] McAdam, 2010.
[25] Gu – London, 2010.
[26] Alotaibi, 2024.
[27] Malla et al, 2022a; Malla et al., 2022b.
[28] Malla et al., 2022a.
[29] Bodea – Purnus, 2018.

study presenting research-backed results, listing several aspects that need to be carefully analyzed regarding the future adoption of BIM in Romania. Strong criticism from Malla et al. (2022b) who analyzed the BIM procurement process and found that the benefits of BIM implementation without a BIM-capable client is a distant dream. Malla et al.improve productivity, and promote shared understanding among various construction project stakeholders. The benefits of BIM implementation in a construction project may remain a distant dream if there is no structured way to select a BIM-capable contractor. Existing studies have focused on identifying BIM prequalification (PQ conducted a survey with the participation of clients, contractors, consultants, and academics, which identified BIM-specific prequalification criteria to be applied in the short, medium, and long term, and recommended that these be classified as desirable rather than mandatory in the short and medium term (less than five years), because of the preparedness of stakeholders.[30]

In the context of sustainability and legal issues, the studies of Tarmigan,[31] and Doe and Healey should be taken into consideration. The construction sector harms the environment and the ecosystem in multiple ways, but on the other hand, the contractor should encourage environmentally friendly practices. In her study, Tarmigan provides an overview of current practices and challenges in relation to sustainability issues in construction contracts, using a literature review and a comparison of standard contract forms.[32] Tarmigan points out that although both PP directives and international construction contract standards make it possible to include sustainability conditions, parties often avoid these contractual terms due to legal uncertainty. This means that very well-informed and conscious costumers are needed and/or specific and enforceable performance targets must be worked out.

Doe and Healey point out that there is an increasing focus on embedding appropriate sustainability indicators in procurement processes, and BIM is also a potential tool for unlocking environmental and economic advantages.[33]

Some of the academic authors are now addressing blockchain and smart contracts that, among other benefits, will provide a remedy against disputes arising from BIM contracts that have not been developed with due care.[34]

Among the latest publications, Szafranko and Jurczak made a SWOT analysis on the advantages and disadvantages of BIM technology[35] in order to assess its potential implementation. They conducted a questionnaire-based survey among companies operating in the Polish construction market in 2021. Based on the answers of the 46 participants, the most important weaknesses were related to

[30] Malla et al., 2022b.
[31] Tarmigan, 2023; Doe – Healey, 2021.
[32] Tarmigan, 2023.
[33] Doe – Healey, 2021.
[34] See, for example, Palachuk, 2020; Rugina, 2021.
[35] See Szafranko – Jurczak, 2024.

legal regulations, the mental attitude of employees, and the costs due to the implementation of BIM. A limitation of the research is the relatively small number of respondents, while one of its strengths is that among the respondents, there is representation from both design and construction companies, albeit in smaller numbers. Investors, facility managers and representatives from the academic community were also included.

These are the key issues that the legislature must handle carefully and proactively prior to the introduction of mandatory implementation.

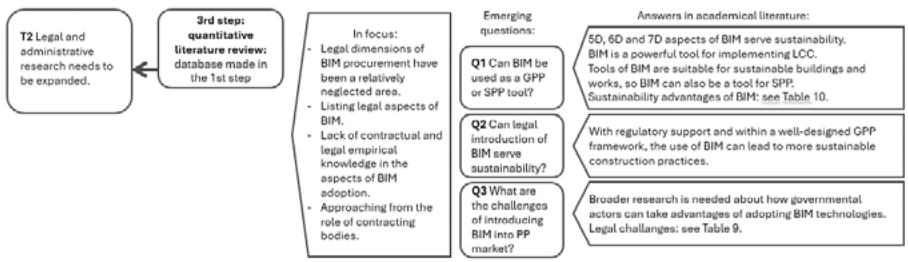

Figure 4: Results of qualitative literature research
(Source: Made by the Author)

4. Limitations

This research is limited. First, when making the quantitative search for sustainable PPs, the search results only referred to the words BIM and sustainable/sustainability. Behind the call for tenders, procurement documents could also have yielded results, but due to the lack of accessibility and searchability of the documents, these results remained hidden. Moreover, we used only the search engine of the TED database, which includes only PPs above the higher threshold of the EU regime, and the search was narrowed for Hungarian PPs. A comparison with the PP practice of other EU member states would certainly show telling results. Second, the literature review, which is otherwise quantitative and objective, was conducted solely on the WOS and HeinOnline databases, so foreign-language articles and studies outside the scope of these databases may have remained undiscovered.

V. DISCUSSION

BIM technology exists for more than two decades, or even more than four decades according to some interpretations, but its implementation in construc-

tion processes differs from country to country, market to market, and also between AEC companies or clients. The USA has been a world leader since 2007. In 2011, the UK government also introduced its implementation strategy, followed by mandatory implementation for major public works from 2016, as reviewed by Besné et al.[36] Alongside the UK, Norway, Denmark, and Finland are pioneers in Europe. As the European Parliament recognized that PP is the main driver for economic growth, and digital transformation is underway, the European PP Directives 2014/23/EU and 2014/24/EU opened the way to the use of electronic tools, such as BIM, in public works contracts. It shows that not only the AEC sector, but also public buyers are showing an increasing interest in BIM.

The benefits of BIM are well recognized, including its potential to help public bodies reduce project costs, increase productivity and quality, shorten delivery times, and promote economic sustainability.[37] The long-term and comprehensive advantage of BIM lies in its ability to connect the entire life cycle of the project and provide clients with data for subsequent operation, sustainable maintenance, demolition, and destruction phases as well. Without using these benefits, the customer cannot realize the full potential of BIM.

Following a thorough literature review, the three questions outlined above can now be addressed. The answer to Q1 can be logically deduced from the definition of GPP/SPP and the levels and benefits of BIM. Level 5 BIM (5D) adds cost estimation, budget analysis, and budget tracking to the information model. 6D provides data for maintenance, while sustainable development and optimal energy consumption belong to the seventh level (7D).[38] The expected levels and also the sustainability criteria should be included in the tender documents and among the awarding criteria. The contractor should reward additional sustainability commitments, such as using durable materials, sustainable construction technologies, maximizing resource reuse, low-energy appliances, etc.[39]

Popovychenko et al. considered BIM a powerful tool for implementing the concept of Life-Cycle Costing (LCC), and its potential use as a tool for SPP has been demonstrated in this study (Q1).[40]

As BIM improves service delivery, there may be a proportionately higher fee for services. Similarly, sustainable solutions often have a higher purchase cost. At the same time, the models have significant value for public bodies, and the sustainability resolution can be proven by LCC.[41]

In general, the legal literature on BIM focuses on legal and contractual issues and challenges, rather than on broader legislative aspects. To achieve a successful introduction, the legislature should consider the following: the positive

[36] Besné et al., 2021.
[37] Silva et al., 2016.
[38] Szafranko – Jurczak, 2024.
[39] Tarmigan, 2023.
[40] See Popovychenko et al., 2023.
[41] Powrwal – Hewage, 2013.

effects and benefits of BIM must be emphasized and effectively promoted. In agreement with Saad Alotaibi et al., there is a need for clear and comprehensive legislative regulation.[42] In long and multi-actor construction projects, stakeholders and AEC companies have different interests and economic power. Since their strategies are risk-averse and profit-maximizing, resource- and labor-intensive BIM and sustainability aspects may easily be deprioritized when their economic benefits are not immediately apparent and project risk allocation remains unclear. Therefore, it is essential to develop a BIM contractual framework to avoid disputes.[43] From the point of view of this article, the recommended BIM contractual framework must be supplemented with a BIM PP framework that helps public buyers develop a competition-neutral and enforceable PP that also promotes sustainable efforts.

Due to some authors like Jobidon et al.[44] or Sacks et al.,[45] the ineffective structure of the tendering process and the rigidity of adjudication criteria are among the primary legal and procedural barriers hindering the full and efficient implementation of BIM in public infrastructure projects. The rules and regulations aim to encourage healthy competition. Fair treatment of tenderers must be unquestionable, and, in addition, qualified tenderers must gain opportunities to compete as well. Through education, support, and financial aid, for example, for software purchases, SMEs can be successful participants rather than barriers to BIM procurement, the aim of which is not to exclude the SME sector, but rather to include it in the spirit of sustainability.

Legal challenges of BIM in public procurements are summarized in Table 9.

[42] See Saad Alotaibi et al., 2024.
[43] Abd jamil – Fathi, 2018.
[44] Jobidon et al., 2021.
[45] Sacks et al., 2020.

Aspect	Requirement
Selection criteria	must guarantee equal opportunities
Criteria relating to technical and professional ability	must be competition-neutral, providing equal, fair treatment, non-discrimination, and proportionality
Technical specifications	must be clear and precise, must be up to date, need to allow public procurement to be open to competition, must be verifiable and traceable, must provide access opportunities for SMEs
Contractual conditions	must be created with foresight, ensuring that BIM methodology must be used not only in the design and/or building phase but also in the entire life cycle of the project, and ensures the cooperation of all project actors (i.e. different services and works procured in various public procurement procedures work together).
IP and copyright	Acknowledgement of IP is important from the point of view of intellectual creation (design), but it should not be an obstacle to the subsequent utilization, revision, and expansion of the BIM model and data during the whole life cycle.
Liability and warranty issues	related to the data to be included in the BIM model and their processing must be regulated.

Table 5: Legal challenges of BIM in public procurements
(Source: Made by the Author)

It has become increasingly evident that optional legal regulations related to GPP are not sufficient to create sustainable public works. The EU's initiative to establish a 50% GPP target has not been fully reflected in the practices of its institutions. This inconsistency highlights the urgent need for a more robust commitment and possibly the introduction of mandatory measures to enhance GPP practices across member states. Such steps could ensure that the EU leads by example, effectively promoting sustainability within PP. Several factors contribute to this conclusion, including implementation gaps. The voluntary nature often results in inconsistent application across different regions and sectors. Another reason is the lack of enforcement by contracting bodies, as well as economic and social barriers, including the perception that sustainable products are more expensive and insufficient access to information. Sustainable public procurement requires a strategic approach that integrates environmental, economic, and social objectives into the PP process. Reports from organizations like the United Nations and the European Commission highlight that, while there is recognition of the importance of sustainable procurement, actual implementation remains limited.

A stronger legal framework, possibly including mandatory requirements, is needed to increase the effectiveness of GPP.

One of this tool could be BIM. (Q2)

Sustainability advantages of BIM
• Modelling of energy consumption, carbon emissions, and other environmental impacts during design and construction processes
• Optimization of materials and resources, promoting the decrease in carbon emission
• Promoting green building design, construction and management
• Optimization of the construction cycle with better scheduling and cost management, environmental burdens and energy consumption can be reduced during the construction process.
• Reducing waste and excessive material usage during construction and maintenance
• Sharing building information and improve collaboration among project actors, enabling sustainability goals to be achieved more effectively, improving design and construction efficiency and promoting productivity
• Monitoring performance and environmental impact
• Monitoring building energy efficiency through controlling energy use
• Sustainable maintenance and operation, reducing cost and long-term environmental impacts
• Using Life Cycle Assessment (LCA) methods within the model, providing life cycle analysis for materials, devices and equipment • e.g. lightning, cooling-heating, water use etc.
• Increasing lifespan of buildings and utilities
• Enhancing project safety
• Enhancing health performance
• Providing data for demolition or for reusing building materials and structures, • thereby increasing circular material use
• Providing data for subsequent redesign and reconstruction, thereby increasing productivity and efficiency
• Enhancing the brand image of construction sector
• Setting an example and shaping attitudes for other investors

Table 6: Sustainability advantages of BIM
(Source: Made by the Author)

Overall, it can be stated that despite the fact that BIM and sustainability have a broad scientific literature, the legal issues of BIM and BIM procurement have been considered peripheral.[46] This is also proven by the results of the literature

[46] McAdam, 2010.

review in point 5 (T1). Consistent with the findings of the reviewed literature, a broader range of specific case studies and empirical investigations could assist countries and governments planning to introduce BIM in developing appropriate implementation strategies (T2). It is not necessary to invent an entirely new approach. Since several EU member states have already gained considerable experience in BIM implementation, their best practices and lessons learned may also be incorporated into the legislative process.

The actuality of the study lies in the fact that the Hungarian legislature intends to introduce BIM in stages, initially with mandatory application for large public building projects. In contrast, the implementation of SPP has not yet reached the desired level. In neighbouring Central and Eastern European countries, particularly Romania and Poland, as well as Estonia in the Baltic region, the mandatory introduction of BIM is also on the legislative agenda.

Despite critical comments, the purpose of this paper is not to reject the implementation of BIM, but rather to propose the introduction of BIM from a sustainability perspective. In this sense, this study serves as a starting point for further research, in which a more detailed examination of the legal and other issues raised here can be developed.

In Hungary, at the time of writing this manuscript, both GPP and BIM were optional and not mandatory in PPs. After a quite urgent consultation of AEC stakeholders, especially chamber representatives, with very strong and determined legislative intentions, the transformation of construction legislation has also affected the introduction of BIM. The mandatory use of GPP tools was also introduced almost in parallel. The intention behind writing the article at the time of conducting the above survey was to explore how the implementation of BIM incorporates practices and approaches that, by connecting the two topics, effectively support the enforcement of sustainability policy objectives. Although from a legislative perspective this paper is somewhat delayed, the lessons learned remain important and can be forward-looking in the phased implementation.

In summary, although BIM technology has existed for decades, its adoption varies globally. Pioneering countries, EU regulations such as the PP Directives, and scientific studies have demonstrated BIM's potential to enhance public procurement through improved sustainability, and highlighted the sustainability benefits of BIM listed in Table 10. However, clear legislation, standardized frameworks, and support for SMEs are needed to ensure fair competition and maximize the lifecycle benefits of BIM.

VI. CONCLUSIONS

The following lessons can be drawn from the reviewed literature and the present study.

BIM has several benefits, including improved cooperation, better visualisation, faster project completion, cost saving, and providing data for sustainable maintenance. These well-researched topics stand against the legal aspects of BIM procurement, which have remained a relatively unexplored field. Based on literature review, this article confirms that legal and administrative sciences are the least involved in the BIM literature (T1) and that research in these fields must be expanded (T2).

Public bodies committed to sustainability must use various tools, including LCC, SPP, as well as BIM. The article presented that the opportunities and tools of BIM are suitable for sustainable buildings and works, so BIM can also be a tool for SPP (Q1 and Q2). For achieving this goal, 5D, 6D and 7D aspects of BIM must be considered and translated into technical specification of the public procurement.

This paper points out that broader research is required to promote and encourage legislation and governmental actors to take advantage of BIM's sustainability benefits (Q3). Thoroughly analyzed case studies in the domestic or regional (EU) legal environment are necessary to translate practical experience into legal language. Comparative analyses can also support legislation in identifying best practices and lessons learned.

This study is particularly relevant from two perspectives. First, the EU and its member states must find, develop and apply all possible tools to achieve sustainability goals. One such tool could be the use of BIM for sustainability purposes. Secondly, Hungary has initiated the mandatory introduction of BIM concerning the largest public construction investments. However, the legal and policy objectives and specific regulations currently do not include sustainability considerations.

It is recommended to begin the regulatory process by examining the relevant literature and the experiences of advanced countries. Implementing mandatory measures may be counterproductive. The studies cited above generally urge patience, focusing on less developed areas of law and the expected problems of legal application, primarily drawing attention to contractual, liability, and copyright issues, and much less attention to BIM procurement and mandatory adoption.

On a medium- to long-term basis, competitive advantage, cost reduction, and time reduction should be more visible to promote the acceptance of BIM for SPP. It is essential to note that BIM can provide significant support for sustainable design practices, making building construction and maintenance more rational and efficient. It is learned that the application of LCA can indeed be integrated with the BIM methodology within the SPP frameworks. By addressing these challenges through collaboration, training, and regulatory support, procure-

ment, lawmakers, and market players can better harness the potential of LCA and BIM within GPP frameworks, ultimately leading to more sustainable construction practices. With a very precisely developed BIM contractual framework and SPP framework, and a thoughtful regulation ensuring that the two frameworks really work together, the mandatory introduction of BIM can be successful and serve sustainability goals.

CITATION (MLA)

• Szabó, Kinga. „To regulate or not to regulate? The impact of Building Information Modelling (BIM) on sustainability in public procurement from a legal perspective." *Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 189-213. https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.189.

REFERENCES

• Abd Jamil, Azrita and Mehran Fathi. „Contractual Challenges for BIM-based Construction Projects: A Systematic Review." *Built Environment Project and Asset Management*, vol. 8, 2018, pp. 372–85. doi.org/10.1108/BEPAM-12-2017-0131.
• Al Aamri, Ali M. S., Hercules Evdorides, and Charalampos Baniotopoulos. „Barriers and Opportunities for the Adoption of Building Information Modelling in the Design of Buildings: Case Study of Oman." *Sustainability*, vol. 17, 2025, p. 3510. doi.org/10.3390/su17083510.
• Alhusban, Mohammad, Faris Elghaish, Mohamad Hosseini, and Mohammed Mayouf. „Revamping Established Project Procurement Approaches to Support BIM Implementation." *Smart and Sustainable Built Environment*, 2024. doi.org/10.1108/SASBE-05-2023-0134.
• Aziminezhad, Mohammad and Rahmat Taherkhani. „BIM for Deconstruction: A Review and Bibliometric Analysis." *Journal of Building Engineering*, vol. 73, 2023, p. 106683. doi.org/10.1016/j.jobe.2023.106683.
• Badell, Didac and Joan Rosell. „Are EU Institutions Still Green Actors? An Empirical Study of Green Public Procurement." *Journal of Common Market Studies*, vol. 59, 2021, pp. 1555–72.
• Begić, Hajrudin and Mario Galić. „A Systematic Review of Construction 4.0 in the Context of the BIM 4.0 Premise." *Buildings*, vol. 11, 2021, p. 337. doi.org/10.3390/buildings11080337.
• Besné, Ainhoa, María Ángeles Pérez, Silvia Necchi, Ernest Peña, David Fonseca, Isidro Navarro, and Ernest Redondo. „A Systematic Review of Current Strategies and Methods for BIM Implementation in the Academic Field." *Applied Sciences*, vol. 11, 2021, p. 5530. doi.org/10.3390/app11125530.
• Bodea, Constanta and Adrian Purnus. „Legal Implications of Adopting Building Information Modeling (BIM)." *Juridical Tribune / Tribuna Juridica*, vol. 8, 2018, pp. 63–72.
• Chen, Xuan, Alice Chang-Richards, Alessandro Pelosi, Yan Jia, Xiaocheng Shen, Mohsin Siddiqui, and Nan Yang. „Implementation of Technologies in the Construction Industry: A Systematic Review." *Engineering Construction and Architectural Management*, vol. 29, 2022, pp. 3181–209. doi.org/10.1108/ECAM-02-2021-0172.

- Doe, John and Timothy Healey. „Charting a New Course towards Sustainable Construction." *Construction Law International*, vol. 16, 2021, pp. 21–27.
- „Global Public Procurement Database: Share, Compare, Improve!" *World Bank*, 23 Mar. 2020. www.worldbank.org/en/news/feature/2020/03/23/global-public-procurement-database-share-compare-improve. Accessed 15 June 2024.
- Gu, Ning and Kerry London. „Understanding and Facilitating BIM Adoption in the AEC Industry." *Automation in Construction*, vol. 19, 2010, pp. 988–99. doi.org/10.1016/j.autcon.2010.09.002.
- Jobidon, Gabriel, Pierre Lemieux, and Robert Beauregard. „Building Information Modeling in Quebec's Procurement for Public Infrastructure: A Case for Integrated Project Delivery." *Laws*, vol. 10, 2021. doi.org/10.3390/laws10020043.
- Malla, Vamshi, Murali Jagannathan, and Venkatesh Delhi. „Identification of BIM Dimension-Specific Contract Clauses in EPC Turnkey Projects." *Journal of Legal Affairs and Dispute Resolution in Engineering and Construction*, vol. 14, 2022. doi.org/10.1061/(ASCE)LA.1943-4170.0000512.
- Malla, Vamshi, Murali Jagannathan, Venkatesh Delhi, and Beena Nair. „BIM-Specific Prequalification Criteria in Construction Projects: Exploring the Nature and Timeline of Their Inclusion." *Journal of Legal Affairs and Dispute Resolution in Engineering and Construction*, vol. 14, 2022. doi.org/10.1061/(ASCE)LA.1943-4170.0000540.
- Matos, Bruno C., Carlos O. Cruz, and Fernando B. Branco. „Digitalization and Procurement in Construction Projects: An Integrated BIM-based Approach." *Journal of Information Technology in Construction (ITcon)*, vol. 29, 2024, pp. 400–23. doi.org/10.36680/j.itcon.2024.019.
- McAdam, Bill. „Building Information Modelling: The UK Legal Context." *International Journal of Law in the Built Environment*, vol. 2, 2010, pp. 246–59. doi.org/10.1108/17561451011087337.
- Omotayo, Temitope, Ali Murat Tanyer, Jack Deng, Amaka Kaima, Ayodeji Akponeware, Murat K. Pekericli, Saiful Shikder, and Micheal Ogunnusi. „Advancing AI-Powered BIM for Circularity in Construction in the UK and Turkiye: State-of-the-Art Review and Capability Maturity Modelling." *Buildings*, vol. 15, 2025, p. 1224. doi.org/10.3390/buildings15081224.
- Palachuk, Gregory F. *The New Decade of Construction Contracts: Technological and Climate Considerations for Owners, Designers, and Builders*. 2020.
- Popovychenko, Iryna, Denys Levchinskiy, and Olesia Kirnos. „Cost Management of the Life Cycle of Real Estate Objects: Experience, Problems and Solutions." *Journal of International Legal Communication*, vol. 9, 2023, pp. 67–80.
- Porwal, Atul and Kasun Hewage. „Building Information Modeling (BIM) Partnering Framework for Public Construction Projects." *Automation in Construction*, vol. 31, 2013, pp. 204–14. doi.org/10.1016/j.autcon.2012.12.004.
- „Purchase for Impact - How Procurement and Public Spending Can Accelerate Development." *European Commission*, 28 Nov. 2023. green-business.ec.europa.eu/news/purchase-impact-how-procurement-and-public-spending-can-accelerate-development-2023-11-28_en. Accessed 15 June 2024.
- Reizgevičius, Marius, Leonas Ustinovičius, Daiva Cibulskienė, Vida Kutut, and Lukasz Nazarko. „Promoting Sustainability through Investment in Building Information Modeling (BIM) Technologies: A Design Company Perspective." *Sustainability*, vol. 10, 2018, p. 600. doi.org/10.3390/su10030600.
- Rugina, Cristiana R. „Smart Contacts Technology and Avoidance of Disputes in Construction Contracts." *Lex et Scientia International Journal*, vol. 28, 2021, pp. 30–46.

• Saad Alotaibi, Bandar, Ahmed Waqar, Dorin Radu, Athar Khan, Yakubu Dodo, Fahad Althoey, and Hamad Almujibah. „Building Information Modeling (BIM) Adoption for Enhanced Legal and Contractual Management in Construction Projects." *Ain Shams Engineering Journal*, vol. 15, 2024, p. 102822. doi.org/10.1016/j.asej.2024.102822.
• Sacks, Rafael, Mark Girolami, and Ioannis Brilakis. „Building Information Modelling, Artificial Intelligence and Construction Tech." *Developments in the Built Environment*, vol. 4, 2020, p. 100011. doi.org/10.1016/j.dibe.2020.100011.
• Silva, Maria J. F., Fernando Salvado, Pedro Couto, and Álvaro V. e Azevedo. „Roadmap Proposal for Implementing Building Information Modelling (BIM) in Portugal." *Open Journal of Civil Engineering*, vol. 6, 2016, pp. 475–81. doi.org/10.4236/ojce.2016.63040.
• Szafranko, Elzbieta and Marta Jurczak. „Implementability of BIM Technology in Light of Literature Studies and Analyses of the Construction Market." *Sustainability*, vol. 16, 2024. doi.org/10.3390/su16031083.
• Tarmigan, Ana-Loredana. „Sustainability Challenges in Construction Contracts as a Regular Issue of International Investments." *International Investment Law Journal*, vol. 3, 2023, pp. 41–48.
• Volk, Rebekka, Julian Stengel, and Frank Schultmann. „Building Information Modeling (BIM) for Existing Buildings — Literature Review and Future Needs." *Automation in Construction*, vol. 38, 2014, pp. 109–27. doi.org/10.1016/j.autcon.2013.10.023.
• Wildenauer, Albert A. „Critical Assessment of the Existing Definitions of BIM Dimensions on the Example of Switzerland." *International Journal of Civil Engineering and Technology (IJCIET)*, vol. 11, 2020. doi.org/10.34218/IJCIET.11.4.2020.012.

Szerényi Gábor grafikája

E SZÁMUNK SZERZŐI

- AKTHAM RAED AHMAD ALQATTAMIN

PhD-hallgató, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc
A közép-európai tanulmányok területen szerzett mesterdiplomát. Egyetemi tanulmányai során a nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi jog és a globális politikai gazdaságtan kérdéseire összpontosított. Kutatásai a globális egyenlőtlenségekre, különösen a Centrum–Periféria modellre, valamint azon mechanizmusokra irányulnak, amelyeken keresztül a domináns hatalmak fenntartják befolyásukat a perifériku régiók felett.
akthamqatameen@gmail.com

- BARTKÓ RÓBERT

habilitált egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Tanszék
Oktatói munkáját a Miskolci Egyetem ÁJK Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszékén kezdte meg 2003-ban, 2008-tól mint meghívott oktató kapcsolódott be a győri jogi kar életébe. 2009-től mint egyetemi tanársegéd, 2011-től egyetemi adjunktusként, jelenleg habilitált egyetemi docensként vesz részt az anyagi büntetőjog és büntető eljárási jog oktatásában. Oktatói munkája mellett ügyvédként dolgozik, emellett a SZE ÁJDI, valamint a Tudományági Habilitációs Tanács tudományos titkára.
bartko.robert@ga.sze.hu

- FEJES ZSUZSANNA

egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék; Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet
A Szegedi Tudományegyetemen 2000-ben szerzett jogász diplomát, 2004-től Európa-jogi szakjogász LLM-képesítéssel rendelkezik. 2003 óta a Szegedi Tudományegyetem, 2012-től a Nemzeti Közszolgálati Egyetem oktatója. Több mint 20 éve tanít államelméletet és az államtudományok és kormányzástan körébe tartozó tárgyakat. Kutatásai különösen az Európai Unió államtani kérdéseire, valamint az EU határpolitikájára és a határon átnyúló kormányzás jogi kereteire fókuszálnak. A Nemzeti Közszolgálati Egyetemen a Határmenti Együttműködések Kutatóműhelyt vezeti. A Határon Átnyúló Kezdeményezések Közép-európai Segítő Szolgálata (CESCI) elnöke és a Magyar Jog- és Államtudományi Társaság (MJAT) alelnöke. PhD-értekezését a Szegedi Tudományegyetemen 2010-ben védte meg az állam- és jogtudományok területén, summa cum laude minősítéssel. Habilitációját közigazgatástudományból a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen, 2019-ben szerezte meg.
fejes.zsuzsanna@uni-nke.hu

• GAÁL MÁRK
tanszéki mérnök, Széchenyi István Egyetem, Informatikai és Villamosmérnöki Kar, Informatika Tanszék
A Széchenyi István Egyetem Informatika Tanszékének tanszéki mérnöke és oktatója. Mérnökinformatikus BSc diplomájának megszerzése előtt demonstrátorként segítette a tanszék munkáját, jelenleg az intézmény Gazdaságinformatikus MSc hallgatója. Sokoldalú szakmai hátterét CAD-CAM informatikus végzettsége alapozta meg, amellyel a MetMax Europe-nál gépészeti területen szerzett tapasztalatot, de dolgozott kiberbiztonsági területen az Avatao Innovative Kft.-nél, valamint matematika magántanárként és webfejlesztőként is. Munkája mellett „C" licences kézilabda-edző. Jövőbeli kutatásait a sport és a gépi látás innovatív kapcsolatának, például a sportteljesítmény-elemzésnek és az ACL-sérülések előrejelzésének szenteli.
gaal.mark@sze.hu

• HORVÁTH ANETT
egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karának Kormányzástani és Közpolitikai Tanszékén tanít. 2013 óta az ACTA HUMANA – Emberi Jogi Közlemények periodika szerkesztője. Főbb kutatási területek: pártfinanszírozás, politikai eszmeáramlatok posztmodern értelmezése.
horvath.anett@uni-nke.hu

• KELEMEN ROLAND
szakfelelős, tanszékvezető egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Modern Technológiai és Kiberbiztonsági Jogi Tanszék, tudományos munkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
2015-ben szerzett jogász diplomát. 2015-től a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának oktatója, 2017-től a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának tudományos munkatársa. Disszertációját 2022-ben védte meg summa cum laude minősítéssel. 2023-tól a Kiberbiztonsági szakjogász, 2024-től a Modern Technológiai és Kiberbiztonsági mesterszak szakfelelőse, ugyanettől az évtől a Modern Technológiai és Kiberbiztonsági Jogi Tanszék tanszékvezetője. Kutatásai a katonai igazságszolgáltatás történetére, a kivételes hatalom elméleti és történeti rendszereire, az első világháborús sajtószabályozásra, valamint a kibertér biztonságának védelmi jogi kérdéseire irányulnak. Publikációi közül kiemelkednek a katonai igazságszolgáltatás hazai történetét feldolgozó magyar és angol nyelvű monográfiái, továbbá a kivételes hatalom elméleti és történeti kereteit, illetve a kibertér és a nemzetbiztonság összefüggéseit vizsgáló kötetei. Publikációi nemzetközi

rangú, Scopus-indexált folyóiratokban is megjelentek. Kibertérrel kapcsolatos kutatásai révén 2021–2022-ben Fulbright-ösztöndíjat nyert el az Egyesült Államokban. Három alkalommal részesült a Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíjban, 2023-ban az Új Nemzeti Kiválósági Program, 2024-ben az Egyetemi Kutatói Ösztöndíjprogram posztdoktori ösztöndíjasa volt. Oktatói munkáját a Széchenyi István Egyetem 2023-ban Bakonyi István Kiváló Oktató Díjjal, 2025-ben az Év Oktatója Díjjal ismerte el.
kelemen.roland@ga.sze.hu

- KOK ZOLTÁN

PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; óraadó, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék
A győri Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, a pilisvörösvári német nemzetiségi Friedrich Schiller Gimnázium tanára, valamint az egyetem Jogtörténeti Tanszékének óraadó oktatója. Jogi tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán végezte, ahol jogász diplomát szerzett a már meglévő, szintén a Pázmányon szerzett történelem és magyar szakos diplomái mellé. Tudományos érdeklődésének középpontjában a 17–18. századi magyar és egyetemes jogfejlődés áll, különös tekintettel a korabeli jogintézmények működésére és a történeti jogforrások vizsgálatára. Doktori kutatásai e korszak magyar jogéletének feltárására irányulnak, hangsúlyt fektetve a jogtörténeti összefüggések és a társadalmi-gazdasági háttér kapcsolatának elemzésére a német betelepítések jogi hátterének vizsgálatában. Oktatói tevékenysége során jogtörténeti tárgyak oktatásában vesz részt, miközben aktívan bekapcsolódik a tudományos közéletbe is. Rendszeres előadója az International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions (ICHRPI) nemzetközi konferenciáinak, ahol kutatási eredményeit hazai és nemzetközi szakmai közönség előtt ismerteti. Tanulmányai és konferencia-előadásai elsősorban az újkori magyar jog- és intézménytörténet kérdéseivel foglalkoznak. Kutatói és oktatói munkájának célja a magyar és egyetemes jogtörténeti hagyományok mélyebb megismerése, valamint azok tudományos feldolgozásának és oktatásának előmozdítása.
kok.zoltan@sze.hu

- MOLNÁR JUDIT

habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Eljárásjogi Tanszék
2012-ben szerzett PhD-fokozatot a Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában, 2018-ban habilitált a Debreceni Egyetemen. 2002 szeptemberétől végez oktató-kutató munkát a Polgári Eljárásjogi Tanszéken (2002–2004 között nappali tagozatos PhD-hallgató, 2004-től egyetemi tanársegéd, 2012-től egyetemi adjunktus, 2019-től egyetemi docens). Kutatásait a polgári nemperes eljárások területén végzi, a fizetési meghagyásos eljárás magyar és európai szabályozásának vizsgálata képezi fő kutatási témáit, emel-

lett más területek, különösen a közjegyző hatáskörébe tartozó nemperes eljárás kapcsán is jelentek meg tudományos közleményei.
molnar.judit@law.unideb.hu

- NAGY KRISTÓF

PhD-hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola
2022-ben, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karán szerzett diplomát államtudományi osztatlan mesterképzésen. 2024-ben kezdte jelenleg is folyamatban lévő tanulmányait a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskolájában. Ezzel párhuzamosan kormánytisztviselőként dolgozik a Nemzetgazdasági Minisztériumban. Kutatási területe a határon átnyúló területi együttműködések kormányzástani és közpolitikai kihívásai.
kristof.nagy@ngm.gov.hu

- NÉMETH GABRIELLA

tudományos főmunkatárs, SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet
Külkereskedelmi és Európa-jogi szakjogász. Szakterülete a sztenderdizált e-szerződéskötés; a digitalizáció, a jogi szaknyelv és a közérthetőség kihívásai. Doktori értekezését a SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában ‚Általános szerződési feltételek az online térben' címmel védte meg (summa cum laude). Húsz évig ügyvéd, utána egy évtizedet tölt az Igazságügyi Minisztériumban, először főosztályvezető, majd 2015-2024 között az igazságügyi nyelvi közvetítésért felelős OFFI Zrt. vezérigazgatója. Tudományos kutatási területei: magánjog, polgári jog, hivatásetika, általános szerződési feltételek, elektronikus szerződéskötés, jog és közérthetőség.
dr.nemeth.gabriella@gmail.com

- NÉMETH RICHÁRD

egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem, Informatikai és Villamosmérnöki Kar, Informatika Tanszék
doktorváományos, SZE Multidiszciplináris Műszaki Tudományi Doktori Iskola
Az IVK Kari Tanács tagja, a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság Gazdaságinformatikai, Kutatási és Oktatási Fórumának elnökségi tagja, a Doktorandusz Önkormányzat alelnöke, valamint a Doktoranduszok Országos Szövetségének rendes tagja. Az Informatika Tanszéken tanít, emellett szakmentorként, hallgatói kapcsolattartóként, felvételi referensként és nemzetközi kapcsolattartóként tevékenykedik. A Pannónia nemzetközi mobilitás program aktív résztvevője, rendszeresen kísér hallgatókat külföldi tanulmányutakra. 2020-tól a Jog–Állam–Politika olvasószerkesztője, emellett szerkesztője a Smartlaw Research Group jogi-informatikai kutatócsoport kiadványainak. IT-biztonsági szakér-

tőként malware-elemzések készítésével foglalkozott. Kutatási tevékenységének központi eleme a dezinformáció és közösségi média vizsgálata mellett a vállalati kiberbiztonság és a kibertér-sebezhetőségek, de jelent meg írása adatvizualizáció, additív gyártástechnológiák és gamifikáció témakörökben is. Kutatói pályája során elnyerte a Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíjat, három alkalommal a SZE Oktatói, Kutatói és Hallgatói Kiválóság Ösztöndíjat, két-két ízben a Széchenyi István Egyetem Tudományos Ösztöndíját, az ÚNKP Felsőoktatási Doktori Hallgatói Kutatói Ösztöndíjat, a Magyar Telekom PhD Ösztöndíjat és két alkalommal az EKÖP Felsőoktatási Doktori Egyetemi Kutatói Ösztöndíjat. Jelenleg az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program díjazottja. Doktori disszertációját írja a közösségimédia-platformokon egyre nagyobb teret kapó dezinformáció és manipuláció témakörében.
nemeth.richard@sze.hu

- PETELEI ILDIKÓ VIVIEN

joghallgató
A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának ötödéves, jogász szakos hallgatója. Szakmai érdeklődése középpontjában a nemzetközi jog fogyasztóvédelmi aspektusai állnak, illetve a kriminológia területével is elmélyülten foglalkozott már.
peteleiildiko@gmail.com

- PUP DORINA BRIGITTA

joghallgató
A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának ötödéves, jogász szakos hallgatója. Kiemelt érdeklődéssel bír a mesterséges intelligencia felhasználási lehetőségeire a jogászi tevékenységek körében, illetve használatának erkölcsi, jogelméleti dilemmáira.
pup.dorina02@gmail.com

- SZABÓ KINGA

PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem
A Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója. Kutatásában az állami beavatkozás lehetőségeit vizsgálja a fenntarthatóság jegyében és a közbeszerzések területén, különös tekintettel az építésgazdasági vonatkozásokra. Szakmai tapasztalatai – kutatási területéhez hasonlóan – az állami vagyongazdálkodás, a közbeszerzési jog, az építésgazdaság fenntartható és digitális átállása, továbbá a fenntarthatóság területein összpontosulnak.
drkingaszabo@gmail.com

- SZABÓ TAMÁS

egyetemi tanársegéd, köztisztviselő
Kutatási területei a fintech szektor eredményei, annak kiberbiztonsági vonatkozásai és fogyasztóvédelmi aspektusai. Emellett a jog szemszögéből tanulmá-

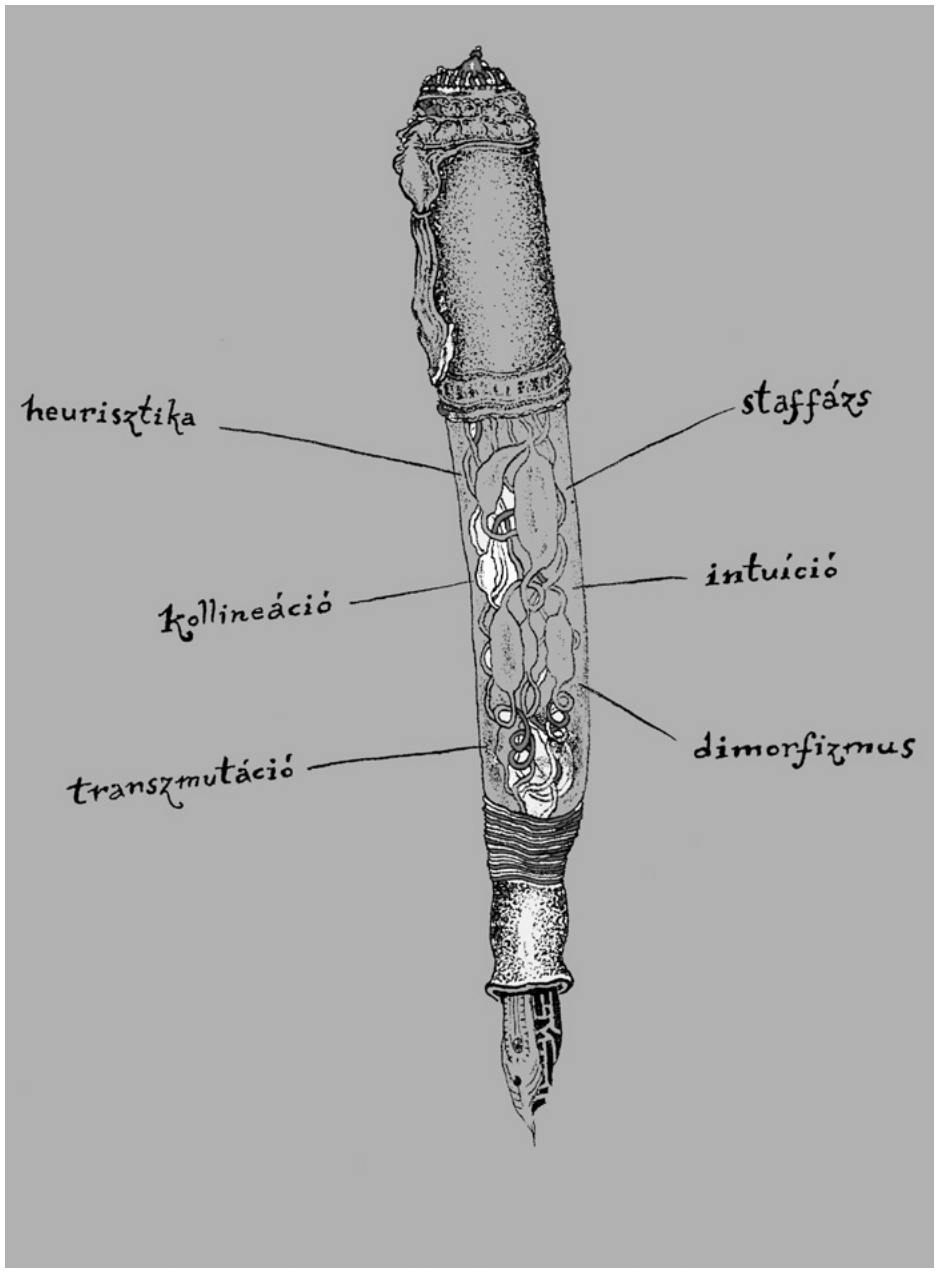
nyozza a digitális világot, a technológiai térhódítást a nemzetközi magánjogi viszonyokban.
szabo.tamas1@sze.hu

- VAJDA PÉTER

jogász, nemzetközi környezetvédelmi szakjogász
vezető szakértő, Energy Community Secretariat
Jogász (ELTE ÁJK, 2004) és környezetvédelmi szakjogász (ELTE JOTOKI, 2007) végzettségekkel rendelkező nemzetközi környezetvédelmi jogász. 2012 óta a bécsi székhelyű Energiaközösség nemzetközi szerződés titkárságának (Energy Community Secretariat) vezető szakértője. Jelenlegi pozíciójában földrajzi tevékenységi területe Kelet- és Délkelet-Európa, különös tekintettel a Nyugat-Balkánra és a Keleti Partnerség országaira. Fő feladata az Energiaközösség környezetvédelmi tárgyú joganyaga végrehajtásának nyomon követése és a szerződés belső jogalkotási folyamatainak támogatása. 2007 és 2011 között az Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóságánál nemzeti szakértőként foglalkozott az ipari kibocsátásokkal és a veszélyes ipari létesítményekkel kapcsolatos uniós joggal, részt vett az ipari kibocsátásokról szóló irányelv jogalkotási folyamatában. 2011-től az Európai Jogi Akadémia (ERA, Trier), 2024-től a Vrije Universiteit Brussel (VUB) meghívott előadója. 2016 és 2021 között a Queen Mary University-n (London) tartott rendszeres vendégszemináriumokat. 2025 szeptemberétől az ELTE ÁJK Doktori Iskolájának hallgatója, kutatási témája: Jog, állam és igazságosság fogalmai Nicolás Gómez Dávila bölcseletében.
peter.vajda@proton.me

- VELEGI DOROTTYA

compliance szakértő, Magyar Posta
PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola
Tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a Budapest Institute of Bankingnél, és az International Association of Accessibility Professionals-nál folytatta. 2022 és 2024 között a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége szakmai vezetője volt, jelenleg a Magyar Posta compliance szakértője. Különdíjjal jutalmazott OTDK-kutatását a PPKE jogi doktori iskolájában folytatja, kutatási területe a vállalkozások online és offline ügyfélkapcsolati felületeinek egyenlő esélyű hozzáférése pénzügyi jogi, európai jogi, versenyjogi és fogyasztóvédelmi jogi fókusszal. Publikációit a tudomány aktuális állásának bemutatásán túl a gyakorlatban használt konkrét megoldások ismertetése jellemzi.
dorottya.velegi@gmail.com

Szerényi Gábor grafikája

Affiliációhoz *(Kötelező elem!)*

Lapunk hasábjain külön rovatban mutatjuk be az aktuális szám szerzőit. Ehhez mindenkitől szeretnénk kérni egy rövid bemutatkozást, melynek ajánlott terjedelme **150-250 szó.** A bemutatkozást összefüggő mondatokban, **E/3 személyben** kérnénk, ami elsősorban az alábbiakat foglalja magában:

- Jelenlegi munkahely és beosztás (esetleg: aktuálisan mivel foglalkozik)
- Egyetemi fokozat vagy legmagasabb végzettség
- Eddigi karrier, életpálya rövid ismertetése
- Múltbéli, kiemelkedő sikerek, elismerések
- Fő kutatási területek
- E-mail cím

Ezzel összhangban kérjük, a bemutatkozástól tekintsenek el. Erre szolgál a fenti rovat. Köszönetnyilvánítás, projekt feltüntetése lábjegyzetben lehetséges.

Szerzőinkhez *(A publikálás feltételei)*

1. A Jog–Állam–Politika című referált folyóirat magyar, angol és német nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyv-recenziókat – fogad el.

2. A kézirat javasolt terjedelme tanulmányok esetén 50000 karakter, recenziók esetén 20000 karakter.

3. A szöveget A/4-es méretben kinyomtatva kérjük leadni, és egyúttal Microsoft Word formátumban, e-mailben is kérjük mellékelni, a szerző nevének feltüntetésével (a cím előtt, ne lábjegyzetben!).

4. Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől elektronikus formában egy kb. 15 soros magyar és angol nyelvű összefoglalót (Abstract), az 5-6 legfontosabb kulcsszó feltüntetésével. Minden egyéb személyes információ mellőzését kérjük. Köszönetnyilvánítás, projekt feltüntetése lábjegyzetben megengedett.

5. Kiemelésként szövegben és lábjegyzetben is *dőlt betű* alkalmazható; kizárólag az irodalomjegyzékben szereplő művek és idegen kifejezések kiemeléséhez. Ritkítás, aláhúzás, vastag betű, kapitális stb. használatát kérjük mellőzni.

6. A hivatkozásokat felső indexben, az írásjel után tüntessük fel, pl.:" XY szerint,"[1,2] A sorrend minden esetben: idézőjel-pont-lábjegyzetjelölő, vagy pont-idézőjel-lábjegyzetjelölő, az idézés szabályainak megfelelően (részmondat esetén idézőjel a sor végén, utána az írásjel, egész mondat esetén előbb az írásjel következik). Belső idézés esetén ún. „lúdláb-jelölő" (» «) használatát kérjük. A feloldást lábjegyzetben, az oldal alján kérjük feltüntetni, több hivatkozás esetén pontosvesszővel:

a) Szerző(k) vezetékneve (gondolatjellel elválasztva, azaz szóköz nagykötőjel szóköz egymás után írásával), évszám, hivatkozott oldal(ak), tehát:
Kiss, 2010; Nagy, 2020, 20. illetve Kiss – Nagy – Kovács, 2020, 20-30., 40.

b) Újságcikk esetén: Újság neve, szerző(k) vezetékneve, dátum VAGY lapszám, tehát:
Magyar Nemzet, Kiss, 2023.01.11. illetve Népszava, Nagy, 2023/104. sz.

c) Online hivatkozásnál: Weboldal: Téma (legfeljebb egysorosra rövidítve), az évszám (ha van):
Hvg.hu: Ez egy cikk a …, 2011. (linket itt ne helyezzük el, csak az irodalomjegyzékben).

Lábjegyzetek esetén a formátum: Times New Roman, 10pt, sorkizárt formázás.
Azonos szerző ugyanabban az évben megjelent, különböző írásait az ABC betűivel kérjük megkülönböztetni, pl. Kiss, 2016a; Kiss, 2016b stb.

7. Kiadványunkban kérjük mellőzni az i.m. (op. cit.), u.o., ibid. stb. rövidítéseket (elfogadjuk: ld., vö.).

8. Kiadványunkban kérjük mellőzni a titulusok (Dr., Prof., CSc. stb.) feltüntetését mind a törzsszövegben, mind a lábjegyzetben, mind pedig az irodalomjegyzékben. Kivétel, ha adott mű címe tartalmazza.

9. A tanulmány hivatkozását a szerző tüntesse fel az IRODALOM felett, MLA stílusban, HIVATKOZÁS (MLA) fejezetcímmel: Vezetéknév, Keresztnév(pont)(idézőjel)A tanulmány címe(pont)(idézőjel)A folyóirat címe(vessző)évfolyam(vessző) kötet(vessző)kiadás éve(vessző)pp. oldalszám. DOI-szám.

Pl. Kiss, Tamás. „Egy cikk a JÁP-ba." *Jog–Állam-Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat,* vol. 17, no. 4, 2025, pp. 2-21. MÉG NEM ISMERT (a DOI-számot majd a szerkesztő utólag adja hozzá).

10. Az irodalomjegyzék csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Rendezzük ABC-sorrendbe!

11. Az irodalomjegyzék mindig a kötelező utolsó fejezet (esetleg bővülhet online forrásokkal, jogforrásokkal, ítéletek jegyzékével). Ezek kötelező elnevezése: Irodalom; Jogforrások; Ítéletek jegyzéke (ezeket egységesen szeretnénk a kiadványunkban szerepeltetni).

12. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén számozás nélkül közöljük, pont felsorolásjellel ellátva. Törekedjünk a teljes hivatkozásjegyzék feltüntetésére, ami a lábjegyzetben szerepel.

a) Könyveknél: Vezetéknév, Keresztnév. *Cím dőlten.* Kiadó, Évszám.

- Kiss, Péter. *A monográfiánk.* Universitas, 2026. p. 1.
- Kiss, Péter és Nagy, Tamás. *A monográfiánk.* Universitas, 2026. pp. 1-10.
- Kiss, Péter et al. *A monográfiánk.* Universitas, 2026. (Három vagy több szerző esetén)

b) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében:

- Smith, John. „A Chapter." *A Book,* edited by John Doe, ABC Publishing, London, 2026, p. 1

Tehát: Vezetéknév, Keresztnév. „Tanulmány címe." *Kötet címe dőlten,* szerkesztette (vagy edited by) Keresztnév Vezetéknév, Kiadó, Évszám, pp. o.számtól-oldalszámig. A tanulmány címét idézőjelbe tesszük, a „szerkesztette" (vagy edited by) kifejezést kiírjuk, és a végére kerülnek az oldalszámok „pp." jelöléssel.

c) Folyóiratban megjelent tanulmány esetében (figyelem! a címek után PONT szerepel):

- Kiss, Péter. „Egy cikk." *Jog–Állam–Politika,* vol. 17, no. 4, 2025, pp. 2-21.

Tehát: Vezetéknév, Keresztnév. „Cikk címe." *Folyóirat dőlten,* vol. évfolyam, no. lapszám, évszám, pp. oldalszámok. Az évfolyam és lapszám elé „vol." és „no." rövidítések kerülnek.

d) Online hivatkozás esetében a webcím (url) és opcionálisan a megtekintés idejének feltüntetésével:

- Kiss, Péter. „Hitelek és kamatok változása." *Hvg.hu,* 2020. febr. 2., www.hvg.hu/hitelek_2020.

Tehát: Vezetéknév, Keresztnév (ha van). „Cikk címe." *Weboldal neve,* Dátum (ha van), URL. Letöltés dátuma (opcionális). A webcímet (linket) kötelező az irodalomjegyzékben feltüntetni!

e) Újságcikkek esetén (Figyelem! a szerzők neve és a cikk címe után pont szerepel! Ha a lapszám vagy a dátum nem ismert, az elhagyható. A szerzők nevei között vessző, valamint az „és" szó. *A lap címe dőlt.*)

- Kiss, Péter, és Ádám Nagy. „Cikk címe." *Győri Hírlap,* 9 szept. 2023, pp. 4-5.

Ha nincs szerző, csak a folyóirat neve ismert:

- „Cikk címe." *Dunántúli Hírlap,* 11 nov. 2023, p. 8.

f) Idézett jogszabályok esetén:

- *A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.* Magyar Közlöny, 2012.

Tehát: Ország/Szervezet. *Jogszabály teljes címe (Évszám:Szám).* Kiadó/Hivatalos Lap, Évszám.

g) Ha az idézett mű rendelkezik DOI-számmal (azonosítóval), azt minden esetben kérjük feltüntetni az adott tétel végén, vesszővel elválasztva, ponttal a végén:

- Kiss, Péter. „Egy cikk." *Jog–Állam–Politika,* vol. 17, 2025, pp. 2, http://doi.org/doiszam.

13. A Jogforrásokat kérjük külön listában, az Irodalom (azaz a források jegyzéke) után feltüntetni.

14. Kérjük, segítsék munkánkat a címek, alcímek tekintetében az alábbiak szigorú betartásával:

A fejezet- és alcímek stílusa Cím formátumban kerüljön beállításra, az alcímeknél a listaszintet változtassuk, és lehetőség szerint lássuk el őket automatikus felsorolással az alábbiak szerint:

I. FEJEZETCÍMEK (Behúzás, római számozás, nagybetűs, Times New Roman, 12pt, szám után szóköz)

1) Alfejezetek címei (Nincs behúzás, arab számozás, nem nagybetűs)

a) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, arab betűs felsorolás, nem nagybetűs)

i) Alfejezeten belül (Listaszint szerinti behúzás, kis római betűs felsorolás, nem nagybetűs)

Kérjük, hogy a *dőlt*, **félkövér**, stb. kiemeléseket mellőzzük! Angol címek esetében az angol helyesírás szerint a szavakat (a kivételektől eltekintve, pl. névelők, prepozícók) kezdjük nagybetűvel.

15. A (fekete-fehér) táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, a forrást feltüntetve, képaláírással ellátva kérjük feltüntetni. A szövegbe építve és külön fájlként is kérjük elküldeni. A hivatkozásra vonatkozó kikötéseket (név, évszám, oldalszám) itt is kérjük betartani. Példa képaláírásra:

1. ábra: Az ábra tartalma (Forrás: Kiss és Nagy, 2010, 40.).

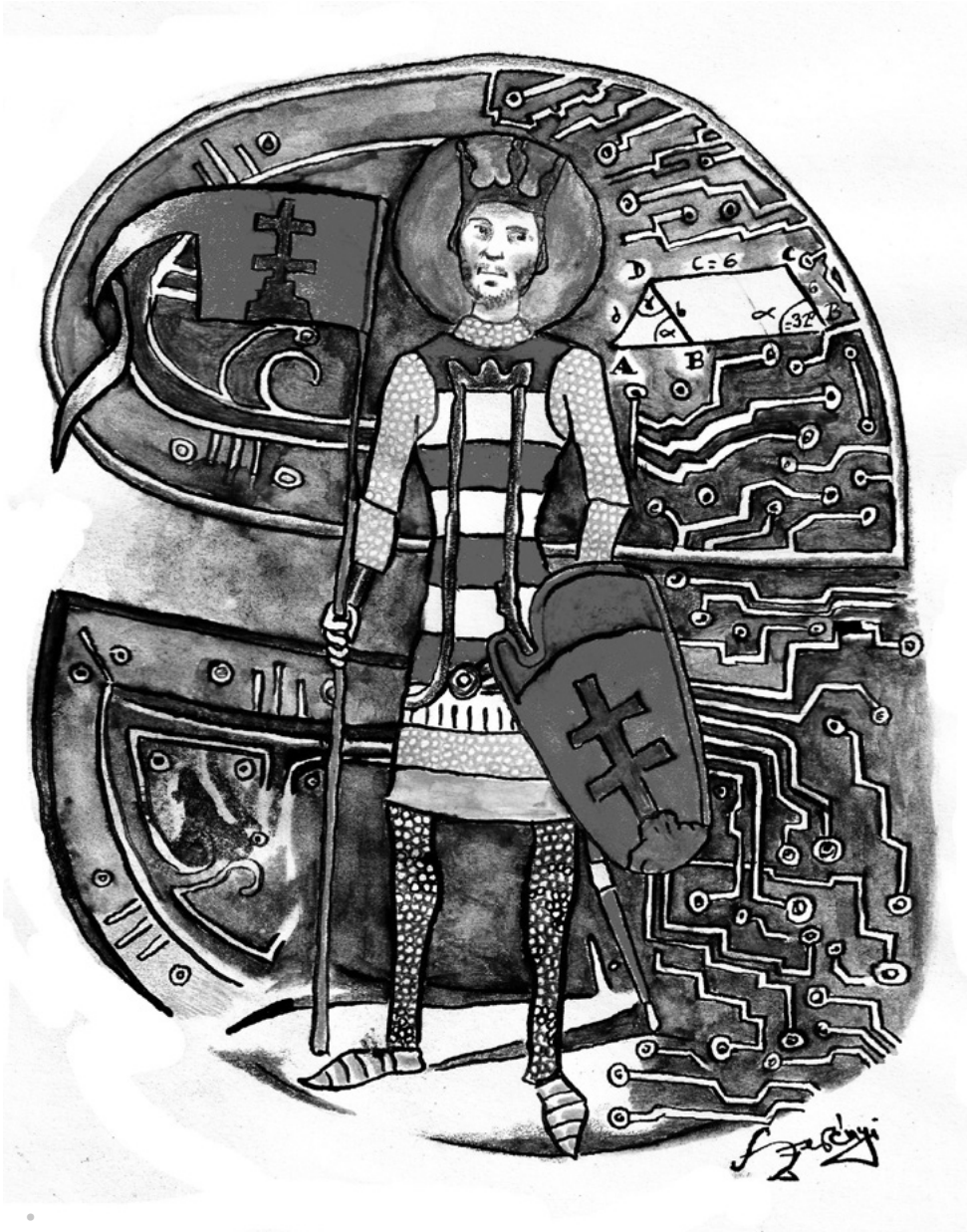
16. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek a szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele a két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk. Az opponensi vélemények be nem érkezése esetén a szerkesztőség saját hatáskörben dönt a publikálásról.

17. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

18. Kérjük szerzőinket, hogy elektronikus úton adják meg, hogy milyen módon (foglalkozás, munkahely, beosztás) szeretnének szerepelni folyóiratunkban. Kérjük, a kapcsolattartás elősegítése érdekében közöljék elérhetőségeiket (telefonszám/mobilszám, e-mail cím).

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.

A szerkesztőség

Szerényi Gábor grafikája

TÁMOGATÓINK

SZÉCHENYI EGYETEM
UNIVERSITY OF GYŐR

UNIVERSITAS-GYŐR
NONPROFIT Kft.

Universitas-Győr Alapítvány

Deák Ferenc Állam-
és Jogtudományi Kar

Batthyány Lajos Jogász Szakkollégium

JOG • ÁLLAM • POLITIKA
JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
GYŐR

XVII. ÉVFOLYAM
2026 • 2

- A második világháborút követően elindult európai integráció egyik legfőbb célja a belső határok lebontására épülő „négy szabadság” megvalósítása volt, amely folyamattal párhuzamosan az államközi és decentralizált határon átnyúló együttműködések számtalan formája alakult ki Nyugat-Európa országaiban, főként azokban a határtérségekben, ahol a korábban földrajzilag, gazdaságilag vagy társadalmilag összetartozó területek a világháborúkat követő mesterséges határmegvonások következtében elszakadtak egymástól. Ezzel egy időben a keleti blokk államaiban éppen ellentétes folyamatok zajlottak. Az államhatárok nemcsak politikailag és térszerkezetileg, hanem gazdaságilag és társadalmilag is elválasztó jelleget öltöttek, és kizárták az egymással szomszédos országok határ menti területeinek együttműködési lehetőségeit, ami azok elszigetelődéséhez, valamint a határtérségek perifériás helyzetének megerősödéséhez vezetett. Ez a folyamat az 1989–90-es évek fordulóján megváltozott; a vasfüggöny leomlása, továbbá az európai integráció megújult lendülete felerősítette a határok összekötő szerepét, teret kínálva ezzel új, határon átnyúló együttműködési formák kialakítására. Ezek a kooperációk kezdetben spontán módon, alulról szerveződve bontakoztak ki, perifériajellegükből kimozdulva – lakossági, gazdasági, etnikai, mobilitási kapcsolatokat építve – egyre inkább intézményes kereteket nyertek. | Fejes Zsuzsanna – Nagy Kristóf

- Az Európai Uniót érő migrációs – ideértve annak irreguláris formáját is – nyomás egyszerre geopolitikai, humanitárius, valamint egyre inkább technológiai kihívást is jelent. A digitális fejlődés visszavonhatatlanul változtatta meg a globális emberi mobilitás terrénumát, beleértve az irreguláris migráció összetett dinamikáját is. A kibertér – bár korábban perifériás tényező volt –, ma már központi szerepet tölt be a migrációban, hiszen befolyásolja a migrációs útvonalak alakulását, valamint az embercsempészésre épülő szervezett bűnözői csoportok működését. Az Európai Unió külső határait érintő irreguláris határátlépési trend elemzése és értelmezésekor a kibertér szerepe ezért megkerülhetetlenné válik. A kérdést vizsgáló nemzetközi szakirodalom is rámutat arra, hogy a digitális eszköztár (így az okostelefon, a térképszoftverek, az üzenetküldő és közösségi platformok) a döntéstől az út közbeni kockázatelemzésen át egészen a célországban történő ügyintézésig végigkíséri a migrációs hullám tagjait, ugyanakkor az „empowerment-control” elv alapján az is jól látható, hogy a kibertérben rejlő lehetőségek nemcsak a migránsok, hanem az állami szereplők szolgálatában is állnak. | Bartkó Róbert – Kelemen Roland

- A Bibó Örökség Kutatócsoport tagjaként elsődlegesen a Bibó-munkásság olyan atipikus műveit, mozzanatait, gondolatait igyekszem feltárni, melyek túlmutatnak a szakértők által ezeknél sokkal alaposabban megkutatott és ismert politikatudományi, jogtudományi, illetve közigazgatástudományi munkáknál. Bibó éveken át tartó munkája irányult fordítási tevékenységre, amely bár intellektuális művelet, mégsem önálló alkotásként jelenhet meg a szerzőségben. Számos gondolatát pedig barátaival folytatott levelezéséből, akár képeslapokról ismerhetjük, de még irodalmi művek elemzése is az utókorra maradt szellemi hagyatékából. A kutató számára érdekesek nemcsak a hivatását gyakorló politikai, kormányzati szakértő, hanem Az Ember értékrendjére utaló mondatai, levezetései, hitéleti megnyilatkozásai és irodalmi vagy bibliai véleményei, melyekből a profi közéleti szereplő mellett a hívő ember, a vívódó gondolkodó és a szépérzékű szabad lélek is megnyilatkozik. Így az utókor e kutatásoknak köszönhetően az egyre szélesedő interdiszciplináris egységből szemlélheti az örökhagyót magát, a bibói látásmódot, a feltárt örökség egészét. | Németh Gabriella

https://jap.sze.hu